

MONUMENTUL

**Cercetare - Proiectare
Conservare - Restaurare**

Lucrările Simpozionului Național
Monumentul - Tradiție și Viitor

Ediția a IV-a,
Iași, septembrie 2002

Organizat de:

Ministerul Culturii și Cultelor

-Direcția Muzeu și Monumente Istorice

Institutul Național al Monumentelor Istorice

Complexul Muzeal Național MOLDOVA Iași

-Muzeul Unirii/Muzeul de Istorie

Mitropolia Moldovei și Bucovinei

MONUMENTUL

CERCETARE - PROIECTARE - CONSERVARE - RESTAURARE

**Lucrare apărută cu sprijinul Mitropoliei Moldovei și Bucovinei
Tiparul executat la Tipografia TRINITAS**

Responsabilitatea celor afirmate în textele publicate aparține în totalitate autorilor.

Ordinea publicării respectă ordinea în care textele au fost prezentate în cadrul lucrărilor celei de-a IV-a ediții a Simpozionului.

ISBN 973-8179-81-5

MONUMENTUL

CERCETARE - PROIECTARE - CONSERVARE - RESTAURARE

Lucrările Simpozionului Național
MONUMENTUL - TRADIȚIE ȘI VIITOR
Ediția a IV-a, Iași, 2002

Volum coordonat de:
Cătălin Hriban, Adriana Moglan, Aurica Ichim
Complexul Muzeal Național "Moldova" Iași

TRINITAS

Cuvânt înainte

MONUMENTELE ISTORICE NE BUCURĂ SAU NE JUDECĂ

Monumentele istorice și de artă sunt memorial al generațiilor și oglinzi ale frumuseții spirituale ale unui popor. Ele sunt rădăcini și reperi ale identității culturale, piloni și martori ai continuității umane. Monumentul ne pune în legătură de memorial sau de pomenire a ctitorilor, a timpului și spațiului în care au fost cultivate valori, ne inspiră și ne invită la comuniune între generații peste timpul trecător al fiecăreia dintre ele. Monumentele devin moștenire sau patrimoniu cultural, adică zestre lăsată nouă de strămoși și de părinți, pentru a nu trăi fără rădăcini spirituale și pentru a învăța taina timpului înveșnicit și a spațiului sfințit: *“omul sfințește locul”*. Când păstrăm și prețuim monumentele istorice și de artă apărăm și cultivăm propria noastră demnitate. Generațiile care au creat valori spirituale și culturale și le-au immortalizat în artă au rămas spiritual oarecum interiorizate în operele care le reprezintă. De aceea, monumentul este un limbaj nonverbal, al cuvântului - imagine, al cuvântului - vedere. Noi privim monumentele, iar ele ne *“văd”* pe noi, sunt martori ai trecerii noastre prin istorie și pe lângă ele. Flori ale spiritului generațiilor trecute ele pot fi smulse și strivite sau prețuite și cultivate.

Tăcerea lor poate fi bucurie și pace când le păstrăm și prețuim, adică le conservăm și le restaurăm, sau poate fi durere și judecată când le ignorăm și le abandonăm morții.

Din cauza vârstei lor și a neglijenței moștenitorilor, monumentele îmbătrânesc, se îmbolnăvesc și, dacă nu sunt salvate, mor. De aceea consolidarea, restaurarea și conservarea monumentelor este o lucrare de vindecare și de cultivare a vieții acestora, când societatea care le-a moștenit mai este ea însăși vie spiritual, adică mai are memoria propriilor sale rădăcini și a vocației de a păstra, crea și transmite valori.

Întrucât în volumul de față se vorbește și despre biserici

monumente istorice ctitorii ale Bincredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt, iar acum ne pregătim să comemorăm 500 de ani de la trecerea sa la viața veșnică (1504 - 2004), trebuie să reamintim faptul că atunci când Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române l-a trecut în rândul sfinților (canonizat) pe marele voievod al Moldovei și apărător al creștinătății, în 19-20 iunie 1992, a consacrat și troparul Sfântului ce evocă două mari virtuți ale sale: *"apărător neînfricat al credinței și patriei străbune, mare ctitor de lăcașuri sfinte, Ștefane Voievod, roagă-L pe Hristos-Dumnezeu, să ne izbăvească din nevoi și din necazuri"*!

Cetățile zidite de Ștefan cel Mare și Sfânt erau de două feluri: unele militare, pentru apărarea teritoriului patriei sale, altele spirituale, biserici și mănăstiri, pentru apărarea sufletului poporului său. El și-a ales loc de veci pentru trupul său, așteptând învierea cea de obște în mănăstirea Putna, nu într-o cetate militară, pentru că în mănăstirea ctitorită de el monumentul devine memorial permanent, *"pomenire veșnică"* înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor.

Pentru că în timpul vieții sale pământești, voievodul a coborât cerul pe pământ prin credință dreaptă și ctitorie sfântă, după trecerea sa la viața veșnică, Biserica și poporul îl numără printre sfinții din ceruri.

Cinstirea memoriei Bincredinciosului Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt nu poate fi deplină fără o grijă sporită pentru consolidarea, restaurarea și conservarea ctitoriilor sale, care ne bucură sau ne judecă, potrivit legăturii noastre cu ele și, implicit, cu el, voievodul ctitor, ce ne inspiră sau ne muștră cu pilda sa și ne apără cu rugăciunile sale.

† Daniel
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

Iași, la praznicul Înălțării Sfintei Cruci, 14 septembrie 2003

Anul Ștefan cel Mare și Sfânt, înscris în calendarul UNESCO, marchează o jumătate de mileniu de la moartea domnitorului despre care legenda vorbește aproape la fel de mult ca și istoria. Înaintea epocii lui Vasile Lupu, epoca lui Ștefan cel Mare și Sfânt a însemnat, dincolo de faptele de arme, un moment de sinteză între civilizația Europei Occidentale, a Europei de Est și a Bizanțului. Ridicate după războaie, ctitoriile lui Ștefan cel Mare și Sfânt mulțumeau lui Dumnezeu pentru opera Lui pe pământ și-i închinau lăcașuri de rugăciune, de reculegere și de recunoștință, de parcă războaiele nu s-ar fi purtat aici, pe pământ, ci în cer, de parcă istoria nu ar fi fost făcută de oameni, de destinele lor, ci ar fi fost hotărâte de o voință divină. Cu cât se înmulțeau războaiele, cu atât se înmulțeau și bisericile care nu desenau o hartă a biruinței ci mai degrabă a credinței. Precum în cer, așa și pe pământ, pare să fie mesajul pe care Ștefan cel Mare și Sfânt l-a lăsat, l-a transmis prin ctitoriile sale. Nu am în față o hartă strict geografică a acestor ctitorii, dar, dacă ea ar putea fi desenată, am avea, poate, șansa de a citi un mesaj și mai clar al voinței divine care a acționat prin brațul armat.

Înhumat la Putna, Ștefan cel Mare și Sfânt a ridicat mai multe biserici unde ar fi urmat să fie îngropate rămășițele sale pământești și ale familiei sale. Era oare vorba de teama unei profanări în posteritate, ori dorința de ubicuitate în relația cu Cel Pretutindeni Prezent? Împovărat de păcate omenești, domnitorul voia să le răscumpere prin aceste inmuri din piatră adresate Dumnezeirii? Își apăra domnitorul veșnicia în redate pe care nu le apărau armele folosite pe câmpul de lupta ci numai credința? E bine, e folositor să-l scutim pe domnitor de întrebări incomode sau, dimpotrivă, lauda cea mare pe care i-am putea-o aduce pentru a nu-l îneca în uitare glorioasă ar consta în a-l întreba pentru cine ridică acele biserici? Se împăca Ștefan cel Mare și Sfânt cu sine după ce ctitoria o biserică ori mulțumea lui Dumnezeu că i-a mai dat răgazul de-o zi ca să-și desăvârșească mica lui operă, aici pe pământ?

Istoria creează mituri pe care noi avem obligația nu să le coborâm în lutul nostru de toate zilele, dar să le citim într-o altă cheie decât aceea eroică și fabuloasă. Ștefan cel Mare și Sfânt ar putea fi un Rubliov lipsit de harul picturii și în loc să intre în dialog cu Dumnezeu prin imagine și prin culoare, pune meșterii să-i medieze acest dialog și ridică biserică după biserică, simțind, într-un ungher tănuit al ființei, că nu spada, ci credința îl va pune în legătură cu divinitatea. Bisericile ctitorite de el ar putea fi un alfabet uitat, așa cum scrisesem câteva rânduri mai sus, ar putea fi o hartă din care s-ar citi același mesaj. Dacă alfabetul acesta nu ar fi decât o scurtă rugăciune, ieșită din toate canoanele? Sau poate teama că țărna pământeană s-ar spulbera în cele patru vânturi fără acest prinos? Ce sunt toate aceste biserici: daruri, pentru iertarea păcatelor, ofrande, pentru mulțumirea voinței divine, locuri de veci, pentru odihna eternă sau strigăte argheziene, „aș vrea să-l pipăi și să urlu – este”? Sunt încercări, precum acelea ale lui Rubliov, de a forța divinitatea să răspundă la îndoielile noastre?

Cuvânt înainte al IPS DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei		5
VAL CONDURACHE	După 500 de ani	7
MIRCEA D. MATEI	Opinii privind abordarea arheologică a unui monument religios ce trebuie restaurat	11
VIRGIL POLIZU	Există o arhitectură "Ștefan" de început de secol XX?	15
ANCA BRĂTULEANU	George Balș - autor al unei abordări moderne a cercetării arhitecturii din România	21
ALEXANDRA CHILIMAN JUVARA	Biserica din satul Mălăiești, c. Vutcani, j. Vaslui, cu hramul sfinților Împărați Constantin și Elena	24
STELA CHEPTEA	Sondajul arheologic de la biserica Sf. Nicolae - Aroneanu, 2001	29
VICTOR-DAN KISILEVICI	Operațiuni de conservare la biserica Sf. Gheorghe - <i>Biserica Albă</i> din Baia, j. Suceava	35
VOICA-MARIA PUȘCAȘU	Cercetările arheologice de la biserica Sf. Nicolae Popăuți din Botoșani (campania 2001)	39
CARMEN-CECILIA SOLOMONEA	Biserica Sf. Nicolae - Popăuți din Botoșani. Intervenții de restaurare a decorației murale din naosul bisericii	44
TUDOR-LAURENȚIU SPOIALĂ	Unele observațiuni asupra alcătuirii planșeelor la monumentele istorice (cu pereți structurali de zidărie)	51
DUMITRU AGACHI	Privire recentă asupra unui monument: Biserica ștefaniană a Mănăstirii Popăuți	59
ADRIANA IONIUC	Călători străini despre dezvoltarea urbanistică a orașului Iași în sec. XVIII - XIX (I)	67
MARIA GEBĂ, ANA-MARIA VLAD	Conservarea unor relicve arheologice descoperite în incinte sacre	72
PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC	Contribuții la istoriografia bisericii Sf. Gheorghe (Mirăuți) din Suceava	74
ADINA GRIGOROVSCI, MIRCEA GRIGOROVSCI	Casa Racoviță - valoare arhitecturală și exponent al arhitecturii veranculare ieșene. Intervenții: lucrări de consolidare, amenajare interioară și reparații	80
AURICA ICHIM	Mărturii dispărute. Aripa de nord a Palatului Cuza-Vodă	90
IOAN SASU	Locuințe boierești neoclasiche din Iași (partea a IV-a)	94

ADRIAN RADU, DAN- PREDĂ ȘTEFĂNESCU	Optimizarea soluțiilor de consolidare a clădirilor monumentale de tip monobloc	98
ADRIAN PUIȘOR	Construcții școlare monumente istorice	105
SMARANDA NOUR, IULIAN LUPUȘORU	Analiza structurală a monumentelor istorice utilizând modele deformate CAD	108
DAN OLARU	Evoluția structurală a bisericilor de zid din România . Avarii la elementele specifice și procedee de consolidare adecvate	114
ADRIAN MIHALACHE	Reabilitarea clădirii Băii Comunale din Iași	125
ION SANDU, ADRIAN DIMA, ANCA SANDU, GABRIEL SANDU	Aspecte ale proceselor de consolidare a fundațiilor prin silicatizare	127
VASILE DASCĂLU, CRISTINA ANDREI, CĂTĂLINA PRISLOPAN	Starea de avariere și condiționările dintre funcțiunea clădirii, alcătuirea structurală și soluțiile de intervenții adoptate la clădirea "Anatomie Umană" a U.M.F. Iași	139
GHEORGHE PUNGĂ	Noi informații documentare privitoare la biserica Cuvioasa Paraschiva din Ștefănești, j. Botoșani	142
DOINA-MIRA DASCĂLU	Privire generală asupra cercetărilor istorice, în contextul stării actuale a vetrei medievale ieșene	150
ANETA LUCA	Protecția monumentelor istorice în legislația românească	159
IONEL OANCEA	Proiect de dezvoltare urbană: "Strada Lăpușneanu"	170
SORIN IFTIMI	Vechi turnuri ale Iașilor	179
SILVIU VĂCARU, ADRIAN BRĂTOI	Istorie, ambient și noua arhitectură	194
CONSTANTIN CLOȘCĂ	Case memoriale din perioada interbelică - Ateneul "Tătărași" din Iași	198
PETRE-RĂZVAN LUCA	Reglementări internaționale privind protecția patrimoniului cultural și natural	206
REZUMATE COMPTES-RENDUS ABSTRACTS		216

OPINII PRIVIND ABORDAREA ARHEOLOGICĂ A UNUI MONUMENT RELIGIOS CE TREBUIE RESTAURAT

Mircea D. Matei

Între arheologii medievști și arhitecții restauratori au dăinuit, multă vreme, divergențe majore, generate de optica specialiștilor din cele două domenii amintite, în ceea ce privește abordarea arheologică a monumentelor de cult, care urmau să intre în restaurare.

Prima și, poate, cea mai importantă dintre neînțelegeri era provocată de chiar amploarea cercetărilor arheologice necesitate de întocmirea proiectului de restaurare, și aceasta datorită faptului că, potrivit, din păcate, unei practici mai vechi și adânc înrădăcinate, arheogilor li se cerea (și nu puțini acceptau, spre paguba, în primul rând, a proiectului de restaurare) să se limiteze la furnizarea unor date sumare, privind nivelurile de călcare (în interiorul și în exteriorul monumentului) sau adâncimea unor fisuri sau fracturii, care apăreau în elevație și continuau, cu certitudine, în fundația monumentului.

În repetate rânduri am insistat asupra necesității ca șeful proiectului de restaurare să se consulte cu arheologul cu care s-a decis să colaboreze, în vederea stabilirii nu numai a volumului cercetării arheologice, care urmează să se efectueze în vederea întocmirii proiectului de restaurare, ci și a etapelor în care trebuie să se desfășoare această cercetare. Din păcate, susținând acest punct de vedere, mi s-a reproșat intenția voalată de a atribui arheologului rolul decisiv în adoptarea unor decizii a căror finalitate depășea limitele științifice ale domeniului de activitate a acestuia, fără să mai amintesc

reproșul, nu mai puțin grav, că propunerile arheologilor conduc (în chip nejustificat!) la majorarea costului unui astfel de proiect. Trebuie să recunosc, totuși, o realitate și fac aceasta cu deosebită satisfacție, asemenea reproșuri veneau, fără excepție, din partea unor șefi de proiecte care se mulțumeau cu foarte puțin, iar dacă arheologul solicitat nu accepta să se abată de la norme științifice elementare, în locul unor săpături arheologice sistematice, se practicau gropi care nu spuneau nimic dar care se transformau în adevărate atentate la adresa cercetării științifice.

Experiența colaborării mele, de decenii, cu arhitecți de notorietate națională și a căror autoritate în domeniul restaurării monumentelor istorice rămâne neștirbită, nu a făcut decât să confirme opinia că încrederea arhitectului restaurator în arheolog reprezintă condiția *sine qua non* pentru obținerea unor rezultate de certă valoare științifică cu urmări faste pentru soliditatea unui proiect de restaurare. Această încredere s-a materializat, în primul rând, prin propunerile avansate de autorul prezentei comunicări, propuneri care țineau invariabil, seama de amploarea lucrărilor ce urmau a se efectua, la un moment sau altul, de obiectivul final al acestor lucrări și, nu în ultimul rând, de etapele în care trebuia efectuată cercetarea arheologică.

Deși nu puține au fost monumentele de cult la a căror restaurare am fost părtaș prin cercetări specifice, rămân la convingerea că experiența cea mai complexă și mai bogată

mi-a prilejuit-o restaurarea bisericii Mirăuți din Suceava, a cărei stare de conservare era, la începutul ultimului deceniu al secolului trecut, atât de precară, încât puțini mai aveau curajul să și-o imagineze rămânând "în picioare", fără lucrări de restaurare ample, costisitoare și, nu în ultimul rând pline de riscuri. Restaurarea acestei biserici, îndrăznesc să afirm, reprezintă, una din cele mai mari reușite ale specialiștilor români în domeniu și mă îndoiesc că va putea părea cuiva exagerat faptul că arheologii care au lucrat la Mirăuți îndrăznesc să-și atribue măcar o infimă contribuție la reușita deplină a restaurării acestui monument, atât de strâns legat de istoria vieții religioase a românilor, în veacurile evului mediu.

Încă din anul 1991, în care prof. ing. Alexandru Cișmigiu aprecia starea de *colaps* a monumentului, arheologii au fost considerați adevărați *colaboratori științifici* ai arhitectului șef de proiect (arh. Virgil Polizu), consultarea acestora făcându-se în permanență. S-a impus atunci o practică pe care am considerat-o firească și care s-a transformat, treptat într-o strictă directivă științifică: cercetările arheologice nu se puteau efectua decât în măsura în care o impuneau, pe de o parte, starea de conservare a monumentului, iar pe de altă parte, nevoile unor intervenții urgente. Apreciind retrospectiv evoluția cercetărilor arheologice de la Mirăuți în anii 1991-1995, consider, perfect întemeiat, că arheologii nu au solicitat acțiuni hazardate, ei mulțumindu-se, în toată acea perioadă, să-și subordoneze activitatea exclusiv furnizării unor date *esențiale* pentru proiectul de restaurare. Dar, chiar în aceste condiții s-a respectat un principiu a cărui justete nu a fost pusă, nici un moment, în discuție de către șeful proiectului de restaurare. Care este acest principiu și de ce îl evoc, aici și acum?

Fără să se neglijeze caracterul de urgență maximă al primelor cercetări ce se solicitau, atât în interiorul, cât și în exteriorul bisericii, am obținut acordul șefului de

proiect ca întreaga cercetare să se subordoneze principiului existenței unui plan interior de secțiuni și profile "în cruce", pornindu-se de la o secțiune longitudinală, care să aibă unul din profile situat chiar pe axul bisericii, în timp ce secțiunile transversale urmau să țină seama de solicitările arhitectului proiectant. Chiar din primul an de cercetări s-a practicat o secțiune transversală în naosul bisericii, secțiune a cărei necesitate era impusă de chiar poziția fracturilor din ambele abside laterale ale acestuia.

În ceea ce privește amplasarea ulterioară a celorlalte intervenții, din pronaosul bisericii în mod special, s-a urmărit respectarea riguroasă a principiului enunțat mai înainte, în sensul că s-au subordonat toate casele practicate ideii obținerii unor profile transversale. La început, atâta vreme cât rețeaua interioară a săpăturii nu se conturase încă suficient, soluțiile adoptate de arheologi au fost apreciate (grăbit și păgubos) drept un adevărat „lux”, aceasta datorită, în primul rând, faptului că, pentru mulți arhitecți, sarcinile cercetării arheologice de la Mirăuți continuau să se restrângă la furnizarea de observații legate exclusiv de nevoile *de moment* ale proiectului de consolidare și restaurare. Atitudinea plină de rezerve a unor arhitecți față de planul după care se desfășurau cercetările arheologice era, cu toată evidența, tributară aceluși mod "tradițional" de gândire care limita, în sensul cel mai strict al cuvântului, sarcina arheologiei la furnizarea doar a acelor date care să permită intervenții imediate, vizând consolidarea monumentului.

După cum se știe, încă de la primele săpături arheologice din interiorul bisericii s-au semnalat complexe funerare, atât în naos, cât și în pronaos. În ciuda importanței științifice a mormintelor semnalate de descoperiri (fără să mai vorbim de dorința firească a arheologilor de a raporta mormintele la cele două faze esențiale ale

evoluției complexului de la Mirăuți), cercetarea mormintelor nu s-a făcut decât începând din momentul în care s-a considerat că măsurile pentru *consolidarea* bisericii actuale erau suficient de asigurătoare.

Pornind de la primele două secțiuni practicate în interiorul bisericii (secțiunea longitudinală și, respectiv, secțiunea transversală din naos), dezvoltarea săpăturilor din interiorul bisericii s-a făcut numai prin deschiderea unor casete mari, care au permis obținerea unor profile transversale aliniate la intervale regulate (circa 4 m), astfel încât întreaga suprafață a bisericii a putut fi asigurată cu o rețea de profile transversale. Dacă despre utilitatea științifică extremă a acestor profile transversale abia dacă mai este nevoie să amintim, raportarea permanentă a acestor profile la profilul longitudinal s-a dovedit, în ultimă instanță, decisivă pentru cunoașterea nivelurilor de călcare din interiorul bisericii. Chiar dacă discuția s-ar restrânge la aceasta, ar fi suficient pentru aprecierea justetei modului în care a fost conceput planul de săpătură de la Mirăuți, numai că o astfel de restrângere a discuției ar fi nejustificată. Într-adevăr, dispunând de o rețea suficientă de profile intermediare, arheologii au putut face observații de mare utilitate asupra amenajărilor succesive ale nivelurilor de călcare interioare, ceea ce, în ultimă instanță, s-a dovedit decisiv în stabilirea succesiunii cronologice a mormintelor descoperite în biserică, mai ales dacă se ține seama de faptul că cele mai multe dintre acestea fuseseră profanate din vechime. Într-adevăr, exceptând mormintele, (toate cu cavou lucrat din cărămidă, iar la unele folosindu-se chiar cărămizi smălțuite) aparținând primei biserici și dispuse, fără excepție, în imediata apropiere a zidurilor acestei construcții de tip basilical, pentru o încadrare cronologică a restului mormintelor (indiferent de poziția ocupată în planul actualei biserici) a trebuit

să se facă apel la observațiile stratigrafice, cele mai multe fiind cele oferite de profilele transversale. Modul arătat de dezvoltare a săpăturilor din interiorul bisericii a făcut posibilă și încercarea de a racorda săpăturile exterioare la cele din interior, astfel încât să rezulte un plan de săpături cât mai bine articulat. Nu este mai puțin adevărat că racordarea săpăturilor exterioare cu cele interioare a fost impusă chiar de situația concretă de pe toate laturile monumentului, în sensul că necesitatea stabilirii profunzimii fracturilor din ziduri făcea obligatorie continuarea, în exterior, a săpăturilor din interiorul bisericii. Latura pozitivă a colaborării arheologului cu șeful proiectului de restaurare a reieșit și din faptul că s-a acceptat ca săpăturile exterioare să se facă tot prin secțiuni, acestea permițând nu numai observații asupra fundațiilor (până sub talpa acestora), ci și obținerea unor foarte necesare date stratigrafice, pe o arie suficient de largă în jurul monumentului.

Situația concretă de la Mirăuți - și anume suprapunerea parțială a bisericii vechi de către cea actuală - a impus însă și practicarea unor casete exterioare, dar numărul și amploarea acestora au fost limitate la strictul necesar, în sensul că nu s-a urmărit dezvelirea integrală a traseului fundațiilor primei biserici, ci numai stabilirea raportului planimetric dintre fundațiile celor două biserici, restrângerea cercetării numai la acest obiectiv fiind insistent solicitată de către șeful proiectului de restaurare.

Descoperirea unui număr destul de mare de morminte în interiorul bisericii a dat naștere unor discuții (uneori) destul de aprinse între arheologi și autorii proiectului de restaurare. Dacă în legătură cu eșalonarea cercetărilor nu au existat neînțelegeri majore - și aceasta datorită faptului că a existat un acord deplin asupra subordonării, în timp, a cercetării mormintelor etapelor lucrărilor de asigurare deplină a consolidării și stabilizării monumentului - nu același lucru se poate

spune și despre ajungerea la un acord deplin în privința caracterului exhaustiv al cercetării interiorului bisericii. De altfel, faptul că, până în final, nici nu s-a ajuns la acest acord rămâne unul din marile regrete ale autorului comunicării de față.

Prima problemă care a apărut a fost aceea a punerii în valoare, la nivelul pavimentului bisericii actuale, în stadiul final al lucrărilor de restaurare a traseului fundațiilor primei biserici, prin marcarea acestora în paviment. Deși s-a hotărât, de comun acord, că traseul fundațiilor primei biserici să se facă, atât în interiorul cât și în exteriorul bisericii, era limpede că marcarea, cu exactitate maximă, a traseului acestor fundații nu era posibilă decât dacă se realiza *dezvelirea integrală* a acestora. Dacă dezvelirea fundațiilor construcției basilicale din secolul al XIV-lea a fost posibilă, fără dificultăți, până în zona absidei altarului, o grabă păguboasă a restauratorilor (în justificarea căreia s-au adus argumente destul de subțirele) nu ne-a mai permis și dezvelirea integrală a fundațiilor absidei altarului, marcarea traseului acestora făcându-se numai pe baza unor observații și date parțiale. Această grabă - pe care continui să o socotesc total nejustificată de dificultăți tehnice - lasă, din păcate, să planeze asupra zonei altarului primei biserici de la Mirăuți destule semne de întrebare (și nu dintre cele mai puțin importante): poziția și dimensiunile fundației mesei altarului, existența unui contrafort pe absida altarului, poziția planimetrică a altarelor celor două biserici etc. Fără să exagerez consecințele negative ale grabei cu care echipa de restauratori a tratat zona altarului primei biserici, nici nu pot să las neremarcată această umbră apărută în raporturile dintre arheologi și restauratori.

Încercând să sintetizez rezultatele colaborării dintre arheologi și arhitecții restauratori în „cazul Mirăuți”, cred că nu supraestimez semnificația experienței noastre și, în consecință, socotesc această

experiență ca potențial valabilă și pentru alte șantiere de restaurare al căror obiectiv îl constituie monumente de cult. Prin prisma experienței invocate în paginile de față, consider nu numai posibil, ci și necesar ca relațiile de lucru dintre arheologi și arhitecții restauratori să fie guvernate de următoarele principii minimale:

a) Planul săpăturilor arheologice să fie stabilit printr-o colaborare permanentă între arhitectul restaurator și arheolog (și nu *impus* numai de unul dintre aceștia), în funcție de amploarea și finalitatea lucrărilor de restaurare;

b) Arheologului îi revine rolul decisiv în stabilirea principiilor și metodelor tehnice de organizare a săpăturilor, fiind obligatoriu să se abandoneze practica *dăunătoare* de a se restrânge intervențiile arheologice la efectuarea unor „puțuri” informative, așa cum se mai practică, încă, pe unele șantiere de restaurare;

c) Săpăturile arheologice trebuie să furnizeze informații cât mai ample și complexe, de ordin istoric, referitoare la evoluția în timp a monumentului;

d) Deși subordonate nevoilor proiectului de restaurare, săpăturile arheologice trebuie să se desfășoare după criterii științifice proprii, într-un ritm adecvat și să urmărească furnizarea unor observații și date menite să pună în valoare întreaga istorie a monumentului, știindu-se că, o dată încheiate lucrările de restaurare, noi intervenții arheologice devin cel puțin dificil de practicat, dacă nu imposibil;

e) Arheologul are *obligația* să pună la dispoziția arhitectului restaurator un raport complet asupra rezultatelor cercetării.

EXISTĂ O ARHITECTURĂ "ȘTEFAN" DE ÎNCEPUT DE SECOL XX?

Virgil Polizu

"E o construcție monumentală (biserica) de dimensiuni mici, în care jocul interior al bolților are o directă și logică consecință asupra formelor exterioare, în care variația de culoare a materialelor e completată și îmbogățită de pictură. Această arhitectură cu plan și bolți de înrudire structurală bizantină are totuși o siluetă aparte, o siluetă gotică, aeriană și subtilă în care însă ceva din optimismul Renașterii apare. Planul bizantin remaniat după nevoia și concepția locală a primit aici o formă exterioară, în armonie cu peisajul și natura ambiantă, în armonie cu omul care trăia pe aceste teritorii în funcția unor datini vechi și experiențe încheiate, a cărui tehnicitate se eliberase demult de orice neîndemănare primitivă".

Completa și succintă prezentare a arhitecturii bisericii moldovenești medievale așezată în contextul ei socio-cultural și istoric, definită de către una din cele mai competente voci ale domeniului G. M. Cantacuzino, profesor, creator și restaurator de arhitectură în *"Introducere în opera lui Vitruviu"*. Am deschis această analiză a unora dintre bisericile aparținând epocii lui Ștefan cel Mare, cu acest citat, pentru că prezintă întrutotul credința noastră pentru acest capitol al arhitecturii românești și conținutul lui constituie parcursul demersului nostru teoretic.

Arhitectura moldovenească de cult a timpului lui Ștefan cel Mare era supusă, cel puțin în conformația și structura spațiului său interior, rigorilor specifice sacralității ortodoxe. De acolo de unde și-a luat religia, Moldova și-a însușit și spațiul liturgic care

i-a fost consacrat, conformat și desăvârșit timp de peste un mileniu de către constructorii lumii bizantine. Dacă stilul bizantin a impus ca formă fundamentală de plan crucea, înscrisă într-un pătrat sau dreptunghi mult lățit, biserica moldovenească, încă din perioada preștefanină, se dezvoltă în lungul axei sale principale est-vest, generând un volum ce are ca dominante lungimea și înălțimea. Această caracteristică este generată atât de componenta gotică a arhitecturilor vecine, dar și din considerente structurale derivate din sistemele de boltire, precum și de necesitățile de acoperire și a materialelor de învelitoare condiționate de specificul climatic al locului.

O analiză a structurii spațiale și a alcătuirii planimetrice a bisericii de tip ortodox, în general și a celei moldovenești în special, conține în alcătuirea ei cea mai simplă trei compartimente esențiale: altarul, naosul și pronaosul (nartexul). Deschid o paranteză: pe baza studiilor și experienței proprii, în acest moment al cunoașterii din domeniu, înclinăm să credem, în discordanță cu alte păreri, că bisericile lui Ștefan cel Mare nu aveau acel compartiment, numit pridvor sau exonartex. În situația în care o parte dintre ele prezintă astăzi acest compartiment, el le-a fost adăugat într-o fază ulterioară, postedificare (Voroneț, Neamț sau așa cum se susține Putna). În strânsă legătură cu lipsa pridvorului la bisericile Ștefan, este, după părerea noastră, și inexistența

contraforților de colț pentru acest tip de biserică, aceștia apărând din motive structurale odată cu acest compartiment adăugat planului de bază.

Disponibilitatea tehnică și artistică a meșterilor lui Ștefan cel Mare se manifestă și prin răspunsul pe care îl dau comenzi voievodale de a edifica așezăminte cu forme mai elaborate, mai complexe ca plan, destinate a deveni necropole ale familiei ctitorului, trei dintre lăcașurile mănăstirești ale lui Ștefan cel Mare au fost gândite cu această destinație: Putna, Dobrovăț și Neamț. Acestea anticipează planimetria bisericii moldovenești a perioadelor următoare prin prezența unui compartiment destinat special înhumărilor voievodale, gropnița, spațiu amplasat între naos și pronaos.

Spiritul gotic se regăsește cu adevărat în arhitectura Moldovei, în modalitatea de compunere a volumelor rezultate din compartimentarea interioară a bisericii, exprimate întrutotul la exterior, făcând apel la mijloace și modalități de exprimare de cel mai pur caracter gotic. Reținute în decorație și detaliu, de dimensiuni mai curând modeste, atât în plan cât și în elevație, cu o cromatică discretă, datorată mai ales materialelor folosite, piatra, cărămida și ceramica, aflate acolo unde este locul lor ca structură formală, bisericile moldovenești au prestața, măreția și monumentalitatea lucrului bine făcut, alcătuiind acea desăvârșire căreia nu-i mai este posibil nimic de adăugat.

Fațadele din punct de vedere al materialului sunt împărțite în două zone suprapuse, prima inferioară alcătuită din piatră brută, cărămida fiind existentă numai în arcele golurilor de uși și ferestre, a doua în partea superioară, peste planurile de naștere ale arcelor și bolților, aici fiind amplasate și acele firide pe unul sau două rânduri, numite ocnite. Absidele laterale și

cea a altarului sunt reliefate de arcaturi înalte realizate din cărămidă profilată pentru elementele verticale, ce întrerupe paramentul de piatră și care pe lângă rol estetic îl au și pe cel constructiv al realizării curbării prin schimbări de plan de tip poligonal. Pe fațade există și este o prezență puternică, definitorie și piatra de talie, cioplită cu acel meșteșug propriu goticului, constituind ancadramentele ușilor și ferestrelor, profilele soclului sau cornișei, atunci când ea există, banchete, trepte, contraforți și alcătuiind muchiile edificiului.

Dacă fațadele bisericilor moldovenești din perioada Ștefan au fost la origini tencuite sau nu (sau pictate), reprezintă un subiect asupra căruia părerile sunt divergente. În ceea ce ne privește, după o lungă perioadă în care am agreat paramentul aparent, având ca motive determinante prețiozitatea materialului (piatra sau ceramica) și arta punerii lui în operă, în urma experienței parcurse și a cercetărilor efectuate în timp, în prezent suntem convinși de faptul că întreaga suprafață a fațadei era tencuită cu un amestec de var gras, bine stins, cu nisip mărunț, cuarțos, bine spălat, sau cu cărămidă pisată, având în masă ca armătură păr de cal, călți sau mai rar, paie tocate, practică ce nu era străină nici manifestării de tip gotic, care își acoperea zidăria cu tencuială și sculptura cu culoare, pentru a proteja piatra, nu întotdeauna atât de dură încât să poată rămâne aparentă. Erau lăsate aparent (eventual) numai zonele în care se găseau elementele de ceramică glazurată, al cărui contrast cu albul câmpului tencuit, trebuie să fi fost impresionant. Este posibil, oare, ca decorația ceramică să fi existat ca atare, numai pentru perioada de timp necesară inerent ca interval tehnologic, dintre uscarea zidăriei și tencuirea ei, așa cum într-o perioadă imediat următoare, între tencuire și pictare, culoarea era prezentă pe

biserică, printr-o zugrăveală reprezentând așize alternate de cărămizi roșii și albastre. În orice variantă, tencuiala subțire, cu un grad pronunțat de transparentă, lasă să străbată la față, printr-o căutăță, dar firească vibrație, natura și culoarea materialelor, pe care era destinată să le protejeze. Acest tip de exprimare plastică, ce face apel la o cromatică discretă și subtilă, este o permanență a artei românești, în general și a esteticii adoptate de Moldova, în special, caracteristică ce capătă pregnanță în etapa imediat următoare, a frescelor exterioare.

Cercetări relativ recente sprijină această opinie a noastră, punând în evidență faptul că paramentul unor monumente din Moldova a fost acoperit cu o tencuială subțire încă din faze primare, prin care (alături de care) se detașa ornamentul ceramic, care în unele cazuri era asociat și cu o imitație de cărămidă aparentă, colorată diferit, cum este cazul bisericii din Bălinești sau a mănăstirilor Sfântul Ilie, Neamț, Tazlău. Dar nici pictura exterioară nu este, se pare, o creație a secolului al XVI-lea. Astfel, suprafețe întinse de pictură exterioară datând din prima jumătate a secolului al XV-lea se păstrează până în prezent pe fațada de sud a bisericii catolice din Baia, fragmente de frescă exterioară au fost descoperite *in situ* la biserica mănăstirii Probota II și tot epocii lui Ștefan cel Mare îi sunt atribuite banda decorată cu vrejuri și palmete din podul bisericii Voroneț, ca și figurile de sfinți care ornamentează firidele de la mănăstirea Neamț.

“În epoca lui Ștefan cel Mare, pictura murală a fost folosită în repetate rânduri pentru decorarea fațadelor, martori semnificativi păstrându-se la biserica fostei mănăstiri Voroneț, de asemeni la biserica mănăstirii Neamț. La acest din urmă monument, șirul de ocnite de pe latura de sud păstrează mai multe figuri de sfinți, a căror datare este situată verosimil în timpul lui Ștefan cel Mare. Alături

de aceste mărturii cunoscute de mai multă vreme, cercetările arheologice efectuate în ultimii ani au probat că la biserica vechii mănăstiri Probota, refăcută de Ștefan cel Mare, pictura murală exterioară ocupa un loc important și că ea nu s-a rezumat doar la decorarea zonelor superioare, așa cum se întâmplase la Voroneț sau la Neamț, ci a coborât pe ziduri, incluzând în tematica sa unele figuri întregi, poate chiar scene cu subiecte mai complicate. Nu știm dacă rudimentele de pictură exterioară care se pătrează la Volovăț aparțin epocii lui Ștefan cel Mare, dar nu poate fi respinsă, de plano, ipoteza că și aici ar fi existat un decor mural pe fațade și că sobrietatea arhitectonică s-ar justifica prin dorința de a compensa printr-o decorație pictată obișnuitul decor rezultat din efectele de modenatură arhitectonică, din jocul de arcade, fride și ocnite combinate cu ceramica monumentală smălțuită.” VASILE DRĂGUȚ - *Pictura murală din Moldova, sec. XV-XVI*, Ed. Meridiane, 1982.

Subliniem, că ceea ce constituie un factor ce determină sporirea efectului de surpriză și mărește totodată, atracția pe care spectatorul o încearcă în fața bisericilor vremii lui Ștefan cel Mare, este rolul pregnant, pe care îl joacă în decorație culoarea. Cărămizile întrebuițate ca material aparent, temporar sau nu, în compoziția decorativă a fațadelor sunt, în marea lor majoritate, smălțuite și divers colorate, culorile dominante fiind verdea, galbenul și roșul, cu toate tonurile înrudite. Noi considerăm, că decorația ceramică a fațadelor acestor biserici, reprezintă o soluție decorativă originală, aparținând Moldovei de secol XV, efectul acesteia fiind căutat prin alăturarea de contrast cu piatra profilată sau de zidărie a fațadelor, compoziția ornamentală a ansamblului fiind expresia arhitecturii rezultată din sinteza, devenită caracteristică, a spiritului de decorație local și a tehnicii de zidire a goticului occidental. Nu vom înțelege prezența elementelor decorative care

împodobeau bisericile ctitorite de Ștefan cel Mare, decât încercând să ne transpunem felului de a gândi al epocii care a creat acest sistem ornamental. Arta evului mediu nu a tolerat în nici unul din momentele evoluției sale, gestul gratuit. Constructorii medievali au simțit nevoia să spargă monotonia paramentelor drepte și de aceea au recurs la ruperea uniformității prin utilizarea unor elemente decorative ca firide, ocnițe, arcade, brâuri realizate din discuri, butoni, cărămizi smălțuite, care nuanțau austeritatea pietrei și punctând anumite părți ale paramentului, partea superioară a arcelor firidelor vecine sau ale ocnițelor, arhivoltele unor arce, baza stelată a turlor, sau combinate în șiruri continue, formând sub cornișă frize continue, compuse din unul, două sau trei șiruri de discuri separate de butoni triunghiulari sau pătrați, de cărămizi smălțuite ori de cărămizi aparente, decorul ceramic contribuie la originalitatea construcțiilor din Moldova de la sfârșitul secolului al XV-lea.

Condițiile specifice de climă ale Moldovei, în special în partea sa de nord, Bucovina, caracterizată prin ierni lungi și reci, precipitații bogate atât vara cât și iarna, diferențe mari de temperaturi diurne și între anotimpuri, vânturi puternice pe tot parcursul anului și o permanentă umiditate în exces, în aer și în sol, sunt tot atâtea determinante, care au trasat forma și au stabilit materialele de învelitoare ale acoperișurilor din arhitectura locului, însușite cu ușurință de meșterii bisericilor lui Ștefan, obișnuiți cu aspectul, forma și materialul exercițiului de factură gotică. Ca o caracteristică a acestei arhitecturi, rezultantă a condițiilor de climă locale, este acoperișul cu pante rezezi, cu una sau două ruperi de pantă care permit controlarea înălțimii lui, streășina lată, puțin coborâtă sub nivelul cornișei, pentru o mai bună protecție a fațadelor, scurgerea apelor lăsată liberă, la picătură, jgeabul și burlanul fiind

de nefolosit în condițiile arătate.

În arhitectura exterioară a bisericii, apare manifest o dublă intenție conceptuală, caracteristică generală a formelor volumului construit: în primul rând o tendință evidentă, dar ponderată, pentru realizarea monumentalului ca element principal de impunere și impresinare; apoi, în al doilea rând, o căutare, urmărită până în detaliu, a efectelor plastice obținute cu mijloace și materiale dintre cele mai comune. Așa cum am arătat silueta bisericilor este avântată, verticalitatea este puternic susținută prin adaptarea celorlalte dimensiuni, zidurile sunt vibrante, subliniate de socluri puternice din piatră, fragmentate de contraforți și abside proeminente. Compoziția volumetrică este impresionantă prin subtila asociere a formelor cilindrice cu cele prismatice, a liniilor curbe cu cele drepte, a verticalelor cu orizontalele, totul într-un contrast armonios cu pantele accentuate ale acoperișurilor frânte, viguros prezente în ansamblul general.

Acest mare voievod, care a fost Ștefan, deopotrivă pragmatic și utopic, în aproape egală măsură preocupat politic, militar și spiritual, a inaugurat în primăvara anului 1487, campania marilor gesturi ctitoricești ce-au acompaniat ultima perioadă a domniei sale, prin înălțarea grupului celor patru biserici așa-zise de sat, gest impus de politica sa socială, toate patru la scara și în spiritul arhitectural al micuței biserici din Siret: "Sf. Cruce" Pătrăuți și "Sf. Procopie" Bădeuți (1487) și "Sf. Ilie" Suceava și "Sf. Gheorghe" Voroneț (1488). Bisericile ulterioare: "Sf. Ioan" Vaslui (1490), "Precista" Bacău (1491), "Sf. Nicolae" Iași (1491-1492), "Sf. Gheorghe" Hârlău (1492), "Sf. Nicolae" Bălinești (1492-1495), "Sf. Nicolae" Dorohoi (1495), "Sf. Nicolae" Popăuți (1496) reprezintă ctitorii importante ale lui Ștefan, având în vedere că erau destinate curților sale domnești. Considerăm, însă, că asupra acestor

monumente, atât de des date ca exemplu și nu întâmplător mereu alăturate, ar trebui să ne manifestăm reținerea în afirmarea unor judecăți circumstanțiale, având în vedere intervențiile de transformare, greșit numite la timpul lor restaurare, pe care le-au suferit, într-o perioadă de început de secol XX, când interesul pentru monumente devansase cu mult priceperea tratării lor. Datorită acestor intervenții nu știm ce mai este o reală prezență Ștefan pe aceste monumente, care din păcate, reprezintă totuși, repere marcante în evoluția arhitecturii epocii.

Dacă în Regat, protecția patrimoniului avea, să spunem, cadrul juridic și instituțiile anexă, pentru acea zonă a Moldovei de Nord, ce se afla încă și a mai rămas până în 1917, sub administrație austriacă, a fost benefic și extrem de important momentul, când arhitectul K. Romstorfer a fost numit de către guvernul imperial austriac, imediat după 1880, responsabil cu restaurarea bisericilor românești din Bucovina. Dar, dacă aceste restaurări sunt din punct de vedere științific, doctrinar, - să nu uităm că Riegl îi coordona activitatea de la Viena - ireproșabile, cel puțin în linii mari, nu întodeauna înfățișarea lor nouă și strălucitoare vor mulțumi pe criticii timpului său. Activitatea lui Romstorfer din Moldova, din teritoriul aflat sub administrație austriacă timp de aproape 200 de ani, a salvat monumentele zonei, acelea care reprezintă arta și arhitectura Evului Mediu românesc, Putna, Mirăuți, Sf. Gheorghe-Suceava sau Solca. Fiind dintre cei care am lucrat pe monumente "Romstorfer", îi recunoaștem acestuia probitatea profesională și cunoștințele tehnice, simțul artistic și exactitatea detaliului, cu care și-a onorat activitatea de salvare a acestor monumente, de care inițial nu avea știință, nu-i erau aproape și nu-i aparțineau. Reiteriez cu acest prilej ideea că

activitatea lui Romstorfer a fost benefică pentru monumentele Bucovinei, constituind totodată o lecție de restaurare, încă actuală tehnic și doctrinar.

Mă gândesc că în imediata vecinătate geografică, în Regat, admirația pentru cultura franceză, consolidată în secolul trecut, admirație cultivată statornic până astăzi, a însemnat o întoarcere către Franța și în privința ocrotirii patrimoniului național. Aici începuturile activității de conservare și restaurare a patrimoniului românesc, sub oblăduirea Comisiunii Monumentelor Istorice, s-a aflat din păcate sub puternica înrăurire a doctrinei franceze a unității de stil. Urmând conceptul mult controversat al școlii franceze de restaurare, s-au putut impune cele mai aberante soluții, mergând chiar până la dărâmarea monumentului original pentru a-l înlocui cu plăsmuiri proprii. Avem exemplele oferite de A. Lecomte du Nouy, când a demolat biserica Sf. Dumitru din Craiova, biserica vechii mitropolii din Târgoviște sau biserica Sf. Nicolae din Iași, ctitoria lui Ștefan cel Mare, ridicând în loc edificii cu totul noi, până și ca organizare spațială.

Aceeași doctrină puristă de sorginte franceză, a viciat și a condamnat monumente și după îndepărtarea, relativ tensionată a mentorului, prin continuarea practicii deja însușite, de către discipolii rămași. Câte asemenea erori, mergând până la iresponsabila distrugere a monumentului s-au adăugat până în timpurile de astăzi, ca urmare a perpetuării, măcar și numai a ecourilor, doctrinei unității stilistice. În condițiile în care Comisiunea era incapabilă să facă "ceva de seamă", "cu toate atribuțiunile variate și interesante pe care le acorda legea", o serie de lucrări, precum cele realizate de arhitectul Lecomte, de arhitectul Băicoianu (Cetățuia, Hârlău, Popăuți, Dorohoi), de arhitectul Gabrielescu (Golia și Sf. Nicolae Iași), se executau fără amestecul Comisiunii sub

imperiul liberului arbitru. Dacă mă gândesc la Probota situația începutului de secol XX se repetă aproape la indigo la sfârșitul lui. Îl admir astfel mai mult pe Romstorfer, datorită căruia putem să vorbim mai documentat despre domnii Moldovei, prin însăși ctitoriile lor.

Prin această prezentare de idei și, zic eu, succintă descriere a arhitecturii Ștefan, timpul nu îmi permite descrierea în detaliu a ceea ce a reprezentat "restaurarea" începutului de sec. XX pentru monumentele recreate Ștefan, cel puțin ca înfățișare exterioară și detaliu - Vaslui, Bacău, Hârlău, Iași, Dorohoi, Popăuți, Piatra, Sant Ilie, ș.a. - am încercat, deci, să provoc o mai atentă analiză a percepției și o nouă judecată de valoare pentru multe dintre monumentele pe care ne-am obișnuit să le considerăm repere de arhitectură sau de restaurare. Credem că ne găsim într-un moment în care este necesar să ne stabilim, măcar la nivelul specialiștilor, dacă nu la cel instituțional, o strategie proprie de intervenție, o doctrină națională de restaurare, o gândire contemporană neîngrădită de extremismul financiar al instituțiilor ce au ca scop protecția patrimoniului, care însă în multitudinea preocupărilor curente, "uită" de domeniul menirii lor.

Ca arhitect, creator și conservator de arhitectură, am credința, verificată în timp, că restaurarea, ca formă superioară de conservare a patrimoniului construit, constituie o componentă a gestului de arhitectură, care definit responsabil ne poate feri de a repeta greșeli trecute dintr-un perimat și periculos paseism. Perioada intermediară între timpul în care monumentul a fost edificat și prezentul istoric ce avansează continuu este alcătuită din tot atâtea "prezenturi" devenite în timp "trecuturi" și prin a căror parcurgere monumentul a fost inherent marcat. Continuitatea existenței sale în timp, calitate ce i-a conferit în parte, atribute patrimoniale, i-a fost dată

de către intervenții repetate asupra tuturor elementelor sale, ceea ce i-a asigurat într-o măsură, pe care, în general, o putem delimita cu dificultate, o integritate (relativă) a valențelor inițiale și ale caracteristicilor de debut. O nouă intervenție în demersul ciclic de conservare a monumentului, devine din acest punct de vedere, cel puțin în plan teoretic, o convenție, cu o încărcătură mai mare sau mai mică de compromis, ceea ce ar presupune o răspundere individuală și colectivă deliberat acceptată.

Restaurarea este în sine, o reiterare a creației, o creație cu mai mulți autori și în mai mulți timpuri, - un monument este, aproape fără excepție, produsul mai multor etape, care față de momentul de debut, l-au transformat în bine sau în rău - intervenție cu atât mai dificilă cu cât judecata de valoare (nu numai cea estetică), are un firesc grad de subiectivism. Privit ca un tot, unic și inseparabil corp, monumentul trebuie analizat și interpretat printr-o judecată critică de natură inter și pluridisciplinară care să determine și să facă operante principiile metodologice ale conservării și restaurării sale, căci restaurarea este de fapt, un echilibru de intenții și gesturi năzuind către ceea ce însăși definirea conceptului o propune: refacerea unității potențiale a monumentului fără a produce un fals istoric și estetic, cu menținerea urmelor trecerii acestuia prin timp cu toate atributele sale.

Sper că acest demers al nostru să contribuie în cât de mică măsură, la îmbogățirea informației privind modul de abordare și tehnicile de restaurare, precum și la transmiterea unor noi date asupra istoriei și arhitecturii monumentelor de sec. XIV-XVII din Moldova, obținute în urma investigațiilor și lucrărilor noastre de restaurare, înscrise istoriei arhitecturii, mereu necesar a fi rescrisă.

GEORGE BALȘ—AUTOR AL UNEI ABORDĂRI MODERNE A
CERCETĂRII ARHITECTURII DIN ROMÂNIA

Anca Brătuleanu

Chiar și astăzi, atunci când trebuie făcută o analiză a unei construcții religioase din provinciile istorice ale Țării Românești și Moldovei, cercetătorul se îndreaptă întâi de toate către volumele scrise de Nicolae Ghika-Budești și George Balș. Indiferent de faptul că ele au fost concepute și publicate în prima jumătate a secolului XX, aceste scrieri rămân să facă parte din bibliografia de bază, indispensabilă oricărui studiu asupra perioadei secolelor XIV-XVIII.

În cadrul unui studiu mai larg privitor la istoriografia de arhitectură din România, o constatare mai veche a prins contur din ce în ce mai precis: în raport cu întreaga bibliografie - e drept, nu foarte largă - privitoare la arhitectura din România, apărută până prin anii '80 ai secolului trecut, lucrările lui George Balș sunt de o tulburătoare actualitate. O actualitate, o modernitate pe care scrierea menționată - dincolo de inerentele și chiar declaratele sale limite - o datorează modului de abordare a subiectului.

Prezentarea de față își propune să pună în lumină, tocmai din acest punct de vedere, aspectele semnificative ale conținutului lucrărilor privitoare la Moldova. Mă voi referi aici atât la *L'architecture religieuse moldave*, parte a volumului *L'Art Roumain du XIVe au XIXe siècle*, semnat de N. Iorga și G. Balș și

publicat la Paris în 1922, cât și la cele trei volume mai târzii: *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, Cartea Românească, 1926; *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, Tiparul Cultura Națională, București, 1928; *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, ed. E. Marvan, București, 1933.

Plecând de la analiza atentă a textelor, am socotit ca fiind relevante următoarele:

Deși George Balș nu definește sintagma "arhitectura românească", din analiza textelor rezultă că aceasta este arhitectura comandată de români și executată de meșteri, arhitecți (nu întotdeauna români), pe teritoriul Moldovei și Țării Românești.

Ceea ce apare însă limpede este hotărâta distincție pe care acesta o face între arhitectura celor două state: " ...această arhitectură românească ... se separă în două ramuri distincte, arhitectura moldovenească și arhitectura valahă ... . Această separare este netă mai ales în ceea ce privește arhitectura religioasă ..."1 "... aceste două arte se diferențiază net, arhitectura religioasă valahă fiind probabil mai îndepărtată de arhitectura moldovenească decât de acelea ale peninsulei balcanice"2. Deosebirile sunt și mai net afirmate: "Nu este deci corect ... să vorbim, în materie de arhitectură, despre un stil românesc: dacă

1. N. Iorga, G. Balș, *L'Art Roumain du XIVe au XIXe siècle*, Paris, 1922; G. Balș, *L'architecture religieuse moldave*, p. 309.

2. *Ibidem*, p. 312.

elemente comune există în toată țara, diferențele sunt mai numeroase și mai profunde. .... Va trebui deci să vorbim de două stiluri românești, acela al Valahiei și cel al Moldovei"³.

Ori, o atentă abordare a acestui subiect îi dă dreptate lui G. Balș. Deși foarte ades folosită, formula "arhitectura românească" este un termen generic, care nu acoperă în fapt decât o unitate geografică, o entitate teritorială delimitată de frontiere discutate și discutabile și nu o realitate culturală. Nu întâmplător nimeni nu a avansat până acum o definiție cât de cât convingătoare; ba chiar, se poate afirma că toți istoricii de arhitectură s-au ferit de această definiție, în fapt o capcană pentru oricare dintre noi. În schimb, la nivelul cunoștințelor de astăzi, putem susține fără îndoială diferențierea dintre "arhitectura moldovenească" și "arhitectura valahă" enunțată de G. Balș.

Un alt element important care se desprinde din lectura cărților lui George Balș este analiza "contextualistă" a arhitecturii din Moldova. Mai precis, autorul face directă referire la focarele culturale care, într-o epocă sau alta, fie au influențat chiar cristalizarea tiparelor locale, specific moldovenești, fie au reorientat devenirea unor caractere locale deja constituite. Astfel, în capitolul "Cercetarea înrâurilor", din volumul *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, G. Balș afirmă: "Pentru deplină înțelegere a înrâurilor, e nevoie în primul rând să cercetăm arta constructivă a țărilor nu numai vecine nouă dar și a unora câteodată foarte depărtate. Într-adevăr, țările noastre, spre deosebire de cele apusene unde artele au evoluat într-un mediu mai omogen și în relație cu regiuni de tendințe și principii apropiate de ale lor, țările noastre se găseau la confluență, la punctul de ciocnire al unor civilizații foarte

diferite. Au primit, din această pricină, pecetea unor regiuni îndepărtate și au contopit în construcțiile ce au înflorit pe acest pământ, elemente foarte diferite, disparate chiar la prima vedere, dar care au ajuns însă, prin bunul simț și gustul constructorilor, să alcătuiască un tot armonios și bine legat constituind un stil deosebit, stilul nostru moldovenească"⁴. Compara - din acest punct de vedere - situația Moldovei cu cea a Siciliei. Socotește că biserica moldovenească poate fi caracterizată "ca fiind un plan bizantin executat de mâini gotice și după principii în parte gotice", luând în considerare și "clima și materialele de construcție aflătoare"⁵.

În același context, G. Balș remarcă originalitatea arhitecturilor "de graniță"; în aceasta constă, susține el, "explicația marelui interes prezentat de arta moldovenească, ca și acela pe care, de altfel, îl trezesc toate zonele artistice de graniță, în care mai multe influențe se întâlnesc și în care întrepătrunderea lor reciprocă mai mult sau mai puțin accentuată ridică o serie de probleme dintre cele mai interesante și a căror rezolvare este pasionantă pentru cercetător.

În această ordine de idei, Moldova este una dintre regiunile care merită o atenție și un studiu deosebite, pentru că ea este una dintre acele zone în care se întâlnesc probabil cele mai multe influențe diferite. Marelui val bizantin, deja modificat prin aporturi secundare, vine să se adauge șuvoiul gotic, care își atinge aici, pe continent, extrema limită orientală. Pe căi încă nedeterminate, ... vin să se amestece influențe armenesti, caucaziene, și apoi, mai curând în registrul detaliilor, influențe turce, rusești și occidentale care, mai ales în perioada de decadență, se suprapun fără să se amalgameze"⁶.

Sunt de remarcat aici câteva idei extrem de actuale:

- ideea interesului pe care îl prezintă din punct de vedere arhitectural, zonele

3. *Ibidem*, p. 399.

4. G. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, Cartea Românească, 1926, p. 11-12.

5. *Ibidem*, p. 14.

6. N. Iorga, G. Balș, *op. cit.*, p. 312.

afiate la granițe culturale;

- ideea înțelegerii influențelor care, în funcție de momentul în care intervin și de forța cu care acționează, pot fi încadrate într-un șir de aporturi valorice; este interesant de observat că G. Balș diferențiază tipurile de influențe și modurile de receptare ale acestora în funcție de momentul/epoca în care acestea acționează: astfel el identifică diferite trepte ale procesului de asimilare, care pornesc de la tiparele străine care participă la sintetizarea și conturarea formelor locale, și - la capătul opus - influențele care acționează, cu intensități diferite, asupra formelor locale deja constituite; mai mult, sunt distinse influențele care participă la schimbările care conduc la perioade diferite ale "stilului" și cele care, în opinia sa, îndepărtează arhitectura locală de sensul ei original, conducând către "decadența" acesteia. Chiar dacă în unele privințe aceste afirmații sunt comentabile, esența modului de înțelegere a influențelor, a interferențelor culturale este de o incontestabilă modernitate, iar ideile sale se regăsesc în scrieri contemporane privind istoria artei și arhitecturii.

Dacă, din păcate, G. Balș nu și-a expus mai detaliat aceste opinii, ele sunt însă urmărite cu consecvență în modul de prezentare al monumentelor.

Tot legat de modul de abordare al arhitecturii din epoca prezentată, trebuie reținută ideea apartenenței bisericii la un ansamblu arhitectural, laic sau mănăstiresc. "*Mai toate bisericile lui Ștefan cel Mare făceau parte dintr-o mănăstire sau dintr-o curte domnească*"⁷, scrie G. Balș, după ce, câțiva ani mai devreme, remarcase că "*biserica, foarte rar poziționată izolat, făcea parte, în majoritatea cazurilor, dintr-o mănăstire*"⁸. Nu trebuie uitat - tot la acest capitol - interesul acordat celorlalte componente ale

ansamblurilor mănăstirești, pe care le prezintă la fel de detaliat, mai ales în volumul din 1933.

Nu în ultimul rând trebuie menționat cuprinsul celor trei volume privitoare la arhitectura religioasă a Moldovei, așa cum este el ilustrat în tabla de materii: I. Cercetarea înrâurilor, II. Descripția bisericilor, III. Formele (A. Formele interioare - Planul și boltirile; B. Formele exterioare - Fațadele; Dimensiuni și proporții; Clasificare); IV. Cercetarea amănuntelor; V. Materialele întrebuintate și metodele de construcțiune (inclusiv semnele lapidare); VI. Mormintele; VII. Zugrăveala; VIII. Clopotele; IX. Meșterii; X. Concluzii; XI. Anexă (Pietrele de mormânt din vremea lui Ștefan cel Mare și până la 1527, actualmente rămase). Este limpede că autorul încearcă să nu lase deoparte nimic din ceea ce ar putea fi folosit în înțelegerea arhitecturii pe care o studiază și prezintă.

Cele prezentate mai sus sunt destinate să readucă în discuție scrieri care au fost concepute aproape acum un secol, **actualitatea lor**. Prin ele, în mod evident, George Balș depășește limitele propriei sale epoci în domeniul pe care îl studiază. De aceea, socotesc că suntem obligați să remarcăm și să marcăm rolul de prim ordin deținut de George Balș în cercetarea arhitecturii noastre.

7. G. Balș, *op. cit.*, 1926, p. 150.

8. N. Iorga, G. Balș, *op. cit.*, p. 377.

BISERICA DIN SATUL MĂLĂIEȘTI, COMUNA VUTCANI, JUDEȚUL VASLUI.
HRAMUL SFINȚILOR ÎMPĂRAȚI CONSTANTIN ȘI ELENA

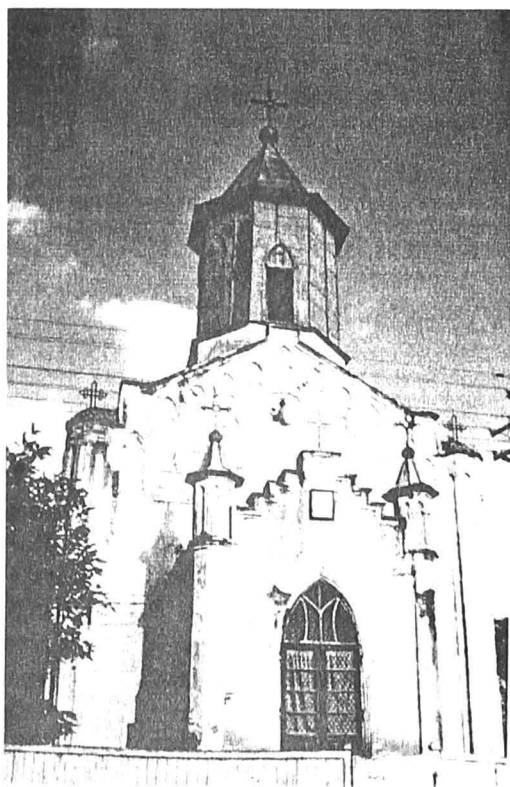
Alexandra Chiliman-Juvara

Biserica a fost construită la sfârșitul sec. al XIX-lea. Situată la mijlocul distanței dintre Bârlad și Huși, nu departe de drumul național, biserica se remarcă prin proporțiile ei ieșite din comun, prin frumusețea detaliilor și prin decorația interioară autentică. Atât exteriorul în stil neogotic, cât și interiorul păstrează elementele esențiale, făcând posibilă o restaurare a bisericii. În urma cutremurelor repetate din ultimul secol, monumentul prezintă "fracturi" majore pe direcția NS și EV. Turla și o parte din turnulețele de factură gotică ale fațadei au căzut la cutremurul din 1940. Biserica, grav avariată, este în pericol de prăbușire încât necesită urgentarea consolidării și de aceea am considerat oportună prezentarea ei la Simpozionul Național *Monumentul - tradiție și viitor*.

Istoricul satului Mălăiești

Satul Mălăiești, este înconjurat de dealuri cu vii și păduri și se află în mijlocul unei văi mănoase străbătută de un râu, afluent al Elanului. Prima mențiune documentară a satului este din anul 1611. În sat trăiau răzeși care în secolul al XVII-lea încep să își înstrăineze pământurile. În jurul anului 1700, Iordache Ruset își mărește moșia, având venituri din mori, vii, livezi, țarini, prisăci și fânețe pe lângă bălțile cu pește din Elan. Vistiernicul Iordache Ruset a lăsat prin testament în anul 1708, moșia Mălăiești fiicei sale Ecaterina și ginerelui său Constantin Costachi. Urmașii logofătului Constantin Costachi au stăpânit

moșia un secol și jumătate. În 1791 comisul Șerban Costachi, cunoscut sub numele de Șerban Negel, a moștenit moșia Mălăiești și siliștile învecinate din secolul XVII-lea. În aceste locuri el copilarise alături de frații săi Matei, Chesarie, Veniamin (viitorul mare Mitropolit al Moldovei) și de Elisabeta. Ajutat de fratele Veniamin, episcop de Huși, Șerban Negel și-a întregit moșia cumpărând pământuri de la răzeși și siliști vecine. În 1846, spătarul Iancu Negel a angajat pe inginerul A. Baiardi să măsoare

moșia și să întocmească harta. Astfel, au rămas documente în care este consemnată suprafața de 5995 fălci adică 8565 ha*. Curțile boierești, azi dispărute, se aflau pe un platou din partea de vest a satului. Biserica din lemn, înzestrată cu icoane prețioase, cu hramul Sf Gheorghe, era construită lângă conac. Șerban Negel era însurat cu Catinca Văcărescu de la București, sora Doamnei voievodului Constantin Ipsilanti. Familia Costăcheștilor se remarcă de a lungul istoriei, fiind una din marile familii boierești din Moldova. După moartea lui Iancu Negel copiii lui, Șerban și Sevastia, au împărțit moșia. Biserica a fost dărâmată iar catapeteasma și parte din icoanele de secol XVIII mutate la biserica din Albești. Alte icoane au rămas la Mălăiești, la noua biserică*.

În anii 1869 și 1873, Costache N. Corbu a cumpărat prin licitație cele două părți ale moșiei de la urmașii lui Șerban Negel Costachi. În *Arhondologia Moldovei* a Paharnicului Sion este menționată astfel familia Korbu: Mai este de la Putna un șătral Gheorghe Korbu ce au fost scriitor și la judecătoria de Vaslui și la Focșani. Același bulgar din Besarabia, venit pe la 1832. Acum esta vechil în Moldoveni de la ținutul Vasluiului¹. Răzeșii de la Focșasca, tatăl acestora de acum (1844-1856) Calezic și Andrieș de pe numele bunului lor, s-au ridicat la boierie de Domnul Ioan Sturdza pe la 1826, Costache Corbu (1833-1895), Comandor al Coroanei României era însurat cu Aglaia (7 noiembrie 1853– 9 ianuarie 1937), fiica lui Mihalache Botez (1815-1885) și a Zoei Alcaz (1834- 12 februarie 1906). Mihalache Botez, armaș (1853), șerdar (1856), comis (1857), fiul natural al lui Mihail Cantacuzino Pașcanu a întregit averea moștenită ajungând la sfârșitul vieții să posede numeroase moșii de-a lungul Prutului. S-a ocupat și cu

comerțul de vite, pe care le ducea și le vindea la Viena, revenind în țară, pe Dunăre cu galbenii câștigați. Ca un bun creștin și iubitor al locurilor el a ridicat biserici și școli în satele în care își avea moșii: Ijdileni, Siminești, Bozia, Bogdănești, Raiu și Giurcani. Chiar dacă de talie modestă bisericile stau și azi mărturie a credinței lui în Dumnezeu și a dorinței de a-și ajuta semenii. Ginerele lui, Costachi Corbu, i-a urmat pilda, ctitorind alături de el biserica din Giurcani după 1865 și mai târziu cea din Mălăiești. Ambițios și având atât o mare putere financiară, cât și cunoștințe în domeniu Costache Corbu a reorganizat Mălăieștii. A renunțat la curțile boierești vechi și dărăpănate și a construit un nou conac în mijlocul satului. Biserica a fost ridicată alături și înzestrată cu 72,5 ha de pământ pentru întreținerea ei, în partea de sud a moșiei. Sătenii povestesc că, pentru a fi protejată, proprietatea era

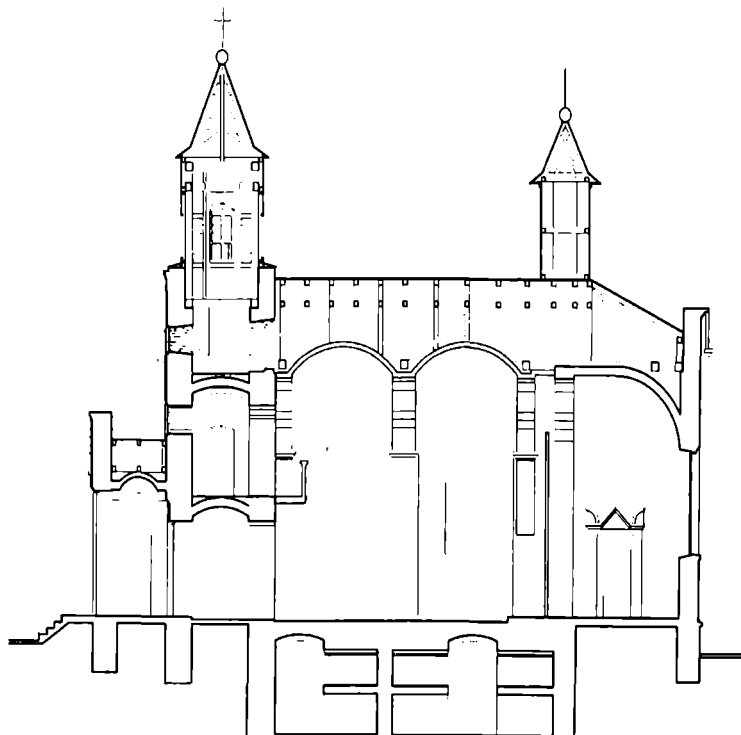
1, *Arhondologia Moldovei*, Ed. Minerva, București, 1973, p. 121-122.

delimitată cu șanțuri. Satul s-a numit după numele moșierului, Corbu. Mălăiești a devenit comună, cuprinzând și satele Poșta, Elan și Tupilați*. Proprietarul reușise să reunească și pe cale administrativă moșiile ce aparținuseră cândva familiei Costachi. Sătenii l-au ales pe Costache Corbu primar al comunei, pentru care el a construit în anul 1880 și o școală pentru satul care avea atunci 380 de locuitori în 120 de familii. După moartea lui Costache Corbu, conacul a fost lăsat prin testament comunei pentru a funcționa ca spital, funcțiune pe care o are și în zilele noastre. La reformele agrare care au urmat în anii 1921 și 1945 moșia și pădurile Corbu ca și moșia bisericii, au fost expropriate.

Noegoticul în Moldova

Interesant că la Mălăiești, a pătruns stilul neogotic. După 1800 în țările Europei Centrale a apărut un curent favorabil acestui stilul. Sentimentul naționalist întărit după războaiele cu Napoleon a dus la căutări care s-au finalizat în arhitectura

neogotică în țări ca Anglia, Austria și Germania. Orientarea către modelele din trecut în dorința unei înnoiri și totodată a regăsirii eului, istorismul, a marcat întreg secolul. Au existat mai multe surse care au favorizat pătrunderea gustului pentru stilul gotic atât în Moldova cât și în țările învecinate, cum au fost ideile filozofilor romantici germani (Schelling și Schlegel) reflectate în arta germană (Caspar David Friedrich), sau arhitectura neogotică engleză (Parlamentul de la Londra 1836, Sir Charles Barry și A. Welby Pugin) și literatura romantică. În plus în numeroasele lor călătorii în Anglia, Franța, Germania și Austria intelectualii au avut prilejul să admire arhitectura gotică cu ochii lor. Acest stil nu era total străin la noi, deoarece elemente de arhitectură gotică erau inserate în compoziția bisericilor din Moldova cu veacuri înainte. Neogoticul s-a răspândit în secolul XIX concretizându-se în construcții de clădiri publice, biserici și palate: castelul, azi dispărut, din Stănțești, județul Botoșani,

a fost zidit în stil gotic de vornicul Alecu Callimachi (1837); George A Sturdza (1841-1909) a construit la Miclăușeni un impunător palat, influențat de anii petrecuți în Germania, la studii și el a preferat stilul gotic apelând la arhitecții J. Reinecke și I. Grisberg; cazarma Copou din Iași; palatul domnitorului Alexandru Ioan Cuza de la Ruginoasa, construit în 1863 după planurile arhitectului german Johann Brandel; Palatul Culturii din Iași ridicat mai târziu 1906-1925 după planurile arhitectului I. D. Berindei.

Stilul neogotic s-a potrivit spațiului nostru pentru bisericile nou construite în sec. al XIX-lea, mesajul spiritual fiind reînvierea dialogului dintre catedrale și comunitate.

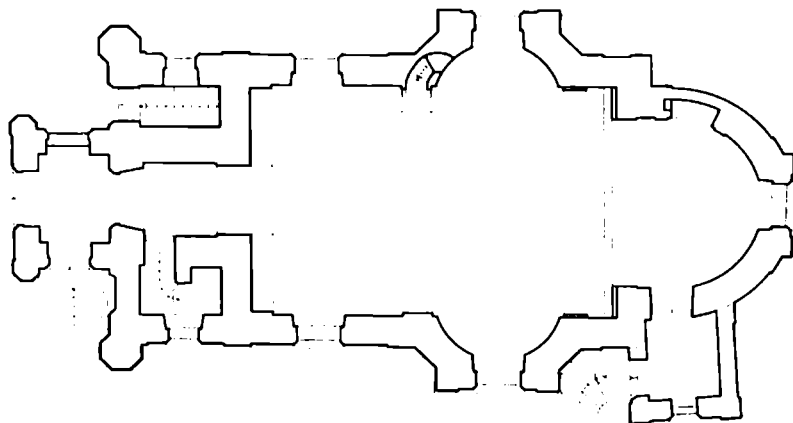
Biserica de la Mălăiești a fost construită în jurul anului 1885. Se pare că arhitectul era de origine germanică, probabil vienez, după spusele sătenilor. Ipoteza pare adevărată având în vedere vizitele frecvente la Viena ale lui Mihalache Botez și Costache Corbu.

Silueta ei se detașează printre casele țărănești construite din chirpici. Privind fotografia dinainte de cutremurul din 1940, te impresionează zveltețea ei, proporțiile turlei clopotniței. Arhitectura neogotică a turelilor mici care punctează intrarea, transeptul, veșmântarul și altarul completează fațadele, accentuând valoarea

monumentului. Cornișa din ogive înșiruite amintește decorația palatelor de la Stâncești sau Miclăușeni. Biserica este construită din zidărie portantă. Elementele gotice decorative sunt realizate din cărămidă și mortar. Numai soclul este din piatră. Tâmplăria este frumos desenată, ușa metalică care duce la subsol are o decorație deosebită.

Astăzi biserica are fisuri majore rezultat al cutremurelor din 1940 când a căzut turla clopotniță și numeroase turnulețe compromițând și pictura bolților, 1977, etc. În plan dimensiunile ei sunt mari 20x11 m. Se disting pridvorul închis cu scara spre clopotniță, naosul lărgit cu două abside, altarul. În subsol este un imens cavou cu 16 locuri din care este ocupată numai cripta în care odihnește ctitorul ei, Costache Corbu. Aglaia care s-a stins din viață mai târziu este îngropată în altă ctitorie a lor, la Giurcani.

De multe ori în secolul XIX monumentele nu aveau o perfectă unitate de stil, introducându-se și alte stiluri, apărând astfel caracterul eclectic al ansamblului. Față de arhitectura gotică exterioară, cu elemente clare, elegante, zvelte, fără compromisuri, în interior nu găsim nici un element gotic. Arcele sunt în plin cintru, planul este caracteristic bisericilor ortodoxe. Se remarcă însă o

personalizare a interiorului datorată gustului și dorinței ctitorilor. În locul tabloului votiv clasic pe peretele vestic al naosului sunt două portrete de șevalet reprezentând pe Costache Corbu, în costum de comandor ținând în mână un papirus pe care este desenată fațada bisericii și alături este tânăra lui soție, Aglaia într-o prețioasă rochie purpurie. Lângă altar o icoană ce o reprezintă pe sfânta Aglaia are chipul Aglaiei Corbu. Mobilierul, executat probabil tot în străinătate este frumos decorat. Stranele poartă monograma ctitorilor, la fel sfesnicele de bronz și majoritatea obiectelor de cult din biserică. Catapeteasma are icoane ferecate în argint, cafasul cu balustrada sculptată se sprijină pe console din metal frumos desenate. S-au păstrat pe intradosul cafasului trei picturi naive cu stemele județelor Tutova, Fălciu și Vaslui. Clopotele din bronz, lucrate cu multă măiestrie au fost turnate la București în atelierul lui Johann Loibl. Cele trei clopote au greutateți diferite, între 138 kg cel mic și 586 kg cel mare. Pe fiecare clopot este gravat același text: *Turnat de Johann Loibl în Bucarest în numele Sfintei Treimi s-au făcut acest clopot de robii lui Dumnezeu Constantin Corbu cavalier și oficer a coroanei României și soția Dselle Aglae născută Botez în anul 1885 pentru biserica clădită de Dlor în*

comuna Mălăiești jud Fălciu și sub Domnia Regelui Carol al României și a reginei Elisabeta.

Actuala pictură care este cu un fond gri cu câteva medalioane cu sfinți este recentă, dar valoarea interiorului constă în acest ansamblu nealterat prin intervenții ulterioare, cu mobilier autentic și icoane deosebite. În acel cătun uitat de lume, timpul pare că a stat pe loc.

Am prezentat această biserică, aflată pe lista monumentelor istorice, consemnată și de N. Stoicescu pentru a atrage atenția asupra valorii ei autentice datorită amplasamentului, proporțiilor deosebit de mari pentru o biserică la țară, al stilului neogotic al fațadelor, (fațade care datorită materialului documentar găsit in situ se pot restaura cu precizie), interioarelor autentice și de ce nu, contrastului surprinzător de stiluri între exterior și interior și nu în ultimul rând al ctitorilor.

Mălăieștii au un trecut bogat, acolo și-a petrecut primii ani de viață Mitropolitul Veniamin Costachi, în care multe personalități au avut moșii și au organizat viața sătenilor spre binele lor și spre civilizație. A rămas mărturie o biserică grav avariata care așteaptă să revină la semeția ei de altă dată. Avem datoria să salvăm monumentul de arhitectură din Mălăiești.

*Revista *Elanul* din 5 august 2000, C. Istrate, *Mălăiești, pagini de monografie*.
N.A. Relevee executate de arh. Cristian Rânja

SONDAJUL ARHEOLOGIC DE LA
BISERICA SF. NICOLAE - ARONEANU
2001

Stela Cheptea

Mănăstirea Aroneanu a fost ridicată în partea de răsărit a Iașilor, în "țarina" târgului medieval. În documentele vremii "mănăstirea lui Aron Vodă" apare și sub numele de "mănăstirea Sfântului Nicolae din țarina târgului Iași", "mănăstirea grecească Sfântul Nicolae din țarină" etc.

Data ctitoririi bisericii existente astăzi este incertă. În finalul *Letopiseșului Țării Moldovei*, Grigore Ureche nota următoarele în legătură cu ridicarea mănăstirii de către Aron vodă: "că, după atâtea răutăți ce făcuse, să se apuce să să facă și un lucru bun, ca să nu-i vie osândă. Și s-au apucat în anii 7102 (1594), de au făcut mănăstire în

țarina Iașilor, care să chiamă Aron vodă, pre numele domnului, unde iaste hramul sfetii Nicolae"¹. Dintr-un document redactat la 12 decembrie 1594 din porunca lui Aron vodă aflăm că acesta a înzestrat mănăstirea "nou zidită numită <în țarină>" având hramul Sf. Nicolae. Nu se pomenește nimic de existența unei biserici anterioare, ci numai hramul și determinarea "în țarină"², fapt ce ne îndreptățește totuși să considerăm specificația ca fiind mult anterioară datei documentului, ea fiind atribuită de ieșeni pentru a o deosebi de o altă mănăstire mai veche, cu același praznic, ce ființa în oraș. În această situație

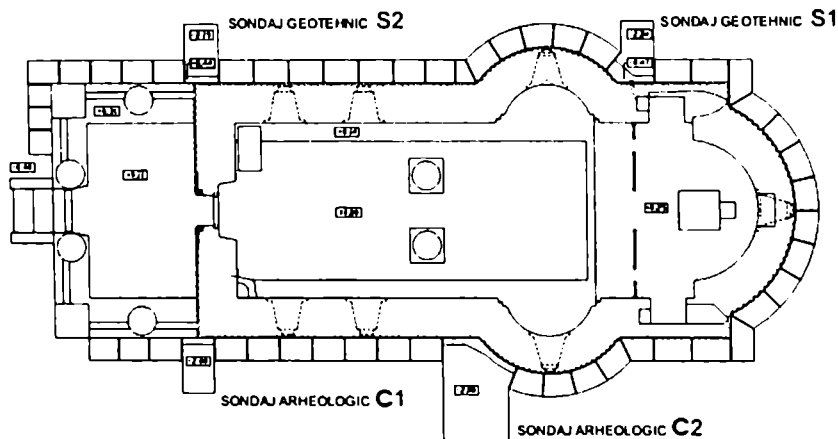

Fig. 1 Planul bisericii Aroneanu cu cele două casete de pe latura de sud (C1 și C2)

1. Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediție P. P. Panaitescu, București, 1955, p. 210. Ca dată a ctitoririi poate fi considerat și anul 1593 (*ibidem*, nota 3, p. 210). Informația este penultima din șirul evenimentelor consemnate în *Letopiseșul* ajuns până la noi. La data consemnării, anterioară anului 1647 când moare cronicarul, mănăstirea era numită deja "Aron vodă".

2. *DIR*, A. Moldova, veac XVI, IV, p. 117-118.

mențiunea “nou zidită” a putut fi, credem, corect interpretată ca fiind “din nou zidită”³ Existența unui așezământ monahal anterior, având același hram al Sfântului Nicolae, este susținută de un document dat de Iancu Sasul la 20 februarie 1581, care, de altfel, reprezintă și prima mențiune scrisă a lăcașului de cult⁴. Trei ani mai târziu daniile sunt întărite mănăstirii de Petru Șchiopu⁵. Dar situația nu este chiar limpede în ce privește localizarea primei ctitorii. Astfel, într-un act emis de Radu Mihnea, la 7 aprilie 1618, este consemnat procesul dintre călugării români de la mănăstirea Sf. Nicolae din țarina târgului Iași și călugării greci (sârbi) care își revendicau dreptul asupra mănăstirii. Sunt prezentate documentele ambelor comunități. Astfel, pentru a-și susține cauza călugării athoniți au adus urice de la Petru voievod întărite de Ieremia Movilă⁶. În schimb, călugării români au înfățișat uricul de la Aron vodă care le-a încredințat “sfânta sa biserică pe care a zidit-o din nou”, pentru că, se spune în actul semnat de Radu Mihnea, “biserica cea veche a fost zidită de părintele lui, răposatul Alexandru voievod, pe alt loc sub dealuri și s-a risipit și a căzut cu totul”⁷. Unii cercetători au luat drept bună informația conform căreia mănăstirea Sf. Nicolae a fost ctitorită de Alexandru Lăpușeanu undeva “sub dealuri”⁸. Dar se pierde din vedere faptul că la judecată era necesar să se demonstreze dreptatea călugărilor români și faptul că biserica nu a fost închinată Athos-ului de primul ctitor. Din același motiv s-a precizat în cadrul

procesului că biserica ridicată de Alexandru Lăpușeanu ar fi fost pe alt loc și s-a risipit, iar Aron vodă a ridicat mănăstirea și a dat-o călugărilor români, iar pentru acest ultim fapt mărturisirea, probabil, și doamna Stanca, soția lui Aron. În finalul documentului se întărește de către voievod călugărilor români moșiile și satele, cu tot venitul lor, donate de ctitorii anteriori, chiar și cele date de predecesorii lui Aron Vodă.

Se pare că Ieremia Movilă era bine informat în privința istoricului mănăstirii⁹. Astfel, în actul dat de el monahilor de la Zograf se reamintește că mănăstirea Sf. Nicolae fusese încredințată lor pentru prima dată de Petru voievod, deoarece se

Fig. 2 Biserica Aroneanu; C I, partea superioară a fundației, cu soclu continuu.

3. Al. Lapedatu, *Mănăstirea lui Aron-Vodă din țarina Iașilor*, în *BCMI*, II, 1909, 1, p. 6.

4. Iancu Sasul dă mănăstirii de la Greci un sat din ocolul domnesc al Ștefăneștilor și întărește aceluiași lăcaș daniile făcute anterior de Petru voievod (Șchiopul), *DIR*, A., XVI, III, p. 151-152.

5. *Ibidem*, p. 243-244. Documentul din 5 aprilie 1584.

6. *Ibidem*, XVII, II, p. 44-46. În documentul dat la 25 mai 1606 Ieremia voievod întărește dania făcută de Petru călugărilor de la Zograf.

7. *Ibidem*, XVII, IV, p. 261-263.

8. Dan Bădărău, I. Caproșu, *Iașii vechilor zidiri*, Iași, 1974, p. 158-159.

9. *DIR*, XVII, II, p. 45. Ieremia Movilă mărturisese în documentul din 25 mai 1606 că atunci când a fost închinată mănăstirea Sf. Nicolae el era “unul dintre cei dintâi sfetnici” din anturajul lui Petru voievod.

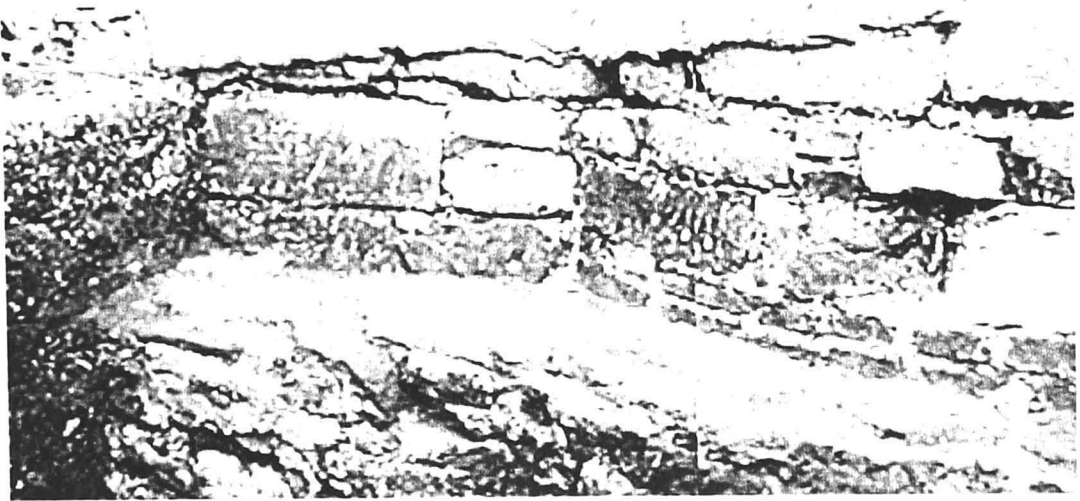

Fig. 3 Biserica Aroneanu; C II, partea superioară a fundației, la nașterea absidei sudice.

pustiise din diverse motive. În document se precizează că Aron vodă "a făcut biserica de acum din pietre și lemn gata pe banii lui Petru voievod", dar nu se pomenește nimic de schimbarea locului mănăstirii. De asemenea, este amintit Alexandru Lăpușneanu ca fiind cel dintâi ctitor care a și înzestrat lăcașul.

Din documentele prezentate reiese limpede faptul că Alexandru Lăpușneanu a fost primul întemeietor al mănăstirii Sf. Nicolae din țarina Iașilor, fapt petrecut, foarte probabil, în cea de a doua sa domnie (1564-1568)¹⁰. Aron vodă reface biserica după circa 30 de ani. Dacă aceasta a fost ridicată chiar pe locul primului lăcaș sau dacă nu, rămâne o problemă pe care va trebui să o rezolve cercetările arheologice.

Sondajul arheologic a fost efectuat în toamna anului 2001¹¹. Cele două casete au fost deschise în exterior, pe latura de sud a monumentului. Prin practicarea primei casete (C I)¹² s-a urmărit raportul dintre

fundațiile pridvorului și ale pronaosului, având în vedere că acestea păreau a fi construite în etape diferite. Cea de a doua casetă (C II) a fost trasată la nașterea absidei din naos¹³ (fig. 1). Un prim câștig al acestui sondaj este acela că s-a demonstrat faptul că fundația este unitară, bine executată, cu înălțimea cuprinsă între 1,45 și 1,52 m (fig. 2). Pereții pronaosului și naosului se retrag față de marginea temeliei cu 0,35 m și respectiv cu 0,45 m, în timp ce la absidă decroșul este numai de 0,24 m. Partea superioară a fundația a fost acoperită cu un strat de mortar tare, din nisip și var, peste care s-a ridicat un soclu continuu, înalt de 0,50 m (fig. 2, 3). În pridvor, pe acest soclu au fost montate coloanele, iar colțul dinspre sud-vest al pronaosului este bine conturat și în interiorul acestuia (fig. 4). Ulterior spațiul dintre coloane și peretele pronaosului a fost umplut cu pietre legate cu mortar pe o înălțime de 0,50 m, care poartă urmele unui incendiu, ca de altfel și soclul. La această

10. Presupunerea se bazează pe faptul că domnul nu a mai avut timp să înzestreze lăcașul și cu alte bunuri, mănăstirea ne fiind pomenită și în alte documente din vremea sa. De asemenea, Gh. Pungă corelează ctitorirea mănăstirilor Aroneanu și Socola de statornicirea capitalei Moldovei la Iași în cea de a doua domnie a lui Lăpușneanu (*Țara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpușneanu*, Iași, 1994, p. 132).

11. Săpătura arheologică a fost solicitată de preotul paroh în scopul completării documentației în vederea întocmirii proiectului de consolidare/restaurare a monumentului.

12. Dimensiunile casetei C I: lungimea de 2,50 m și lățimea de 1,50 m.

13. Dimensiunile casetei C II: lungimea de 3,0 - 2,25 m și lățimea de 2,0 m.

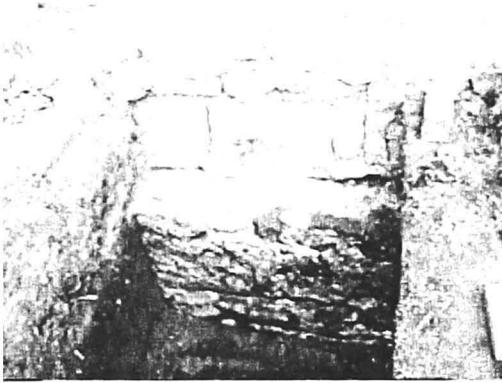

Fig. 4 Biserica Aroneanu; C I, soclul vechi și soclul nou, pe care au fost montate coloanele.

înălțime, de jur-împrejurul bisericii se află în prezent un nou soclu, cel vechi fiind sub nivelul actual de călcare, circumstanță întâlnită și în 1907¹⁴. O situație deosebită a fost surprinsă la absidă. Astfel, peste stratul de mortar aflat la partea superioară a fundației au fost așezate două rânduri de cărămidă¹⁵, peste care a fost ridicată zidăria din piatră (fig. 5). Remarcăm, de asemenea, un fapt deosebit, anume acela că în grosimea temeliei absidei, spre mijlocul ei, a fost descoperit locul unui tirant mare care se îndreaptă dinspre exterior spre altar. Din golul respectiv pornește o fisură adâncă spre partea superioară a fundației (fig. 6).

Stratigrafia nu ne-a ajutat prea mult pentru lămurirea etapelor de construcție și de reparații deoarece, în bună parte, ea a fost deranjată de gropile mormintelor care au fost săpate la circa 0,75 m de fundații (fig. 7) și, de asemenea, de nivelările succesive. Totuși, în profilul estic al casetei C II s-a observat o dungă de mortar care se prelingea de la partea superioară a temeliei peste humusul medieval. În stadiul actual al cercetărilor este greu de precizat dacă această lentilă reprezintă nivelul de

construcție inițial sau provine de la șapa ce acoperea fundația. În profilul opus, peste decroș se află numai o lentilă de pământ castaniu provenită de la nivelare. Trebuie să remarcăm faptul că temelia se adâncește în solul galben, peste care se află un sediment de pământ negru amestecat cu galben, gros de 0,25-0,35 m, cărui îi urmează humusul medieval. În pământul care acoperea mormintele s-au observat pigmenți de mortar proveniți din nivelurile făcute după construcție ori reparații. Profilele casetelor ne-au ajutat să identificăm doar două niveluri de reparații. Cel mai vechi este reprezentat de un strat de pământ cenușiu cu mortar și pietre de carieră, iar cel de al doilea, aflat sub stratul vegetal, are în compoziție foarte multă cărămidă sfărâmată, mortar și puține pietre.

În cele două casete au fost dezvelite zece morminte, dar au fost surprinse și multe reînhumări. În majoritatea cazurilor s-au păstrat și urmele sicriilor din lemn de brad. Scheletele 4 și 7 aveau monede din secolul al XIX-lea, în mormântul 2 a fost găsită o monedă turcească, iar o alta a fost găsită în stratul de înmormântări din caseta

Fig. 5 Biserica Aroneanu; C II, absida de sud, detaliu cu cele două rânduri de cărămidă, așezate pe soclul vechi.

14. Al. Lăpedatu, *op. cit.*, p. 6, fig. 1.

15. Cărămizile au fost așezate pe lungime, având lățimea de 13 cm și grosimea de 4 cm. Un sistem asemănător de marcare a bazei paramentului a fost remarcat în cursul cercetărilor arheologice executate la exteriorul bisericii romano-catolice din Iași și în interiorul bisericii din satul Scânteia. Ambele intervenții se pare că au fost făcute în secolul al XVII-lea.

II¹⁶. În aceleași condiții, dar în caseta I, a mai fost descoperit un denar de argint emis pentru Lituania de Sigismund III, în anul 1626¹⁷, și care a fost folosit în salbă fiind găurit.

Materialul ceramic descoperit este reprezentat de fragmente de discuri, stelute cu șase vârfuri și flori de crin stilizate. Piesele au fost acoperite cu smalt verde irizat suprapus peste un strat de angobă albă. De asemenea, a fost găsit un număr mare de cărămizi modelate care provin de la ciubucele de pe fațadă și din soclu, materiale înlocuite la restaurarea fațadelor în anul 1907.

Ca o remarcă specială amintim descoperirea, sub nivelul de înmormântări, la adâncimea de 1,30-1,40 m de la nivelul actual de călcare, a unui șir de pietre mari

Fig. 6 Biserica Aroneanu; C II, absida de sud, fisura din fundație.

de carieră așezate pe solul galben, având lățimea de 0,50-0,75 m. Între pietre se afla pământ negru. Acestea se aflau la o distanță de 0,75-1,0 m de fundația absidei. Deocamdată nu putem ști dacă pietrele pot fi puse în legătură cu construcțiile medievale sau nu.

Fig. 7 Biserica Aroneanu; C II, mormânt din preajma absidei și șirul de pietre de sub el.

Primul sondaj arheologic practicat la biserica mănăstirii Sf. Nicolae din țarina Iașilor ne permite să considerăm că Aron vodă și-a ridicat ctitoria pe fundațiile mai vechiului lăcaș de cult edificat de Alexandru Lăpușeanu. O dovadă în acest sens stă chiar fundația unitară a bisericii, care inițial a aparținut, foarte probabil, unui lăcaș cu pridvorul închis și care suporta astfel o greutate la fel de mare ca și construcția principală. Refacerea s-a făcut cu diminuarea spațiului liturgic, pridvorul rămânând deschis, cu zidărie numai pe colțurile de vest și cu coloane ce sprijineau arcele de susținere de pe cele trei laturi. Același sistem a fost aplicat și în interior - zidul dintre naos și pronaos dispărând, fiind înlocuit de două coloane, având capiteluri identice cu cele de la exterior, pe care se descarcă trei arce. De inspirație sudică, probabil munteană¹⁸, tipul de biserică cu pridvorul deschis, biserica Aroneanu fiind se pare prima din serie, va fi des întâlnit în Moldova¹⁹, dar se va dovedi totuși nefuncțional pentru clima mai

16. Cele două monede turcești nu au fost încă identificate.

17. M. Gumowski, *Podrecznik numizmatyki polskiej*, Krakowie, 1914, tabl. XXXIX/1398.

18. Problema apariției pridvoarelor deschise, în primul rând a celor cu goluri în zidărie, nu este deocamdată rezolvată din punct de vedere cronologic. Cercetările arheologice ce se vor executa la mănăstirea Aroneanu ar putea contribui la reinterpretarea unor concluzii în acest sens.

19. N. Ghika-Budești, *Descrierea arhitectonică*, în *BCMI*, 2, 1909, 1, p. 19-22; G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVII-ea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 16-19.

aspră de aici. Un alt considerent pentru care credem că biserica a fost refăcută pe același loc²⁰ este acela că în vremea lui Alexandru Lăpușneanu se construia bine, mănăstirile aveau incinte în care se afla întreaga gospodărie, dar deocamdată nu se cunoaște nici o mențiune despre existența vreunei mănăstiri dispărute sau a unor ruine în zonă.

În același timp, lipsind o cercetare mai amplă, nu suntem în măsură a face încheieri definitive. Astfel, nu știm dacă biserica a fost dărâmată și apoi reclădită de pe vechiul soclu sau de pe fundația egalizată cu șapa de mortar; nu știm dacă absidele au fost refăcute tot în același timp sau la o dată ulterioară, având în vedere sistemul diferit de rezidire, anume cele două rânduri de cărămidă de la baza lor așezate pe șapa ce acoperea fundația. Un semn de întrebare îl pune și decorația monumentului, care este "cam confuză ca compoziție"²¹, așa cum o caracterizează restauratorul din 1907, părere pe care o împărtășim și noi. În același timp, nu credem că întreaga ornamentație exterioară

aparține bisericii nou-zidite de Aron vodă. Ciubucăriile fațadelor, elementele ceramice smălțuite și inciziile în piatră sau tencuială, care erau și colorate, motive de inspirație orientală²², ar fi putut fi executate totuși la reparația din 1787²³. În legătură cu portalul în arc frânt cu profil gotic²⁴, aflat între pridvor și pronaos, opinăm că el a fost refolosit și ar putea proveni de la prima biserică, deoarece ancadramentele ferestrelor nu au fost realizate în același stil.

Având în vedere multitudinea de probleme la care nu s-a găsit deocamdată răspuns, suntem de părere că investigațiile arheologice ar trebui continuate, atât în interiorul cât și în exteriorul monumentului, poate paralel cu lucrările de consolidare, dar ar fi foarte necesară și o cercetare pe paramentul bisericii. De asemenea, nu trebuie să neglijăm nici incinta fostei mănăstiri, cu pivnițele, casa egumenească, chiliile și celelate construcții, care, desigur, se aflau într-un spațiu închis de ziduri, obiective care ar fi util să fie marcate la suprafața terenului actual.

20. Al. Lăpedatu, *op. cit.*, p. 6. Autorul consideră că Aron vodă a "rezidit mănăstirea tatălui său".

21. N. Ghika-Budești, *op. cit.*, p. 22.

22. *Ibidem*, p. 18.

23. Al. Lăpedatu, *op. cit.*, p. 14-15. Autorul trece în revistă documentele care atestă moșiile și veniturile mănăstirii de-a lungul veacurilor, intervalele de risipire dar și fazele de reparații, precum și rolul egumenilor, români sau străini, în viața acestui important lăcaș monahal.

24. G. Balș, *op. cit.*, p. 19.

Operațiuni de conservare la Biserica Sf. Gheorghe-Biserica Albă din Baia, Județul Suceava

Victor-Dan Kisilevici

Teoria și practica restaurării numără aproximativ de 200 de ani de experiențe de când pe la finele sec. XVII a început o reflectare conștientă asupra motivațiilor și modalităților de restaurare, asupra scopurilor contemporane ale operei. Controlul modalităților de restaurare s-a intensificat cu timpul și astăzi se exercită mai mult ca un control al informației sau mai bine zis a criteriilor pe baza cărora transcede organizarea bazei informatice de transmis de la prezent către generațiile succesive, în modul de a o produce, o interpretare direcționată a contemporanilor despre trecut. Acest control a cenzurat sau chiar alterat documentele funcție de cei care voiau să lase ceva posterității ca un exercițiu natural și necesar al dominării.

Inițiativa parohiei „Ștefan cel Mare” condusă de pr. Viorel Iftimie de a întreprinde lucrări de conservare la Biserica Albă în anul 2001 poartă, într-o anumită măsură, o trăsătură a consecvenței unei atitudini care poate fi calificată ca „istorică”. Prin amabilitatea actualului paroh am putut cerceta câteva însemnări care constituie un izvor interesant pentru a reconstitui „viața” monumentului istoric.

Acestea sunt însemnări scrise de succesiunea de preoți parohi care cu sârg au încercat să adune informații istorice despre parohia lor sau au relatat evenimente contemporane lor.

Biserica vie reflectată în anecdotică istorică se conturează din studiul documentelor Parohiei reliefând importanța

conservării arhivei bisericii.

Anul zidirii bisericii Sf. Gheorghe, 1467 este atribuit de tradiție ca memorial ctitorit de victoriosul domn Ștefan al Moldovei asupra lui Matei Corvin. Până la începutul sec. XX tăcerea informațiilor învâluie existența bisericii.

Interesante detalii despre viața bisericii ne oferă un document redactat de avocatul Dimitrie Iorgandopol. Astfel aflăm că Epitropia Bisericii din satul Baia în frunte cu preotul Vasile Zaharescu începe la 26 iunie 1886 acțiunea în justiție contra d-nei Carolina Montofor și Gavei Infanta Marchiza de Bedmar, a doua soție a Marchizului de Bedmar domiciliat în Madrid, Spania. Acțiunea se baza pe dispoziția testamentară a defunctei Lucia Palady, devenită prin căsătorie Marchiza de Betmar (primă soție) „scris de dânsa cu datele de 13 martie și 19 iulie 1859 făcută în orașul Napoli din Italia și publicată de gazeta de Iași nr. 69/19 iunie 1895.”

Don Rodrigo Acunia, fiul Luciei Paladi, a murit fără descendenți iar averea a revenit tatălui său Don Emanoil Acunia Marchiz de Bedmar care la rândul său o transmite prin testament către cea de a doua soție, Dona Carolina Montofor.

Motivația revendicărilor Epitropiei Baia a fost omisiunea îndeplinirii voinței testamentare a Luciei Palady referitoare la “rezidirea vechii biserici de la moșia Baia”. Avocatul angajat de Epitropie, Alecu Avram, a formulat acțiunea în justiție contra soției a doua a Marchizului de Betmar pentru

neexecutare legatului lăsat de Lucia Palady în baza testamentului și a art. 843 și 844 din Codul Calimachi. Procesul a trenat timp în care averea moșiei Baia, Tîmpești și Horodnicul, a revenit, prin succesiune minorilor Luizei și Emanoil Lemontoux iar uzul fruct părinților acestora, Matilda și Teodor.

Această cauză bizară a fost foarte îngreunată de dificultățile și lentoarea mijloacelor de comunicațiilor existente la sfârșit de sec. XIX.

Prin decretul Regal nr. 194 - semnat de Carol I la 20 ian. 1900, fiind Constantin Areon, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice - Epitropia Bisericii Baia a fost autorizată de a „primi legatul lăsat de Lucia Palady prin testamentul său”. Cu toate acestea sentința dată de Tribunalul județean Suceava în 1902, 7 și 17 mai respinge acțiunea Epitropiei pe care o” condamnă la plata sumei de 1000 lei către dl. arhitect N. Gabrielescu „pentru raportul de expertiză. De menționat, că atunci, Tribunalul își desfășura activitate în actualul Palat Administrativ din Suceava. În acest moment intervine avocatul Dimitrie Ioranopol care face apel la Iași și mărturisește că „după mai multe amânări și în urma strălucitei pledoarii a nemuritorului om de stat, avocatul Tache Ionescu” a obținut câștig de cauză în favoarea Epitropiei cu Decizia 129/19 sept 1903 sub Președintele I.I. Vrînceanu, consilier Eugen Donici, D.Sofian, T.Crivățu și I. Sinescu. Prin aceasta Matilda Dacunia căsătorită Lemontoux, Emanoil și Louisa Lemontoux erau obligați să „rezidească vechea biserică de la Baia, iar în caz contrar să plătescă Epitropiei suma de 100 000 lei pentru reconstrucția lăcașului plus cheltuieli de judecată de 4 000 lei”. Executarea sentinței, se pare ca a fost silită iar cumpărătorul unor bunuri ale debitorilor, Alex. Constacuzino - Pașcanu a depus datoria la Epitropie. Dar ca și în zilele noastre contribuția Epitropiei nu a fost suficientă

pentru realizarea restaurării bisericii. A fost nevoie de intervenția Comisiunii Monumentelor Istorice.

Un înscris adresat preotului paroh Mihai Zaharia cu următorul conținut arată motivul pentru care a fost declarat monument istoric Biserica Albă:

„Prea cuvioase părinte,

Am onoarea a vă transmite memoriul autentic pentru reconstituirea și restaurarea bisericii veche Alba din satul și comuna Baia zidită de Ștefan cel Mare voivodul Moldovei sau de Petru Rareșu fiul lui Ștefan cel Mare după arhitect Neculai Gabrielescu, arhitect monumentelor istorice fiind trecută această biserică printre monumentele istorice a Statului Român spre a se păstra în biserică astfel restaurată. Cu cea mai distinsă stimă avocat I. Iorgandopol, Fălticeni 17 dec. 1930 (?)”.

În raportul Comisiei Monumentelor Istorice condusă de I. Kalinderu, din 1911 apar referiri la lucrările de restaurare conduse de arh. Gh. Ghika. Alte surse afirmă, pe baza manierei intervenției că ar fi lucrat și arh Băicoianu la biserica Albă-Baia.

Constantin Alexandru Băicoianu (1859-?) arhitect diplomat în 1886 la Ecole de Beux Arts-Paris a condus șantiere importante în București cum ar fi cel pentru edificarea Atheneului Român, fosta Curte de conturi (Calea Victoriei colț cu Str. N. Iorga). Deși a combătut modalitatea de restaurare a lui Lecomte de Nouy, arh. Băicoianu, atunci când i s-au încredințat lucrările bisericii Sf. Gheorghe din Hârlău a înlăturat tencuiala care mai păstra importante resturi din pictura exterioară realizată în vremea lui Petru Rareș. Paramentul executat cu materiale aparente din vremea lui Ștefan cel Mare a fost de asemenea eliminat și înlocuit cu un placaj din materiale noi, fasonate, netede care au imprimat o imagine foarte riguroasă monumentului, “rigidă” după aprecierea prof. Gh. Curinschi (p. 136 în *Restaurarea Monumentelor*, Ed.Tehnică, 1966,

București). Similitudini se regăsesc în tratarea bisericii Sf. Nicolae – Popăuți din Botoșani rod al activității aceluiși autor. La Baia, s-au realizat învelitoarea din țiglă - solzi, ocnițele de la turlă cât și pe fațade s-a pus în evidență paramentul din piatră brută de carieră (se pare provenită de la Pipirig) prin rosturi cu mortar ciment.

În arhiva D.M.I. se află dosarul 539 în care se găsesc consemnate intervenții la Biserica Albă din perioada 1953-1976.

Avizul nr. 70/12.04.1953 semnat de Duiliu Marcu „supra proiectului de lucrări de protejare la Biserica Albă din comuna Baia, raionul Fălticeni” se referă la lucrări de revizuire a învelitorii cu noi olane. Condiția avizului era ca olanele vechi recuperabile să nu fie întrebuițate alternativ cu cele noi ci să se realizeze suprafețe compacte cu același fel de material ceramic. Șarpanta se revizuieste, streșina se reface iar cele 5 ferestre se înlocuiesc complet. Documentația a fost înaintată de „Sfânta Mitropolie a Moldovei - Iași” către Ministrul Cultelor, în martie 1953 și a fost elaborată de Serviciul tehnic, propriu, de arh. Andrei Loizo. Din antemăsurătoare reiese că se acoperă cu olane noi 382 m² din cei 474 m² cât avea acoperișul iar piese desenate, în afară de un plan al bisericii, nu prezintă locurile unde se prevăd intervențiile. Aceste lucrări de conservare se datorează insistențelor timp de 7 ani ale preotului paroh care a solicitat ajutor pentru restaurarea bisericii care suferise agresiunea celui de al doilea Război Mondial. Până la începerea lucrărilor, rapoarte de necesitate și antemăsurători au fost elaborate arh. Ștefan Balș, arh. Horia Theodoru și se află în arhiva D.M.I. colecția C.M.I. dosar nr. 116.

Interesantă este istoria introducerii curentului electric în biserică. Problematika apare similară cu aceea contemporană nouă, anume a încălzirii spațiilor de cult. În 1965 Mitropolia Moldovei și Sucevei solicită Direcției Monumentelor Istorice să

întocmească „un proiect pentru instalarea luminei electrice la Biserica Albă - Baia”. În anul următor D.M.I.- C.S.C.A.S. transmite sub semnătura prof. arh. Grigore Ionescu acordul „pentru întocmirea proiectului pentru instalarea luminii electrice” cu programarea elaborării în cursul trimestrului I al aceluși an. Cu ocazia deplasării la monument se constată că se construiește fără avize, prin încălcarea prevederilor H.C.M. 661/1915, o casa pentru prăznicar. Parohul R. V. Dăscălescu se dezvinovățește printr-o scrisoare datată 25 mai 1966 adresată C.S.C. A.S.-D.M.I. unde afirmă că „nu am construit ceva nou, ci am căutat ca să refacem căsoaia cea veche care era într-o stare deplorabilă” și care „nu făcea cinste monumentului”. Urmează un șir de măsuri administrative pentru remedierea situației care impun realizarea unei documentații de către serviciul tehnic la Mitropoliei care să fie supus avizării D.M.I. care are în vedere repararea clopotniței care include prăznicarul și realizarea unui gard. Avizul emis cu nr. 5727/1966 de către D.M.I. nu a permis construirea casei prăznicar. În anul următor Mitropolia Moldovei și Sucevei obține un aviz de principiu nr. 20736-1887T/1967 emis de Departamentul Cultelor de pe lângă Consiliul de Miniștri pentru lucrările de reparații la biserică Albă. În această situație D.M.I. atrage atenția Departamentului Cultelor că „în ceea ce privește casa de praznic” „nu poate fi de acord” întrucât în anul anterior „nu s-a aprobat construirea acestei case pe amplasamentul actual”.

Revenind la „electrificarea” bisericii, în 1969 Parohia face în continuare diligențe la Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă pentru a obține banii necesari proiectului și lucrărilor propriu-zise. În final montarea conductorilor electrici s-a efectuat de muncitori ai I.R.E. fără să fie consultat responsabilul de zonă a D.M.I. din acea perioadă, Nicolae Diaconu - arhitect,

important restaurator cu care autorul acestor rânduri și-a început ucenicia în tainele monumentelor istorice, în anul 1986 cu biserica Sf. Precista din Roman.

În 1970 o comisie constată, încă o dată, că s-au efectuat lucrări pentru realizarea casei de prăznicar fără avizele necesare și înregistrează un proces verbal la C.S.C.A.S. sub semnătura arh. L. Vasilescu și T. Elian.

Cercetarea monumentului este o activitate permanentă pe durata șantierului de conservare întrucât se pot găsi informații care întregesc istoria construcției. În momentul lucrărilor la turlă, în 27. 07. 2002 a fost găsită la baza stâlpului central o bucată de scândură cu înscrisul "Începutul lucrărilor la turlă 5. oct. 1953, pr Radu, șef lucrări Haralambie Toderică".

Conceptul de restaurare care a stat la baza intervențiilor din anul 2002 a fost influențat de o dezbatere din 1995 ce a avut loc cu ocazia prezentării intervențiilor la biserica Sf. Gheoghe din Hârlău când Comisia Națională a Monumentelor Istorice sub conducerea prof. Gheorghe Curinschi, secretar director D.M.I. arh. Cristian Moisescu, a conchis că restaurarea de sfârșit de secol XIX început de secol XX, de tip Lecomte de Nouy poate fi considerată ca un moment de referință al istoriei restaurărilor din România și merită să fie conservată în această formă receptată de noi astăzi.

La fel de importantă și necesară este o examinare cu mare acuratețe a stadiilor succesive ale unui monument pentru a înțelege caracteristicile esențiale și astfel conceptul de restaurare ar trebui să reflecte unitatea estetică a acestuia, rezultat al unei evoluții complexe. Starea anterioară a unui monument poate, de altfel face obiectul unui studiu sau publicații științifice. „Retro-restaurarea” operațiune care ar viza reconstituirea unui stadiu anterior, distrus el însuși de evoluția istorică, ar elimina prin ea un stadiu istoric al monumentului. Această opțiune de acțiune ar intra în conflict cu

păstrarea substanței istorice. Ideea este reflectată în art. 11 al Chartei de la Veneția care recomandă să se accepte monumentul în aspectul său actual și de a nu încerca să se restabilească un stadiu anterior decât în cazuri excepționale, foarte bine justificate și temeinic documentate. Desigur că aceasta este o chestiune delicată dar prioritatea operațiilor ar trebui decisă în favoarea acțiunilor de conservare.

Ca urmare celor expuse, pentru etapa 2002 am optat pentru conservarea, menținerea materialului ceramic de învelitoare cât și a formei șarpantei. Olanele degradate au fost înlocuite cu unele noi, de dimensiuni similare și pozate pe o șarpantă consolidată cu elementele degradate înlocuite iar streșina lasă vizibili căpriorii fasonați. Streșina vizibilă, înclinată, are valențe estetice care se adecvează caracterului medieval al monumentului.

Lucrările de conservare realizate fără ostentație, finanțate cu dificultate de enoriași în 2001-2003, constituie încă un moment al efortului de a transmite mai departe moștenirea lăsată prin truda înaintașilor dar și a păstra originalitatea bisericii Albe din Baia în contextul șirului de edificii ștefaniene.

Bibliografie

Giuseppe Rocchi, *Istituzioni di restauro dei beni architettonici e ambientale*, Editore Ulrico Hopeli, Milano, 1990.

Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.

Michael Petzet, *Principles of Monument Conservation*, ICOMOS Journals of German National Committee XXX, 1999.

Dosar 589 din arhiva D.M.I.

Dosar C.N.M.I. nr. 116 din arhiva D.M.I.

Arhiva Parohiei Sf. Gheorghe, Biserica Albă din Baia, județul Suceava.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA BISERICA SF. NICOLAE POPĂUȚI DIN BOTOȘANI (CAMPANIA 2001)

Voica-Maria Pușcașu

Campania de cercetare arheologică desfășurată în anul 2001 la biserica Sf. Nicolae Popăuți și-a propus drept principale obiective atât epuizarea cercetărilor la interiorul edificiului cât și efectuarea câtorva secțiuni/casete de verificare, la exteriorul acestuia.

În altar întreaga pardoseală - în momentul începerii lucrărilor - era realizată din cărămizi rombice, cu evidente urme de zmălțuire (în culorile galben-marونی și verde) reutilizate.

Caseta 7¹, situată în aria sudică a încăperii (cu profil nordic tangent feței sudice a piciorului actual al mesei altarului) a permis constatarea că amintita pardoseală fusese așezată pe un strat de nisip, de cca. 3-5 cm grosime, așternut la fața unei nivelări consistente de lut bătut; cărămizile fiind așezate în șiruri paralele, dispuse pe direcția nord-sud. Sub nivelarea cu lut, a apărut nivelul de montare al pardoselii inițiale, alcătuit din mortar de var/nisip, bine păstrat, cu rosturile dintre fostele elemente pavimentare perfect vizibile; atât traseul acestor rosturi, cât și câteva piese întregi sau fragmentare păstrate *in situ*, sub masa diaconiconului și lângă piciorul mesei altarului, demonstrează clar că pardoseala inițială era făcută din cărămizi rombice zmălțuite, dispuse tot în șiruri orientate nord-sud în alternanță cromatică: un șir de cărămizi cu zmalț verde și un șir de

cărămizi cu zmalț galben-marونی.

A fost identificat traseul grinzii de talpă a iconostasului inițial, care filează perfect cu colțurile vestice ale pastoforiilor și se păstrează *in situ* la 4,5 cm peste cota pardoselii originare. Iconostasul actual a fost plasat cu cca. 50 cm spre vest de poziționarea celui inițial și avea fundația alcătuită din două grinzi suprapuse, montate pe colțuri de cărămidă în zidărie seacă.

Stratul de frescă coboară până la nivelul pardoselii originare pe tot zidul ce delimitează altarul.

Decroșul de fundare a absidei, cu cca 30 cm lățime, urmărește conturul arcuit al elevațiilor.

Între nivelul de construcție al edificiului și cota de montare a pardoselii originare în aria altarului s-a amenajat - în straturi succesive - o nivelare foarte bine compactată cu maiul și cu o grosime de cca 120 cm. În masa acestei nivelări și la 100 cm vest de elevația altarului, s-a „fundat” un volum de zidărie de piatră pe care se sprijinea piciorul inițial al mesei altarului.

Caseta 12, a fost săpată în partea nord-estică a naosului. În betonul de fixare a solei actuale au fost găsite două monete din anii 1908 și 1906, care marchează etapa modificărilor recente ale interiorului edificiului, modificări păstrate ca atare până în prezenta începerii lucrărilor de cercetare.

1. Numerotarea casetelor și secțiunilor s-a făcut în continuarea celei făcute în campania anului 2000, și în ordinea deschiderii acestora spre cercetare. Menționăm că în campania precedentă au fost investigate 6 casete, numerotate ca atare.

Urmele pardoselii inițiale - păstrate numai sub actuala solee, exclusiv sub forma stratului de mortar suport, cu amprentarea clară a cărămizilor - dovedesc că, în forma sa originală aria altarului, soleea și treapta perimetrică naosului destinată plasării stranelor se aflau - toate - la aceeași cotă, cu cca 16 cm mai sus de pardoseala naosului.

Ca și aria tuturor celorlalte casete cercetate fie în anul 2000, fie în anul 2001, decroșul de fundare, viguros detașat, este acoperit direct de o consistentă nivelare interioară din lut bătut.

Extremitatea estică a decroșului absidei nordice distruge laba piciorului stâng a **inhumatului nr. 12, înmormântat la o dată anterioară momentului fundării bisericii**. În profilul vestic al casetei se vede foarte clar cum humusul medieval este acoperit cu un strat subțire, de cca 8-10 cm, distinct morfologic și cromatic, de la fața căruia s-a săpat respectiva groapă de mormânt.

Zonele sudică și vestică ale pronaosului - cercetate prin **casetele 9, 10 și 11** - spre deosebire de realitățile constatate în caseta 6/2000 s-au dovedit a fi fost mult mai intens folosite drept spațiu funerar: au fost identificate în diverse stadii de conservare/distrugere un număr total de 16 înmormântări, dintre care 5 în amenajări funerare din zidărie și 11 înmormântări în groapă simplă.

Acestea s-au practicat în trei etape distincte:

- înainte de construirea bisericii (inhumările 6 și 9);
- în decursul secolelor XVI-XVII (inhumările 1-5, 10, 11 și criptele 3 și 4);
- din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, după înstituirea mănăstirii (inhumările 7, 8, criptele 2 și 3).

S-a observat, în desfășurare, traseul decroșului de fundare a edificiului și, pe zone limitate, structura și talpa fundațiilor; în ambele cazuri, acestea urmăreau panta

naturală a terenului, păstrându-se astfel constantă adâncimea de implantare a fundațiilor de 190-200 cm.

Dislocată din locul inițial de amplasare (care nu poate fi nici măcar dedus) a fost găsită dispusă pe cant, o mare piatră funerară (165 x 66/55 x 27 cm), în bună stare de conservare; fața pietrei, cu inscripția marginală realizată cu frumoase și clare caractere slavone, avea câmpul împărțit în trei zone egale, decorate fiecare cu câte patru palmete în relief plat. Textul inscripției funerare, în traducere, este următorul „*Acest mormânt este al robului lui Dumnezeu Nurod, vornic de Botoșani, care s-a săvârșit - veșnica lui pomenire - la veșnicile lăcașuri în anul 7000*” (1492).

Chiar în dreptul actualei intrări sudice a pronaosului s-a găsit o criptă cu pereții verticali făcuți, fiecare, din câte o lespede de piatră pe cant și acoperite, toate cu altă lespede dispusă - de această dată - orizontal (125 x 47 x 8 cm), imediat lângă decroșul fundației bisericii. Cripta nr. 4, aici în discuție, a adăpostit mormântul unei fetițe, descoperit *in situ*, dar cu osemintele sub formă de pulbere. Inventarul funerar - pe lângă cercei și năsturași - cuprindea 19 piese monetare perforate și cusute pe fostul veșmânt (din care s-au mai păstrat doar mici fragmente). Mormântul este databil post 1526.

Casetele și secțiunile executate la exteriorul bisericii, și anume cele efectuate în imediata vecinătate a edificiului (**secțiunile 8, 14, 15 și 17**) prezintă elemente comune din punct de vedere stratigrafic și arheologic.

Toate secțiunile sunt marcate - la partea lor superioară - de nivelarea masivă cu molozuri provenite din timpul lucrărilor de restaurare executate la începutul secolului XX. Baza acestui strat de nivelare marchează clar fața nivelului deschis circulației în jurul monumentului, până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Cercetarea acestor secțiuni a permis observarea cotelor și structurii fundațiilor bisericii, ca și traseul decroșului lor.

Pe arii limitate, situate imediat lângă zidurile bisericii și – în special – în colțurile formate prin rezalitările traseului de plan al acesteia, au fost surprinse amenajările ținând de pavajul inițial organizat în jurul edificiului.

Au fost găsite numeroase morminte ținând de necropola civilă care a funcționat la exteriorul bisericii, din momentul construirii acesteia și până către mijlocul secolului al XIX-lea.

Mormintele vechi, în general deranjate parțial sau total de înmormântări târzii, au fost practicate – mai toate – în gropi simple. Se remarcă un număr mare de morminte de copii mici, cel puțin pentru zonele cercetate.

Multe dintre mormintele cercetate aveau drept inventar funerar monete. Din acest punct de vedere – al cronologiei monetelor depuse drept inventar funerar – se pare că putem vorbi de o întrerupere de folosire a necropolei exterioare, sau, eventual, de o anumită rărire a unor asemenea practici aici. Marea majoritate a pieselor numismatice datează din cursul secolului al XVI-lea. În special în zonele periferice ale necropolei (interceptate în secțiunile 13, 18) apar monete din secolul XVIII. O a doua etapă de folosire intensă a necropolei începe odată cu instituirea așezământului monahal, în 1755: nu se mai atinge însă densitatea înmormântărilor cunoscută de prima etapă de funcționare a necropolei.

Secțiunea 8 a intersectat zidăriile de piatră care delimitau un gârlici de acces spre niște pivnițe încă neidentificate. Situate la 22 m distanță nord de fațada nordică a bisericii, zidurile au grosimea de 75 cm, sunt dispuse paralel între ele și sunt orientate pe direcția descendentă est-vest, cu o cădere în pantă de 40 cm pe o distanță

de 150 cm.

Încercarea de delimitare e extensivă a gârliciului cât și cea de surprindere a construcției respectivelor pivnițe – prin deschiderea **secțiunii 16** – a interceptat deocamdată, doar o imensă groapă umplută cu molozurile lucrărilor de restaurare de la începutul secolului XX. Cercetările în sensul celor de mai sus trebuie evident continuate și aceasta cu atât mai mult cu cât investigațiile din **secțiunea 18** susțin ipoteza conform căreia în această zonă a existat o clădire.

Secțiunea 18 a avut rol strict de control stratigrafic și poziționarea ei s-a făcut doar în funcție de realitățile doar acum existente în teren (execuția lucrărilor de restaurare a turnului clopotniță încă din 1999, inclusiv amenajarea pavajului perimetric și efectuarea unor lucrări de coborâre a nivelului terenului pe o rază de cca 10-15 cm în jurul turnului, pe adâncime de cca 50 cm). În condițiile date, s-a mai putut trasa o secțiune paralelă cu fațada estică a turnului și la 125 cm est de acesta (mai precis, lângă amintitul pavaj perimetric). Strict în dreptul turnului au fost interceptate două volume de zidărie de piatră.

Cu dimensiunile de 220 cm (pe direcția nord-sud) și aparente în aria secțiunii pe o lungime de 120 cm (pe direcția est-vest), la distanță de 265 cm unul de celălalt, cele două volume de zidărie coboară în profunzimea solului – în regim de zidărie de fundație – cu 150 cm. Mai trebuie făcută precizarea că respectivele volume de zidărie se aliniază în dreptul pereților gârliciului interceptat în secțiunea 8. O eventuală continuare a cercetărilor în zona cuprinsă între secțiunile 8 și 18 vor conduce – cu siguranță – la delimitarea construcției din care au făcut parte tronsoanele de zidărie găsite până acum.

Intervenția de față, are doar calitatea de primă informare cu privire la rezultatele

cercetărilor întreprinse la biserica Sf. Nicolae Popăuți din Botoșani (acum biserica Mănăstirii Popăuți). Studiul de detaliu a observațiilor efectuate și a

Fig.1 - Absida sudică a bisericii Popăuți-Botoșani; de jos în sus:

decroșul de fundare; resturi pavaj inițial; nivelul placării cu dale de piatră.

Fig.3 - Fațada sudică a bisericii Popăuți-Botoșani, de jos în sus: *talpa fundației; decroșul fundației; zona umplută cu zidărie de sub pragul actualei intrări sudice.*

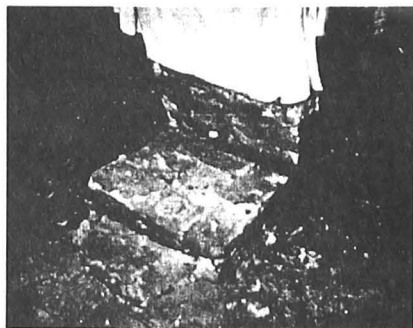

Fig.5 - Altarul bisericii Popăuți-Botoșani: *primele asize ale piciorului inițial al mesei altarului.*

materialului arheologic recuperat, coroborat cu informațiile documentare este acum în curs de elaborare.

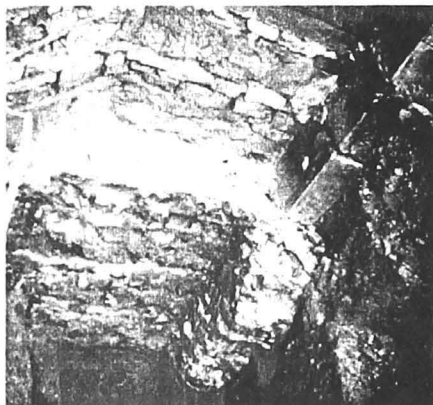

Fig.2 - Absida nordică a bisericii Popăuți-Botoșani; de jos în sus:

talpa de fundație; decroșul fundației; nivelul placării fațadelor.

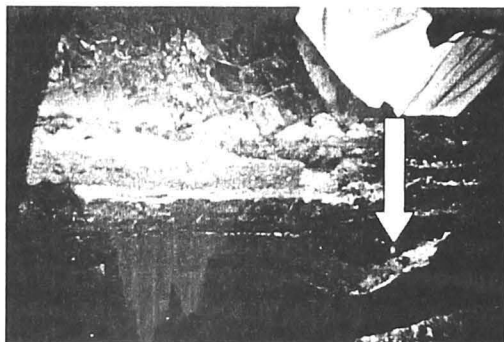

Fig.4 - Interiorul altarului bisericii Popăuți-Botoșani; *profilul nordic al casei 7; fundația inițială a mesei altarului.*

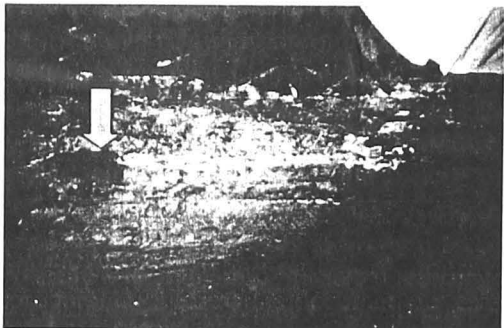

Fig.6 - Altarul bisericii Popăuți-Botoșani, *profilul nordic al casei 7, cu urma grinzii de talpă a iconostasului inițial*

Fig.7 - Altarul bisericii Popăuți-Botoșani: resturile stratului de mortar suport al pardoselei inițiale, cu amprenta cărămizilor rombice și 2 fragmente păstrate "in situ".

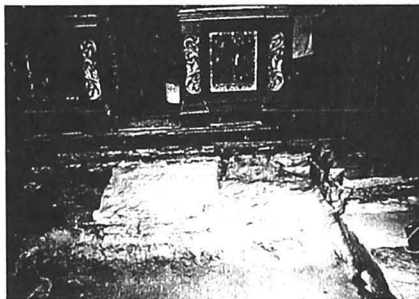

Fig.8 - Naosul bisericii Popăuți-Botoșani, zona estică soleea actuală (dreapta) în relație cu urmele pardoselei soleii inițiale (central) și a unei soleii intermediare ușor spre stânga.

Fig.9 - Naosul bisericii Popăuți-Botoșani; pavajul anterior construirii bisericii.

Fig.10 - Pronaosul bisericii Popăuți-Botoșani: resturi ale pavajului anterior construirii bisericii și

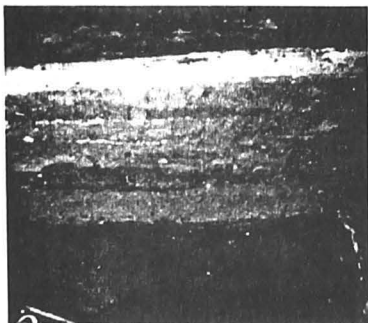

Fig.11 - Zona nordică a altarului bisericii Popăuți-Botoșani; profilul vestic al Casetei 12 cu groapa înhumării 12 acoperită de nivelul de construcție al bisericii.

Fig.12 - Zona nordică a naosului bisericii Popăuți-Botoșani; înhumatul 12 cu amble picioare tăiate de fundația colțului estic al absidei nordice.

BISERICA „SFÂNTUL NICOLAE” - POPĂUȚI DIN BOTOȘANI
(CTITORIA LUI ȘTEFAN CEL MARE - 1496)

INTERVENȚII DE RESTAURARE A DECORAȚIEI MURALE DIN NAOSUL BISERICII

Carmen-Cecilia Solomonea

Ctitoria domnească și evenimentele care au marcat monumentul

Biserica „Sfântul Nicolae”-Popăuți, Botoșani, a fost ridicată la 30 septembrie 1496, pe "moșie domnească din hotarul târgului", de către Ștefan cel Mare și Sfânt, domnul Moldovei. Datarea este menționată în *Pisania* bisericii, care se află pe fațada nordică, lângă portalul intrării originale. Biserica făcea parte dintr-un ansamblu fortificat, care cuprindea de asemenea palatul domnesc și turnul clopotniță (ce a fost restaurat recent).

Monumentul cuprins actualmente în orașul Botoșani, se înscrie pe latura nord-vestică a așezării, iar în secolul al XIV-lea avea rolul unui loc strategic ales pentru protejarea locuitorilor de cetele tâlharilor care apăreau pe drumurile comerciale.

Biserica „Sfântul Nicolae” din Popăuți întrunește toate trăsăturile stilului moldovenesc de secol XV, în ceea ce privește planul, împărțirea interioară a spațiului, sistemul de construcție arhitecturală, conceptul decorativ în ansamblul său. Pereții interiori ai celor trei încăperi - pronaos, naos și altar au fost acoperiți în totalitate cu decorație murală. Pronaosul este de formă dreptunghiulară, la partea superioară cu o boltă semisferică. Intradosul acesteia este decorat cu nervuri așezate în stil gotic sub formă de stea. Naosul, încăperea centrală, inițial era separat de pronaos printr-un perete, care în cazul acestei biserici a fost dărâmat în secolul al XVIII-lea. Aceste modificări pot fi

atribuite gustului epocii respective (sec. XVIII). Din nefericire, eliminarea peretelui ce despărțea naosul de pronaos nu schimbă numai armonia arhitectonică interioară, ci mai grav, a dus la dispariția irecuperabilă a unei importante părți - document din decorația picturală care includea printre alte scene și tabloul votiv. Încăperea naosului cu absidele laterale semicirculare păstrează pe laturile de nord și sud câte o nișă, situate deasupra registrului draperiei, în apropierea iconostasului (nișe modificate în secolul al XVIII-lea). Turla bisericii, plasată la partea superioară a naosului este înaltă și se sprijină pe două rânduri de pandantivi în maniera tradițională moldovenească. Altarul cuprinde absida estică cu o semicalotă impunătoare și cele două încăperi laterale - proscomidia și diaconiconul. Axul absidei estice este marcat de existența unei ferestre de mai mici dimensiuni decât celelalte din biserică, probabil unica păstrată în forma originală.

Decorația murală

Conform pisaniei monumentului, construcția bisericii a fost finalizată în data de 30 septembrie 1496. Nu se știe cu certitudine momentul în care acest monument a primit decorația sa interioară. Istoricii de artă presupun că decorul mural, în general, era realizat nu după mult timp de la construirea bisericii. Este recunoscut faptul că biserica „Sfântul Nicolae”-Popăuți, una din bisericile de oraș ridicate de Ștefan cel Mare se constituie ca monument cheie, care

încheie evoluția stilistică și artistică a perioadei celui mai mare domn român, atât în creația arhitecturală, cât și în fundamentarea imaginilor decorative.

Concepția decorativă în perioada Ștefan cel Mare cumulează fazele succesive anterioare cu o serie de elemente noi de tip iconografic și artistic, creând formule definitive. Programul pentru fiecare încăpere a bisericii este riguros stabilit. În pronaos - un amplu ciclu de scene dedicate patronului bisericii, Sf. Nicolae, și Sinoadele Ecumenice. Altarul este dominat de „Maica Domnului cu pruncul pe tron însoțită de patru arhangheli”, scena impresionantă sub care se derulează scenele „Patimilor”, iar la baza absidei Sfinții Ierarhi ai bisericii.

În spațiul decorativ al naosului o mare suprafață este atribuită scenelor din ciclul „Patimilor lui Isus”, care se remarcă atât prin dimensiunile lor, dar mai ales prin impactul cromatic, deosebit de rafinat. Deasupra scenelor, o succesiune de Martiri și Ierarhi încadrați în medalioane se continuă asemenea unui brâu și în altar. O bandă cu elemente decorative florale aurite desparte registrul „Patimilor” de baza pereților cu Sfinții Militari și Cuvioși. În semicalote apar două scene importante: „Coborârea Sfântului Duh” și „Înălțarea”. Scenele din intradosul ferestrelor din abside (sud și nord) au fost afectate în mod ireversibil prin modificările din secolul al XVIII-lea. Turla cu suprafețe ample, decorate este puțin lizibilă în momentul de față datorită densității straturilor de depuneri care acoperă pictura, dar se poate deduce tematica iconografică. Ca particularitate în decorația turlei se remarcă prezența a două registre suprapuse de mari dimensiuni reprezentând Cete Îngerești.

Programul iconografic din acest monument a constituit un moment important în evoluția picturii murale moldovenești, fiind preluat în continuare la bisericile din perioada lui Petru Rareș. Ca o

modalitate aparte, în scenele din ciclul „Patimilor lui Isus” care se derulează într-un registru continuu (fără a fi delimitate de feșele roșii tradiționale) atât în naos cât și în altar, momentele iconografice sunt asociate câte două sau chiar trei într-o singură scenă (asemenea compozițiilor cu planuri apropiate sau suprapuse parțial, dar fără a se apropia de ideea perspectivei).

Intervențiile acumulate în timp asupra monumentului

Pictura murală a bisericii „Sfântul Nicolae” Popăuți se păstrează în mare parte din ansamblul întregii suprafețe. Diferitele stări conservative ale decorației, preparației și ale suportului sunt date de o cumulare de factori ce influențează echilibrul intern al bisericii. De asemenea, poate cei mai agresivi factori în asociere cu factorii naturali, au fost intervențiile așa-zise “de restaurare” sau „îmbunătățirile” ce au fost executate pe parcursul timpului în interiorul și exteriorul bisericii, unele producând, de altfel, pierderi irecuperabile.

În decursul existenței sale, monumentul a fost afectat de diverse schimbări atât estetice cât și funcționale. La 1751 - închinarea bisericii „Sf. Nicolae” la Patriarhia Antiohiei. Astfel ctitoria lui Ștefan cel Mare a fost transformată în mănăstire administrată de călugări greci, care au adus câteva adaptări bisericii conform gustului estetic al epocii (secolele XVIII-XIX): decorația murală originală a fost repictată în tehnica „a secco” (tempera), s-a adăugat un amvon baroc fixat în peretele nordic al naosului și un cafas în pronaos (ceea ce a provocat pierderea unor porțiuni din decorație). Urme ale repictării sunt vizibile acum doar parțial datorită intervențiilor ulterioare repictării (de secol XX).

La 15 iunie 1897 biserica era închisă de către autorități, întrucât ajunsese într-o stare critică de conservare. În urma acestui

demers biserica și turnul clopotniță au fost declarate monumente istorice și s-a hotărât restaurarea lor, iar Comisia Națională a Monumentelor Istorice a dat fonduri în acest scop.

În 1908 s-au încheiat lucrările de restaurare a bisericii, conduse de arhitectul Constantin Băicoianu. Acesta a schimbat înfățișarea originală a monumentului prin placarea zidăriei originale într-un parament total nou, cu forme strict geometrizate, astfel că imaginea exterioară veche a bisericii a dispărut complet. Cu ocazia aceleiași intervenții nivelul pavimentului interior și respectiv a trotuarului la exterior a fost ridicat artificial cu circa 30 - 50 cm.

O altă intervenție care a contribuit parțial la schimbarea aspectului decorației murale a avut loc în 1926-1927 în interiorul bisericii, prin diverse tipuri de lucrări realizate sub coordonarea pictorului specialist al Comisiunii Monumentelor Istorice. În actul care era păstrat la fostul muzeu al bisericii Popăuți, este consemnat faptul că în anul 1927 se finalizaseră lucrările "de reînoire" începute la interiorul monumentului.

În urma cercetărilor actuale s-au putut identifica aceste intervenții, foarte diverse ca metodologie, care nu urmăresc decât parțial asocierea cu materialele și stilul original. Se înțelege că lucrările de "reînoire" se încadrau ca o formă de restaurare în concepția începutului de secol XX și aveau într-o oarecare măsură conștiința de a se raporta totuși la situația picturii originale (deși nu exista o metodologie bazată pe știință, ceea ce desigur a provocat și o serie de efecte nocive în timp).

Din nefericire pe acest monument se regăsesc din plin efectele factorilor de degradare naturali (prin așezarea monumentului în nord-estul țării, condițiile speciale de climă dau valori extreme atât în sezonul rece cât și în sezonul cald al anului)

dar și degradările determinate de intervențiile umane, care au influențat activ acest echilibru perfect între materialele constitutive ale zidurilor și ale decorației murale (aglomerări de persoane, lipsa totală a unei ventilări a interiorului, șocuri termice date de o încălzire termică fluctuantă, reparațiile neglijente adăugate peste decorație și zidărie, modificări în scop funcțional executate de către cei care au administrat biserica, pâna de curând).

Modificări asupra monumentului în anul 2001: după finalizarea cercetării arheologice (2000-2001), nivelul pavimentului bisericii a fost coborât la nivelul original, de asemenea și nivelul trotuarului în exterior (ca urmare a rezultatelor cercetării realizate de către specialistul arheolog).

Starea de conservare a decorației murale din naosul bisericii

Pictura acestei biserici a fost executată într-o tehnică de "boun affresco", în maniera bizantină moldovenească, aceasta fiind confirmată și de conservarea a circa 75% din întregul ansamblu pictural, luând în considerare intervențiile repetate de diverse genuri, care au afectat monumentul. Ca și în cazul altor biserici, la început de secol XX s-au inițiat lucrări asupra vechilor picturi prin acțiuni care au însemnat "curățiri" sub forma spălărilor cu diferite mijloace, la care s-a adăugat și acțiunea factorilor interni și externi existenți. Efectele cumulate se pot constata actualmente:

- porțiuni cu reparații (având diverse compoziții inclusiv pe alocuri ciment - suprapuneri de mortare acoperite de repictare în tempera; completări locale cu gips) și urme de repictări direct peste stratul pictural; unele aureole poleite prezentau zone cu solziri și tendința de exfoliere;

- la nivelul stratului *intonaco* (preparație originală = var pastă + fibre

vegetale) - porțiuni cu probleme de coeziune a particolelor, lacune de diverse dimensiuni, erodări și abraziuni în special la partea inferioară a pereților;

- lipsa de coeziune a particolelor stratului pictural pe unele portrete, mâini și zone ale veșmintelor; întreaga suprafață a decorației murale era acoperită de depuneri neaderente și aderente în strat dens, fixate puternic peste stratul pictural, fenomen produs de condițiile anormale de umiditate (prezența condensului și a umidității de infiltrație timp îndelungat);

- creșterile biologice care acopereau pictura aveau diverse stadii de dezvoltare;

- ușoara deformare a stratului de preparație (*intonaco*) asociată cu mari porțiuni desprinse față de zidarie la baza pereților bisericii, ca efect al umidității de capilaritate prezentă timp îndelungat;

- prezența materialelor străine pe suprafața picturală - ceruri, rășini durizate pe registrele de la baza bisericii (în cantitate mare);

- pierderi locale totale sau parțiale ale stratului pictural datorate probabil acțiunilor anterioare în asociere cu factorii de degradare existenți în climatul bisericii, abraziuni provocate de acțiuni mecanice ale factorului uman (sprijinirea, alipirea unor obiecte sau persoane lângă pereți);

- lacune de mici și mari dimensiuni ale straturilor de preparație, lăsând suportul de zidărie vizibil;

- distrugerii provocate de factorul uman: lovituri și zgârieturi - forme de vandalism acumulate în timp, (cele mai vechi probabil din secolul XVI) și incizări intenționate de nume, semne și simboluri numeroase prezente pe suprafața murală până la o înălțime de circa 4 m;

- porțiuni de repictare locale în tehnica "*affresco*" și repictare în tehnica "*uleiului*" pe zone unde originalul lipsește sau are degradări (intervenția din 1926-27).

NOTĂ. Întrucât un monument este

reprezentat prin dualitatea materie - imagine, în cercetarea actuală s-a urmărit abordarea tuturor elementelor ce au contribuit la degradarea și alterarea imaginii originale a edificiului decorat. Totalitatea studiilor și intervențiilor practice de experimentare cuprinse în proiectul realizat în naosul bisericii „Sfântul Nicolae” au avut drept obiectiv nu numai realizarea unor intervenții urgente asupra decorației murale ci stabilizarea și recuperarea unității imaginii originale de secol XV (stilul și valoarea artistică specifice perioadei lui Ștefan cel Mare).

Factori ambientali existenți

Umiditatea - factor important al climatului intern în cazul monumentului Popăuți. Asupra suprafețelor higroscopice (cum este cazul suportului de frescă) s-au făcut vizibile schimbările atmosferice pe parcursul unui an de cercetare - apariția unor zone ușor întunecate după zile ploioase, apariția condensului și creșterea valorilor de temperatură și umiditate relativă în timpul slujbelor religioase.

Scăderea temperaturii în exterior începând cu luna septembrie face ca evaporarea umidității să devină mai lentă. Astfel stagnarea îndelungată a apei în zidărie a condus la un proces de migrare a umidității către interiorul bisericii (unde exista încălzire termică prin calorifere), în timp ce aceeași zonă pe exterior ce corespunde soclului este placată. Pe exteriorul fațadelor, deasupra soclului bisericii, sunt vizibile cruste și eflorescențe saline la suprafața pietrelor, în lunile de primăvară. Acest fenomen se menține și datorită faptului că biserica nu are nici un sistem de colectare și drenare a apelor pluviale iar mai grav este faptul că soclul placat cu dale de piatră dură și ciment peste zidul original crează o barieră compactă în calea evaporării umidității către exterior. În același timp acesta favorizează și determină

Foto 1 Biserica „Sf.Nicolae”Popăuți, decorație murală (1496) în tehnica „affresco” bizantină moldovenească. Imagine din naos, absida sudică, registrul cu „Patimile lui Isus”, scena „Invadarea Grădinii Ghetsimani”- imagine în timpul intervenției de restaurare cu teste de biocidare și eliminare a atacului biologic, teste de curățire a stratului pictural; partea dreaptă a scenei este acoperită de depuneri diverse, fum în strat dens și atac biologic, iar în partea stângă comparativ stratul pictural în timpul operațiilor de restaurare; la partea inferioară a scenei este vizibil nivelul atins de umiditatea de capilaritate (circa 4 m înălțime), evident marcat de migrarea sărurilor pe suprafața picturală.

stagnarea umidității care se infiltrează de la acoperiș. Astfel, în timp, s-a creat la interiorul bisericii un climat propice fenomenului de biodegradare, foarte intens mai ales în perioada de iarnă.

S-a observat pe parcursul proiectului că în perioadele reci sistemul de încălzire termică actual cu calorifere fixate la baza pereților a produs șocuri termice și a forțat rata de evaporare a apei din ziduri. Cu timpul acest sistem a contribuit la apariția și cristalizarea sărurilor la diverse nivele ale structurii murale: strat de culoare, preparație, suport și ca urmare - pierderea aderenței stratului de preparație la zidărie, pe suprafețe apreciabile.

NOTĂ Voalurile albe (săruri și încrustații) erau vizibile în interiorul naosului la înălțimi diferite, în ritm progresiv, acestea marcând evident nivelele unde s-a produs treptat evaporarea

umidității (până la circa 4 m de la paviment).

Ventilarea aerului era inexistentă în interiorul edificiului pe parcursul anotimpului rece înainte de inițierea proiectului.

Pe parcursul intervențiilor acestui proiect s-a constatat că prezența materialelor organice dense peste stratul pictural original a fost suficientă pentru a declanșa acest atac biologic puternic care era extins în toată biserica, bineînțeles favorizat direct de umiditatea de condens (umiditate provocată și de exploatarea necorespunzătoare a bisericii).

*Metodologia de intervenție,
materiale și tehnici*

Intervențiile actuale la biserica „Sf. Nicolae” Popăuți s-au realizat după 80 de ani de la „ultima reînnoire” cum era

Foto 2 Biserica „Sf.Nicolae” Popăuți, decorație murală (1496) în tehnica „affresco” bizantină moldovenească; Imagine - detaliu din naos, absida sudică, registrul cu „Sfinți Martiri în medalioane”, portretul Sfințului Andronic - imagine în timpul intervenției de restaurare cu teste realizate în etape succesive : de biocidare și eliminare a atacului biologic asociate cu teste de curățire a stratului pictural.

denumită intervenția în epocă. Scopul lucrărilor de restaurare este de a pune în valoare o parte din interiorul monumentului.

Restaurarea s-a dovedit a fi un moment necesar în starea actuală a monumentului.

Lucrările de conservare și restaurare a decorației murale de pe pereții naosului s-au realizat în cadrul proiectului de cercetare desfășurat pe parcursul unui an (2001-2002), inițiat de MLPTL, în colaborare cu Institutul de Cercetare PROCEMA, București. Studiarea fenomenelor de degradare și a efectelor generate de acestea asupra materialelor originale a fost realizată de un grup de specialiști (chimist, biolog,

arhitect, ingineri și restaurator) care au conturat specificul stării de conservare a bisericii. În baza materialelor tehnico-științifice obținute s-a realizat o metodologie cu propuneri de intervenție.

Intervenții de conservare și restaurare:

- Stoparea fenomenului agresiv de biodegradare care era extins pe toată suprafața naosului. În colaborare cu specialistul biolog s-au realizat teste utilizând biocidul indicat, în diverse concentrații. Tratamentul de biocidare s-a aplicat pe toată suprafața pilot, urmat de eliminarea patinei biologice de pe suprafețele murale. Tratamentul a fost repetat la intervale de timp. Eficiența tratamentului de biocidare pe cele două zone din naos tratate (perete nordic și sudic) a fost urmărită până la sfârșitul perioadei proiectului. S-a constatat că pe suprafețele murale tratate nu au reapărut forme de atac biologic.

Bineînțeles în acest sens condițiile climatice interne în permanență au fost controlate în raport cu exteriorul (prin măsurarea zilnică a valorilor de temperatură și umiditate relativă în toate încăperile bisericii) și s-a menținut o ventilație minimă a bisericii.

Înlăturarea depunerilor groase neaderente, pulberi atmosferice și a depunerilor aderente de murdărie, fum de pe suprafețele cu decorații, preparație și zidărie (depunerile au fost fixate de umiditate și au provocat degradări avansate ale pigmentilor);

- Îndepărtarea repictărilor din secolele XVIII-XIX și parțial din secolul XX;

- Eliminarea materialelor fixative provenite din „reînnoirea” de la 1927, de natură organică;

- Curățirea în etape a stratului pictural original, prin metode adaptate la starea de degradare și natura pigmentilor; curățirea suprafețelor de zidărie vizibilă;

preconsolidarea locală a stratului de culoare;

- Curățirea stratului de repictare care a fost păstrat pe zonele unde stratul original de pictură lipsește;

- Aplicarea unui tratament de dezinfecție cu scop preventiv după intervenții;

În urma acestor intervenții a fost relevată importanța pe care o are îndepărtarea surselor ce favorizează creșterile biologice, în primul rând materiile organice conținute de repictări și depunerile de murdărie care acopereau în strat dens picturile murale.

- Menținerea încălzirii termice la o valoare redusă constantă, ventilarea aerului din interior pe tot parcursul lucrărilor;

- Lucrări de asigurare și refacere a aderenței prin injectare de adezivi minerali pe zonele care prezentau mari porțiuni ale stratului de preparație desprinse de pe suportul de zidărie. Stabilizarea zonelor cu pericol de pierdere a stratului de preparație prin realizarea unor sisteme de ancorare punctuală;

- Îndepărtarea reparațiilor cu diverse tipuri de mortare, a elementelor diverse adăugate la original (intervenții de secol XVIII, XIX și XX);

- Eliminarea voalurilor și a crustelor groase de săruri de pe toate tipurile de suprafețe;

- Stabilizarea stratului pictural, selectiv, prin blocarea ionilor sulfăți;

- Consolidarea stratului pictural original - pe zone delimitate prin aplicarea selectivă a tratamentului de tip florentin; prin această intervenție zonele cu probleme de pulverulență a stratului pictural au fost consolidate (tratamentul a recreat coeziunea particulelor constitutive ale pigmentilor).

Actualmente părțile restaurate din naosul bisericii sunt eliberate de mulțimea tipurilor de refaceri și reparații asociate cu depunerile dense, care falsificau sau făceau

imposibilă vizualizarea vreunei imagini din ansamblul decorat.

Măsuri urgente necesare pentru înlăturarea surselor care alimentează degradarea și măsuri pentru echilibrarea climatului intern, care condiționează conservarea zonelor deja restaurate:

- refacerea acoperișului pentru protejarea zidăriei și înlăturarea umidității de infiltrație (în curs de realizare);

- eliminarea placajului cu dale de piatră legate cu ciment de pe soclul original, măsură necesară ventilării zidăriei și dispariției fenomenului de migrare a umidității către interiorul decorat al bisericii;

- instalarea unui sistem de ventilare controlată a interiorului și menținerea în continuare a unui climat echilibrat;

- continuarea lucrărilor de conservare și aplicarea tratamentelor de restaurare în întreg monumentul "Sfântul Nicolae" Popăuți.

BIBLIOGRAFIE

- Balș G., *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, BCMI, XVIII, 1925.
- Caneva G., Nugari M. P., Salvadori O., *La biologia nel restauro*, Editura Nardini, Italia, 1994.
- Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, culegere de studii îngrijită de M. Berza, Editura Academiei, 1964.
- Henry Paul, *Monumentele din Moldova de nord, de la origini pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, Editura Meridiane, București, 1984.
- Ionescu Grigore, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Editura Academiei, București, 1982.
- Massari Giovanni and Ippolito, *Damp buildings, old and new*, editat de ICCROM, Roma, 1993.
- Oprîș Ioan, *Comisiunea Monumentelor Istorice*, Editura Enciclopedică, București, 1994.
- Science for conservators, "Cleaning", museums & galleries commissions*, vol. 2, editat de Butler & Tanner Ltd., Londra, 1999.
- Simionescu Al. H., *Restaurarea interiorului Bisericii Sfîntul Nicolae Popăuți din Botoșani*, R.M.V., 1927.
- Torraca Giorgio, *Porous building materials: Material science for architectural conservation*, editat de ICCROM, Roma, 1988.

UNELE OBSERVAȚIUNI ASUPRA ALCĂȚUIRII PLANȘEELOR LA MONUMENTELE ISTORICE (CU PEREȚI STRUCTURALI DE ZIDĂRIE)

Tudor Laurențiu Spoială

În codul P 85-86 pentru proiectarea construcțiilor cu pereți structurali de beton armat se spune: „în vederea asigurării unei comportări spațiale solide a ansamblului structural este necesar ca planșeele să prezinte o alcătuire care să le confere o rigiditate ridicată astfel ca deformațiile să fie neglijabile în raport cu deformațiile elementelor verticale”.

Consider că această afirmație este în principiu valabilă și atunci când pereții structurali sunt de zidărie.

La aceștia din urmă și în special la construcțiile existente și mai cu seamă la monumentele istorice problema este însă mult mai complexă. Gama de planșee este mult mai mare, ele nu mai formează întotdeauna o diafragmă plană orizontală (pentru acest motiv în cele ce urmează vom folosi denumirea generică de “șaibe”, care de fapt este încetățenită în proiectarea curentă).

Între cele două elemente - pereți/planșeu - există un raport deosebit de interesant de conlucrare, însă care este uneori amplu iar alteori redus sau chiar deficitar. Iar o șaibă, care lucrează defecuos defavorizează construcția. Ne putem trezi în acest caz ca, bunăoară, ziduri puternice și care ar avea capacitatea să absoarbă mult dintr-o acțiune seismică, să fie incapabile să o facă, dacă au un planșeu aferent redus sau consolidări puternice locale de șaibă, fără să acorde atenție celorlalte părți, realizate de către constructori nepricepuți, pot să dezechilibreze structura, cu repercusiuni probabile la un

viitor cutremur.

Ne propunem în această comunicare să analizăm problema în aspectele ei caracteristice, subliniind anumite defecțiuni, care pot să apară și încercând să exemplificăm modul cum le-am rezolvat.

Din capul locului trebuie spus că nu-mi propun să dau lecții în această comunicare și că nu se pot aborda decât un număr limitat de situații. Proiectele de consolidare, sunt cele care stabilesc în fiecare caz în parte soluțiile, care se potrivesc cel mai bine.

1. Considerăm că sunt posibile două criterii de analiză:

1.1. - după modul de conlucrare cu zidurile, astfel:

- sunt șaibele plane, alcătuite din planșee drepte, la care conlucrarea este simplă (aceasta înseamnă că dacă zidurile ar prezenta avarii, consolidarea lor ar putea fi realizată independent de cea a planșeu lui).

- există însă și șaibe spațiale:

- cele la care se introduc tiranți în ziduri, care creează un fel de subplanșeu, care îl dublează pe celălalt;

- planșeele de tip boltă, unde apare o șaibă de tip cutie alcătuită din boltă și zidurile adiacente.

1.2. - după materialul din care este alcătuit planșeu (se știe că o construcție cu planșee din beton armat se comportă mai bine la un cutremur decât una cu planșee din lemn). Avem astfel:

- planșeele de lemn

- planșeele metalice
- cele din bolți de cărămidă
- cele din beton armat.

La un volum atât de mare de posibilități se pune întrebarea, care sunt condițiile, pe care trebuie să le îndeplinească un planșeu, ca să poată alcătui o șaibă. După părerea mea acestea ar fi:

- să fie capabil să lucreze pe ambele direcții;
- să fie capabil să lege zidurile și să nu fie desprins de ele;
- să reprezinte o soluție omogenă pe întregul planșeu;
- să nu aibă întreruperi sau dacă le are să fie astfel alcătuite încât să nu afecteze capacitatea de retransmitere a solicitărilor seismice;
- să nu fie prea deformabil în plan vertical și orizontal;

2. Vom alege cel de al doilea criteriu dar vom ține seama și de primul și de condițiunile arătate și vom parcurge planșeele în ordinea menționată:

2.1. Planșeele de lemn

Dacă analizăm planșeele de lemn în lumina condițiunilor de mai sus, constatăm că sunt cel mai puțin apte să alcătuiască o șaibă plană rigidă. Cu toate acestea ele se pretează la îmbunătățiri, care pot contribui la ridicarea nivelului de asigurare anti-seismică a unei case, având o structură cu pereți structurali de zidărie. Iată câteva posibilități:

2.1.1. La clădirile cu un singur nivel - însă fără mansardă - și care au o conformare statică convenabilă - cred că este, în general, suficient să se întărească planșeu de lemn cu un platelaj de două rânduri de scânduri, dispuse la 45° și prinse

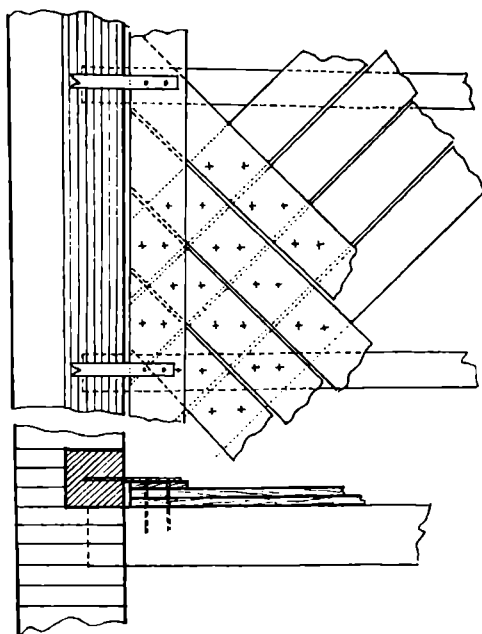

fig.1

în cuie.

În acest caz este necesar să se realizeze centuri de beton armat pe toate zidurile portante, pentru ca platelajul de scânduri să se lege bine de structură prin platbande metalice.

La rândul lor centurile trebuie bine ancorate de ziduri prin ancoraje metalice (incizii perforate cu rotopercutanta, umplute cu mortar de ciment, în care se bat cu ciocanul fiarele de ancoraj).

2.1.2. Ca variantă se pot introduce elemente metalice în planul planșeului, care să-l rigidizeze și să-l facă să lucreze ca o grindă plană cu zăbrele.

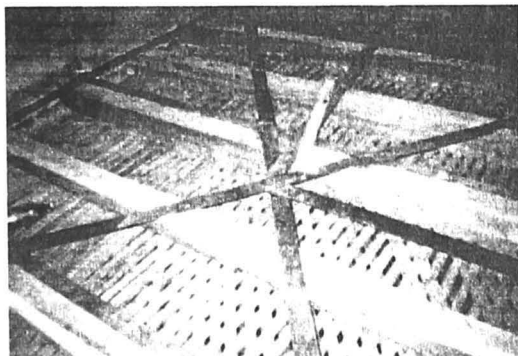
2.1.3. Se poate turna peste planșeu de lemn de la ultimul nivel o placă de beton armat¹, dacă luăm unele măsuri. Astfel:

- se va căuta micșorarea sarcinei

1. Autorul acestor rânduri a folosit de nenumărate ori acest procedeu cu rezultate excelente. Avantagiile pe care casa le obține sunt:

- capătă un "capac" la ultimul nivel;
- favorizează executarea unei mansarde, a cărei realizare nu poate fi decât benefică.

Menționăm că la nivelele intermediare soluția se realizează mai greu din cauza denivelărilor, care apar în dreptul ușilor existente și a condițiilor de izolare acustică.

gravitaționale a planșeului de lemn prin eliminarea umpluturii de moloz, care, de obicei, există pentru așa zisa necesitate de a avea o izolare termică și acustică. Astăzi dispunem de materiale mult mai ușoare pentru acest scop, iar micșorarea de sarcină astfel realizată compensează în parte ceea ce adăugăm suplimentar la sarcina gravitațională.

- se completează cu un cofraj cât mai simplu (eventual din placaj) partea superioară a planșeului/pentru a se obține un extradados plan.

- se acoperă cofrajul astfel obținut cu o folie dublă de polietilenă (ca să nu curgă apa din beton) și 1-2 cm de polistiren (pentru ca după decofrare placa de beton să se poată deforma liber). Evident aceste straturi nu se pun și pe zidurile pe care va rezema planșeul.

- se sprijină provizoriu planșeul de lemn pe un eșafodaj, pe timpul turnării și întăririi betonului (cca 4 săptămâni). Lucrarea se poate realiza fără evacuarea locatarilor.

- rezemarea pe zidăria de contur se realizează de obicei discontinuu. Planșeul nou de beton fiind destul de greu se creează prin frecare o legătură suficientă pe rezazeme, care însă se mai poate îmbunătăți prin ancoraje metalice.

2.1.4. Planșeele mai pot fi consoli-

date, așa cum am arătat și prin introducerea unor tiranți în ziduri, apelând deci la o șaibă de tip spațial.

Și anume, când clădirea este bine conformată și zidurile sunt atât de bine țesute între ele încât pot prelua direct sarcina seismică, planșeului propriu-zis îi revine un rol secundar. În acest caz există desigur o colaborare între ziduri și planșeu dar chiar zidurile alcătuiesc în plan orizontal un fel de grindă Vierendeel ceea ce înseamnă o alcătuire statică clară. Dacă se introduc tiranți aparenti (sau în ultimul timp forajți), însă judicios plasați înseamnă că se crează tălpi capabile să preia tensiuni.

Pe această observație se baza de fapt procedeul cunoscut la construcțiile vechi constând din introducerea unor tiranți. Dar dispunerea lor trebuie să se bazeze pe o schemă statică corectă.

Deși acești tiranți au și rolul de a lega zidurile între ele plasarea lor fără să se coreleze cele două funcțiuni este greșită.

Desigur această soluție, care a fost amplu folosită², poate da uneori bune

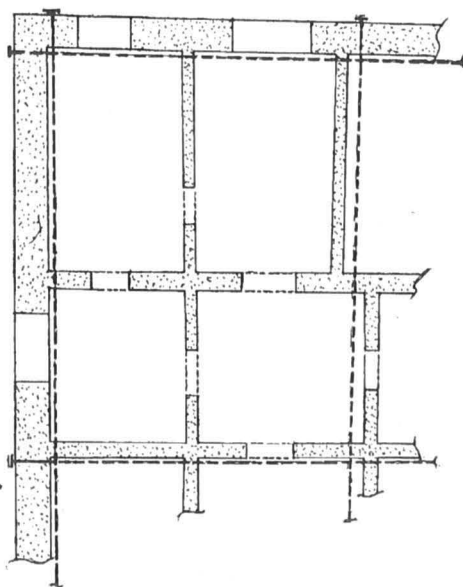

fig. 3

2. Întrucât în regimul trecut conducerea de partid avea o adevărată ideosincrazie privitoare la folosirea betonului armat la consolidări, au fost mult utilizați tiranți aparenti.

rezultate. Ea prezintă și următoarele avantaje:

- pentru realizarea ei nu este necesară evacuarea casei;

- este poate mai economică;

- realizează concomitent și o oarecare și relativă consolidare a zidurilor.

Îmi amintesc de o clădire veche din str. Lutherană din București, pe care am examinat-o imediat după cutremurul din 1977. Avea tiranți metalici pe jumătate din suprafață. Partea respectivă se comportase relativ bine. Cealaltă jumătate era avariată, (un argument în plus pentru afirmația anterioară că se dezechilibrează structura dacă se fac consolidări pe porțiuni a șabei - din păcate clădirea a fost demolată cu ocazia construirii Hotelului București). Dar soluția prezintă și următoarele dezavantaje:

- tiranții se descarcă punctual cu toată suita de consecințe, care pot să intervină, inclusiv faptul că exercită o presiune în ziduri numai la capete;

- este necesar ca structura să fie ordonată, astfel ca să se poată recunoaște în planul zidurilor o grindă Vierendeel;

- alegerea traseelor de tiranți este subiectivă și, deși prezența fisurilor reprezintă un ghid, se bazează prea mult pe intuiția celui care îi folosește;

- este un procedeu care poate să introducă microfisuri periculoase și necontrolabile în corpul zidurilor;

- depinde de modul de realizare al tiranților și de calificarea celui care-i execută;

- sunt inestetici.

Atâta timp cât avem la dispoziție procedee mai bune nu știu de ce ne-am mai crampona la acesta.

2.1.5. Un pas înainte s-a realizat prin executarea de tiranți în inima zidurilor prin foraje care pot să ajungă și la 20 metri lungime. Desigur costul e mai mare și încă nu dispunem de foreze în număr suficient. Sistemul este însă avantajos acolo unde

fețele zidurilor conțin elemente valoroase care nu trebuie dezavantajate - cum este cazul bisericilor.

În plus legătura pe care acești tiranți o au cu zidurile se dezvoltă pe tot traseul lor și nu numai la capete.

2.1.6. O atenție deosebită trebuie acordată deformabilității planșelor de lemn. Dacă aceasta există, trebuie eventual introduse în prealabil unele grinzi de lemn sau metalice suplimentare.

În concluzie, există posibilitatea de a îmbunătăți un planșeu de lemn ca să lucreze în bune condițiuni ca șaibă. Acest aspect este atât de important încât consider că este o mare greșeală să lăsăm imobilele, care au asemenea planșee, să rămână așa cum sunt și să nu întreprindem nimic, ținând seama că un cutremur ne bate poate la ușă!

2. 2. Planșeele metalice cu bolțișoare de cărămidă

Trebuie remarcat că aceste planșee nu îndeplinesc a priori toate cerințele pe care le impunem unei șaibe! Dar îndeplinirea lor o realizează fiecare proiectant după rețetele sale.

Au fost aplicate multe metode, spre exemplu:

- suprabetonare;

- legarea grinzilor prin platbande sudate;

- crearea unor centuri de beton armat pe contur, eventual eliminând local zonele marginale de bolțișoare de cărămidă.

Nu ne propunem în acest articol să le facem inventarul dar menționăm că îndeplinirea condițiilor enumerate, pentru ca un planșeu să poată fi considerat șaibă rigidă, este credem noi obligatorie.

Desigur că acest sistem poate fi folosit și în combinație cu procedeele menționate la punctele 2.1.4. și 2.1.5.

2. 3. Planșee din bolți de cărămidă

Aceste planșee se întâlnesc mai rar la

clădirile obișnuite dar la monumentele istorice le întâlnim des. Printre altele amintim că majoritatea bisericilor sunt acoperite cu bolți de cărămidă.

Desigur apar foarte multe probleme, de cele mai multe ori dependente una de alta. De aceea problema șaibelor este mai greu de desprins din întregul context, alcătuiind un caz aparte, dacă analizăm condițiile enunțate la început.

În primul rând acest tip de șaibă nu e un element plan ci o cutie spațială. Aceasta înseamnă că nu poate fi analizat separat ci împreună cu zidurile aferente.

Astfel:

- pe direcția lor principală în afară de

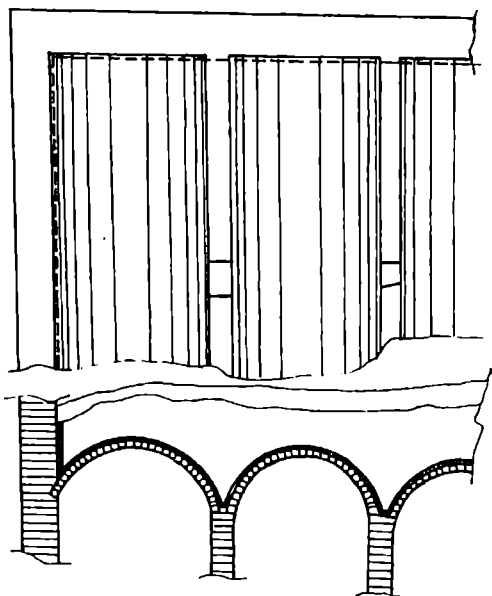

fig 4

legare apar și împingeri din sarcina gravitațională.

- pe direcția cealaltă legătura pe care o fac cu zidul respectiv, este discutabilă în schimb acesta poate contribui la preluarea împingerii.

- pe lungimea lor pot căpăta discontinuități dar și sarcini importante cum este cazul turelor.

Prin urmare șaiba în acest caz se compune dintr-o cutie alcătuită din bolta

propriu-zisă și zidurile aferente, deci din nou o dualitate la care însă rolul principal îl are starea zidurilor.

Dacă acestea se află într-o stare bună, bolta conține suficiente elemente ca, fără să fie necesară consolidarea ei, să contribuie suficient la alcătuirea unei șaibe corespunzătoare.

Și invers, dacă zidurile au avarii, consolidarea lor are prioritate față de cea a bolților.

Îmbunătățirile care se pot aduce atârnă de mai mulți factori condiționali:

2.3.1. de starea zidurilor;

2.3.2. de starea planșeului de bolți dacă este sau nu avariat;

2.3.3. de condiția ca împingerile pe care le dau bolțile să fie sau nu preluate de ziduri;

2.3.4. dacă planșeul este sau nu încărcat local cu sarcini foarte mari - cazul turelor care reazemă pe arce sau bolți de cărămidă;

2.3.5. dacă este pictat;

2.3.6. dacă suntem de fapt în prezența a două planșee: unul de bolți și altul pentru circulație și un strat de legătură dintre ele.

La toate acestea se adaugă și condiția ca soluția să fie reversibilă. Vom parcurge pe rând acești factori, indicând totodată și unele posibilități de ameliorare, care au fost deja întâlnite sau se propun a fi adoptate:

2.3.1. Desigur că cel mai important factor este starea zidurilor și a bolților. Din cele de mai sus rezultă că nu ne putem ocupa de modul de alcătuire a șaibeii atâta timp cât există deficiențe în preluarea sarcinii gravitaționale.

2.3.1.1. În ceea ce privește intervențiile pe care le-am întâlnit la unele bolți, așa avea de făcut unele observații:

Prevederea unui sub-arc sau a unor sub-bolți este de cele mai multe ori inutilă și personal am verificat această observație în foarte multe locuri.

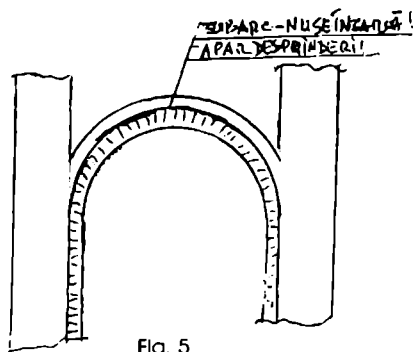

Fig. 5

Ca un sub-arc sau o sub-boltă să poată să intre în lucru trebuie să poată fi încărcate și bine legate de arcele sau bolțile respective, ceea ce în cazul celor de cărămidă este imposibil. Consecința este o desprindere, manifestată prin crăpături, care apar între ele.

O boltă nouă, executată deasupra altei bolți existente - evident nu poate fi vorba de supraboltă tot de cărămidă - poate intra în lucru mai ușor, iar țeserea între ele e mai simplă dar dacă este din beton armat aderența dintre cele două materiale asigură o bună legătură. Dar suprabolta poate fi realizată și din materiale moderne: fibre de carbon sau de sticlă, soluție pe care numai proiectantul poate să o decidă.

Trebuie deci să ne asigurăm că cele două materiale pot să conlucreze.

Și aceasta este valabilă și în cazul necesității de a completa local unele porțiuni de boltă desprinse. Prin măsuri adecvate de genul împănărilor sau introducerii de zone betonate se poate rezolva problema.

Autorul acestui articol a folosit în ultimul timp suprabetonări locale, sub formă de "bretele" încrucișate apreciind că sunt suficiente.

2.3.1.2. În cazul unui sistem de bolți, care acoperă o biserică, sistemul spațial,

care alcătuieste șaiba este mai complex.

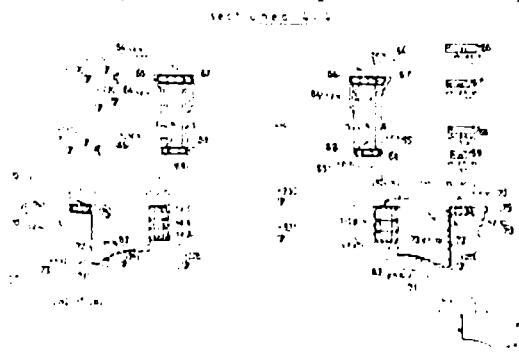
Consolidarea zidurilor reprezintă o preocupare majoră căreia trebuie să i se acorde prioritate.

Realizarea consolidării bisericii respectiv a șaibei trebuie oricum să cuprindă următoarele elemente:

- sus la nivelul cornișei zidurilor exterioare este necesară o centură continuă;
- trebuie prevăzută legarea ei pe verticală pe fața interioară a zidurilor exterioare cu suprabolta;
- trebuie concepută eventual suprabolta însăși, care împreună cu bolta respectivă de cărămidă face parte din sistem;
- idem jugurile susținătoare ale turlei;
- uneori se poate adăuga un registru superior de placă de legare suplimentară.

Acestea toate împreună pot alcătui un sistem spațial, care să joace și rolul unei șaibe, dar succesul ei depinde de modul în care proiectantul lucrării își alege detaliile. Variante la aceste principii sunt destule³.

Oricum prevederea simplă a unui planșeu metallic la partea superioară a zidurilor după părerea mea nu rezolvă problema. El trebuie legat intim de ziduri și chiar de boltă⁴. Nefiind o șaibă grea nu beneficiază nici măcar de aportul frecării pe reazem (ca în cazul unui planșeu de beton)

3. În lucrarea sa *Patologia monumentelor de cult și intervențiile de consolidare*, Dl. Prof. Al. Cișmigiu le denumeste „macrostructura din pod”.

4. In caz contrar, după părerea mea, șaiba realizată e iluzorie. Tot atât de iluzorie ca și o simplă centură de beton armat pusă călare pe un zid. Se poate pune întrebarea: construcția știe că ai consolidat-o?

de aceea el trebuie examinat în context cu întreaga structură.

2.3.2. Desigur modul cel mai simplu de a ajuta zidurile să poată prelua împingeri date de bolți este prevederea în sensul lor de descărcare de tiranți metalici. Se cunoaște însă defectuoasa lor comportare pe timpul unui cutremur pe lângă faptul că sunt deficitari din punct de vedere estetic.

Ceea ce însă nu ne este suficient de clar este cât preia sau ajută la preluarea împingerilor zidăria paralelă cu bolta. Adăugăm că unele bolți de cărămidă adosate unui zid de piatră reazemă de multe ori pe acesta în câteva puncte, dat fiind dificultatea de realizare a legăturii dintre ele.

Desigur, aici trebuie să intervină experiența celui care întocmește proiectul de consolidare dar apreciem că o suprabetonare uneori chiar și locală sau prevederea unor centuri de beton armat paralele cu bolta sunt măsuri benefice.

2.3.3. Problema preluării sarcinei gravitaționale a turelor (fig 6) am rezolvat-o în ultima vreme prin prevederea la baza lor a unor juguri care să transporte sarcina direct la zidurile longitudinale fără a mai încărca bolțile sau arcele, pe care reazemă.

Dacă aceste juguri se plasează chiar deasupra unor consolidări locale prin beton armat a zidăriei aferente se obțin un fel de cadre auxiliare (un cadru în întregul înțeles al cuvintelor este mult mai dezvoltat).

Desigur că este vorba de o structură secundară dar care poate ajuta mult bolțile, ca să nu mai transporte sarcini mari la ziduri. Oricum cu ele ne-am putut permite luxul să renunțăm la serviciul atât de discutabil pe care îl pot furniza tiranții. Iar în ceea ce privește legătura cu sistemul spațial, care alcătuiește șaiba ele pot conlucra formând un sistem comun.

2.3.4. Problema bolților pictate este

rezolvată de mult împreună cu pictorii restauratori. O căptușire continuă a bolților pictate poate crea o barieră care să nu permită aerisirea prin spate a picturii cu efecte dăunătoare asupra acesteia. Folosirea unei supra-bolți discontinue rezolvă problema. Un exemplu negativ îl constituie biserica din Densuș. Lipsa unui pod aerisit înlocuit cu o umplutură de mortar și zidărie a dus la oxidarea gravă a picturii. Nu e o problemă simplă și cine se ocupă de consolidarea bolților trebuie să țină seama de toate fenomenele care pot să intervină.

2.3.5. Problema planșeelor duble.

Este o problemă a construcțiilor laice eventual a turnurilor clopotnițe. De multe ori, câte un planșeu de bolți este dublat de un planșeu orizontal pe care se circulă. Între ele se află umpluturi de moloz sau nisip peste care găsim sau nu o pardoseală de lemn sau mozaic.

Într-un proiect de consolidare apre-

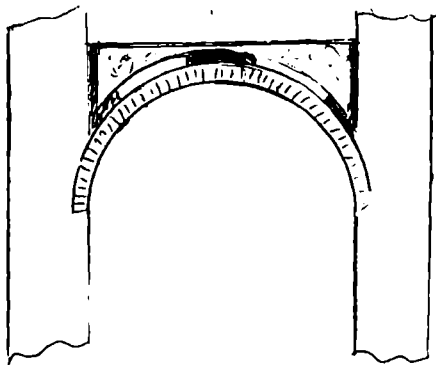

Fig. 7

ciem că eliminarea unei umpluturi de acest tip se impune întrucât astăzi dispunem de materiale de umplutură mai ușoare.

Desigur că și acest tip de planșeu necesită o șaibă rigidă. Vom apela tot la problemele indicate la punctul 2.3.

2.3.5.1. Dacă bolta e avariata trebuie consolidată, eventual, printr-o supra-boltă.

- dacă împingerile date de boltă nu pot fi preluate de ziduri se apelează la măsurile preconizate la punctul 2.3.2.

- când e posibil, se va prelungi pe verticală la interior cămășuirea la zidurile afente cel puțin până la nivelul celui de al doilea planșeu.

Se obține astfel o structură spațială încât nu ar mai fi nevoie de rigidizarea celui de al doilea planșeu.

2.3.5.2. Dacă bolta nu e avariata iar împingerile se pot prelua de ziduri cel de al doilea planșeu, probabil, trebuie transformat în șaibă rigidă.

Este evident că această înșiruire de ipoteze nu poate acoperi întreaga gamă, care se poate întâlni. Lucrurile se analizează de la caz la caz și de către cel care întocmește proiectul de consolidare.

La cele de mai sus trebuie să adăugăm - în cazul monumentelor istorice - că trebuie să respectăm principiul adoptării unei "soluții reversibile", care să permită reluarea în viitor a problemei când ar putea să apară procedee de consolidare mai adecvate.

Nu e locul să discutăm aici această problemă dar oricum ea trebuie văzută în context cu seismicitatea cu totul ieșită din comun din țara noastră. Oricum ne propunem ca lucrările de consolidare să nu depășească mai mult de 5 procente din volumul total al lucrării cu mențiunea că un inginer cu experiență poate întotdeauna găsi o soluție care să coopereze cu una

anterioară care eventual nu mai e convenabilă.

În concluzie asigurarea unei șaibe la un planșeu de bolți de cărămidă trebuie legată de ceea ce se poate întreprinde pentru consolidarea lui. În acest caz, mai mult decât în cazul planșeelor obișnuite, funcțiunea de șaibă o asigură configurarea lui, care însă trebuie amănunțit gândită.

Amintim că în acest caz șaiba îndeplinește mai mult decât oricând rolul de a lega zidurile între ele⁵.

2.4. Planșeele de beton armat

Nu cred că la acest tip de planșee ar fi ceva de spus. Desigur că din punctul de vedere al șaibelor este tipul ideal de planșeu.

Închei reamintindu-vă că în cele de mai sus am parcurs o serie de probleme importante dar că nu am avut pretenția că le voi epuiza și nici să dau lecții. Am încercat numai să exprim gândurile unui inginer, care se ocupă de consolidări.

Gradul de intervenții la o lucrare de consolidare poate fi stabilit numai de cel care semnează planurile.

Iar la unele construcții, la care am apreciat că nu trebuie intervenit deloc, trebuie să vă mărturisesc că am muncit mai mult decât la celelalte, ca să demonstrez justetea punctului meu de vedere.

5. Se cunoaște din lucrările D-lui Prof. Cișmigiu, ca și din teza de doctorat a D-lui Ing. Mircea Crișan tendința, pe care o au bisericile, din motiv de cutremure să se despartă parcă în felii. O consolidare trebuie să le lege între ele

PRIVIRE RECENTĂ ASUPRA UNUI MONUMENT: BISERICA ȘTEFANIANĂ A MĂNĂȘTIRII POPĂUȚI

Dumitru Agachi

Demersul pe care îl întreprindem de câțva timp, de urmărire a stării tehnice a bisericii cu hramul Sf. Nicolae, Popăuți, s-a constituit ca unul de observație sistematică, realizată, începând cu anul 1999 și concretizată în analize tehnice, însoțite de fotografii care evidențiază tipologia degradărilor și avariilor active sau remanente.

Biserica Mănăstirii Popăuți, monument istoric și de arhitectură important pentru județul Botoșani, făcând parte din patrimoniul istoric și cultural național, este ctitoria domnitorului Ștefan cel Mare și Sfânt - 3 septembrie 1496. Atât biserica mănăstirii cât și turnul - clopotniță sunt monumente pentru care este asigurat regimul legal de protejare, întrucât se regăsesc în *Lista monumentelor din județul Botoșani*¹, la poziția 07 - B - 083 și sunt înscrise la numărul 27, în Anexa III. 1. K. din *Legea Nr. 5/2000, privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național - Secțiunea a III a - zone protejate*.

Zidirea bisericii s-a făcut în ultima parte a domniei lui Ștefan cel Mare, când stilul moldovenesc de edificare și decorare a bisericilor era deplin conturat. Parcurgerea interiorului edificiului ortodox evidențiază zonele funcțional-liturgice ale spațiului sacru, nartex, naos cu turlă, altar, delimitarea pronaos-naos, inițială prin diafragmă, a fost remodelată în timp, rezultând o arcadă amplă care descarcă pe doi pilaștri masivi. Delimitarea estică naos - altar este

cea cunoscută, prin iconostas. Spațiul interior al pronaosului este delimitat la partea superioară cu o cupolă pe pandantivi, al cărei intrados este prelucrat cu nervuri ceramice dispuse după configurația bolții gotice în formă de stea. Edificiul are fundație amplă din zidărie de piatră, diafragme rectangulare și curbe realizate din lespezi de piatră și cărămidă

de epocă, arce, bolți și turlă din zidărie de cărămidă. Turla naosului descarcă pe structura specific moldovenească a arcelor piezișe solidarizate între ele prin intermediul pandantivilor mici, ansamblul

1. Listă agreată de Ministerul Culturii și Cultelor, D.M.I. și avizată C.N.M.A.S.I. în 1992.

menționat fiind susținut de arcele dublou. Arhitectura bisericii se dovedește a fi o prelucrare originală, în forme specific moldovenești, a influențelor răsăritene și a celor de filiație apuseană.

Altarul este delimitat în plan de absida semicirculară la interior și de două absidiolate laterale conținute în volumul zidăriei de contur, cea nordică, proscomidiarul, și cea sudică, diaconiconul. Absida estică este acoperită cu o semicalotă sferică, flancată spre vest de două arce late, alăturate, dintre care unul triumfal, estic, asigurând, în zona altarului, legăturile structurale la partea superioară și trecerea între altar și naos.

Toate suprafețele murale interioare ale edificiului, cu excepția fețelor spre interior ale pilaștrilor rezultați după demantelarea diafragmei transversale interioare, a zonelor de retencuiri sau chituirii anterioare și a zonelor cu desprinderi din ultimele decenii, importante ca pondere din suprafața totală, mai ales în zona ferestrelor turlei, au decor pictat. Pentru argumentarea locului, importanței și semnificației de excepție a picturii *al fresco* originare, care constituie decorația murală interioară a bisericii, preluăm în continuare textul autorului Sorin Ulea²:

“Primul ansamblu de pictură posterior celui de la Bălinești este cel de la Popăuți, biserică ridicată de Ștefan cel Mare în anul 1496. Este foarte probabil că și această biserică a fost zugrăvită îndată după terminarea construcției. Caracteristica principală a sistemului decorativ al ansamblului de la Popăuți constă în faptul că zugravul, aplicând cu fidelitate schema moldovenească tradițională, așa cum apare ea la Voroneț sau Sf. Ilie, a adoptat, totodată, toate inovațiile importante introduse de Gavril ieromonahul la

Bălinești, ca de pildă friza *Patimilor* în locul scenelor compartimentate și reprezentările sinoadelor ecumenice în decorația pronaosului. În același timp însă zugravul de la Popăuți a realizat el însuși o importantă inovație de ordin decorativ.

Având de zugrăvit o biserică de plan treflat, de felul celor din grupul Pătrăuți – Sf. Ilie, dar sensibil mai mare și mai înaltă, reprezentând tipul deplin evoluat al arhitecturii moldovenești, zugravul a vrut să dea registrului *Patimilor* o amploare mai mare, corespunzătoare cu dimensiunile sporite ale spațiului interior al acestui monument. Renunțând la registrul al treilea de sus, care la Milișăuți sau Sf. Ilie prezenta scene din viața lui Iisus, el a sporit pe socoteala acestuia înălțimea registrului *Patimilor*. Totodată, pentru a nu exagera înălțimea acestui registru, el a plasat deasupra-i un brâu de medalioane (cu serafimi în altar și cu busturi de sfinți în naos). Această inovație a zugravului de la Popăuți a jucat un rol hotărâtor în evoluția ulterioară a picturii moldovenești. [...] Și astfel, atât registrul lat al *Patimilor*, care încinge pereții ca un imens rotulus de aproape doi metri înălțime, cât și brâul de medalioane de deasupra, vor constitui caracteristica dominantă a decorației altarului și naosului bisericilor din veacul al XVI-lea.

Dacă Gavril ieromonahul rămâne, prin creația sa de la Bălinești, adevăratul înnoitor al sistemului de decorație interioară a bisericilor moldovenești din secolele XV – XVI, zugravului de la Popăuți îi revine meritul de a fi încheiat opera predecesorului său, fixând acest sistem, în ce privește altarul și naosul, într-o formulă definitivă.

Promptitudinea cu care zugravul de la Popăuți a sesizat necesitatea de a aduce

2. Sorin Ulea, *Arta în Moldova de la mijlocul secolului al XV – lea până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Pictura în vol. colectiv (coord. acad. prof. George Oprescu) *Istoria artelor plastice în România*, p. 358 – 359.

sistemului decorativ tradițional unele modificări menite să țină pictura murală moldovenească în pas cu dezvoltarea arhitecturii, arată că acest zugrav înțelegea foarte bine și urmărea să pună în evidență funcția monumentală a picturii de zid. Aceeași concepție estetică se manifestă cu limpezime și în maniera sa de a picta. Participând la aceeași viziune stilistică a înaintașilor săi (în special a celui de la Sf.

Ilie), dar de un laconism încă mai pronunțat decât al acestuia, zugravul de la Popăuți duce simplificarea limbajului grafic, atât de specifică pictorilor moldoveni din secolul al XV-lea, la ultimele sale consecințe, realizând o îndrăzneță și foarte personală stilizare a formelor (ajungând chiar, uneori, prin exagerare, la schematism).” Legătura optică naos – altar se realizează prin pictura „de factură monumentală” (Sorin Ulea), având în centru pe *Maica Domnului cu pruncul în brațe, cea atotstăpânitoare (Platytera)*, înconjurată de câte doi îngeri îmbrăcați ca diaconi. În zona mediană a absidei, sub un brâu de medalioane cu serafimi, au fost plasate, de la stânga la dreapta, scene ale frizei *Patimilor: Învierea, Împărtășirile apostolilor* (plasate simbolic de o parte și de alta a ferestrei din axul absidei), apoi *Cina cea de taină și Spălarea picioarelor*. Registrul inferior, delimitat de friza *Patimilor* printr-un frumos brâu floral pictat cu aur, conține *Liturghia arhierească*. Sondajele de curățire a picturii, realizate în

ultima perioadă de restauratori, au repus local în valoare, printre altele, eleganta caligrafie chirilică de pe filactere, solemnitatea gesticii personajelor sau brâul fitomorf. Palmele în succesiune, rafinat pictate cu aur, de frumusețea unui chenar de manuscris, reliefează sobrietatea și rafinamentul decorației menită a marca atributul domnesc al ctitoriei. În contrast negativ, pe stratul pictural sunt vizibile degradările evolutive, depozitele de săruri dezvoltate ca efecte ale umidității de capilaritate și a celei rezultate din alterarea regimului normal higrotermic. Biodegradarea foarte accentuată în altar (prezentă, de altfel, în întreaga biserică) afectează iremediabil pictura.

Aspectele semnificative ale „istoriei” bisericii sunt cele două intervenții importante, cu afectarea sistemului structural al construcției (pe lângă altele care au vizat, spre exemplu, pictura: spălarea frescelor din 1927 a condus la pierderea coloritului viu, de epocă). O primă intervenție care a marcat ireversibil monumentul, cu pierderea unei importante cantități de materie originală și documente iconografice inestimabile (tabloul votiv este unul dintre acestea), a constituit-o desfacerea diafragmei masive transversale (legătură spațială importantă), desfacere despre care unele surse bibliografice precizează că s-a realizat în timpul domniei lui Mihai Racoviță (1752). Soluția constructivă inițială cu perete masiv transversal, străpuns central de un gol de ușă de dimensiuni normale, perete dispus între pronaos și naos, a fost utilizată la bisericile epocii lui Ștefan cel Mare, explicând durabilitatea în timp a acestor edificii, cu preluarea corespunzătoare a sarcinii excepționale seismice. O a doua intervenție asupra clădirii, cu consecințe dramatice, a constituit-o restaurarea din anii 1900, după soluția arhitectului Al. Băicoianu.

Critica soluției de restaurare Băicoianu se regăsește, în formă ușoară, la Eugenia Greceanu³, notând, ca eșec al restaurării, „înfrumusețarea”, artificială, după opinia noastră fără suport în epoca ștefaniană. Mult mai vehement este Gheorghe Curinschi Vorona⁴, care precizează că, în lucrarea de restaurare, Al. Băicoianu nu s-a putut elibera de sub influența procedeelelor promovate de Lecomte du Noüy, deși a fost unul dintre puținii care au combătut, în texte scrise, orientarea lucrărilor lui du Noüy. Al. Băicoianu a modificat, după opinia aceluiași autor, paramentul din vremea lui Ștefan cel Mare, introducând „materiale aparente, îmbrăcând zonele de piatră brută cu piatră fățuită și înlocuind decorația de ceramică smălțuită cu piese noi. Ca urmare, imaginea monumentului a căpătat un caracter rigid, neobișnuit pentru vremea în care a fost realizat.”⁵

Plecând de la demonstrațiile pe temă ale lui Sorin Ulea, cercetările recente ale protos. Luca Diaconu⁶, susținute cu argumentele săpăturilor arheologice și de notațiile din 1887 ale lui Alexandru Papadopol Calimach, au argumentat existența (cel puțin fragmentară) a picturii exterioare la biserica Popăuților. Întreaga decorație parietală exterioară pictată a fost dislocată la „restaurare”.

Pe lângă înstrăinarea de modelul inițial, pe care restaurarea incriminată a produs-o, soluția aleasă de restaurator a avut și profunde implicații structurale. Introducând în decorarea exterioară plăcile de talie, subțiri, a fost necesară fixarea acestora de zidăria suport cu un mortar foarte dens, bogat în ciment. S-a obținut astfel circulația hidrică interior - exterior,

acumulându-se constant apă în masa zidăriei, efectele vizibile la interior fiind desprinderea frescei de suport și depozitele de săruri (din evaporatie) dezvoltate pe suprafețe mari.

Pe toate laturile altarului există zone, de diferite înălțimi (înălțimea medie este de cca. 40 cm), unde zidăria este vizibilă, după ce straturile de finisaj s-au distrus. Vizual se constată calitatea remarcabilă a zidăriei originare. Aprecierea că materialul ceramic aparține epocii ștefaniene este argumentată de faptul că blocurile zidăriei continuă sub fresca asupra căreia nu s-a intervenit. Zidăria, cu rosturi de mortar de 2,5 - 3 cm grosime, este alcătuită din cărămizi arse cu dimensiunile 290 mm x 130 mm x 55 mm. La examinarea zonelor de zidărie impresionează precizia lucrării: materialul este dur (practic nu rămân urme la o incizare obișnuită), zidăria este plană, cărămizile au fețele regulate, plane, muchiile rectilinii, iar abateri dimensionale sunt greu de sesizat. Este surprinzătoare rigoarea geometrică a zidăriei originare. Schela montată în naos și prelungită în turlă a facilitat observațiile directe la sistemul de boltire și la tamburul turlei. În urma măsurătorilor pe care le-am efectuat, a rezultat că înălțimea totală a turlei, măsurată din cheia bolții și până la baza tamburului este de 10,65 m; precizăm că la această măsurătoare este posibilă o eroare de $\pm 1 \div 5$ cm., ca urmare a modului de măsurare, prin adiție, permis de tronsoanele schelei. Semnificativă pentru modul de execuție al tamburului este adaptarea, în fond dificilă, necesitând o mare precizie și atenție la zidire, la cerința zugravului de a se crea o suprafață relativ vizibilă pe toată înălțimea mare a turlei.

3. Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Botoșani*, București, 1981.

4. Gheorghe Curinschi Vorona, *Arhitectură, urbanism, restaurare*, Editura Tehnică, București, 1996.

5. Gheorghe Curinschi Vorona, *op. cit.*, p. 168.

6. Protos. Luca Diaconu, *Un necunoscut ansamblu de pictură exterioară de la Petru Rareș: Biserica Sfântul Nicolae Domnesc Popăuți*, broșură, nedată.

Întrucât măsurătorile au evidențiat că diametrul interior variază constant pe înălțime, de la 3,40 m, la baza tamburului, la 3,20 m, această dimensiune fiind măsurată la înălțimea de 8,50 m, este o evidență că tamburul are o dezvoltare verticală interioară tronconică și nu cilindrică, după cum se credea. Spre partea superioară a tamburului sunt variații semnificative ale diametrului interior în aceeași secțiune, la înălțimea de 8,50 m măsurându-se următoarele dimensiuni: 3,25 m pe direcția nord - sud, 3,22 m pe direcția est - vest și 3,20 m pe direcția nord - vest/sud - est. În zona mediană a turlei, generând o bună iluminare a primei jumătăți a acesteia, sunt plasate, pe direcțiile cardinale, patru ferestre, care, deși înguste, au o dezvoltare verticală importantă. Astfel, fereastra nordică are dimensiunile 0,42 m x 1,60 m. Pentru a spori luminozitatea interioară și efectul optic simbolic al inelului de lumină, zidarul Popăuților a creat, sub ferestre, glafuri foarte înclinate, cu înălțimea de 1,50 m, de o dezvoltare poate unică în arhitectura moldovenească a sec. al XV-lea. În penumbra de la partea superioară a tamburului, prin efectul de impunătoare înălțime creat de aceasta, tabloul Pantocratorului pare plasat, parafrazându-l pe Sorin Ulea, în cele mai de sus înălțimi.

De sub stratul consistent și opacizat al depunerilor pe decorația turlei, testele de curățire locală superficială efectuate de restaurator au evidențiat existența picturii pe toată înălțimea tamburului și necesitatea stringentă ca tencuiala suport să fie fixată și consolidată, în zonele ample (peste 1/3 din suprafața totală) friabilizate, sfărâmicioase, supuse macerării și desprinderii. Pe verticală, de sus în jos, sondajele au reliefat următoarea succesiune iconografică: Pantocratorul, bandă ornamentală, bandoul Puterilor Cerești: Serafimi și Heruvimi, două registre suprapuse de arhangheli în

sinaxă, dintre care al doilea dezvoltat între ferestrele turlei, registrul profeților, registrul apostolilor, iar la baza tamburului, un chenar floral pictat cu aur, asociabil grafic celui plasat peste primul registru cu sfinți din altar și naos. Suprapunerea, la pictarea turlei, a două registre cu sinaxe de arhangheli este probabil unică, individualizând și sub acest aspect, pe lângă cele remarcate de Sorin Ulea, programul iconografic Popăuților. Având de pictat una dintre cele mai înalte turle ale epocii, artistul de la Popăuți are meritul de a fi gândit excepțional spațiul interior al tamburului, dublând registrul arhanghelilor, scenele ajungând la înălțimea de circa 5 m și ocupând jumătate din înălțimea totală a decorației tamburului. Această rezolvare compozițională conferă și importante valențe tematice.

Traseele de cedare - echilibrare, vizibile la interiorul bisericii, concretizate într-o anumită orientare și dispunere a fisurilor și crăpăturilor periculoase, evidențiază că mecanismul spațial de avariere - degradare este cel regăsit la monumentele de epocă. Modelul tipic de avariere constă dintr-un ansamblu de dislocări ale volumelor structurale (cu angrenarea suprastructurii), dislocări dispuse pe direcțiile principale, longitudinală și transversală, ale maselor de material. Aceste trasee de fisurare, materializate în zonele cu slăbiri ale suprastructurii (fereastra plasată în axul diafragmei vestice de închidere, ferestrele din axul absidelor laterale ale naosului, din axul absidei estice și golurile de uși din pereții pronaosului - dintre care cel nordic a fost înfundat, ulterior, cu zidărie subțire între ancadramentele din piatră) au "secționat" construcția în cel puțin șase blocuri mari, rigide, cu tendințe independente de evoluție, volume structurale solidarizate fizic prin elementele de închidere de la partea superioară: arce și

bolți, la rândul lor angajate în tendința de dislocare.

Degradările vizibile la examinarea vizuală, de detaliu, a turlei, constau din fisuri sau fascicule de fisuri la arce, pandantivi și tambur și sunt concentrate în zonele estică și vestică, aspect care evidențiază că, pe traseul longitudinal de cedare, dislocările au angajat materialul structural de o parte și de alta a axei longitudinale, rezultând o „fâșie friabilizată” de lățime variabilă, dezvoltată practic pe întreaga înălțime a bisericii.

În zona estică a turlei naosului sunt vizibile, de jos în sus, mai întâi crăpătura de la cheia arcului dublou, această fractură, de cca. $1 \div 1,5$ cm, fiind corespondentă celei din arcul dublou vestic. Se regăsește apoi o fisură curbă, dezvoltată la îmbinările arc - pandantivi, poziționată simetric față de cheie. Această fisură, cu deschiderea de $2 \div 3$ mm, evidențiază tendința de deplasare - tasare a arcului dublou. Seria efectelor mecanice ale reechilibrărilor structurale continuă prin crăpăturile din lunetele arcelor piezișe, intersectând, în dezvoltarea lor ascensională, arcele piezișe și pandantivul mic estic. Apărate la cca. 70 cm de nașterea estică a arcelor piezișe, cele două crăpături se intersectează la partea superioară a pandantivului estic și continuă în tambur, până la înălțimea ferestrei, dezvoltându-se relativ vertical, la cca. 50 cm de fereastră. La îmbinarea dintre arcele piezișe, pandantivii mici și tambur este foarte vizibilă o fisură circulară, dezvoltată în plan orizontal.

De o amploare mai redusă, modelul de fisurare din zona estică a turlei se regăsește și în cea vestică, degradările fiind concentrate pe verticala ferestrei. Reluând în discuție mecanismul de avariere, se poate concluziona că în lunetele arcelor piezișe, în

arcele propriu-zise și în pandantivii mici se întâlnesc zone afectate care își pot pierde accidental stabilitatea.

Observațiile directe privitoare la aderența frescei din turlă de suportul din zidărie au constat din verificări acustice, prin lovirea foarte ușoară a tencuielii pe circumferința feșei de separare dintre bandoul puterilor cerești și registrul arhanghelilor, la circa 8,65 m de baza tamburului. Sunetele specifice obținute indică faptul că fresca este desprinsă de pe suport pe toată circumferința și marchează practic existența punctuală a plinului. Aspectele puse în evidență, asociate și cu existența zonelor de exfoliere a tencuielii, cu macerarea acesteia și a zidăriei portante în zona mediană, expusă fenomenului de îngheț - dezgheț, indică o stare precară de conservare și instabilitatea pronunțată a stratului suport al picturii. Intervenția de consolidare, pentru a stopa desprinderile și prăbușirea unor suprafețe mari de frescă din turlă este, prin urmare, imperioasă.

Un alt vector important al stării de degradare, cu accente grave la nivelul turlei, la pictura acesteia cât și asupra bisericii în ansamblu este umiditatea. Acumularea umidității a determinat și accentuat continuu degradările, atât cele structurale, produse în special de migrația ciclică a umidității și de gelivitate, cât, mai ales, cele, ireversibile, asupra picturii murale interioare în frescă. „Umiditatea este, de departe, principala cauză de degradare a picturilor murale”, accentuează Paolo și Laura Mora⁷. Aceiași autori precizează: „Conținutul maxim de apă ce poate fi tolerat într-un zid, este de cca. 3 - 5%”⁸.

Excesul de umiditate are cauze multiple, catalogate de unii autori ca fiind „umiditatea de exploatare din aerul interior

7. Paolo și Laura Mora, Paul Philippot, *Conservarea picturilor murale*, Editura Meridiane, București, 1986, p. 171.

8. *Ibidem*, p. 172.

și umiditatea de echilibru, ca urmare a higroscopicității materialelor de construcție (...), umiditatea provenită din condensarea vaporilor, în urma atingerii limitei de saturație a vaporilor în procesul de difuzie prin elementele de construcție și care-și are originea în greșeli de alcătuire sau în exploatarea nerațională a clădirilor⁹. Umiditatea în proporție mărită realizează multiple degradări de tipul: eroziune, mediu propice florei, degradare prin cristalizarea sărurilor, eflorescențele de săruri, exfolieri, ovalizări, umflături, facilitând desprinderile, asocierea fenomenelor ciclice de gelivitate.

Influențând negativ evoluția clădirii în ansamblu, umezeala a produs efecte foarte grave la turla bisericii, datorită unui cumul de condiții favorizante. Astfel, ferestrele actuale ale turlei, fără părți mobile, sunt montate într-un ancadrament de piatră, iar glaful inferior oblic, de o înălțime comparabilă cu cea a ferestrei, are pantă foarte accentuată, mărind, prin urmare, viteza de șiroire. Existând un singur rând de geam, iar ancadramentele fiind ineficiente termic prin natura materialului, temperatura suprafețelor interioare este foarte scăzută în perioada friguroasă, acumulându-se condensul. La

aportul de apă liberă din condens, se adaugă apa de infiltrație din precipitații, prin neetanșeitățile ferestrelor. Prezența cotidiană a șiroirilor în perioadele reci și frecvența ridicată a debitelor semnificative de infiltrație, conduc la efecte sub toate cele patru ferestre și la glafurile laterale ale acestora, unde degradările tencuielilor sunt de o gravitate extremă, panta glafului determinând creșterea vitezei apei libere și accentuând efecte ca cele de eroziune, desprinderi de material sau creșterea importanță a masei volumului de tencuială.

O altă cauză a menținerii stării accentuate de umezeală a materiei turlei și, local, a altor zone ale arcelor și bolților, o constituie infiltrația apei, facilitată de starea tehnică actuală a acoperișului în ansamblu și de lipsa învelitorii peste treptele bazei duble a turlei.

Considerațiilor deja cunoscute¹⁰, referitoare la alcătuirea acoperișurilor multiple ale ctitoriilor ștefaniene, le adăugăm observația, ce se desprinde din studiul tablourilor votive păstrate¹¹, că și peste ambele baze ale turelilor (în cazul Popăuților, dublă bază stelară), existau învelitori. Renunțarea, în cazul bisericii Sfântul Nicolae Popăuți, cu ocazia restaurării din anii 1900, la învelitorile peste

9. Dinu Ștefan Moraru, Eugeniu Dimitriu - Vâlcea, *Umezeala în construcții și combaterea ei*, Editura Tehnică, București, 1969, p. 210.

10. Privind modul specific în care erau acoperite bisericile lui Ștefan cel Mare (acoperișul multiplu), cităm observațiile pertinente și argumentate ale lui Dumitru Năstase, din lucrarea *Istoria artelor plastice în România*, vol. I, cap. *Arta în Moldova de la mijlocul sec. al XV-lea până la sfârșitul secolului al XVI-lea, Arhitectura*, p. 312 - 313: "În lipsa acoperișurilor originare, care nu s-au păstrat, numeroase documente iconografice, dintre care cele mai importante sînt imaginile din tablourile votive, dovedesc că bisericile moldovenești de tip triconc au avut, în epoca lui Ștefan cel Mare și în veacul următor, acoperișuri înalte, de o formă specifică. De fapt, fiecare parte a clădirii era învelită separat, pronaosul cu un acoperiș în patru ape, iar absida - ca și turla - cu căciuli conice. Streșinile erau late, pantele învelitorilor rezeși și arcuite concav, iar în jurul bazelor turlei coame și vârfuri ascuțite formau cunună. [...] Acest acoperiș a accentuat considerabil una din cele mai specifice trăsături ale arhitecturii moldovenești religioase - verticalismul; fiind compus din elemente distincte, ce pot fi zimbrate sau dispuse separat, el a permis degajarea bazei (...) turlei; el urmărește cu exactitate traseul zidurilor, individualizând volumele absidelor și punând în evidență jocul maselor arhitectonice". (Sublinierile în text îmi aparțin, D. A.) De remarcat, în sensul verticalismului, și accentul pus, la Popăuți, pe înălțimea turlei.

11. Includem aici ca foarte important, pe considerentele amplasării apropiate, a execuției în aceeași perioadă a edificiilor, precum și a arhitecturii lor similare, pe cel din biserica Sfântul Nicolae Domnesc, Dorohoi.

treptele bazei turlei și aplicarea unor glafuri din dale de piatră, care urmau să asigure etanșeitatea și protecția la umiditatea de infiltrație, a reprezentat o altă eroare tehnică, determinând profunde implicații asupra structurii. Practic, în timp, apele din precipitații și fenomenele ciclice de îngheț – dezgheț și-au asociat efectele distructive, producând pierderea completă a etanșei tății glafurilor, apariția pe lespezi a unor zone cu contrapante sau alveole, având ca efecte conducerea și menținerea apei în masa zidăriei, macerarea sau dislocarea unor cărămizi din zidăria aparentă, acumularea de apă și transferul spre interior a umezelii.

O altă rezolvare dată prin "restaurarea" din perioada menționată, este și placarea exterioră a turlei (bazele și tamburul) cu o cărămidă foarte densă, dură, întrucât este bine arsă, utilizându-se ca liant cimentul, după cum au evidențiat sondajele practice la pereții bisericii. Rosturile zidăriei sunt uniforme, înguste (0,5 cm) și umplute cu mortar. Această „anvelopă” creată de restaurator a accentuat semnificativ impermeabilitatea, diminuând difuzia și determinând acumularea apei în volumul de zidărie. Fenomenele de transfer hidric prin suprafața interioară pictată a

turlei s-au accentuat foarte mult, accelerând degradările. Turla în ansamblu (cu accentuarea fenomenelor, după cum am evidențiat, la ferestre și ancadramente, întrucât acestea constituie punți termice), are rezistența la transfer termic diminuată, ca urmare a grosimii relativ reduse a peretelui, a materialului de zidărie compact și a apei acumulate. În perioada friguroasă se produce o răcire accentuată a suprafeței interioare a turlei, la valori sub temperatura de rouă, determinând condensul. Petele de umezeală și depunerile aderente, consistente, dense, umede, cu ușoare proprietăți de liant, sunt foarte extinse ca suprafață, efectele foarte grave concentrându-se pe zona nordică, nord – vestică a turlei.

Pe fondul argumentației de detaliu prezentate, o primă concluzie imediată care se impune este că evoluția factorilor de degradare la nivelul turlei, cu precădere, dar și în ansamblul bisericii, poate să facă ineficiente lucrările de restaurare a picturii deja realizate în naos. O a doua consecință logică a întregii argumentații este aceea că lucrările de consolidare a frescei din turlă sunt de primă necesitate pentru protejarea monumentului, avându-se în vedere starea critică de conservare a acesteia. Concomitent cu lucrările interioare de fixare de suport și consolidare, este imperioasă realizarea etapei întâi de consolidare/restaurare, constând din executarea unui acoperiș corespunzător ca model arhitectural și siguranță funcțională

În lipsa lucrărilor de consolidare și prin prelungirea duratei de expunere neprotejată a construcției la umiditatea de infiltrație și la fenomenele asociate, se poate ajunge la situația de neacceptat, ca factorul uman, prin erorile tehnice acumulate în timp și prin pasivitatea actuală, să devină principala cauză a efectelor distructive de amploare, provocate materiei originale.

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE DEZVOLTAREA
URBANISTICĂ A ORAȘULUI IAȘI
ÎN SECOLELE XVIII – XIX (I)

Adriana Ioniuc

Însemnările călătorilor străini care au trecut prin Iași după 1750 și până în prima jumătate a secolului al XIX-lea ne permit să reconstituim înfățișarea orașului, să precizăm detaliile arhitecturale ale unor monumente transformate, să aflăm amănunte inedite despre ornamentația epocii.

Soli ai guvernului de la Petersburg¹, ambasadori poloni sau diplomați turci, numeroși călători de diverse naționalități au trecut prin Iași în misiune militară. Fie că erau refugiați politici din diferite țări, alții veniți în Iași ca să se căpătuiască, sau secretari domnești, profesori, medici, pictori, agenți consulari, toți oferă detalii temeinice și multilaterale despre capitala Moldovei.

Informațiile sunt diverse: unii sa vanți au studiat viața Iașului din punct de vedere medical, epidemiologic, geologic sau din punct de vedere al științelor naturale.

Câțiva autori au luat orașul Iași doar drept cadru pitoresc pentru lucrările lor de factură literară. Alți călători, după propria lor mărturisire, au subordonat detaliile acestuia unor tendințe polemice pro sau antiotomane – fanariote sau unioniste.

Majoritatea celor care au trecut prin Iași acelor vremi au fost izbiți de ceea ce dădea orașului o înfățișare caracteristică: contrastul puternic dintre locuințele luxoase

de protipendadă ieșene și bisericile, chioșcurile și promenadele acestora și locuințele foarte modeste ale locuitorilor săraci. Dr. I. Weinberg notează: „Din depărtare orașul este foarte prietenos. De îndată ce pătrunzi în oraș însă, priveliștea plăcută dispare. În ulițele înguste și neregulate, se arată la fiecare pas contrastele cele mai mari, pretutindeni un bălțat amestec de splendoare și murdărie, de lux și mizerie, nicăieri bunăstare mijlocie. Lângă clădiri splendide ca palatele stau sute de colibe sărăcăcioase, gata să cadă; pe lângă avuție și eleganță, ele par și mai sărace și murdare.”² Tott precizează că cele mai bune clădiri sunt ale apropiaților voievozilor³.

Din numeroasele aspecte de ansamblu, sesizate de călători, se desprinde clar imaginea orașului: case mari și mici, din care cel puțin 1120 de piatră și cărămidă, înconjurate de grădini și curți spațioase, mărginite de garduri vii sau de nuiete, așezate mai mult la întâmplare și străzi înguste și întortocheate.

Aceste străzi erau podite cu lemn și nu aveau trotuare. Adam Neale descrie această podea ca fiind alcătuită din “scânduri masive de lemn sprijinite la capete pe canapele; acestea sunt fără îndoială elastice și produc la trecerea cailor și a vehiculelor un sunet tare și înăbușit ca

1. Bezviconi, Gheorghe, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 165.

2. Iorga, Nicolae, *Călători, ambasadori și misionari în țerile noastre și asupra țerilor noastre*, în „Buletinul Societății de Geografie”, 1898, p. 123.

3. Tott, emigrant din Ungaria în Turcia, a trecut prin Moldova de trei ori în misiuni oficiale în 1764 și 1767.

cel al unui pod mișcător; în același timp torențele întunecate de noroi bogat ascuns sub podea sunt aruncate în sus uneori în șuvoaie printre grinzile care se întredeschid și murdăresc în modul cel mai ridicat pe pieton.”⁴

Th. Thornton subliniază risipa colosală de lemnărie de stejar, produsă de putrezirea continuă a bânelor, care făcea necesară la fiecare cinci-șase ani înlocuirea podelei. Deplasarea celor care nu posedau trăsurile sau cai de călătorie era o adevărată aventură⁵.

A. Golarowski și Arnim precizează că exista și o scurtă uliță dreaptă, bine îngrijită, care e, de altfel, prima pavată; cea care ducea la Curtea domnească⁶.

Centrul capitalei Moldovei era luminat de 550 de felinare, în timp ce periferiile erau lăsate în întuneric. Debitul fântânilor și al cismelor - între care Partenie descrie și laudă pe cea de la Golia - fiind insuficient, s-a trecut la aducerea apei potabile prin țevi de lemn⁷.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea nu existau încă parcuri sau locuri de promenadă special amenajate. Mai târziu ia ființă promenada de la Copou, pe atunci “loc neclădit”, cu excepția chioșcului domnesc, iar publicul putea frecventa de două ori pe săptămână grădina “englezească, cu fântâni arteziene a domnului de la Socola”.

Curtea domnească, clădire masivă refăcută în 1758, arsă până în temelii în

1785, 1806, rezidită între 1804 și 1806, pradă unui puternic incendiu în 1827 și reînnoită în 1842 și 1843, a atras cel mai mult atenția călătorilor. Ahmed-Reznei notează în 1763 că palatul era zidit de piatră și „înconjurat de ziduri uriașe și bolți ca niște cetăți”. În 1780, W. Chrzanowski descrie că „reședința gospodarului are ziduri uriașe, bolți și un etaj înalt de formă pătrată”⁸. În 1805, V. Batthyani descrie palatul în curs de reconstrucție. „Forma clădirii noi impune, dar nu satisface: acoperișul e prea greu, numărul ferestrelor și al ieșirilor prea mare, înălțimea parterului prea mică. Din cămărilor voievodului se vede atât strada, cât și interiorul. Camerele acestea comunică printr-o ușă cu apartamentul principesei care nu are nici o legătură cu alte părți ale palatului, având și trepte deosebite.”⁹

În 1808, D. Bantis-Kamenski afirmă: „Impozantul palat de piatră construit pe timpul gospodarului Al. Moruzi în 1806 ... se numără printre clădirile cele mai frumoase. Am văzut acolo și sala de tron a fostului gospodar. Palatul acesta este interesant prin faptul că are tot atâtea ferestre câte zile are anul și atâția uși câte săptămâni sunt într-un an.”¹⁰ M. Sejenne notează în 1821: „Palatul princial din piatră și cărămidă are o formă rectangulară și se întinde pe o lungime destul de mare; nu are decât o fațadă, un etaj și un parter. Lipsa lui cea mai mare este că unește o formă exterioară europeană cu o distribuire interioară pe de-a-ntregul

4. Neale, Adam, *Travels through some parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey*, London, Longman et Co., 1818, p. 157-158.

5. Thornton, Thomas, *The present state of Turkey*, London, 1809, în „Starea de acum din oblađuirea geograficească a Principatelor Valahiei și Moldovei” de Tomas Torinton, în „Ioan Neculce”, IV (1924), p. 83-87.

6. Panaitescu, P. P., *Călători poloni în Țările române*, București, Editura Academiei, 1930, p. 202.

7. Partenie, *Din călătoriile ieromonahului rus prin Moldova în jumătatea întâia a veacului XIX*, traducere, Vălenii de Munte, 1910, p. 31.

8. Panaitescu, P.P., *op. cit.*, p. 235-236.

9. Iorga, Nicolae, *Istoria românilor prin călători aduse din biblioteci franceze și de aiurea*, București, Cultura Neamului Românesc, 1922, p. 64-65.

10. Bezviconi, Gheorghe, *op. cit.*, p. 179.

orientală, totul fiind sacrificat marilor săli de primire și cancelariilor de stat. Nu conține decât 70 de încăperi și ar putea avea peste 100. Este înconjurat de o incintă și situat pe o înălțime care domină toată câmpia.”¹¹ În 1840, I. Vuici nu vede decât ruine, din care se poate deduce planul palatului. În 1844, I. F. Neigebaur găsește că reconstruirea palatului nu este reușită din punct de vedere estetic¹².

Din cauza ruinării repetate a Curții domnești, voievozii au construit și utilizat atât pentru ei, cât și pentru musafirii lor și alte reședințe, despre care avem, de asemenea, însemnări ale călătorilor. R. Boscovich și J. Porter, în 1761, și Ahmed-Rezmi, în 1763, sunt adăpostiți în vila princiară de la Frumoasa, pe care solul turc o compară cu palatul de la Gohson (Bosfor) și pe care Boscovich o descrie astfel: “Palatul era mare și comod, mobilat cu sofale în diferite culori; era împrejmuit de un zid mare, care înconjura grajduri, șuri, palatului prințului și un alt palat pentru doamne, după obiceiul turcesc; la amândouă aceste case te urcai pe câte o scară de piatră, din care cea de-a doua destul de mare, cu acareturi și „intagli”. În palat se intra traversând o sală mare, care era divizată printr-o balustradă; avea ferestre mari care acopereau toată fațada, dând spre un loc ce se termină pe la poalele colinelor. Din sală diferite camere dau în toate părțile; două dintre acestea ies mai în afara fațadei. Lacul este format dintr-un izvor ce curge de la poalele colinelor și e oprit de un dig puternic întărit cu pari și pământ și care avea o lungime de aproape jumătate milă.”¹³

O descriere deosebită găsim la Mac. Michael care prezintă reședința domnitorului de la 1818, palatul Calimachi „o mare clădire de cărămidă, care cu toată înfățișarea ei de mână, din cauza tencuielii căsuței, are în ansamblu o aparență importantă.”¹⁴

Arnim vizitează, în 1836, pe domnitorul Mihail Sturza în casa părintească a acestuia, în care era și reședința sa - clădirea „încăpătoare și situată ca majoritatea caselor din Iași în mijlocul unei mari grădini.”¹⁵

Numeroși călători au lăsat însemnări cu privire la arhitectura construcțiilor civile: case de locuit, palate boierești, băi, chioșcuri, spitale, hanuri și dughene.

Casele obișnuite nu aveau decât un parter jos, erau construite din bărne și paiantă și vărute alb-cenușiu; acoperișul acestor clădiri era făcut din șindrilă sau paie. F.C. Baltimore povestește cum a fost trezit de o vacă, care după ce a mâncat paietele acoperișului, și-a băgat capul în interiorul locuinței chiar deasupra așternutului său. Numărul caselor clădite din piatră și cărămidă crește rapid în această perioadă; în 1763, Ahmed-Rezmi numără numai „câteva”, Roger de Damas, în 1791, 150, Wolf, în 1804, 200, și F. Karacsay, în 1814, 300. Wolf apreciază numărul caselor cu etaj la 40; în 1844, I.A. Vaillant arată că orașul are 80 de clădiri particulare deosebit de luxoase. Casele mai înalte de un etaj constituiau o raritate; în 1802, J. Rohrer spunea că există o singură clădire cu două etaje. Consulatele străine erau instalate în case de piatră asemenea, deosebindu-se numai prin stâlpi înalți,

11. Iorga, Nicolae, *op. cit.*, p. 65.

12. Neigebaur, I.F., *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Leipzig, 1848, p. 300-308.

13. Boscovich, Ruggiero Giuseppe, *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*, Bassano, 1784, în “Călători străini în Țările române”, București, Editura Academiei, vol. V, p. 423.

14. Macmichael, William, *Journey from Moscow to Constantinople in the years 1817, 1818*, London, 1819, p. 119.

15. Păunel, Eugen, *Trecerea prin Moldova și Bucovina a diplomatului prusian Von Arnim, acum 100 de ani*, în *Codrul Cosminului*, X-XII (1939), p. 391-412.

plantați în dreptul intrării pe care fâlfâiau duminica și la sărbători steagurile statelor respective.

Botthyani și Wolf amintesc, dar nu descriu chioșcul ornamental de la Copou și cerdacel de la Galata și Cetățuia, locuri de petrecere pentru domnitori și înalți demnitari.

În capitala Moldovei în anii 1804, 1817 existau trei băi despre care amintesc Wolf, Mariotte și Korocsoj – cea princiară din incinta palatului, cea din Bellic, accesibilă poporului la anumite date și fereleul turcesc din spatele Mitropoliei, deschis boierilor.

G. Orraeus, în 1770, și Wolf redau imaginea spitalului Sf. Spiridon, clădirea acestuia înconjură curtea, fiind lipită de incinta vechii mănăstiri. Spitalul nu avea decât parter, camerele erau dreptunghiulare și aveau câte o ușă și o fereastră spre curte.

Arnim și I.N. Meyer menționează clădirea „impozantă, spațioasă și luminoasă”, în care a fost instalat după 1833 muzeul naturalștilor.

Hotelurile, hanurile, bazarul și celelalte clădiri destinate comerțului nu au scăpat ochiului călătorilor. Cel mai remarcabil han era cel denumit „turcesc” din preajma bisericii Trei Ierarhi, clădire masivă de cărămidă cu magazine boltite și o hală centrală mare, înconjurată de un pătrat de ziduri înalte și groase ca de cetate. Primul hotel, denumit „St. Petersburg”, avea o înfățișare „impozantă”, dar mobilierul lui și confortul lăsa de dorit.

Bisericile și mănăstirile din Iași au fost deseori menționate de călători ale căror aprecieri în asupra vechimii și valorii monumentelor de arhitectură religioasă au fost uneori nejuste. Astfel, Boscovich a considerat bisericile ca fiind „de gust mediocru”, Thornton le-a socotit „construcții greoaie și urâte”, iar Heigebauer a pretins că sfinții Ierarhi a datat din secolul

al XIV-lea și că Sf. Nicolae Domnesc ar fi lipsit de valoare artistică. De altfel, descrierea acestor monumente de către călători este de obicei atât de sumară și nesistematică, încât nu ne poate oferi o imagine satisfăcătoare, ci cel mult detalii pitorești și inedite.

Interesante sunt descrierile legate de pictarea bisericilor și ce remarcă aproape toți călătorii, existența în biserici a chipului ctitorului și familiei lui și a prezenței sfinților și a minunilor acestora atât pe zidurile exterioare, cât și pe cele interioare, Hocquet este izbit de „portretul” de domni din biserici, de un lux deosebit. Ker-Porter admiră pictura bisericii Sf. Gheorghe, iar Demidov pe cea de la Trei Ierarhi, în legătură cu care remarcă „Chipul lui (Vasile Lupu) a rămas pe o frescă care arată fața voievodului în cel mai cucernic dintre triumfurile sale, în minutul când biserica fiind gata, o ține în mâna stângă pentru a o închina...”.

Informații interesante găsim în descrierile călătorilor despre modul în care își umblau boierii moldoveni casele, cum și le decorau, cum erau pictate bisericile ieșene, despre broderiile Doamnei Tudosca de la Trei Ierarhi.

Heigebauer înregistrează la Iași o singură sculptură monumentală și anume obeliscul leilor, ridicat în 1834.

Interesante sunt și informațiile privitoare la materialele de construcții care erau în general cumpărate și mâna de lucru deseori plătiți; câteodată însă supușii erau siliți să lucreze gratuit la durarea unor monumente, ca de pildă curtea domnească. Șeful poliției înmulțea numărul arestațiilor și îi silea – până la clarificarea situației lor – să lucreze la ridicarea locuinței lui, proprii, hrănindu-i cu mămăligă.

Impresiile diferiților călători, tipărite în volume sau apărute în periodice străine, erau citite cu interes deosebit la Iași, sugestiile și observațiile acestora fiind

adeseori luate mai mult în considerație decât cele ale locuitorilor capitalei.

Consultarea și studierea sistematică a însemnărilor tuturor călătorilor străini prin țara noastră oferă o fructuoasă

documentare despre arhitectura, artele plastice care existau în acele vremuri în țările române.

CONSERVAREA UNOR RELICVE ARHEOLOGICE DESCOPERITE ÎN INCINTE SACRE

Maria Geba, Ana-Maria Vlad

În activitatea de conservare-restaurare, de-a lungul anilor, ne-am confruntat cu diverse probleme ridicate de conservarea-restaurarea unor piese provenite din săpături arheologice efectuate în biserici și mănăstiri din Moldova.

Astfel, prin săpăturile arheologice efectuate de specialiștii Muzeului de Istorie a Moldovei, Institutului de Arheologie al Academiei Iași și Centrului de Istorie și Civilizație Europeană Iași, în incintele bisericilor Barnovschi, Sf. Sava, Sf. Gheorghe - Hârlău și mănăstirilor Golia, Frumoasa, Dobrovăț și Bârnova, au fost descoperite relicve de o mare importanță, puse în valoare prin procesul de restaurare-conservare.

Dificultatea mare a procesului de conservare-restaurare s-a datorat stării de conservare a pieselor. Mare parte a acestora constituind un inventar funerar, a necesitat în primul rând un tratament de dezinfecție. Piese din metal comun, cât și majoritatea firelor metalice din țesături, prezentau un grad înalt de degradare mecanică (fragilizare, fisurare, deformare, ștergerea reliefului), mineralizare și depuneri masive de produși de coroziune, depuneri organice și sol.

În cadrul sectorului de investigații fizico-chimice, s-a analizat natura materialelor, a peliculei de acoperire, a produșilor de coroziune și depunerilor, cât și gradul de deteriorare a pieselor.

Dintre piesele de acest tip, intrate în laborator, menționăm:

– monede din argint și cupru (Biserica Barnovschi);

– piese diferite din fier – cuie, scoabe, dălți, lame cuțit, verigă lanț - tablă din cupru, nasturi globulari din argint aurit, eghileți din argint, fragmente de țesături cu fir de argint aurit (Biserica Sf. Gheorghe, Hârlău);

– monede din argint, nasturi globulari din argint aurit, accesorii de îmbrăcăminte și nasturi globulari din cupru, resturi de țesătură cu fir din argint (Mănăstirea Golia);

– învelitori de cap cu fir din aur și din argint, monede din argint, degetar din cupru, cataramă din bronz și cuie sicriu din fier (Mănăstirea Dobrovăț);

– monede din argint, din cupru și din cupru argintat (Mănăstirea Frumoasa);

– conțeș și beretă cu fir din argint și argint aurit, paiete din argint aurit, inel din argint, inel și cercel din cupru, monede din argint, cupru și cupru argintat, nasturi din argint și fragmente de piese din fier (Biserica Sf. Sava).

Un caz aparte îl reprezintă cele 13 benzi din cupru slab argintat, descoperite în Casa Stăreției de la Mănăstirea Bârnova. Pe aceste benzi sunt ștanțate 98 de monede străine. S-a constatat că nu în toate cazurile coincide aversul cu reversul aceleiași monede, ceea ce s-a interpretat ca o intenție de realizare de falsuri de către domnitorul Moldovei, Eustratie Dabija.

În general, piesele din cupru, ca urmare a zacerii îndelungate în sol, sunt puternic mineralizate sau acoperite cu produși de coroziune: cuprit, cloruri și carbonați de cupru. Ca tratament pentru acest tip de piese, dată fiind starea precară de conservare, s-a optat de cele mai multe ori pentru curățire mecanică, urmată de înglobarea în rășină. În cazul obiectelor din cupru ce prezintă, parțial, patină nobilă, s-a recurs la curățirea mecanică a zonelor de coroziune activă, urmată de un tratament de stabilizare în benzotriazol.

Piesele din fier, total mineralizate, au urmat un tratament de reducere consolidantă cu sulfat de sodiu. La piesele din cupru argintat, multe din ele monede, s-a urmărit în special punerea în evidență a reliefului, prin curățiri mecanice și tratament chimic cu complexon.

Obiectele din argint, de multe ori acoperite cu produși de coroziune ai cuprului, proveniți de la piese din cupru din apropiere, au necesitat, de asemenea, o curățire mecanică și un tratament chimic cu complexon.

Obiectele din argint aurit au fost tratate cu acid formic, iar țesăturile cu fire din argint și argint aurit au fost tratate în baie de complexon.

Ca metodă de conservare finală s-a propus, pentru piesele din cupru și cupru argintat, o protecție cu Paraloid B 72, urmată de o peliculizare cu ceară microcristalină.

Piesele înglobate în rășină sau cele din metal nobil nu necesită o conservare suplimentară, ci doar condiții de depozitare și expunere într-un microclimat optim.

Precizăm că depozitarea și expunerea pieselor din metal cere condiții de conservare stricte vizavi de umiditatea relativă, care nu trebuie să depășească 40%.

Prin operațiunile de conservare – restaurare, s-au redat patrimoniului cultural național piese de mare valoare, care constituie exponate de bază ale Muzeului de Istorie a Moldovei. Restaurarea relicvelor arheologice descoperite în incinte sacre permite cercetătorilor fundamentarea unor teorii privind istoria unor așezăminte religioase din Moldova.

CONTRIBUȚII LA ISTORIOGRAFIA BISERICII SFÂNTUL GHEORGHE (MIRĂUȚI) DIN SUCEAVA

Paraschiva Victoria Batariuc

Primul sediu al Mitropoliei Moldovei, biserica Sfântul Gheorghe din Suceava, a intrat încă din a doua jumătate a secolului XIX în atenția mai multor autori, cu preocupări felurite, făcând fie obiectul unor studii speciale, fie fiind menționată în lucrări cu o tematică diversă.

Ceea ce trebuie subliniat încă de la început este faptul că, în multiseculara sa existență biserica Mirăuți a cunoscut în ultimul deceniu al secolului XVIII, în perioada când Bucovina se găsea sub stăpânirea habsburgică, un moment dramatic. Autoritățile austriece au permis, la un moment dat, în anii 1791-1792, unor locuitori de altă confesiune decât cea ortodoxă demolarea mai multor biserici din Suceava, între care și sediul vechii mitropolii. Cele mai multe lucrări, atât științifice, cât și de popularizare, dedicate bisericii Mirăuți își focalizează atenția asupra acestui episod din istoria venerabilului edificiu.

Printre primele lucrări dedicate bisericii Sfântul Gheorghe sunt cele datorate lui S. Fl. Marian, care, încă în anul 1886 publica într-un *Calendarul* al Societății Academia Ortodoxă o legendă

legată de întemeierea, în vremuri imemorabile, înaintea luptelor cu căpcanii și tătarii, a unei biserici de lemn pe locul unde, mai apoi, va fi construită, din piatră, prima catedrală mitropolitană a Moldovei¹. Această legendă, reluată și îmbogățită cu noi detalii va cunoaște forma definitivă în volumul *Tradiții populare românești din Bucovina*, apărut la București în 1895².

S. Fl. Marian a fost preocupat constant de istoricul bisericii Mirăuți, astfel că, într-o altă lucrare a sa, *Sântul Ioan cel Nou de la Suceava. Schiță istorică*, face ample referiri la acest edificiu religios³, iar printre manuscrisele neterminate rămase de la ilustrul folclorist se găsește și unul intitulat *Biserica Mirăuți din Suceava*, o amplă compilație ce se constituie într-o adevărată monografie a monumentului⁴.

În anul 1892 a apărut în revista *Candela* lucrarea profesorului de la Facultatea de Teologie din Cernăuți Isidor cavalier de Onciul, *Biserica Mirăuților*, cel mai complet studiu dedicat acestui edificiu⁵. Se fac referiri la tradiția locală care atribuie lui Dragoș Vodă construirea bisericii, pe care autorul însă o considera a fi

1. *Biserica Mirăuțului (tradiție)*, în *Calendarul pe anul 1886 Redigat și editat de Societatea Academică Ortodoxă*, Cernăuți, 1886, p. 127.

2. S. Fl. Marian, *Tradiții populare românești din Bucovina*, București, 1895, p. 9-14.

Idem, *Sântul Ioan cel Nou de la Suceava. Schiță istorică*, București, 1895, p. 31-33; 53-55.

3. A. D. Brădățan, *Manuscrisul inedit - Biserica Mirăuți din orașul Suceava. Schiță istorică de Sim. Fl. Marian*, în *Suceava*, XXIV-XXV, 1997-1998, p. 291-329.

4. I. Onciul, *Biserica Mirăuților*, în *Candela*, XI, 1892, p. 533-540; 600-612; 669-679.

5. *Ibidem*, p. 534-535 și nota 2.

o ctitorie a lui Iuga⁶. Pentru prima oară se face asocierea între un eveniment necunoscut care a afectat grav biserica Mirăuți la începutul secolului XVI și construirea între 1514-1522 a noului sediu mitropolitan, biserica Sfântul Gheorghe. Onciul a fost preocupat și de explicarea supranumelui bisericii, respingând etimologia populară, încetățenită printre suceveni, dar nu numai, potrivit căreia denumirea de Mirăuți a acestui sfânt lăcaș se leagă de faptul că aici erau miruși domnii Moldovei. Se face observația judicioasă că, în conformitate cu "limba bisericească de pe atunci ar fi trebuit să i se zică biserica "pomăzuirii" sau a "pomazaniei"⁷. Autorul consideră că numele bisericii derivă de la cel al familiei Mirăuț sau Mirăuță, care a locuit în zonă și de la care acea parte a orașului a primit numele de "mahalaua Mirăuților"⁸. Studiul profesorului cernăuțean acordă un spațiu amplu prezentării episodului din anul 1792, când biserica Sfântul Gheorghe a fost în pericol de a fi demolată, piatra rezultată urmând a fi folosită pentru diverse lucrări edilitare, fiind salvată de la distrugere de maiorul de arnăuți pensionar Iane (Ioan) Florea, care a cumpărat locul și construcția pentru 220 de galbeni⁹. Este prezentată istoria bisericii și în secolul XIX, până în momentul când împăratul Franz Joseph a aprobat lucrările de restaurare. În cuprinsul studiului său Isidor Onciul a publicat numeroase documente care ilustrează istoria zbuciumată a acestei biserici în secolele XVIII și XIX¹⁰.

În anul 1898 au început lucrările de restaurare ale bisericii Mirăuți coordonate de arhitectul Karl Romstorfer, reprezentantul Comisiei Monumentelor Istorice și de Artă pentru Bucovina. Lucrările de restaurare i-au permis lui Romstorfer efectuarea unor descoperiri, dar și a unor observații interesante legate de istoria bisericii Mirăuți, care au fost publicate în rapoarte succinte apărute în *Mitteilungen* și reluate în JBLM, între care descoperirea unui mormânt de copil în partea nordică a naosului¹¹ sau a monedelor poloneze emise de Sigismund al III-lea Wasa aflate în zidăria turlei¹², monede care se constituie în prețioase elemente de încadrare cronologică a perioadei de construcție a bisericii actuale. Studiind tehnica de construcție a Cetății de Scaun și a actualei biserici Mirăuți, considerată a fi edificiul original, Romstorfer formulează în monografia dedicată cetății ipoteza că ambele monumente au fost construite de către voievodul Petru I în intervalul de timp cuprins între anii 1380 și 1390¹³.

Informații sumare despre biserica Mirăuți se întâlnesc în lucrări cu tematică diversă, apărute în ultimele decenii ale secolului XIX. Vasile Palade, profesor la seminarul de la Socola, descriind excursia făcută în vara anului 1871 la Suceava ne transmite o informație deosebit de valoroasă, și anume cea despre picturile care împodobeau partea superioară a pereților exteriori și turla bisericii. Vasile Palade este primul care atrage atenția

6. *Ibidem*, p. 536.

7. *Ibidem*, p. 537.

8. *Ibidem*, p. 537-540; 600-612.

9. *Ibidem*, p. 669-679.

10. K. A. Romstorfer, *Über ein Kindergrab in der um 1400 errichteten Miroutz Kirche in Suczawa*, în *Mitteilungen*, 1899, p. 37.

11. Idem, *Rekonstruktion der Miroutz Kirche in Suczawa. Bericht über die Arbeiten im Jahre 1898*, în *JBLM*, 1898, p. 104-107; idem, *Die Restaurierung der Miroutzkirche in Suczawa*, în *Mitteilungen*, 1899, p. 111-112.

12. Idem, *Cetatea Sucevii descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între 1895 și 1904*, București, 1913, p. 20-21.

13. V. Palade, *O excursiune la Suceava. 17 și 18 august 1871*, Iași, f.a., p. 36-37.

asupra supranumelui bisericii pe care îl derivă de la un nume de familie, Mirăuță, frecvent întâlnit în Moldova¹⁴.

N. Iorga nu a dedicat o lucrare specială bisericii Mirăuți, pe care însă o menționează frecvent în studiile sale. În cele mai multe dintre aceste lucrări, notațiile făcute în legătură cu biserica "Mirăuțului", extrem de sumare și referindu-se la episodul aducerii moaștelor Sfântului Ioan cel Nou, sunt însoțite de explicarea numelui considerat a fi derivat de la cel al satului unde se afla acest edificiu, "înainte de a se fi hotărât raza cetății Suceava"¹⁵. N. Iorga era de părere că biserica a fost construită de Alexandru cel Bun, în satul Mirăuți din fața Cetății de Scaun, pe locul unde mai înainte se găsea o biserică mai veche, iar biserica actuală, cea restaurată de austrieci, a fost ctitorită de Ștefan cel Mare¹⁶. Din toate scrierile lui N. Iorga răzbate o notă polemică referitoare la restaurarea executată în perioada ocupației austriece în Bucovina, restaurare considerată urâtă și afectând grav aspectul inițial al monumentului: "Țigle strălucitoare, piatră rasă, sfinți de Viena. Ți se strânge inima când intri în lăcașul de minunată, răbdătoare parodie, din care au fost gonite toate amintirile"¹⁷.

În lungul șir al lucrărilor dedicate bisericii Mirăuți sau a celor care se mulțumesc să vorbească succint despre acest monument o notă aparte o face studiul Biserica Mirăuți din Suceava,

publicat în anul 1924 de către G. Balș. După o introducere care prezintă un scurt istoric al bisericii, consemnându-se păreri formulate anterior privind perioada de construcție, autorul realizează o atentă analiză a elementelor care privesc tehnica de execuție, dar mai ales planul, stilul arhitectural și detaliile, ajunge la concluzia că edificiul actual a fost prefăcut din temelii la mijlocul secolului XVII, Balș fiind primul care a intuit și a dovedit că actuala biserică Mirăuți nu este construcția originară, vechea mitropolie construită în secolul XIV¹⁸.

În perioada interbelică au apărut lucrările elaborate de Simion Reli, profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți, care reiau, cu inexactități, dar și cu noi amănunte, informațiile legate de evenimentele din anul 1792 când biserica era să fie demolată¹⁹, dar și nota semnată de publicistul sucevean Filimon Taniac privind eforturile depuse de baronul Eudoxiu de Hurmuzaki în deceniul nouă al secolului XIX pentru restaurarea bisericii²⁰.

Alături de aceste studii au apărut și câteva lucrări de popularizare ori simple ghiduri turistice, unde sunt reluate informații deja cunoscute din studiile publicate anterior de Isidor Onciul, S. Fl. Marian, K. A. Romstorfer sau G. Balș și unde revin ca un adevărat leit-motiv observațiile privind restaurarea făcută la sfârșitul secolului XIX, preluate din scrierile lui N. Iorga. Este cazul lucrărilor semnate

14. N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ed. a II-a, vol. I, București, 1929, p. 63.

15. Idem, *Istoria românilor*, vol. III, *Ctitorii*, București, 1937, p. 315.

16. Idem, *Vechiul meșteșug de clădire al românilor. Bisericele și mănăstirile lor*, în *Istoria românilor în chipuri și icoane*, vol. I, Craiova, 1921, p. 105; idem, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ed. a II-a, vol. I, București, 1929, p. 101.

17. Idem, *Neamul românesc în Bucovina*, București, 1905, p. 24.

18. G. Balș, *Biserica Mirăuți din Suceava*, în *BCMI*, XVII, 1924, p. 169-174.

19. S. Reli, *Lupta românilor din Suceava cu stăpânirea austriacă pentru conservarea monumentelor religioase istorice din acest oraș în anii 1791-1794 (după documente originale inedite)*, în vol. *Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani*, Cluj, 1931, p. 360-371; idem, *În jurul unei vechi catedrale a Mitropoliei din Suceava*, în vol. *Omagiu profesorului Ioan Lupăș*, București, 1941, p. 3-4 (extras).

20. F. Taniac, *Eudoxiu Hormuzachi și Biserica Mirăuților*, în *Făt-Frumos*, XV, 1940, p. 26-28.

de Victor Morariu²¹, Octav Vorobchievici²², Simion Reli²³, Valerian Doboș-Boca²⁴, Vlad Bănățeanu și E. Knittel²⁵ etc.

După cel de al doilea război mondial șirul lucrărilor referitoare la biserica Mirăuți este reluat în anul 1957 când a fost publicat în Mitropolia Moldovei și Sucevei studiul fostului profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți Milan Șesan. Este reluată discuția referitoare la supranumele sub care este cunoscută biserica Sfântul Gheorghe din Suceava, preluând vechile idei formulate de Isidor Onciul, care nu este menționat, și este făcut un scurt istoric al bisericii, folosindu-se informații apărute în lucrările anterioare. Au fost făcute și afirmații legate de diversele etape din istoria monumentului, vorbindu-se despre faptul că Ștefan cel Mare, ajutat de mitropoliții Theoctist și Gheorghe de la Neamț, a rezidit biserica, transformând-o într-un somptuos sediu mitropolitan, cât și despre "restaurarea din temelii, în stilul ei vechi", efectuată de Vasile Lupu și mitropolitul Varlaam, fără a se menționa sursa documentară a acestor informații²⁶.

Tangențial, despre biserica Mirăuți se fac referiri și în lucrări de sinteză, precum *Istoria artei feudale în țările române* datorată lui Virgil Vătășianu²⁷ sau în *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor* elaborată de Grigore Ionescu²⁸, considerată a fi o reconstrucție din secolul XVII a unui edificiu datând din veacul al XIV-lea sau de la începutul celui următor.

În monografia dedicată mănăstirii Sfântul Ioan din Suceava profesorul Ioan Caproșu vorbește, pe scurt, și despre biserica Mirăuți, edificată în perioada 1380-1390 și care servind drept catedrală mitropolitană aproape un secol și jumătate și adăpostind între zidurile ei moaștele sfântului Ioan până în 1589, "a traversat toate vicisitudinile istoriei sucevene"²⁹. În câteva fraze este trasată o istorie zbuciumată, vorbindu-se despre stricăciunile suferite în secolul XV, de refacerile succesive și de avariile pe care această biserică le-a suferit până la restaurarea datorată lui Romstorfer. Reluând ipoteza formulată de S. Fl. Marian despre pridvorul menționat de pisania din anul 1579 a mitropolitului Theofan, Ioan Caproșu face remarca pertinentă că pridvorul ridicat spre cinstirea sfântului Ioan cel Nou, ale cărui moaște erau păstrate în vechea mitropolie, era firesc să fi fost adosat bisericii unde se găseau venerabilele relicve și nu la ctitoria voievozilor Bogdan al III-lea și Ștefan cel Tânăr³⁰. Renunțând la explicarea motivului pentru care a fost nevoie să se construiască între 1514-1522 noua biserică cu hramul Sfântul Gheorghe, ca urmare a distrugerii, în circumstanțe necunoscute, a bisericii Mirăuți, profesorul Caproșu avansează ipoteza, perfect plauzibilă, la care subscriem și noi, potrivit căreia, în condițiile creșterii populației orașului Suceava se va fi simțit nevoia edificării unei noi catedrale mitropolitane, mai spațioasă decât vechea mitropolie³¹.

21. V. Morariu, *Călăuza istorică a orașului Suceava*, Cernăuți, 1921, p. 11-15.

22. O. Vorobchievici, *La noi în Bucovina*, București, f.a., p. 65, 68-69.

23. S. Reli, *Călăuza monumentelor religioase din eparhia Bucovinei*, Cernăuți, 1937, p. 112-115.

24. V. Doboș Boca, *Din trecutul Sucevei de altă dată*, Cernăuți, 1938, p. 90-92.

25. V. Bănățeanu și E. Knittel, *Ghidul turistic, istoric și balnear al ținutului Suceava*, Cernăuți, 1939, p. 250-251.

26. M. Șesan, *Biserica Mirăuți-Suceava*, în *MMS*, XXXIII, 1957, 10-12, p. 862-865.

27. V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române*, vol. I, București, 1959, p. 304.

28. Gr. Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, 1982, p. 330.

29. I. Caproșu, *Vechea catedrală mitropolitană din Suceava. Biserica Sfântul Ioan cel Nou*, Iași, 1980, p. 24.

30. *Ibidem*, p. 43.

31. *Ibidem*, p. 38.

Între lucrările dedicate bisericii Mirăuți sau care tratează tangențial probleme legate de aceasta un loc deosebit îl ocupă studiul *Contribuții arheologice la cunoașterea primului lăcaș al Mitropoliei Moldovei. Biserica Mirăuților din Suceava*, apărut în 1982 și datorat arheologilor Lia și Adrian Bătrîna. Studiul face cunoscute rezultatele cercetărilor arheologice efectuate în anul 1976, în exteriorul vechii catedrale mitropolitane și care au evidențiat fundațiile unui edificiu de mari dimensiuni, fără abside laterale și contraforți, care, pe baza observațiilor stratigrafice dar și a informațiilor furnizate de mormintele aflate în zonă a fost datat la sfârșitul secolului XIV, fiind considerat o ctitorie a voievodului Petru I³².

Reluarea cercetărilor arheologice de la biserica Mirăuți în anul 1992 de un colectiv de specialiști, sub conducerea profesorului Mircea D. Matei, prilejuate de lucrările de restaurare s-a soldat cu descoperiri spectaculoase, rezultatele primelor două campanii fiind publicate într-un studiu în 1995, semnat de Mircea D. Matei, Gheorghe Sion, Paraschiva Victoria Batariuc³³.

Bazându-se pe rezultatele primei campanii de cercetări arheologice din anul 1992, arhitectul Cristian Moisescu a formulat mai multe ipoteze referitoare la planimetria bisericii Mirăuți și la modul de boltire a naosului: tip "cruce greacă înscrisă", plan bazilical, cu stâlp central, cu rostul de a prelua greutatea bolților pe nervuri, dispuse în jur³⁴. Același autor, în

Arhitectura românească veche renunță la ipotezele formulate anterior, pentru a relua presupunerea formulată de Gh. Sion, după care biserica Mirăuți era de plan bazilical, căruia, la o dată neprecizată, i s-a adăugat un pridvor surmontat de o clopotniță³⁵.

Pe tărâmul ipotezelor se situează și Virgil Polizu. Astfel arhitectul, care a condus lucrările de restaurare a bisericii Mirăuți consideră că aceasta a fost dărâmată în anul 1513, poate din cauza stării precare de conservare, și a fost reclădită în mare grabă, probabil în prima jumătate a secolului XVI, grabă explicabilă prin faptul că în interior se găseau înmormântate o serie de înalte personaje. Analizând apoi o serie de detalii arhitectonice: stâlpii ce separă naosul de pronaos, turnul clopotniță situat deasupra pridvorului, elementele decorative de fațadă care sunt specifice secolului XVI și mai ales celui următor autorul conchide: "biserica nu a putut fi reparată numai la partea superioară a zidurilor și la turlă, ci a fost refăcută din temelie, respectându-se planul și introducând turnul clopotniță"³⁶.

În anul 2001, cu ocazia terminării parțiale a lucrărilor de restaurare la biserica Sfântul Gheorghe (Mirăuți), a fost editat de către Virgil Polizu și Mihai Bradu volumul intitulat *Un reper al culturii române. Monumentul Mirăuți*, volum care adună între copertile sale pe lângă un scurt istoric al bisericii, un succint raport al cercetării arheologice, cât și contribuții referitoare la actul nemijlocit al restaurării, semnate de profesorul Alexandru Cișmigiu și arhitect Virgil Polizu. O bogată ilustrație desenată și

32. L. Bătrîna și A. Bătrîna, *Contribuții arheologice la cunoașterea primului lăcaș al Mitropoliei Moldovei. Biserica Mirăuților din Suceava*, în CAMNI, V, 1982, p. 216-219, fig. 1.

33. M. D. Matei, Gh. Sion, P. V. Batariuc, *Probleme care așteaptă răspuns de la cercetarea arheologică a bisericii Sf. Gheorghe (Mirăuți) din Suceava*, în RMI, LXIV, 1-2, 1995, p. 3-14.

34. C. Moisescu, *Interferențe și sinteze stilistice la începuturile arhitecturii ecleziastice moldovenești (sec. XIV-XV)*, în AT, III, 1993, p. 11-12, fig. 4.

35. Idem, *Arhitectura românească veche*, vol. I, București, 2001, p. 154.

36. V. Polizu, *Contribuții privind restaurarea monumentelor istorice din Moldova secolelor XV-XVII*, teză de doctorat, Institutul de Arhitectură "Ion Mincu", București, 1999, p. 61.

fotografiată se constituie într-o adevărată cronică în imagini a etapelor de cercetare arheologică și de restaurare a acestui venerabil monument care, acum, la început

de mileniu s-a îmbrăcat într-o haină nouă, care, sperăm, îi va permite să înfrunte pe mai departe secolele³⁷.

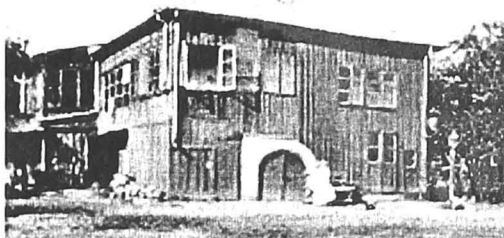
37. *Un reper al culturii române. Momentul Mirăuși*, Suceava, 2001, *passim*.

CASA RACOVIȚĂ – VALOARE ARHITECTURALĂ ȘI EXPONENT AL ARHITECTURII VERNACULARE IEȘENE. INTERVENȚII: LUCRĂRI DE CONSOLIDARE, AMENAJARE INTERIOARĂ ȘI REPARAȚII

Adina Grigorovschi, Mircea Grigorovschi

Rătăcită printre podgoriile de pe dealurile Buciumului, casa familiei Racoviță face parte din arhitectura vernaculară ieșeană. În ultimul timp acestui tip de arhitectură a început să i se acorde atenția cuvenită atât în documentele internaționale cât și în legislația națională privind protecția patrimoniului arhitectural vernacular.

Casa ce urmează a fi prezentată aparține familiei Racoviță și este situată pe platoul din vârful unui deal de pe partea sudică a șoselei Iași - Vaslui, în mijlocul

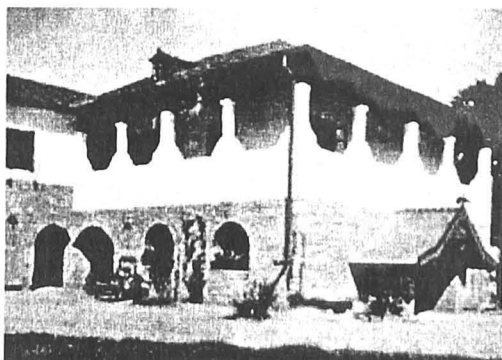
Evoluția construcției

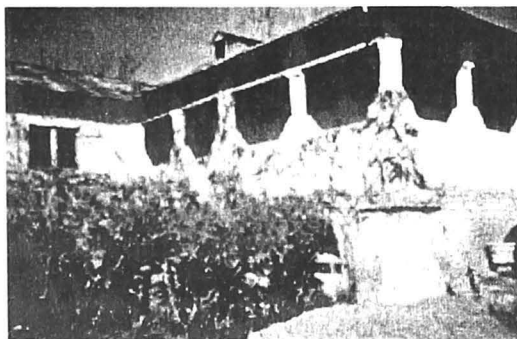
Inițial pe locul actualei clădiri a existat o construcție din lemn ce folosea drept anexă pentru procesul de vinificație al viilor din împrejurimi.

Către ultimul deceniu al secolului al XIX-lea aceasta a fost înlocuită cu o construcție masivă din piatră pe parter, cu ziduri de 60-70 cm grosime, formată dintr-o singură încăpere, cu doi pilaștrii din piatră centrali ce susțineau o șarpantă în patru ape. Aceasta încăleca un beci lung boltit din piatră în care se accedea din interiorul acestei încăperi.

viilor. Imobilul datează de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Accesul dinspre șosea se realizează printr-o poartă din lemn prin care se pătrunde într-un adevărat tunel descoperit, pe un drum sinuos de aproximativ 500 metri, bordat de brazi înalți la capătul căruia se află casa. Construcția care se vede astăzi este rezultatul unui proces de construire în etape în urma căruia a rezultat această construcție ce reprezintă o prezență masivă prin volumetria dobândită.

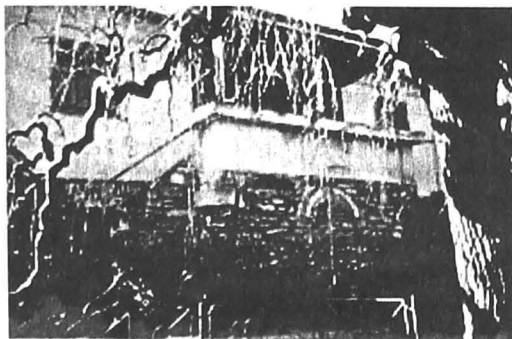

Ulterior a fost realizat din cărămidă un etaj peste această unică încăpere precum și cele două balcoane. Primul balcon realizat pe laturile de E și S ale construcției joacă rolul de cerdac, preluând rolul de legătură între parter și etaj prin scara realizată pe fațada principală.

Al doilea balcon cu rol de foișor este construit tot în această perioadă și face legătura cu camerele de la etaj pe partea fațadei laterale dreapta.

A treia etapă presupune construcția unui șir de încăperi atât la parter cât și la etaj pentru a corespunde noii funcțiuni de locuință de vară a familiei Racoviță (parter - P1, P7, P8, P10, P11 și etaj - E3*,

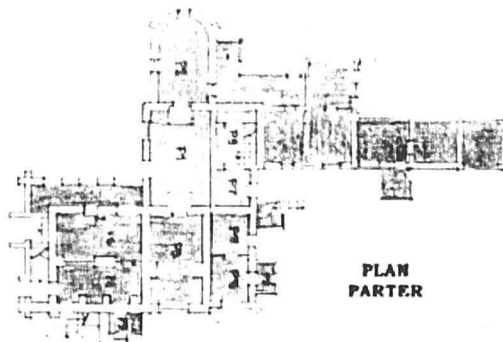

E6*, E8, E9, E10).

Această etapă realizată unitar pe parter și etaj reprezintă același tip de construcție ca și cea din prima etapă, în sensul că parterul este realizat din zidărie de piatră iar etajul din zidărie de cărămidă. De remarcat este faptul că parterul este spart de patru arcade de 1,4 m deschidere cu anca dramente de cărămidă aparentă, arcade care

într-o etapă ulterioară au fost închise și realizate mici goluri dreptunghiulare.

Tot cu acest prilej a fost ridicată o încăpere cu un perete semicircular adosată fațadei laterale stângi care inițial a fost folosită drept capelă de către familia

PLAN PARTER

PLAN ETAJ

LEGENDA

- ETAPA I
- ETAPA A II A
- ETAPA A III A
- ETAPA A IV A

boierească. Capela este o construcție parter ce prezintă o particularitate și anume faptul că pereții sunt realizați din zidărie de piatră până la H=1,00 m iar de la această înălțime în sus din zidărie de cărămidă.

O ultimă etapă o constituie adaosurile recente (după 1940) cuprinzând construcțiile parazitare de pe fațada poste rioară (accesul la încăperea P10, un hol de

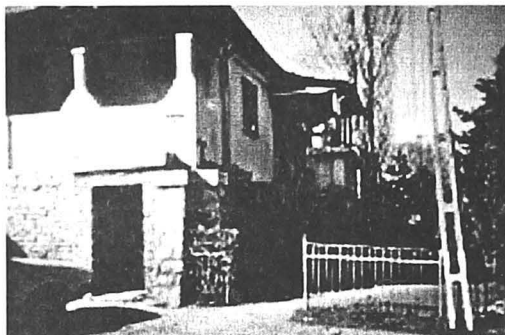
acces, scara și foisorul de acces la etaj, marile dependințe construite adosate încăperii P8) ce au folosit drept anexe în perioada în care clădirea a aparținut IAS Bucium, încăperi care se vor desființa încercându-se aducerea construcției la o formă cât mai apropiată de cea inițială.

Descrierea situației existente

Așa cum apare la capătul drumului sinuos bordat de brazi, în prim plan pe fațada principală a clădirii se citesc clar două registre orizontale: registrul parterului masiv din zidărie de piatră cu contraforți și goluri mici și registrul superior al etajului cu o cornișă puternică susținută de stâlpi formând un balcon pe două laturi.

Registrul inferior este străpuns de două goluri: un gol central sub formă de arcadă cu ancadrament din cărămidă străjuit pe ambele părți de contraforți falși (evident adăugați mai târziu) de formă prismatică cu rol de susținere pentru vase decorative și al doilea gol deschis excentric în partea din dreapta a fațadei care constituie de fapt principalul acces în conac.

Acest din urmă gol este bordat de un puternic ancadrament de formă dreptunghiulară din piatră sub care, la o privire mai atentă, se citește arcul inițial cu ancadrament de zidărie care este acoperit parțial.

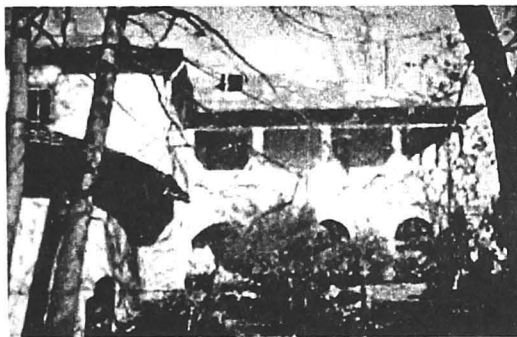
De remarcat cei doi contraforți de la colțuri adăugați într-o etapă ulterioară din necesitatea de a conferi stabilitate și siguranță construcției.

Registrul etajului se împarte în trei subregistre: orizontala parapetului balconului de culoare albă care subliniază masivitatea parterului, subregistrul ritmat format din cei cinci stâlpi ce susțin subregistrul dantelat din lemn peste care este pozat acoperișul.

În planul al doilea la nivelul parterului spre dreapta se profilează foisorul adosat fațadei laterale căruia i s-au adăugat apoi scările de acces și acoperișul susținut de fragilii stâlpi de lemn.

Spre stânga conacul se continuă masiv cu aceleași registre la parter și etaj. La parter sunt practicate goluri de acces și goluri pentru iluminat (cu arcade și ancadramente din cărămidă). Fațada laterală stânga construită după

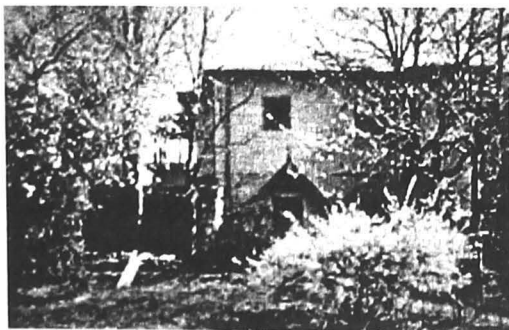

aceleași principii ca și fațada principală prezintă aceleași două registre cu deosebirea că aici registrul parterului este mai puțin masiv, cele trei arcade cu ancadramente din cărămidă aparentă conferindu-i o eleganță aparte.

De remarcat prezența în prim plan a absidei capelei de formă semirotondă ce se profilează pe volumul predominant vertical al zonei adosate pe partea stângă a balconului.

Fațada laterală dreapta este una dintre cele mai frumoase, echilibrată și elegantă. Aceleași două registre principale o compun, însă nota de distincție o dă prezența foișorului elegant ce contrastează cu masivitatea scării de acces alcătuită din elemente masive de piatră. Pe această fațadă se detașează și cei șase contraforți ce dau impresia de siguranță dar și de masivitate construcției. Registrul superior dominat de foișorul cu ușa de acces în două canate și cele două ferestre de o parte și de cealaltă, precum și celelalte două ferestre de pe aceeași fațadă conferă acestuia ritmicitate și eleganță.

Frumusețea șarpantei acoperișului ce urmează conturul construcției este anulată de starea precară a părții lemnoase cât și a învelitorii.

Fațada posterioară este cea care a suferit cele mai multe modificări prin adosarea construcțiilor parazitare de calitate îndoielnică care au apărut în diverse etape. Acestea vor dispărea după ce vor fi folosite pe parcursul executării lucrărilor de consolidare și restaurare pentru organizare de șantier.

Funcționalitatea actuală

Parter:

P1 un hol de acces de 30 mp cu două uși în axul lung ce debrușează în capela și în încăperea P3. De remarcat existența de o parte și de alta a ușilor, a unor socluri din piatră ce foloseau pentru expunerea obiectelor decorative. Pardoseala sălii este din cărămidă aparentă.

P2 capela la care se accede coborând două trepte are o absidă semicirculară, cu un gol pe ax și un alt gol pe fațada principală.

P3 este de departe cea mai elegantă încăpere a ansamblului. Caracteristică este separarea încăperii în două spații diferențiate printr-un amplu arc turtit de cărămidă aparentă susținut de doi pilaștri. Accesul se face pe latura scurtă coborând două trepte, iar opusă accesului este o fereastră realizată sub formă de ambrazură. Sub parapetul ferestrei este realizată o onciță arcuită probabil pentru de a servi drept cadru în

vederea expunerii unei sculpturi sau a unei opere de artă decorativă.

P4 este de fapt holul inițial de acces la parter.

P5 este spațiul creat sub foișorul de pe fațada laterală dreapta. Pe axul accesului există o arcadă largă zidită, iar pe laturile scurte două mici ferestre cu arcatură ce sunt de asemeni zidite.

P6 această încăpere prezintă elemente ce arată transformările ce au intervenit în timp. Peretele către fațada principală prezintă urmele unui mare gol cu buiandrug în unghi din zidărie ce marchează accesul în beciul conacului. Acest gol este închis cu zidărie de cărămidă dar se păstrează un prichici de zidărie ce maschează vechiul acces în beci. Peretele exterior spre fațada laterală stânga ce dă sub balconul de la etaj prezintă două goluri care evident au fost modificate în timp. Un gol cu arcadă și ancadrament de cărămidă aparentă ce a fost inițial ușă este zidit și transformat în fereastră, precum și alt gol, evident cel mai vechi, cu arcada turtită care a fost și el modificat și micșorat.

P7 încăpere de acces ce prezintă particularitatea că ușa de acces a fost realizată într-o veche arcadă, arcadele de altfel se regăsesc și pe laturile scurte ale încăperii.

P8 reprezintă casa scării de acces la un dormitor (E9) ce pare a fi realizat într-o etapă ulterioară. Scara este deosebit de frumoasă, realizată din bucăți masive de piatră, podestul fiind susținut de o mare arcadă cu ancadrament de zidărie aparentă.

P9 este o construcție parazită din perioada modernă cu rol de hol de acces.

P10, P11 încăperi ce prezintă ca elemente de mare interes arcade care se pare că în prima perioadă erau deschise, ulterior fiind transformate în ferestre pentru a delimita încăperii.

Etajul:

E1 încăperea principală a ansam-

blului, obținută prin compartimentarea evident ulterioară realizată cu pereți de paiantă. Această sală are o ușă dublă de acces către foișor și două ferestre îngemănate de o parte și alta a ușii.

E2 o încăpere, probabil fost dormitor cu o singură fereastră spre fațada laterală dreapta.

E3 este o încăpere formată din două spații despărțite de o arcadă foarte frumoasă din zidărie.

E4 hol de acces spre balcon și baie.

E5 baie amenajată în epoca modernă.

E6 degajament cu diverse funcțiuni:

-acces la bucătăria **E8**

-acces la grupul sanitar **E7**

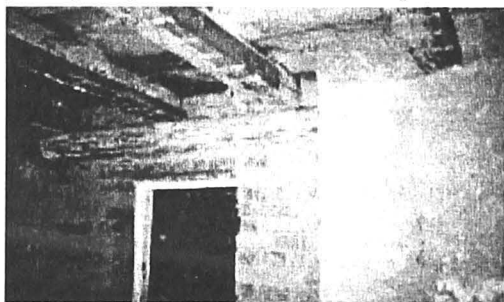
-acces spre exterior prin scara exterioară realizată în epoca modernă.

E9 un mare dormitor cu acces prin casa scării **P8** și din balconul existent la etaj.

Structura:

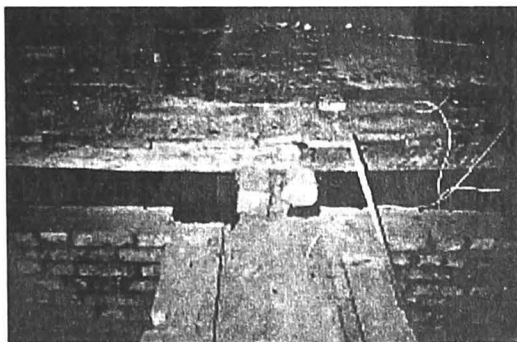
Parterul are o structură de zidărie din piatră masivă cu excepția capelei care este din piatră doar până la o înălțime de un metru după care a fost continuat cu zidărie din cărămidă.

Planșeul peste parter este realizat în principiu pe un ansamblu complicat de

grinzi care sunt într-o stare foarte proastă (o parte au ars într-un incendiu mocnit, o parte fiind putrede în dreptul reazemelor).

Peste acest ansamblu de grinzi este realizată o podină din dulapi de brad peste care este o termoizolație din lut care înglobează grinzișoare ce susțin dușumeaua din scândură de brad vopsită

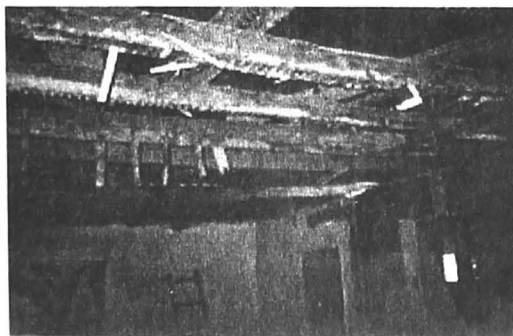

maron.

Etajul este realizat din zidărie portantă de cărămidă de diverse tipuri, cea mai frecventă fiind caramida de tip vechi cu grosimea de 5 cm.

Șarpanta construcției este realizată pe scheletul corpului vechi și este alcătuită din elemente vechi din lemn parțial înlocuite ulterior. Învelitoarea este realizată din tablă zincată și se află în stare proastă.

Toată clădirea este realizată pe o fundație de zidărie de piatră de aproxima

tiv 75 cm grosime și o adâncime de 60 cm.

Se poate observa și faptul că nivelul inițial de călcare a fost mai coborât, actualmente accesul la nivelul parterului realizându-se prin coborarea unei trepte de aproximativ 12 cm.

După 1990 construcția a fost redobândită de urmași ai vechilor proprietari și înstrăinată în cursul anului trecut. Noul proprietar dorește efectuarea unor lucrări de amenajare interioară și reparații ce se impun în vederea utilizării clădirii drept locuință care să corespundă

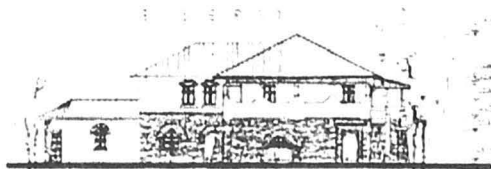
atât ca funcțional cât și ca utilități standardelor actuale de locuire, pe cât posibil fără a se efectua modificări esențiale.

În acest sens lucrările de consolidare, restaurare și amenajări funcționale ce s-au proiectat pentru a se atinge acest deziderat au fost cele descrise în continuare.

Propuneri de intervenție

Lucrările privesc în primul rând consolidarea, amenajări funcționale și apoi

FATADA PRINCIPALA -PROPUERE-

adoptarea de finisaje adecvate.

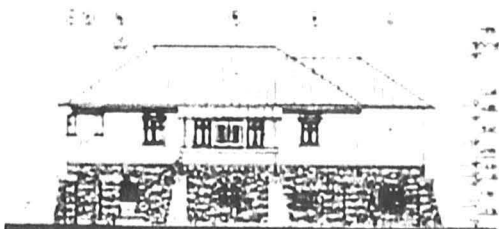
Structura

Peste parter se va realiza un planșeu de beton armat pe centură de beton sub care se vor monta grinzi false din lemn.

Se va turna o centura din beton armat și la partea superioară a zidăriei etajului.

Se va înlocui actuala șarpantă care are elementele din lemn degradate cu una nouă, respectându-se forma și dimensiunile generale ale celei existente. Dimensiunile elementelor componente vor ține cont de greutatea învelitorii care va fi înlocuită cu țigla.

FATADA LATERALA DREAPTA -PROPUERE-

De remarcat este calitatea destul de proastă a zidăriei etajului fiind necesară realizarea unor ansambluri de stâlpișori și centuri în H în dreptul golurilor de fereastră și ușă care se vor lega atât cu centura peste parter cât și cu centura peste etaj.

Funcțional și finisaje interioare

În vederea răspunderii cerințelor unui program de locuire la standardele actuale se vor executa următoarele lucrări pentru schimbarea destinației încăperilor precum și lucrări de finisare corespunzătoare.

P4 se transformă în bucatărie păstrându-se accesul existent. Separarea formală între P4 și P6 care va deveni loc de luat masa se va realiza prin intermediul a două arce din beton cu placaj din cărămidă aparentă pe un stâlp central de susținere.

P5 încăperea de sub foisor se va transforma în grup sanitar iar golurile ce au fost închise în timp acum se vor redeschide.

Golul mare pe latura lungă se va deschide numai ca fereastră iar dintre cele două goluri mici nu se va deschide decât cel opus scării de acces pe balcon.

P4 în mod similar în încăperea P4 se va deschide golul existent inițial care ulterior a fost zidit ce se află imediat în dreapta ușii.

P6 se va deschide golul de ușă ce dă sub balcon și se va crea un nou gol de ușă către încăperea P3 ce va avea funcțiunea de birou - bibliotecă. Scara de acces prin balcon se va păstra în starea inițială și se vor curăța treptele din piatră.

P1 reprezintă salonul de primire al conacului care se va păstra în starea actuală

cu două mici intervenții:

-se va deschide ușa zidită către holul din partea posterioară a conacului (P7);

-se va deschide arcada și se va realiza o ușă dublă către capelă.

Pardoseala din cărămidă a încăperii se va păstra.

P2 Capela. Se propune înlocuirea elementelor șarpantei care sunt deteriorate astfel încât șarpanta să rămână aparentă și vizibilă până la așternută (aici se va realiza o termoizolație). Pardoseala capelei se va realiza din piatră naturală.

P8 va rămâne în starea inițială, doar sub scara se va realiza un grup sanitar cu duș.

P7 va avea rol de hol de acces și se va deschide arcada zidită către P11, transformându-se în gol de trecere cu ușă dublă.

P10, P11 se vor uni prin eliminarea peretelui dintre ele (adăugat ulterior) și va deveni o singură încăpere.

P9 se va desființa.

La încăperile P7, P10 și P11 se vor deschide vechile arcade și se vor transforma în ferestre.

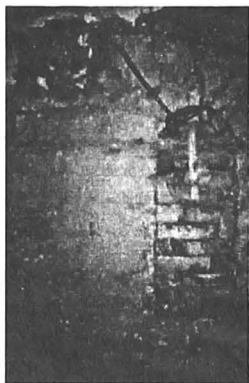
La balconul existent se vor executa reparații, înlocuindu-se pardoseala deșeură dată cu dulapi de lemn noi.

În foisor se va executa pardoseală din piatră artificială.

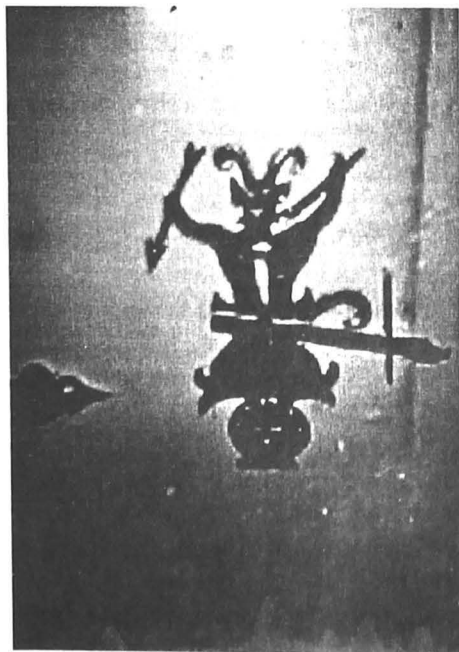
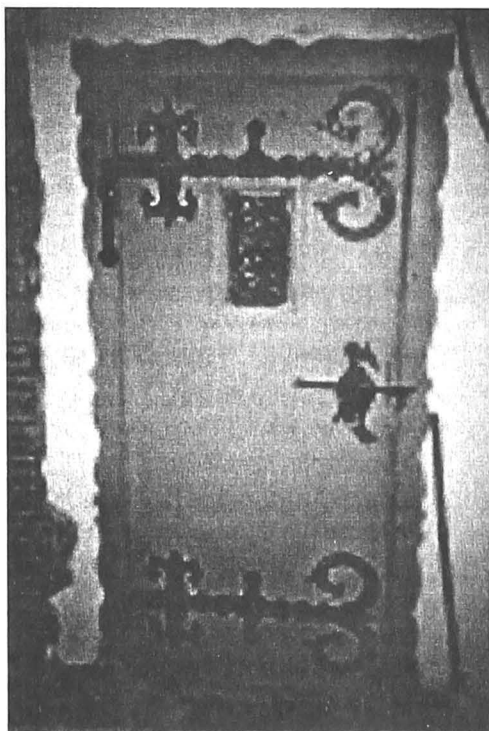
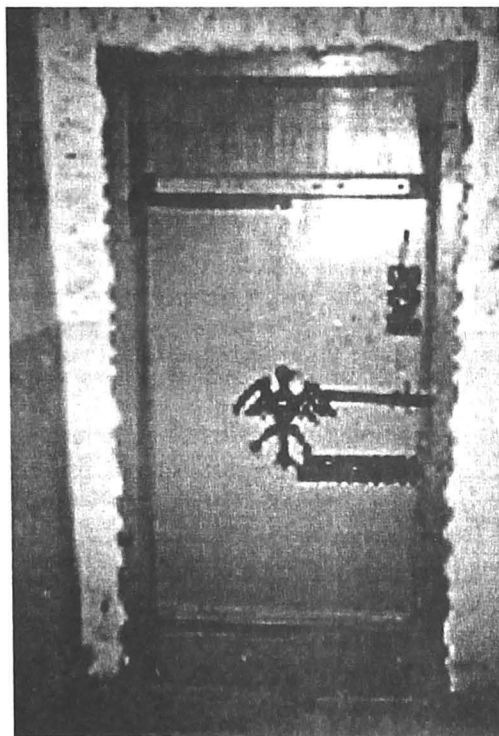
Întrucât toată tâmplăria este într-o stare de degradare avansată va fi înlocuită în totalitate. Se vor prelua și refolosi toate elementele de feronerie existente care prezintă o valoare plastică și decorativă deosebită. Prezentăm în cele ce urmează câteva din motivele zoomorfe ce apar la feroneria ușilor existente la conac și care merită a fi subiectul unui studiu de specialitate.

Partiul

În urma intervențiilor va rezulta următorul partiul:

SUBSOL:

- Beci s = 18,0 mp

PARTER:

- Bucătărie s = 16,5 mp

- Sufragerie s = 22,0 mp

- Sas s = 2,47 mp

- Grup sanitar cu duș s = 1,98 mp

- Grup sanitar WC+chiuveta s = 1,65 mp

- Birou, biblioteca s = 20,8 mp

- Hol primire living - salon s = 29,40 mp

- Extensie living - salon s = 19,50 mp

- Hol acces s = 6,16 mp

- Casa scării s = 6,72 mp

- Grup sanitar s = 2,66 mp

- Camera de lucru s = 15,95 mp

ETAJ:

- Salon s = 47,85 mp

- Dormitor 1 s = 31,00 mp

- Dormitor 2 s = 12,10 mp

- Dormitor 3 s = 8,55 mp

- Galerie s = 19,70 mp

- Baie s = 7,13 mp

- Casa scării s = 10,8 mp

Finisaje interioare**SUBSOL**

Piatră naturală curățată și rostuită;

PARTER

Pereți: piatră curățată și rostuită, cărămidă rostuită;

Tavane: tencuială și zugrăveală var lavabil, grinzi lemn aparente;

Pardoseli:

*gresie: sufragerie, bucătărie, grupuri sanitare, băi, holuri, casa scării;

*cărămidă: hol primire—living și extensie living.

ETAJ

Pereți: tencuială și zugrăveală var lavabil;

Tavane: gips carton și zugrăveală var lavabil;

Pardoseli:

*dormitoare, salon și galerie -

dușumea din dulapi de brad, finisați și lăcuiți;

*baie - pardoseală gresie, placă faianță pereți;

*balcon cu funcțiunea de cerdac - pardoseala dulapi lemn de brad vopsiți cu vopsea de ulei cărămidie;

*balcon cu funcțiunea de foisor - pardoseală piatră artificială;

*scările de acces între parter și etaj sunt din piatră naturală. Acestea se vor repara unde este cazul și se vor curăța.

Tâmplăria interioară și exterioară, uși și ferestre, se va realiza din cherestea de stejar, bine finisată și lăcuită. Feroneria existentă se va recondiționa și se va folosi drept accesorii la noua tâmplărie. Noile uși și ferestre vor utiliza accesorii de același tip cu cele existente.

Elementul decorativ de la partea superioară a stâlpilor cerdacului se va înlocui cu un element identic dar realizat din cherestea de stejar natur.

Finisaje exterioare

Zidărie din piatră naturală la nivelul parterului;

Tencuială praf piatră strop la zidărie;

Ancadramente din cărămidă aparentă la ferestre;

Contraforți zidărie piatră;

Tâmplărie lemn de stejar, dublă, finisată prin lăcuire;

Învelitoare șarpantă din țigla;

Pazii lemn stejar lăcuit;

Jgheaburi și burlane din tablă zincată vopsită la culoarea țiglei.

Protecția termică a construcției este asigurată prin grosimea zidurilor fie că este vorba despre zidăria de piatră de la parter de 60-70 cm grosime sau despre zidăria de cărămidă de 40 cm grosime de la etaj. Acoperișul tip șarpantă cu pod preia sarcina termică a planșeului peste etaj.

Concluzionând putem afirma că toate lucrările ce se efectuează la acest conac urmăresc atât consolidarea acestuia cât și redarea unei forme apropiate de cea inițială în măsura în care acest lucru este posibil, mergând cu această intenție până către

detalii. Considerăm că înscrierea acestei construcții în sfera vernacularului urban ieșean poate fi benefică urmărindu-se extinderea introducerii în circuitul științific și a altor exemplare susceptibile să aducă ceva nou la capitolul deficitar al locuirii.

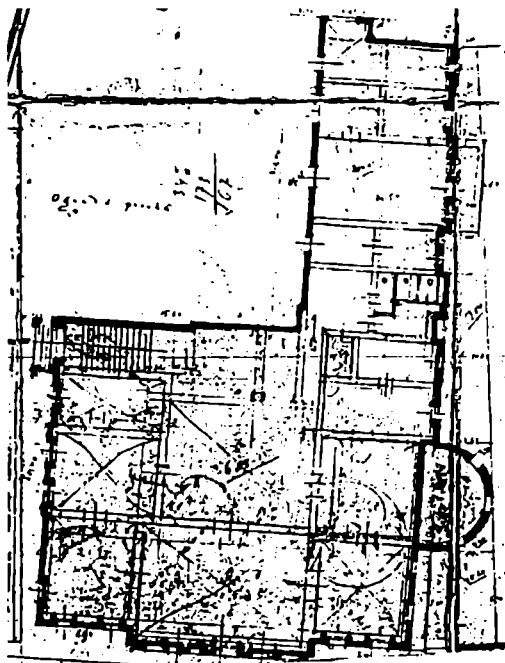
MĂRTURII DISPĂRUTE ARIPA DE NORD A PALATULUI "CUZA - VODĂ"

Aurica Ichim

Casa Catargiu - cunoscută sub numele de palatul "Cuza - Vodă", azi muzeul "Unirii" - este un important monument istoric și de arhitectură al Iașilor.

Aceasta a fost clădită în prima jumătate a sec. XIX și a trecut succesiv în posesia mai multor proprietari - fiecare punându-și amprenta - și astfel clădirea suferind numeroase modificări și adăugiri.

Interesul istoric pe care îl reprezintă această casă este accentuat prin faptul că în perioada 1859-1862 a servit de reședință domnească primului domnitor al Principatelor Unite - Alexandru Ioan Cuza - ulterior, între anii 1916-1919, devenind reședință a regelui Ferdinand.

Printre proprietarii care s-au succedat, se numără: logofătul Costache Catargiu, hatmanul Constantinică Palade și spătarul Mihalache Cantacuzino Pașcanu. Modificări și unele reparații au fost făcute încă din perioada ultimului proprietar menționat, ele reieșind din compararea planului G. Bayardi cu cele ale lui Raschek și Paytavin. După moartea lui Mihalache Cantacuzino Pașcanu proprietară a devenit Caterina Ghica stăpână care își va pune cel mai mult amprenta asupra monumentului. Astfel, în 1872 ea va renova casa aducând modificări stilului, fațada suferind unele reormamentări, în spiritul epocii. Tot ea, în 1875, este cea care a construit o nouă aripă. Această informație este mai puțin cunoscută în literatura de specialitate apărută până acum.

Importanța istorică și arhitecturală a acestui monument a fost relevată, de-a lungul timpului, de solicitările pentru utilizare a spațiului. Astfel, importante instituții economice din perioada interbelică s-au arătat interesate de exploatarea sa și aceasta nu numai datorită poziției în trama stradală a Iașilor, ci și trecutului pe care l-a avut acest imobil.

Importanța istorică a monumentului a determinat autoritățile timpului să atribuie acest imobil, cu preponderență, unor instituții apte de a administra un atare edificiu cultural, după cum urmează: jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 479 din 9 martie 1938, arăta că imobilul compus din trei corpuri de clădiri, pe un teren în

suprafață de 2476 mp., este trecut în seama Ministerului Cultelor și Artelor. La rândul său, acesta l-a cedat Ligii Culturale care a organizat, la parter, o librărie și o tipografie; Comisiunea Monumentelor Istorice a înființat la etaj un muzeu numit Muzeul "Cuza - Vodă", director fiind Rudolf Suțu. În aripa stângă a casei construită de Caterina Ghica, își avea sediul Straja Țării. Aceste instituții își vor desfășura activitatea aici până în anul începerii celui de al doilea război mondial, război ce își va lăsa și el urmele pe acest perimetru.

După terminarea războiului planul de sistematizare al Primăriei prevedea demolarea casei care avusese funcționa litățile amintite mai sus. Aceasta deoarece, din cauza bombardamentelor, clădirea se afla într-o avansată stare de degradare, iar

primăria orașului Iași considera ca fiind optimă măsura de demolare a imobilului, anunțând Comisia Monumentelor istorice că "refacerea acestui Palat ar costa miliarde" (!?!). Punerea în practică a deciziei ar fi însemnat, implicit, mutarea sau desființarea muzeului "Cuza - Vodă".

Cu toate că Primăria și-a susținut punctul de vedere, în urma intervenției Comisiei Monumentelor Istorice la Comisia Superioară a Planurilor de Sistematizare, Înfrumușare și Dezvoltare și pe baza proiectelor ing. T. Rădulescu și J. Bedeus (autorii planului de urbanism al orașului Iași), s-a decis păstrarea palatului Cuza - Vodă.

Ca urmare a acestor decizii, imobilul a fost supus unor ample lucrări de restaurare începând cu anul 1953 și finalizate în anul 1959 an în care va fi redat publicului vizitator. Colectivul care a lucrat la proiectul de restaurare a fost format din: arh. G. Gusti, arh. I. Silvan, arh. Șt. Balș, arh. I. Bodnărescu. Acest proiect nu prevedea însă și refacerea corpului construit de Caterina Ghica.

O mențiune, nu lipsită de importanță, care se impune a fi făcută, este aceea că, în 1938, casa a fost preluată de către Comisiunea Monumentelor Istorice

împreună cu planurile originale, planuri care, cu tot efortul de cercetare făcut în Arhiva Comisiei Monumentelor Istorice, în Arhivele Naționale din București și Iași, Arhivele orașului București, nu au mai fost găsite. Singura informație despre acest corp de clădire este o fotografie, despre care academicianul Dan Berindei menționa ca aflându-se la Academia Română. Demersurile făcute pentru ca această fotografie să fie cercetată s-au finalizat cu un eșec; nici aceasta nu se mai găsește. Să fie acesta motivul pentru care această aripă nu a mai fost refăcută de-a lungul timpului?!

O imagine a monumentului care cuprinde și acest corp de clădire s-a găsit în lucrarea Société du Crédit Foncier Urbain de Jassy, 50 Ans d'activité (1881 - 1931), și care este prezentată mai sus.

După finalizarea lucrărilor de restaurare, imobilul a devenit, în mod firesc, muzeu.

Din 1959 casa a suferit alte reparații, însă nici una nu a avut amploarea celei desfășurate în prezent.

În anul 1997 s-au inițiat lucrările de consolidare - restaurare a obiectivului pus în discuție în aceste pagini. Pentru întocmirea documentației tehnice, care să coincidă cu prevederile legale și cu obiectivele urmărite din punct de vedere al

eticii muzeale s-au prevăzut și investigații arheologice și istorice. Cercetările arheologice întreprinse au avut ca finalitate un Raport în temeiul căruia au fost luate o serie de măsuri privind modificarea Proiectului inițial de consolidare - restaurare.

Raportul arheologic, întocmit de C. Asăvoaie, după efectuarea săpăturilor arheologice de către un colectiv format din dr. D. Gh. Teodor, dr. C. Iconomu, dr. C. Chiriac, menționează, referindu-se și la corpul de clădire care nu se mai păstrează "În legătură cu diferitele etape de funcționare a clădirii, de extindere - modificare a ei, trebuie puse și trei ziduri scoase la lumină în sectorul de NE al imobilului. Aceste ziduri făceau parte din planul inițial al clădirii, fapt demonstrat de șanțul de demantelare care unește porțiunea zidului exterior de pe latura de SE cu resturi de zidărie păstrată. Alt argument îl constituie fundațiile de ziduri de compartimentare din piatră legată cu pământ, între care suprafața a fost pavată cu cărămizi de dimensiuni 29 x 14 x 6 cm. Zidurile se păstrează până la -20, -60 cm. față de actualul nivel de călcare și au o grosime de 65-70 cm.

În condițiile în care se dorește această tramă de fundații ar putea fi conservată pentru a se reconstitui o imagine de ansamblu asupra evoluției planimetrice și a transformărilor suferite de imobil de la construcția sa și până în momentul actualei restaurări.

Fundații de zidărie care făceau parte din complexul de clădiri al casei boierești ce va deveni "Muzeu al Unirii", dar ale căror legătură cu actuala clădire poate fi cu greu probată, fără cercetări suplimentare, au fost intersectate pe latura de NNV a actualului imobil, cu prilejul executării de către constructor a unui șanț pentru montarea unor tuburi de canalizare. După grosime și structura liantului, unele dintre aceste

ziduri ar putea data dintr-o perioadă anterioară momentului construirii clădirii actuale. Dat fiind faptul că în spațiul respectiv - ce ar trebui considerat, de altfel, spațiu de protecție al monumentului - nu sunt prevăzute, până în prezent, a fi executate alte construcții sau amenajări urbanistice, aceste ziduri ar putea fi ridicate, cu un minim de efort până la actualul nivel de călcare (ele fiind păstrate până la cote cuprinse între -10 și -60 cm. față de nivelul de călcare actual), marcându-se, astfel, o perioadă mai vechea arhitecturii în piatră în acest sector al orașului Iași".

În virtutea celor expuse mai sus, propunerile care se pot emite de la nivelul actualelor cunoștințe sunt următoarele:

- reconstituirea întregului edificiu pe baza datelor obținute, din dezvoltarea ulterioară a săpăturilor arheologice și a fotografiilor și planurilor de epocă;

- decopertarea, prin săpătură arheologică sistematică, a suprafeței pe care se eșalonează construcția - anexă, și conservarea resturilor de zidărie din fundație și/sau primele asize de elevație, prin ridicarea nivelului acestora la nivelul actual de călcare și integrarea lor într-un spațiu optim pentru vizitare.

Un motiv în plus pentru ultima propunere este acela că s-ar asigura un spațiu de protecție a monumentului - incluzându-se și ariile pe care sunt desfășurate fundații ale clădirilor anexă - iar într-un complex denumit "Strada Lăpușneanu" - prevăzut de către Consiliul local al Municipiului Iași - s-ar integra ca cel mai important edificiu cultural a cărui siluetă se păstrează până astăzi (a se vedea actuala configurație a străzii Lăpușneanu).

Strada Lăpușneanu din Iași a fost și este supusă unui fenomen care s-a numit și se numește "agresivitate urbană". Din ceea

ce a fost cândva, nu au mai rămas decât două case care mai păstrează puțin din farmecul și frumusețea specifică secolului XIX; iar dintre acestea, deocamdată, doar clădirea muzeului "Unirii" este în curs de restaurare consolidare, punându-se în valoare o serie de elemente care, la restaurarea din 1953, nu au fost realizate. Această realitate a fost gândită și de către Șt. Balș.

Punerea în valoare a fundațiilor de pe latura de NNE va completa informațiile și imaginile unei curți boierești din târgul Iașilor, devenită mai apoi reședință a principelui Al.I. Cuza. Evenimentele ulterioare care au legat acest edificiu de istoria românilor au fost enumerate, deja, iar comentariile privind susținerea evidențierii lor într-un atare context devin inutile.

Clădirea "Muzeului Unirii" din Iași a beneficiat de prezentări - autorizate în lumea științifică - care face cu greu locul unei noi intervenții. Ceea ce s-a făcut prin demersul de față se dorește a fi o subliniere a importanței pe care o au monumentele istorice de secol XIX în gândirea istoriografică românească.

Orice istorie a arhitecturii sau a culturii românești s-ar scrie, pe baza istoriografiei consultabile în prezent, nu poate să releve importanța clădirii "Muzeului Unirii" din Iași fără a ține cont și de ceea ce s-a expus în rândurile de față. Subiectul nu poate fi epuizat doar prin ceea ce s-a scris până în prezent; dovezi sunt motivele pentru neajunsuri care au fost enunțate în această comunicare.

Se speră ca și aceste rânduri să contribuie la găsirea unei soluții de consolidare - restaurare a unui edificiu care poate deveni o adevărată efigie pentru unitatea românilor.

LOCUINȚE BOIEREȘTI NEOCLASICE DIN IAȘI (PARTEA A IV-A)

Ioan Sasu

Cele trei articole despre locuințele boierești neoclase au prezentat considerații generale privind istoria orașului Iași, evoluția caselor boierești în secolele XVII - XVIII și casele boierești aparținând boierimii mărunte sau păturii negustorești.

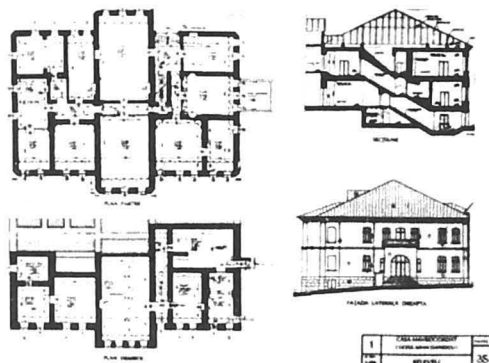
Studiile anterioare au prezentat trei tipuri de case boierești, din care s-a prezentat Subcapitolul 1 a.

În acest articol începe prezentarea capitolului 1 b - **Case boierești ce păstrează influențele arhitecturii locuinței tradiționale - cu boltă pentru trăsuri.**

1.b.1. a. Casa Mavrocordat (Liceul Mihai Eminescu Iași)

Plasată în zona Sărăriei, Casa Alecu Mavrocordat a avut și alte funcțiuni: în secolul al XIX-lea a fost Școală particulară de învățământ cunoscută în acea perioadă ca "Institutele Unite", la începutul secolului devine "Liceul de fete Oltea Doamna".

Această casă boierească a servit o perioadă ca Curte Domnească 1785 - 1806 după arderea acesteia în anul 1785 (probabil altă clădire de pe amplasament).

Stabilirea Curții Domnești a fost făcută prin alternanță în perioada menționată cu Casa Calimachi (Universitatea Veche).

Casa a avut diferite reorganizări interioare: bolti înlocuite cu tavane drepte la toate etajele.

Se mai păstrează scara de acces la etajul unu prin scara originală rezolvată sub formă de tunel înclinat.

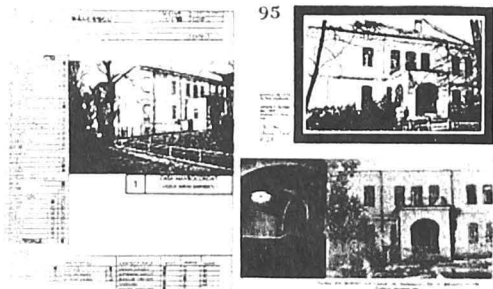
Casa este prevăzută cu boltă pentru trăsuri având suprapusă o terasă ce deservește etajul.

Actualmente această boltă pentru trăsuri a fost închisă cu tâmplărie, s-a ridicat nivelul de călcare prin amplasarea unor trepte exterioare.

În această clădire s-a încheiat Pacea de la Iași, 29 dec. 1791, între Rusia și Turcia prin care se fixează granița dintre Moldova și Rusia pe Nistru.

b. Cercetare de arhivă - dosar nr. 339/6/10

1866 - Funcționează "Institutul

Academic”

1874 – 1875 - Mihail Eminescu a fost profesor de limba germană

1876 sept. 8 - Celebrează 10 ani

1879 – Institutul Academic se unește cu Liceul Nou sub numele “Institutele Unite”

1907 – Se desființează școala

1935 – Se extinde școala cu corpul B

1935 – Plan de situație cu corpul A

1965 – Se înființează Liceul “Mihail Eminescu”.

c. Caracteristici:

Boltă pentru trăsuri neînglobată volumului casei, acoperită de un balcon ce servea etajului (actualmente bolta este închisă cu tâmplărie).

Saloanele etajului unu dispuse transversal casei au laturile mici spre exterior.

Accesul se face longitudinal casei.

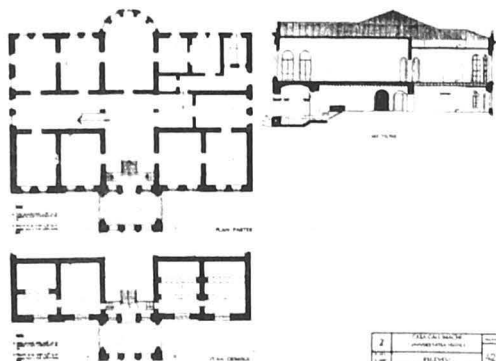
1.b.2. Casa Calimachi (Vechea Universitate)

a. Vechea Universitate a fost construită la sfârșitul sec. al XVIII-lea, ca reședință boierească având o grădină cu incintă îngrădită situată la limita de nord a orașului de atunci. Palatul a funcționat ca reședință domnească prin rotație cu Curtea de la Sărărie (Liceul Mihai Eminescu).

Construită în perioada 1791 – 1793, deținută și de familia Cantacuzino, a devenit pentru o scurtă perioadă curte domnească (1794 – 1796), ulterior a devenit

1	PLANUL DE SITUAȚIE	1/100
2	PLANUL DE DETALIE	1/200

proprietatea familiei Balș. Cumpărată de familia Roznovanu este restaurată în anul 1845, după ce a fost distrusă de un incendiu, apoi cumpărată de stat pentru a deveni Universitate în anul 1860.

După construirea Universității ieșene pe dealul Copou, casa a devenit sediul Facultății de Medicină din Iași. După construirea noii clădiri a Facultății de Medicină în 1912 casa a avut funcțiuni ce deserveau noua construcție.

În anul 1960 s-au făcut unele subzidiri la fundații și reparații la fațadă, șarpantă și finisaje interioare. Datorită nevoii de adaptare la funcțiuni altele decât locuirea, casa a suferit numeroase transformări, păstrându-și totuși câteva elemente valoroase:

- coronamentul cu motiv floral ce a fost sculptat în piatră;
- elemente sculptate în piatră la fronton în partea superioară;

Construcția se dezvoltă:

demisol parțial ventilat direct în exterior, ce înalță cota parterului față de terenul din fațada principală, pereții fundațiilor fiind executați din zidărie de cărămidă și fundații din piatră;

- parterul are în fațada principală boltă pentru trăsuri cu acces în holul de la parter prin scara interioară.

În fațada posterioară la intrarea principală se găsește o absidă semicirculară.

Încăperile etajului sunt dispuse simetric față de axul transversal al casei.

Saloanele de la etaj, dispuse în prelungire, străbat casa în sens transversal.

Fațadele sunt ordonate pe orizontală de trei profile:

- marcarea liniei soclului;
- marcarea separației dintre parter și etaj;
- coronamentul – atic din piatră sculptată.

Volumul ce se detașează din linia fațadei principale, cuprinde la parter bolta pentru trăsuri, iar la etaj salonul mare ce are ferestrele încadrate în coloane ionice angajate.

De remarcat față de stampa prezentată este mărirea golurilor ferestrelor de la etaj la fațada principală.

b. Cercetare de arhivă - dosar nr. 147

Din 1879 proprietatea Facultății de Medicină

1904 martie 23. Zidul înconjurător amenință să cadă. O parte e năruită pe 27 m lungime. Amenință siguranța publică

1904 mai 15. Zidul să fie de urgență demolat

1904 iulie 12. Zidul să fie demolat și înlocuit cu grilaj

1908 VI 27. Se lucrează la reparații fără autorizație

1910. Plan de situație cu alinierea

1912. Autorizație pentru Medicina Nouă

1913. Racord canalizare în strada Universității

Există un plan cu dezafectarea clădirii (nu s-a realizat)

1938 august 4. Se pune problema adăpostului de apărare civilă la Medicina Nouă

1939 iunie 6. Zidul înconjurător și clădirea veche sunt monumente istorice

1940 XI 29. Comisiunea Monumentelor Istorice dă dispoziție să verifice clădirea veche

c. Caracteristici

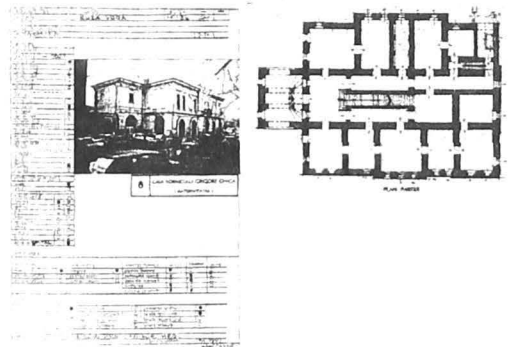
- demisol și parțial parter și etaj cu rezalit pe fațada principală;

- boltă pentru trăsuri;
- intrare în axul clădirii;
- vestibul mare la parter prelungit cu un salon ce are în fațada posterioară o terminație absidală;
- la etaj aceeași dispoziție cu salonul mare prelungit peste portic cu latura mică;
- lateral sunt dispuse încăperile mai mici;
- fațada tratată cu trei registre, având la parter bosagii iar la etaj coloane ionice angajate;
- în fațadă fronton cu palmete.

1.b.3. Casa Vornicului Grigore Ghica (Maternitatea Cuza Vodă)

a. Casa a fost construită de Alecu Ghica la 1807. Fiul lui Alecu Ghica, domnitorul Grigore Al. Ghica, în 1852 donează casa pentru "Maternitate" și "Școala de Moașe".

La începutul sec. XX se realizează

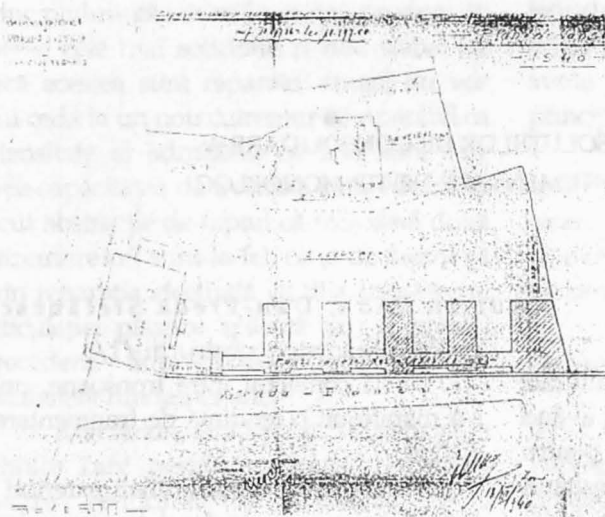

încă cinci pavilioane. În urma seismului din 1977 se fac consolidări. Tot în anii '70 se realizează un portic în vederea îmbunătățirii circulației pietonale pe strada Cuza Vodă.

În anii '80 se realizează o clădire nouă în apropiere, care funcționează în prezent ca "Spital de Obstetrică și Ginecologie".

b. Cercetare de arhivă - dosar nr. 106

Între cele Două Războaie Mondiale - Epitropia Sfântului Spiridon. Corpul

Casa din Str. Cămin Văcărescu nr. 21 (Gărzăstău). Vedere din spre nord-est

8	CASA VORNICULUI GRIGORE GHICA (MATEINTEA)	PNCA
	Fotografii + Plan de situație din anul 1940	65

principal P + E, zidărie de cărămidă, fundații de piatră, acoperiș de tablă. Are 22 încăperi servind de: clinici, săli consult, băi, cancelarii, hol ... Vechime peste 100 ani. Corpurile pavilionare, patru corpuri au peste 20 ani

1940 martie 18. Plan de situație 1 : 500, Plan parter sc. 1 : 200

1939 sept. 22. P.V. inventariere; zidărie de cărămidă, fundații de piatră, acoperiș tablă.

Bibliografie:

Ionescu, Grigore, *Istoria arhitecturii în România, vol. I și II*, Ed. Academiei, București, 1965.

Ionescu, Grigore, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, Ed. Academiei, București, 1982.

Curinschi, Gheorghe - *Monumente de arhitectură din Iași*, Ed. Meridiane, București, 1967.

Ispir, Mihai - *Clasicismul în arta românească*, Ed. Meridiane, București, 1984.

Bădărău, Dan, Caproșu, Ioan - *Iașii vechilor zidiri*, Ed. Junimea, Iași, 1974, p. 58, 88, 114, 139, 330-331, 328.

Arhiva - S.C. Habitat Proiect S.A. Iași.

OPTIMIZAREA SOLUȚIILOR DE CONSOLIDARE A CLĂDIRILOR MONUMENTALE DE TIP MONOBLOC

Adrian Radu, Dan-Preda Ștefănescu

1. Introducere

O mare parte a clădirilor culturale realizate în perioada 1860-1920, având valoare istorică, trebuie consolidate pentru a rezista la un viitor cutremur, necesitând importante fonduri de investiție. De aceea optimizarea soluțiilor de consolidare prezintă interes deosebit.

Structurile de rezistență ale acestor clădiri se caracterizează prin:

- câteva tipuri de formă în plan, de tip monobloc, la care tronsoanele nu sunt separate prin rosturi (fig. 1);

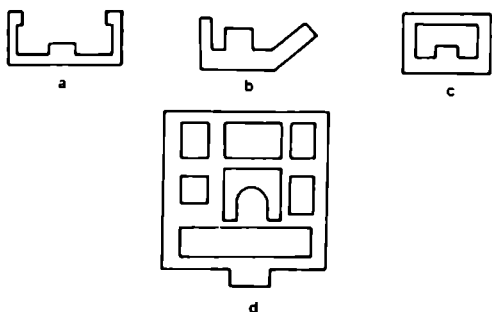

Fig. 1 Forme specifice pentru clădiri executate în perioada 1850-1920: a- tip C; b- tip E; c- tip careu; d- tip careuri juxtapuse

- număr mic de niveluri (2...4);
- pereți portanți masivi din zidărie de cărămidă plină și mortar de var;
- planșee cu bolțișoare de zidărie pe profile metalice;
- lipsa centurilor, buiandrugilor și stâlpișorilor de beton armat.

Cutremurul din anul 1977 a scos în evidență, prin avarii, zonele cele mai

expuse ale acestor construcții /1/:

- la contactul între tronsoane, unde s-a manifestat o tendință de fragmentare a clădirii;

- la pereții longitudinali exteriori ai culoarelor care au legături transversale la distanțe mari.

2. Soluții de consolidare aplicate în trecut

După fiecare din cele două cutremure majore, din anii 1941 și 1977, au fost executate lucrări de refacere, utilizând de fiecare dată sisteme constructive și tehnologii specifice.

După cutremurul din 1941 s-a recurs la refaceri de zidărie prin țesere și foarte mult la legături cu tiranți metalici, pentru a suplini lipsa centurilor de beton armat și a prelua împingeri orizontale neechilibrate.

După cutremurul din 1977, lucrările de consolidare au fost mai ample, dar totuși limitate din cauza:

- posibilităților reduse de calcul spațial și în regim dinamic a structurilor complexe și de mari dimensiuni;

- grabei cu care s-a lucrat și instrucțiunilor care cereau ca intervențiile să se limiteze strict la repararea avariilor.

Soluțiile de consolidare aplicate (injectări de fisuri, țeseri de zidării, rame de beton armat la uși și ferestre, buiandrugii, centuri și planșee de beton armat, cămășuieli) /2, 3/, nu au avut la bază calcule aprofundate ci mai degrabă intuiția unor ingineri cu multă experiență. Aceștia au stabilit măsurile de consolidare pe baza

principiului că avariile s-au produs în zonele cele mai solicitate și mai slabe, iar dacă acestea sunt reparate, atunci nu vor mai ceda la un nou cutremur comparabil ca intensitate și admitând că alte zone vor avea capacitatea de a rezista și în viitor. S-a făcut abstracție de faptul că niciodată două cutremure nu sunt la fel, ca și de faptul că prin reparația efectuată va dispărea efectul articulației plastice apărută la cutremurul precedent. Sunt ipoteze simplificatoare insuficient fundamentate.

Mai târziu, au fost stabilite prescripții tehnice care permit un calcul expeditiv pentru verificarea de ansamblu /3/ a structurilor expuse la acțiunea seismică aplicată la întocmirea expertizelor tehnice devenite obligatorii. Aceste verificări nu clarifică în suficientă măsură comportarea locală a structurilor respective. Pe baza lor și din cauza anumitor limitări, s-a generalizat sistemul consolidării prin cămășuirea pereților de zidărie cu beton armat turnat în cofraje sau, mai recent, torcretat. Armarea poate fi realizată și cu grile din mase plastice. Aceste sisteme conferă o rigiditate mult sporită a structurilor, transformând clădirea într-o cazemată. Costul lor este ridicat și lasă nesoluționată problema concentrării de eforturi la zonele de legătură între tronsoane.

3. Orientări de perspectivă

Dezvoltarea programelor de calcul bazate pe metoda elementelor finite a deschis posibilitatea de analiză aprofundată a structurilor de zidărie combinate cu elemente de beton armat sau metal

introduse pentru consolidare. Astfel, pentru asigurarea structurilor de zidărie pot fi avute în vedere mai multe variante de principiu:

- detașarea tronsoanelor, prin crearea unor rosturi de separație și consolidări locale ale elementelor expuse la avarii (buiandrugii, fundații, pereți lungi necontravântuiți);
- rigidizarea generală prin cămășuirea tuturor pereților portanți;
- tratarea zonelor de legătură astfel încât, acceptând că acolo se vor produce ruperi, să fie evitate pierderi de vieți omenești și de valori materiale importante.

Fig. 2 Clădirea Facultății de Teologie “Veniamin Costache”

Cunoașterea acestor zone este ea însăși un avantaj considerabil.

4. Studiu de caz

Ca exemplificare a posibilităților largi oferite de analiza comportării mecanice a clădirilor, prin metoda elementelor finite, a fost aleasă clădirea Facultății de Teologie “Veniamin Costache”, situată în Iași, în imediata apropiere a Mitropoliei Moldovei și

Nr. crt.	Element	Material	Grosime (cm)	Modul de elasticitate (daN/cm ²)
1	Pereți exteriori	zidărie cărămidă	80	10.000
2	Pereți interiori	zidărie cărămidă	50	10.000
3	Planșee	lemn	10	5.000

Tabel 1 Caracteristici elemente de rezistență

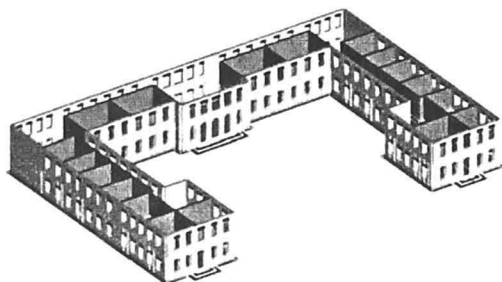

Fig. 3 Dispunerea pereților portanți

Bucovinei.

Clădirea a fost construită între anii 1841 - 1842 (corpul central). În anul 1845 s-au finalizat cele două aripi care dau întregii construcții forma de "U". În perioada 1891 - 1893 construcția a fost restaurată, prelungindu-se și cele două aripi laterale cu câte un avancorp. O vedere generală a clădirii este redată în figura 2, iar dispunerea de principiu a pereților portanți în figura 3.

Pe verticală construcția este compusă din subsol, parter, un etaj și un pod înalt.

Structura de rezistență a clădirii este alcătuită din:

- fundații continue din piatră
- pereți portanți masivi din zidărie de cărămidă, cu grosimea cuprinsă între 40...120 cm;
- planșee diverse: din lemn, din bolți șoare de cărămidă cu profile metalice, din beton armat;
- șarpantă din lemn la pod.

Pentru analiza stării de eforturi provocate de acțiunea seismică s-au considerat următoarele date de intrare:

- elemente de rezistență: conform Tabel 1;
- încărcări: s-au considerat sarcinile normate provenite din greutatea proprie a elementelor componente, încărcarea utilă și cea din zăpadă (fracțiunile de lungă durată); pe baza acestor încărcări programul de calcul determină sarcina seismică ce acționează asupra clădirii;

Starea actuală a elementelor

principale de rezistență ale clădirii (pereți, planșee), datorată degradărilor de diverse tipuri ce au survenit în timp, a fost apreciată cantitativ prin valorile diminuate ale modulului de elasticitate adoptat (Tabel 1, ultima coloană).

4.1. Analiza modală

Intr-o primă etapă a fost efectuată analiza modală, prin determinarea formelor de deformare a clădirii și a perioadelor proprii pentru fiecare mod de vibrație. După efectuarea unor teste preliminare, s-au reținut perioadele proprii de vibrație situate în intervalul $T = 0.05 - 0.2$ sec., modurile de vibrație din afara acestui interval fiind ne semnificative, ca pondere în starea de deformații și tensiuni induse de sarcina seismică.

Analiza modală efectuată în intervalul considerat a evidențiat cca. 560 moduri de vibrație. Nu toate sunt la fel de

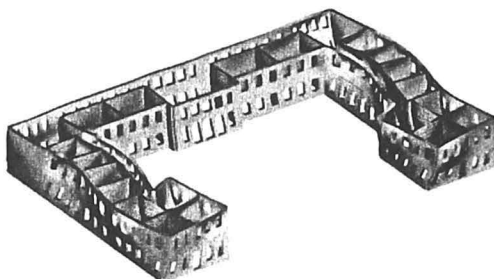

Fig. 4 Modul de vibrație corespunzător $T = 0.12$ s (de ansamblu)

importante, pe de o parte deoarece interesează modurile fundamentale, cu perioada de vibrație mare, iar pe de altă parte deoarece s-a urmărit în primul rând comportarea pereților portanți din zidărie. Majoritatea modurilor pun în evidență vibrațiile planșeelor, comportarea pereților fiind majoritar caracterizată de cca. 100 moduri de vibrație.

Aceste moduri conduc la forme de vibrație extrem de variate. Astfel, se înregistrează moduri care produc deplasări pe ansamblul clădirii (fig. 4, 5), deplasări

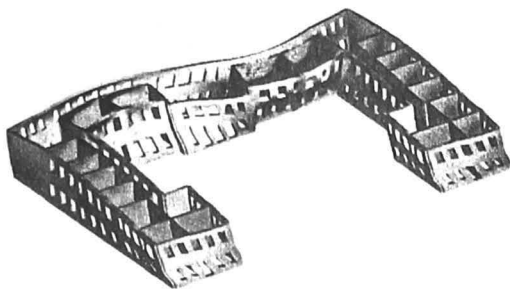

Fig. 5 Modul de vibrație corespunzător $T = 0.17$ s (de ansamblu)

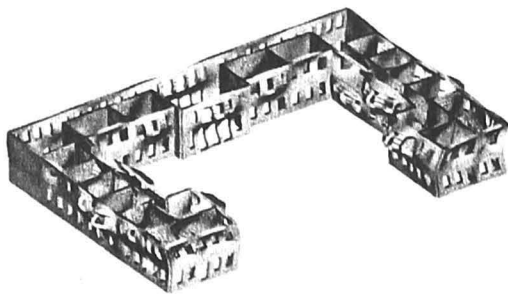

Fig. 7 Modul de vibrație corespunzător $T = 0.07$ s (corpuri laterale)

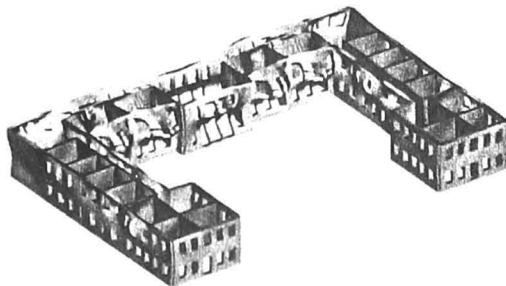

Fig. 6 Modul de vibrație corespunzător $T = 0.08$ s (corp central)

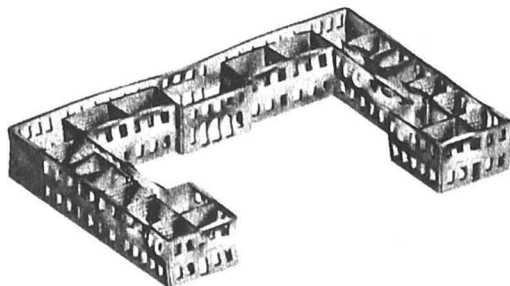

Fig. 8 Modul de vibrație corespunzător $T = 0.06$ s (pereți interiori)

preponderente la corpul central (fig. 6), deplasări la corpurile laterale (fig. 7), deplasări preponderente ale pereților interiori (fig. 8) etc.

Pe ansamblu, alura deformatelor nu se încadrează în mod precis pe direcțiile principale ale clădirii (transversală sau longitudinală) ci, mai curând, se conturează moduri de vibrație compuse din torsiuni multiple, simultane în diferite zone ale clădirii, în principal datorită formei în plan a acesteia. Evident, analiză modală obținută prin simulare pe calculator are un grad de precizie și de detaliere de departe superior oricărei încercări de abordare manuală a problemei, indiferent de metoda utilizată.

4.2. Analiza seismică

Pe baza analizei modale s-a efectuat în continuare analiza seismică pe cele două direcții principale ale construcției. Deformata clădirii pe cele două direcții, paralel cu corpul central și perpendicular pe acesta, sunt redată în figura 9 și respectiv 10.

Din figurile precedente reiese că acțiunea seismică pe direcția paralelă cu corpul central conduce la o stare de deformații accentuată în corpurile laterale (fig. 9), în timp ce seismul paralel cu corpurile laterale tinde să deformeze în mod preponderent corpul central (fig. 10). Diferențele de rigiditate ale celor trei corpuri de clădire, în raport cu direcția seismului, determină un mod de lucru diferit a acestora.

Valorile tensiunilor din pereții de zidărie, rezultate din solicitarea seismică, sunt centralizate în Tabelul 2. În lipsa unor date mai precise privind tipul de zidărie și starea actuală a acesteia, tensiunile au fost comparate cu rezistențele de calcul prevăzute de normativele românești pentru zidăriile utilizate în prezent. Au rezultat următoarele:

tensiunile normale de compresiune sunt mult inferioare rezistenței de calcul corespunzătoare ($R = 12.5 \text{ daN/cm}^2$);

tensiunile normale de întindere pe direcția orizontală nu depășesc rezistența

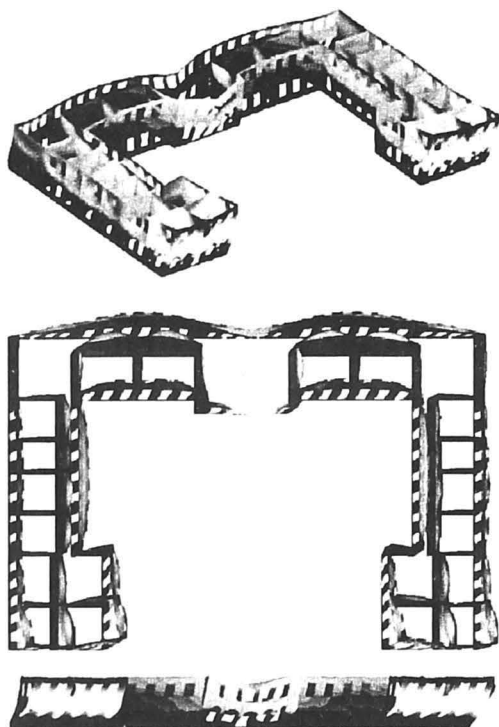

Fig. 9 Deformata pereților și harta deplasărilor - seism paralel cu corpul central
a. vedere dimetrică; b. vedere în plan; c. vedere frontală

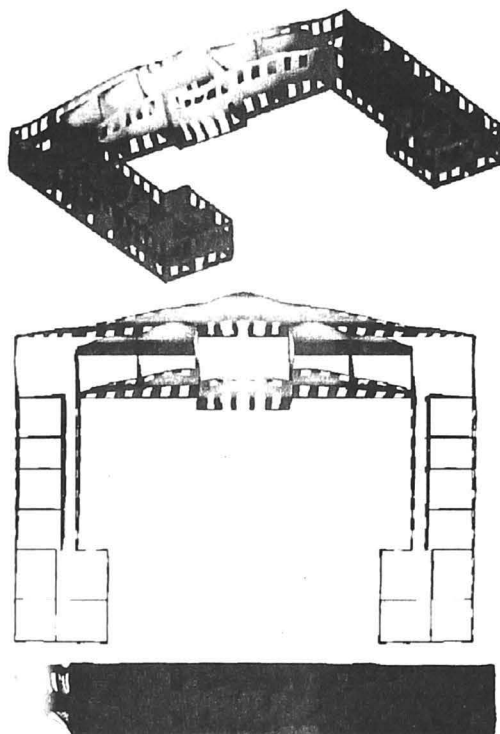

Fig. 10 Deformata pereților și harta deplasărilor - seism paralel cu corpurile laterale
a. vedere dimetrică; b. vedere în plan; c. vedere laterală

de calcul corespunzătoare ($R = 2.0 - 2.5$ daN/cm²);

tensiunile normale de întindere pe direcție verticală depășesc rezistența de calcul corespunzătoare ($R = 1.1$ daN/cm²), dar pe zone foarte restrânse - zonele roșii din figura 11;

tensiunile tangențiale nu depășesc

rezistențele de calcul la forfecare ($R_f = 1.6$ daN/cm²).

Desigur, toate aceste concluzii trebuie privite cu rezervă, întrucât nu s-a dispus de date concrete privind rezistențele efective ale zidăriei clădirii; deoarece este de așteptat ca aceste rezistențe să fie inferioare celor standardizate (pentru zidării noi),

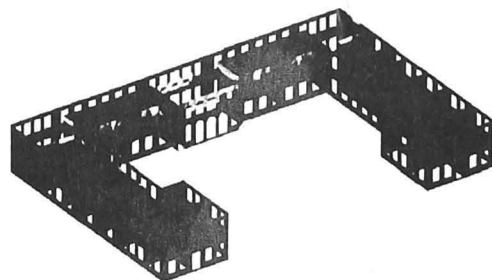
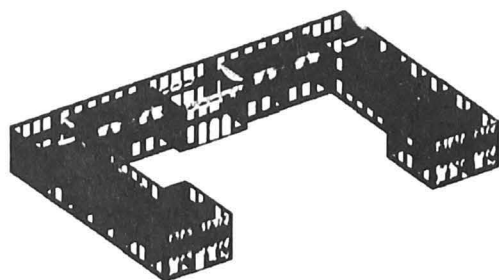

Fig. 11 Zonele pe care tensiunile normale verticale de întindere depășesc rezistențele
- stânga: seism paralel cu corpul central
- dreapta: seism paralel cu corpurile laterale

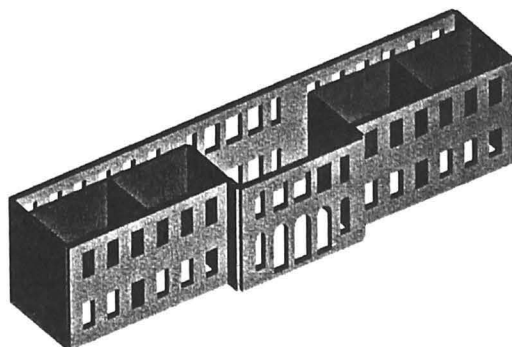
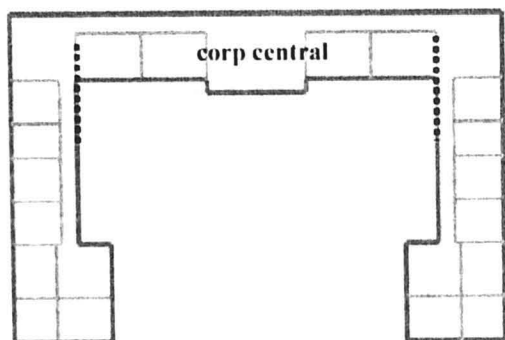

Fig. 12 Fragmentarea clădirii prin rosturi antiseismice

probabilitatea ca valorile tensiunilor să depășească pe arii mai extinse rezistențele corespunzătoare este ridicată.

4.3. O posibilitate de intervenție

Pentru reabilitarea din punct de vedere structural a unei construcții de tipul celei analizate există în prezent câteva posibilități "consacrate", enumerate la pct. 3. În cadrul acestui studii s-a analizat posibilitatea detașării tronsoanelor, prin crearea unor rosturi antiseismice. În acest scop clădirea a fost fragmentată în trei tronsoane independente (fig. 12a) și s-a modelat, tot prin analiză numerică, tronsonul central (fig. 12b), privit ca un corp separat.

Valorile tensiunilor datorate sarcinii seismice după cele două direcții principale sunt centralizate în Tabelul 3. Dacă se

compară aceste valori cu cele din Tabelul 2 (întreaga clădire, fără rosturi antiseismice) se observă, în mod oarecum surprinzător, diferențe extrem de reduse.

În această etapă se pot contura următoarele concluzii generale:

starea generală de deformații a construcției este nefavorabilă, datorită formei în plan a acesteia;

totuși, starea de tensiuni nu indică depășiri importante ale rezistențelor de calcul, ceea ce conduce la ideea că o consolidarea generală a construcției prin cămășuirea tuturor pereților din zidărie (soluție aplicată în prezent în majoritatea cazurilor de acest tip), trebuie privită cu rezerve;

de asemeni, crearea unor rosturi antiseismice nu se reflectă printr-o diminuare suficientă a valorilor tensiunilor.

Toate aceste idei nu trebuie însă privite ca fiind definitive întrucât, după

Nr. crt.	Tip tensiune	Sens seism	Seism paralel cu corpul central	Seism paralel cu corpurile laterale
1	Normală Orizontală	Sensul 1	-2.825...+1.978	-3.336...+1.846
2		Sensul 2	-5.236...+1.219	-4.143...+0.6650
3	Normală Verticală	Sensul 1	-4.305...+3.227	-4.424...+3.294
4		Sensul 2	-5.158...+2.488	-6.823...+2.565
5	Tangențială	Sensul 1	-1.098...+1.528	-1.058...+1.547
6		Sensul 2	-1.528...+1.098	-1.592...+1.058

 Tabel 2 Tensiuni în pereți datorate sarcinii seismice (daN/cm²)

Nr. crt.	Tip tensiune	Sens seism	Seism paralel cu corpul central	Seism paralel cu corpurile laterale
1	Normală Orizontală	Sensul 1	-2.858...+1.274	-3.329...+1.881
2		Sensul 2	-4.424...+1.188	-4.172...+0.6589
3	Normală Verticală	Sensul 1	-4.041...+3.305	-4.286...+3.309
4		Sensul 2	-5.599...+2.075	-7.022...+2.565
5	Tangențială	Sensul 1	-1.071...1.398	-1.048...+1.590
6		Sensul 2	-1.398...+1.071	-1.652...+1.048

Tabel 3 Tensiuni în pereți datorate sarcinii seismice (daN/cm²) - corp central

cum s-a mai menționat, nu s-a dispus de date suficient de precise privind valorile reale ale rezistenței zidăriei.

5. Concluzii

Utilizând posibilitățile oferite de simularea numerică a comportării în regim dinamic a structurilor complexe, reiese avantajul că se pot compara diverse variante de consolidare. În cazul clădirilor mai importante, la care există expertize

tehnice, poate fi necesară revizuirea soluțiilor stabilite.

Bibliografie

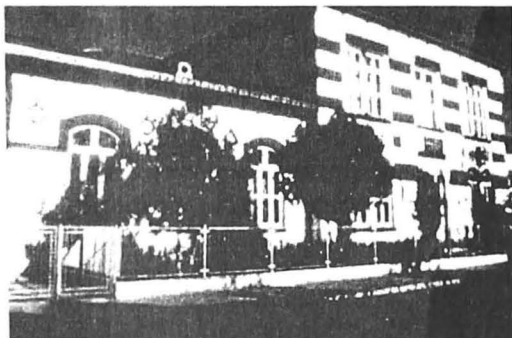
1. Bălan Ștefan ș.a., *Cutremurul de pământ din România de la 4 martie 1977*, Ed. Acad. Române, București, 1982.
2. * * * , *Recomandări ICCPDC privind consolidarea clădirilor*.
3. Radu Adrian, Vereș Alexandru, *Construcții civile (I)*, I. P. Iași, 1985

CONSTRUCȚII ȘCOLARE MONUMENTE ISTORICE (II)

Adrian Pușor

Școala generală nr. 8 "Carmen Silva" Iași

Școala a fost construită în anul 1928. Clădirea este rațional proporționată arhitectural, pereții exteriori sunt ornamentați cu diferite motive și ancadrame la uși și ferestre. Motivele de arhitectură care înfrumusețază clădirea sunt de epocă, ceea ce face ca această construcție să fie considerată și înscrisă în patrimoniul național de arhitectură.

Forma în plan a construcției școlii este în "U". În mijlocul acestei forme (între cele două aripi care profilează forma în "U") există încă un corp de lungime mai mică în adâncime decât aripile laterale, care închide scara de acces la etaj. Clădirea are baza de 36 m lungime, iar aripile laterale de 24 m. Pe verticală clădirea este dezvoltată pe un nivel (parter), iar în partea centrală pe două niveluri (parter + etaj). Înălțimea fiecărui nivel la parter și etaj este de 4 m.

Suprafața desfășurată este de 960 m². Clădirea nu are subsol. În clădirea corpului

A funcționează săli de clasă, laboratoare și o cancelarie. La parter sunt 8 încăperi iar la etaj 5 încăperi. În afara acestora sunt culoarele de acces și circulație, două holuri (unul la parter și altul la etaj), casa scării și grupurile sanitare.

Pereții sunt din zidărie de cărămidă de marca 50 cu mortar slab de var. Pereții exteriori au grosimea de 50 cm, iar pereții interiori au grosimea de 30 cm.

Diafragmele din zidărie formează în ansamblu o structură spațială ce permite o bună redistribuție a acțiunilor din seisme. În zona centrală pereții interiori transversali se continuă cu grinzi din profile metalice cu miez din zidărie, care se reazemă pe îngroșări ale zidurilor de la parter, pilaștri evazați față de planul zidăriei. Buiandrugii sunt din profile metalice rezemați pe zidărie. La golurile de ferestre din fațada spre strada Ghica Vodă, buiandrugii metalici la mijloc sunt suplimentari, rezemați pe câte o bară metalică verticală dispusă pe înălțimea ferestrelor.

La pereții exteriori la celelalte fațade buiandrugii sunt de tip boltă, din zidărie ornamentală cu blocuri de cărămidă scoasă în afara zidăriei.

Fundațiile pereților exteriori și interiori sunt sub formă de tălpi continui, fiind alcătuite din zidărie din blocuri de piatră cu mortar de argilă. Planșeele sunt din lemn, cu tavanul realizat din mortar pe șipci și trestie. Acoperișul ce se reazemă pe grinzi independente și planșee, este în formă de șarpantă din lemn cu învelitoare

din tablă pe astereală.

Consolidarea clădirii s-a făcut în perioada 1996-1998.

Scoala generală nr. 1
"Gh. Asachi" Iași

Imobilul a fost ridicat în tipicul arhitectural Spiru Haret de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Construcția a fost realizată în anul 1898 și a aparținut de la bun început Ministerului Educației și Învățământului.

Cutremurul din anul 1940 a afectat construcția în mică măsură, fără a provoca avarii importante structurii. Au fost reparate tencuielile interioare, fără a se reconstrui și zidăria. La cutremurul din anul 1977 clădirea a suferit avarii grave; s-au executat și o serie de consolidări locale ale construcției prin introducerea unor ștraifuri de plasă și scoabe la fisurile din zidărie, neavând la bază o documentație unitară pentru consolidarea întregii clădiri, datorită lipsei de fonduri. La cutremurul din martie 1977 unul dintre turnulețele ornamentale de pe colțuri a căzut; celelalte având deplasări importante s-a decis a fi date jos și păstrate în curtea școlii, știrbind astfel aspectul monumentului. În urma cutremurului din august 1986 majoritatea fracturilor și fisurilor din 1977 s-au redeschis fiind necesară o nouă consolidare.

Din lipsă de fonduri, s-au reparat numai tencuielile interioare la pereți și la

plafonele din stufit, fisurile din fațade în dreptul golurilor rămânând neinjectate, chituindu-se numai cu mortar.

Imobilul cuprinde la parter și Muzeul Școlilor în două încăperi de o parte și de alta a holului central de intrare, având fiecare suprafața 29,5 m². Suprafața construită a clădirii este de 465 m², fără a fi luate în considerare scările de acces din fațada principală și din curtea interioară. Suprafața desfășurată a clădirii este de 930 m², etajul având în general aceleași compartimentări ca și parterul.

În afara celor două încăperi de la parter cu destinație muzeală, restul spațiului din clădire este destinat procesului de învățământ. Din curtea interioară, cuprinsă între cele două aripi laterale ale școlii sunt prevăzute două intrări. O intrare pe aceeași direcție cu intrarea principală în școală, cu uși duble, actualmente blocată și o intrare ce permite accesul direct în casa scârilor.

Parterul clădirii cuprinde două săli de clasă de 63,4 m², două săli destinate muzeului, o cancelarie, un cabinet medical și grupurile sanitare. Intrarea principală comunică cu holul de circulație prin amenajarea sălii de la parter în două camere de muzeu și un culoar central. La capetele holului principal sunt dispuse alte două culoare pentru accesul la casa scârilor și la grupurile sanitare.

Accesul către nivelul superior este asigurat de o scară monumentală dispusă în aripa dreaptă a școlii.

Etajul clădirii, cu destinație pentru învățământ are în general aceeași configurație ca și parterul cu excepția zonei de deasupra holului de intrare și a celor două camere cu destinație muzeală, din construcție rezultând o singură sală cu dimensiunile în plan de 7 m x 13,5 m.

Fațada principală, cât și două fațade laterale, realizate cu cărămidă de placaj și

ornamentații din piatră fasonată în jurul golurilor și la cornișă, precum și arhitectura întregului imobil, conferă acestuia o valoare deosebită. De asemenea, ornamente arhitecturale apar în holul de intrare și în holurile principale ale clădirii. Planșeul peste parter este realizat din grinzi de lemn cu umplutură de pământ, cu tavan din astereală de rășinoase la fel ca și dușumeaua de la etaj. Peste această dușumea s-a montat parchet. Șarpanta clădirii cu înălțimea de 4 m pentru corpul principal și de 3 m la cele două aripi laterale este realizată din lemn pe scaune cu contravânturi. Învelitoarea clădirii este din tablă pe astereală din rășinoase.

Pereții sunt din zidărie cu înălțimea de 10,15 m pe care sunt rezemate planșeele de la cota 4,80 m și cel de la cota 10,15 m. Grosimea diafragmelor de zidărie este variabilă funcție de locul și funcțiunea în clădire. La etaj diafragmele exterioare au

grosimea de 62 cm și 48 cm. Diafragmele interioare variază între 62 cm și 48 cm. Înălțimea între planșee a diafragmelor este de 4,40 m, iar cea totală de 10 m. Pe diafragmele din zidărie reazemă planșee din lemn cu deschideri cuprinse între 2,12 m și 7 m. Planșeele sunt din beton armat.

Șarpanta clădirii realizată din lemn de rășinoase, contravântuită cu rigle, este rezemată pe tălpi din lemn, ce reazemă direct pe planșeul de peste etaj. Diafragmele din zidărie reazemă pe fundații continue realizate din zidărie de blocuri de piatră fasonată și au o elevație de 1,15 m. Înălțimea totală a fundațiilor este de aproximativ 2,50 m. Lățimea tălpilor de fundație variază între 50 cm și 80 cm. Liantul folosit la zidirea blocurilor este mortarul de var.

Consolidarea clădirii s-a făcut în perioada 1994-1997.

ANALIZA STRUCTURALĂ A MONUMENTELOR ISTORICE UTILIZÂND MODELE DEFORMATE CAD

Smaranda-Doina Nour, Iulian-Dumitru Lupușoru

Geometrie și amplasament

După o atentă cercetare a documentelor se consideră că satul Chițoc comuna Lipovăț, județul Vaslui, are o vechime mai mare decât cea atestată de cel mai vechi document care s-a găsit, o scrisoare ce consemnează la data de 31 mai anul 7125 (1617) vânzarea unei poști din moșia moștenită de Samfira lui Mihăilă din Hițoci, lui Iacob și femeia lui Brândușa, contra sumei de 14 taleri. Începând din anul 1690 până în 1840 documentele lipsesc; aceasta pledează pentru o părăsire a satului, odată cu zălogirea moșiilor din Costești și Chițoc de către Gligorescu, fost vătaf al păhărniceii lui Antohie, mare armaș. Repopularea acestor locuri se datorează venirii unei populații din zona Cojocna (Cluj), în jurul anilor 1800, care a trăit la un loc cu vechii chițoceni.

În anul 1852, noul proprietar al moșiei, postelnicul Ștefan Angheluță reface vechiul conac și începe construcția bisericii „Adormirea Maicii Domnului”, care va fi sfințită la „anul 1855, septembrie 30 zile”. Tot el deschide o școală cu internat unde erau pregătiți circa 100 elevi, în cadrul unui seminar teologic, școală la care a învățat și viitorul Episcop al Hușilor, Iacob Antonovici.

Biserica este așezată pe o culme de deal, în pădurea satului Chițoc (foto 1) și are forma unei nave având o lungime totală de 23,80 m și o lățime de 7,00 m, cu două abside laterale iar turnul clopotniței

amplasat peste pronaos atinge cota de +20,50 m.

În plan biserica are forma treflată (căreia i se poate asocia imaginea de cruce) și este compartimentată în pronaos, naos și altar.

Peste pronaos este amplasată o boltă din zidăria de cărămidă pe care se dezvoltă turnul clopotniței. Nava este înaltă la exterior, iar la interior tavanul este realizat dintr-o boltă cilindrică de lemn, linia nașterilor bolții cilindrice fiind situată la +5,10 m de la cota pardoselii finite.

La altar în locul conicii s-a realizat o calotă.

Ferestre largi sunt poziționate median în diafragmele longitudinale, la pronaos și naos (în absidele laterale).

Fundațiile sunt din zidărie de piatră, încastrate cca.1,2...1,3 m în sol.

Socul din zidărie de cărămidă, are înălțimea variabilă de la vest la est (în sens crescător) și de la nord la sud (în același sens).

Zidăria este din cărămidă artizanală plină, de tip vechi, cu mortar din argilă cu var și nisip; grosimea zidurilor exterioare este de 70 cm (perete plin), iar la pronaos 1,45 m longitudinal, 1,10 m transversal, accesul la clopotniță (nartexul) este anturat de ziduri cu grosimea de 1,55 m, grosimea peretelui variază cu înălțimea; la cota +5,10 m este de 50 cm pe înălțimea de 3,22 m.

Bolțile și șarpanta sunt din lemn cu pante reduse și învelitoare din tablă zincată.

Evaluarea analitică a structurii

Evaluarea analitică a structurii Bisericii „Adormirea Maicii Domnului”, se bazează pe utilizarea unui model de calcul spațial cu elemente finite care evidențiază zonele degradate ale structurii.

Calculul structurii s-a efectuat la acțiunile gravitaționale, climatice și seismice cu încărcările, geometria și secțiunile reale rezultate din releveul structurii. Dezvoltarea modelului numeric trebuie să reflecte cât mai real comportarea, statică și dinamică a structurii clădirii sub acțiunea încărcărilor la care este supusă.

Modelarea structurii s-a efectuat pentru două ipoteze de calcul. Singura diferență între cele două variante este aceea că un model a fost considerat încastrat în terenul de fundare iar celălalt este amplasat pe un teren deformabil a cărui presiune limită este 226 kPa - pentru gruparea fundamentală și 330 kPa - presiunea critică pentru gruparea specială, conform studiului geotehnic.

Analiza structurii amplasată pe teren deformabil este o problemă de complexitate deosebită, dar abordarea acesteia, cu luarea în considerare a interacțiunii dintre structură, fundație și teren, relevă multitudinea de parametri și factori caracteristici fiecărei părți componente a ansamblului. Alcătuirea modelului de calcul prezentat în figura 1 s-a efectuat în

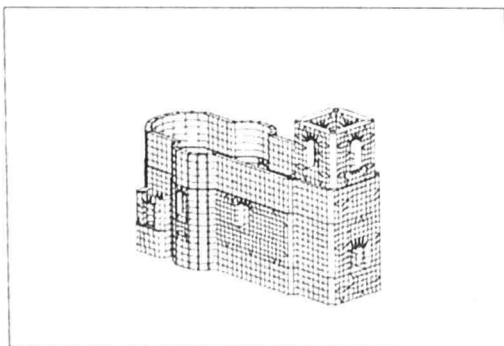

Fig.1 - Model de calcul - fațada N-V

următoarele etape:

Introducerea datelor referitoare la dimensiunile și la condițiile de rezemare a structurii clădirii.

Modelul de calcul are coordonatele centrului de geometric $X=11.875$ (m); $Y=-0.000$ (m); $Z=5.500$ (m) și ale centrului maselor $X=9.083$ (m); $Y=-0.027$ (m); $Z=3.402$ (m).

Ambele modele de calcul au aproximativ 3000 de noduri și 3000 de elemente finite.

Descrierea materialelor și a proprietăților structurale ale elementelor componente ale clădirii. Definirea caracteristicilor materialelor este una din cele mai complexe probleme necesare a fi soluționate în vederea analizării comportamentului structurii. Zidăria este un material compozit a cărei rezistență depinde atât de rezistența la compresiune a tipului de cărămidă și compoziția mortarului folosit la realizarea acesteia cât și de calitatea lucrărilor executate, durata de viață a construcției sau factorii de conservare.

Pentru evaluarea caracteristicilor fizico-mecanice ale materialelor de construcție folosite la structura de rezistență a bisericii au fost recoltate probe de cărămizi și de mortar. Rezultatele determinărilor efectuate pe cărămizi pline presate de tip vechi și mortar indică parametri echivalenți ai unei zidării executată din cărămizi pline marca C75 și mortar marca M4.

Rezistența medie la compresiune
 $R_c=1,4MPa$

Rezistența medie la tensiuni principale de întindere $R_t=0,045MPa$

Tensiunea tangențială maximă
 $\tau_m=0,183MPa$

Determinarea modulului de elasticitate E a structurii este dificilă nu doar datorită faptului că zidăria este un material compozit ci și din cauza schimbării acestuia

de la punct la punct în urma deformațiilor structurii. De aceea în acest studiu, modulul de elasticitate a zidăriei de cărămidă a fost considerat constant și estimat cu ajutorul relațiilor:

Modulul de elasticitate inițial $E_0 = \alpha_z \times R_c$, unde constanta caracteristică de elasticitate $\alpha_z = 500$

Modulul de elasticitate la compresiune centrică

$$E_\sigma = E_0 \left(1 - \frac{1}{11} \cdot \frac{\sigma}{R_c} \right)$$

Modulul de elasticitate la compresiune excentrică

$$E = \frac{M}{\Phi \cdot I_c}$$

Modulul de elasticitate transversal $G = 0,25E$

Definirea condițiilor de încărcare (statice și dinamice) pentru care structura va fi analizată.

Acțiunea seismică a fost modelată în baza unui set de accelerograme real înregistrate pentru zona Moldovei și ca spectru de accelerație trasat special pentru amplasamentul dat. Calculul capacității de rezistență s-a efectuat prin metoda analizei spectrale considerând structura de tip rigid, din pereți structurali din zidărie de cărămidă. În această idee au fost modelate două spectre. Primul este cel prezentat în figura de mai sus, iar pentru cel de-al doilea s-a considerat coeficientul $\gamma = 0,3$.

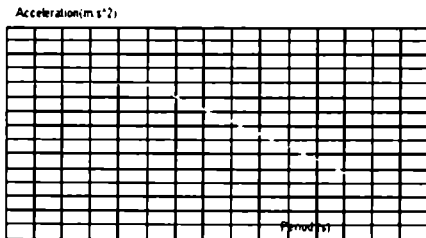

Fig.2 - Spectrul seismic conform P100

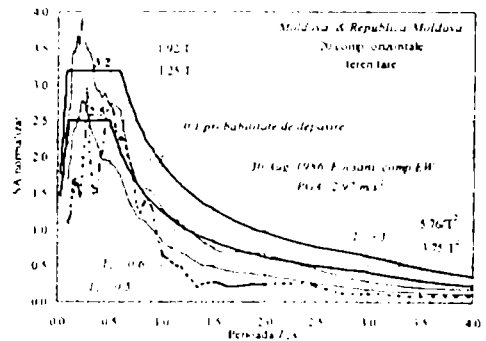
Zone: B
Ks: 0.250

Tc: 1.000
Importance class: II
alpha: 1.200
Psi: 0.300

Accelerogramele înregistrate din sursa Vrancea în 1977, 1986 și 1990 au fost grupate în seturi de mișcări reprezentând clase de compoziție spectrală stabilite pe baza valorilor Tc ale spectrelor de răspuns. Fiecare set este constituit din 20 de mișcări și are valorile PGA, în general peste 0,1 g. Din spectrele individuale de răspuns (amortizare $\xi = 5\%$) s-au calculat spectre având 0,1 și 0,5 probabilitate de depășire (în modelul log-normal).

Spectrele de răspuns specifice condițiilor de teren din Moldova sunt obținute dintr-un set de 20 de accelerograme cu banda lată și intermediară de frecvențe (având perioadele de colț Tc < 0,6 s).

Spectrul elastic pentru cea mai puternică mișcare seismică din sursa Vrancea înregistrată în Moldova, în Focșani la Stația seismică INFP pe 30 august 1986, având PGA 267,1 cm/s², este ilustrată în figura alăturată:

Spectre de răspuns elastice pentru condițiile de teren din Moldova ($\xi = 0.05$)

Fig. 3

Biserica „Adormirea Maicii Domnului” posedă, prin concepție, o serie de sensibilități structurale, care au condus la starea ei actuală de precolaps seismic.

Turnul încarcă nesimetric structura,

fiind amplasat excentric față de centrul de torsiune/rigiditate a întregului ansamblu.

Datorită vechimii sale, edificiul nu beneficiază de o dimensionare justificată cantitativ și calitativ pe baza unor studii geotehnice fiind fundată în teren neomogen, degradările pornind de la infrastructură și de cele mai multe ori propagându-se la suprastructură.

Fig.4 Deplasări în gruparea fundamentală - mediu deformabil

Fig.5 Deplasări în gruparea fundamentală - mediu rigid

Fig.6 - Distribuția efortului axial - gruparea fundamentală

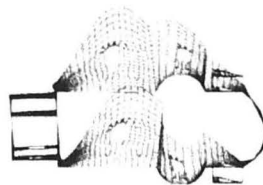

Fig.7

Fig.8

Legăturile transversale sunt total insuficiente (doar diafragmele de capăt și cea dintre pronaos și naos); la aceasta se adaugă și lipsa unor legături orizontale la partea superioară a pereților datorită faptului că bolțile și șarpanta sunt realizate din lemn.

În ipoteza rezemării structurii pe mediul rigid perioadele proprii de vibrație variază între 0,61 și 0,25 sec. (în 10 moduri de vibrație considerate). În fig. 7 s-a ales pentru exemplificare aspectul deformației specifice în modul 1 de vibrație pentru cazul răspunsului rigid iar în fig. 8 este prezentat modul 3 de vibrație în ipoteza - teren deformabil (în acest caz perioadele proprii de vibrație variază în limite mult mai largi: 1,28-0,3 sec.- existând pericolul rezonanței $TC=1sec.$, fenomen nesemnălat până în prezent).

Această analiză structurală s-a efectuat pe un sistem considerat continuu pentru a analiza biografic cauzele apariției și dezvoltării

degradărilor urmând ca într-o fază ulterioară să propunem metodele de intervenție.

Astfel, în gruparea fundamentală

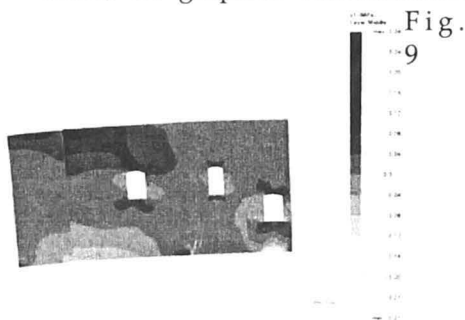

Fig.9

se remarcă faptul că în zonele intens colorate sunt depășite tensiunile la întindere ale zidăriei în ipoteza rezemării pe mediu deformabil.

Nu sunt probleme speciale privitor la capacitatea portantă la compresiune; în schimb, la forfecare fig. 10 este evidentă cedarea zidăriei prin forfecarea în rost. În figură este prezentată situația peretelui de nord în gruparea specială după P100/92; aceleași zone de concentrări apar și în ipoteza rezemării pe mediu deformabil și în ipoteza rezemării pe mediu rigid.

Tensiunile maxime la întindere

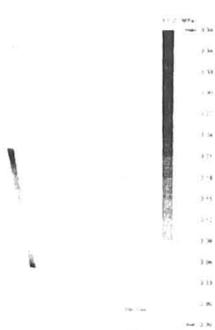

Fig.10

depășesc rezistența limită a mortarului la întindere și forfecare. În foto 2 este prezentat un aspect al aceluiași perete fisurat în zonele de concentrări (Fig. 10).

Concluzii

Utilizarea metodei elementelor finite, prezintă o serie de avantaje față de metodele tradiționale de calcul din care trebuie, în special, reținute următoarele:

Discretizarea ansamblului se poate face fără nici o dificultate, adoptându-se pentru fiecare porțiune a sa, elemente finite cu formele și proprietățile fizice cele mai adecvate, inclusiv conclucrarea dintre fundație și teren. În acest fel, în loc de a introduce ipoteze simplificatoare asupra proprietăților globale ale ansamblului, se pot introduce proprietăți fizico-mecanice pentru fiecărei porțiune sau element finit din componența sa.

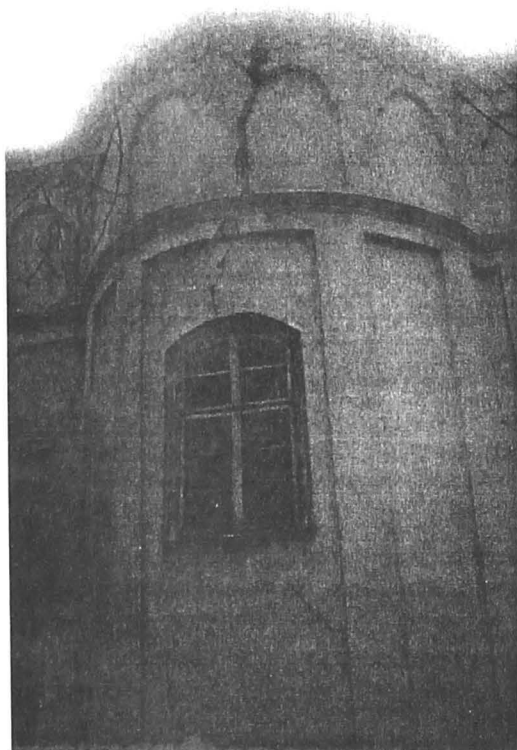
Metoda permite abordarea unor structuri complexe, cu o configurație geometrică oarecare.

Rezolvarea condițiilor la limită nu

Foto 1. Biserica pe fațada vest Turnul clopotniței este amplasat pe pronaos

Foto 4. Detaliu de rupere cu
deplasare

mai comportă nici un fel de dificultate. Forma suprafeței de contact între fundație și teren poate fi oricât de neregulată. Acest tip de probleme cu suprafețe de contact nu pot fi abordate cu ajutorul metodelor clasice, tradiționale.

Datorită conformării structurale a ansamblului comportarea obiectivului chiar în gruparea fundamentală prezintă deficiențe; amploarea degradărilor cauzate de tasările inegale, de acțiunea mediului înconjurător, precum și acțiunile repetate ale seismelor, impun acordarea unei atenții deosebite pentru remedierea și consolidarea construcției analizate.

Bibliografie:

1. Binda L., Modena C., Baronio G., Abbaneo S., *Repair and investigation techniques for stone masonry walls*, in *Construction and Building Materials*, Vol. 11, N.3, p. 133-142, 1997.
2. Bonci A., Viskovi A., *The Bishop Palace In Dubrovnik: Structural Analyses And Proposal Of Remedial Measures*.
3. Creazza G., Saetta A., Scotta R., Vitaliani R., Oñate E., *Mathematical simulation of structural damage in historical buildings*, presented at STREMA 95, Structural Studies of Historical Buildings, Crete, Greece, May 22-24, 1995, published in *Architectural Studies, Materials & Analysis*, eds. Brebbia and Leftheris, Comp Mech. Publ., p. 111-118, vol 1, 1995.
4. Sofronie, R.; Popa G.; Nappi, A., *Geometrical approach of restoring the monuments Assisi-99*. Proceedings of the International Workshop on Seismic Performance of Built Heritage in Small Historic Centres. April 22-24, 1999 Assisi, Italy, p. 379 - 387.
5. Sofronie R. A., Popa G., Nappi A., *Strengthening And Restoration Of Eastern Churches*.
6. *** P100-92.

EVOLUȚIA STRUCTURALĂ A BISERICILOR DE ZIDĂRIE DIN ROMÂNIA. AVARII LA ELEMENTELE SPECIFICE ȘI PROCEDEELE DE CONSOLIDARE ADECVATE

Dan Olaru

Clasificări pentru structurile istorice în general

Într-o serie de lucrări ([1], [2] s.a.), prof. B. Szabo face câteva clasificări pentru structurile portante istorice în general. Se rețin aici cele mai interesante informații în temă.

Prima clasificare este după stilul arhitectural. Aici sunt enumerate:

Structurile istorice de factură bizantină (unde se includ și cele denumite brâncovenești), care se caracterizează prin bolți semisferice cu pandantivi și prin turle;

Structurile istorice romanice, caracterizate de: bolțile cilindrice sau în cruce, pereții portanți groși fără contraforți, șarpante din ferme principale fără contravântuiri;

Structurile istorice gotice, caracterizate de: bolțile mai svelte nervurate, pereții mai svelți și cu contraforți, șarpante specifice;

Structurile istorice romanice, cu specificul: bolți și cupole cu nervuri "purtate", pereții portanți cu goluri mari;

Structurile istorice baroce, unde apar bolțile cilindrice cu dublă curbură (calota boemă), dispar contraforții, șarpantele sunt specifice;

Structurile istorice clasiciste, caracterizate de eclectism, dar și de semne ale gândirii ingineresti;

Cea de a doua clasificare importantă este după perioada de realizare. Aici sunt precizate:

Structurile portante istorice primare,

realizate până la mijlocul secolului al XIX-lea, rezultate dintr-un spirit empirico-intuitiv, iar nu ingineresc;

Structurile portante istorice secundare, realizate de la mijlocul secolului al XIX-lea până în cel de al optulea deceniu din secolul al XX-lea, rezultate ale combinării vechiului spirit empirico-intuitiv cu ideile ingineresti și materialele de construcție ale vremii;

Structurile portante terțiare (deci "mai puțin istorice"), realizate după cel de al optulea deceniu al secolului al XX-lea, rezultate ale adaptării mai intense a vechiului spirit empirico-intuitiv la concepțiile ingineresti și materialele de construcție mai noi.

Clasificări pentru edificiile de cult după destinație, aspect arhitectural și cultul aparținător

Edificiile de cult se încadrează în categoria construcțiilor speciale, datorită destinației lor, dar și, mai ales, din cauza modului lor de comportare în exploatare, corelat cu alcătuirea lor structurală mai aparte.

O clasificare a clădirilor de cult din țara noastră având drept criteriu complex: destinația, cultul aparținător și aspectele arhitectural-structurale (dată de ing. M. Mironescu în [5]) este următoarea:

Biserici creștine de rit ortodox: a. cu plan treflat; b. cu cruce greacă înscrisă;

Biserici creștine de rit catolic (roman sau grec), reformat: a. cu plan de tip

bazilical; b. cu plan de tip sală;

Temple mozaice: a. cu plan de tip bazilical, (având una, trei sau cinci nave, despărțite prin șiruri de coloane); b. cu plan de tip sală;

Moschei de tip central.

În grupa construcțiilor de cult, dar diferite de ceea ce definim drept clădiri, se mai pot include, ([4], [5]):

Turnurile de clopotniță

Zidurile de incintă ale ansamblurilor de clădiri de cult.

O încercare de periodizare a tipurilor structurale folosite la construcțiile de cult de pe teritoriul României

Aici se reia ceva mai pe larg o sistematizare din punct de vedere al periodizării structurilor istorice de cult existente pe teritoriul românesc, rezultată în urma unor studii ([4]) ale autorului, (care au fost prezentate și mai succint la Simpozionul precedent, [13]). Se reamintește că s-a dispus de informațiile (relativ puține) găsite într-o serie de referințe bibliografice, (mai ales în excelenta monografie de arhitectură a prof. Curinschi-Vorona [3]). Datele necesare unei periodizări din punct de vedere al modului în care s-au aplicat diversele alcătuirii structurale – criteriul prioritar pentru un inginer de structuri de rezistență - sunt cvasi-inexistente, în respectivele materiale analizându-se cu predilecție arhitectura și plastica. Din acest motiv, este posibil ca în încercarea de

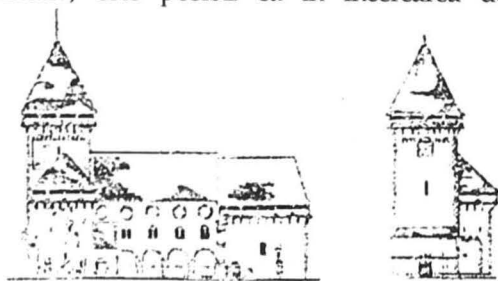

Fig. 1. Biserica din Drăuseni

sistematizare “perioada istorică – sistem structural” să se fi strecurat inevitabile erori, (care vor putea fi corectate în viitor).

Vom reține următoarea clasificare:

- Perioada timpurie

Putem încadra aici monumentele istorice rămase din secolele XII, XIII și, în parte, din prima jumătate a secolului XIV. La edificiile bisericesti este prezent stilul romanic, în forma bazilicală.

Biserica din Drăuseni, fig.1, (probabil începută în secolul al XII-lea, sigur modificată în stil gotic ulterior, când și-a pierdut navele laterale), este tipică acestei perioade.

Din același secol al XII-lea datează și biserica ortodoxă Sf. Nicolae, din comuna Densuș, fig. 2. Aici stilul basilical romanic se

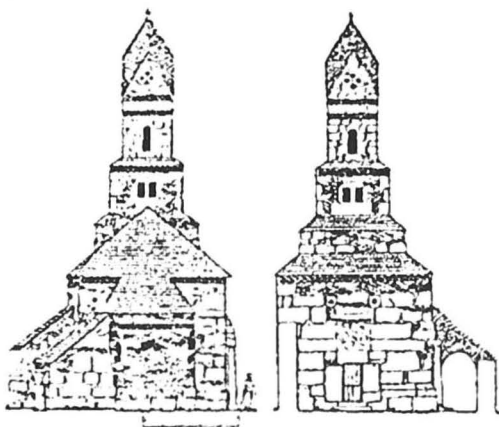

Fig. 2. Biserica din Densuș

combină cu cel bizantin, conturul fiind realizat din pereți de zidărie din piatră naturală, iar central la interior se află patru stâlpi care susțin un turn. În general, structurile acestei perioade sunt deficitare din punct de vedere structural atât la acțiunile verticale, cât și la cele orizontale, cauzate de cutremurele de pământ.

- Perioada medievală de început

Putem considera pentru construcțiile analizate că, această perioadă include

secolul al XIII-lea (mai precis a doua jumătate a sa), secolul al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea.

Tipice pentru această perioadă sunt edificiile de cult în stil gotic – zvelte și cu arcaturi ascuțite, generatoare de împingeri oarecum limitate - din Transilvania.

În cadrul edificiilor în stil gotic sau neogotic putem încadra Biserica Neagră din Brașov (1384-1477), de formă basilicală și biserica evanghelică din Bistrița (sec. XIV), fig. 3. Specific pentru aceste construcții este folosirea cvasitotală a materialului de construcție piatra naturală, cu excepția acoperișurilor, unde s-a utilizat lemnul la șarpante (de tip gotic în Transilvania).

Tot în perioada medievală de început găsim și o serie de edificii ortodoxe din Muntenia și Moldova. Aici stilul specific este cel bizantin, forma în plan a

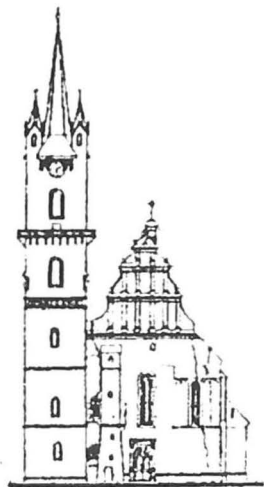

Fig. 3. Biserica evanghelică din Bistrița

edificiilor fiind de tipul cruce greacă înscrisă, dar și cea treflată. Se dau ca exemple: vechea mitropolie din Târgoviște, fig. 4, (începutul sec. XV, completată la începutul sec. XVI), biserica Mănăstirii Cozia (1387), fig. 5, biserica Sf. Treime din Siret (1375-1391) și cea a Mănăstirii Cotmeana (1378). La aceste edificii de cult se remarcă existența unei mai bune

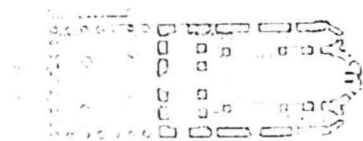

Fig. 4. Biserica mitropolitană din Târgoviște

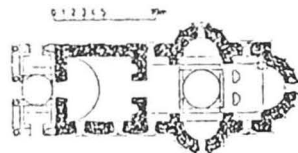

Fig. 5. Biserica M-rii Cozia

conformări seismice în plan, datorate prezenței peretelui structural interior/diafragma dintre pronaos și naos, lucru care echilibrează rigiditățile la solicitări laterale pe cele două direcții principale în plan.

- Perioada medievală mijlocie

Această etapă istorică este cea mai bogată și reprezentativă pentru monumentele de cult din țara noastră, cu precădere din zona extracarpatică. Vom accepta că perioada medievală de mijloc se întinde pe intervalul de timp al celei de a doua jumătăți a secolului al XV-lea până în prima jumătate a secolului al XVII-lea. Fără a le încadra din punct de vedere ornamental-estetic în stilurile oficializate muntenesc, moldovenesc, oltenesc - la fiecare dintre acestea constatându-se o sinteză a altor stiluri, mai ales din aria de

influență a arhitecturii bizantine -, vom considera că, pe ansamblu, aceste construcții religioase respectă tradițiile clasicului stil bizantin, (continuator la rândul său al arhitecturii romanice cu acele specifice arce circulare și, la edificiile mai importante, cu ancadramentele din piatră ale golurilor din zidării). În cazul bisericilor ortodoxe, cele predominante ca număr, se pot stabili practic două etape de timp, după conformarea lor structurală în plan:

Etapa de trecere (tranzitie) de la spațiile de mici dimensiuni în plan la cele de mari dimensiuni. Încă se mai păstrează separarea părților din biserică prin ziduri transversale masive.

Se dau ca exemple bisericile:

- Sf. Mihail și Gavril din Războieni (1496), (cu un zid interior), fig. 6;
- Sf. Nicolae din Iași (1491-1493, refăcută între anii 1677-1678), (cu două ziduri interioare);

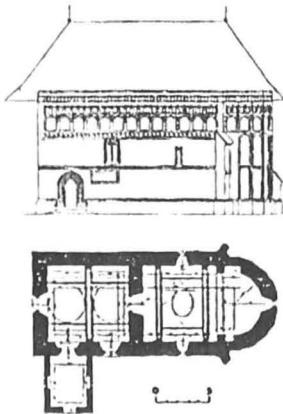

Fig. 6. Bis. Sf. Mihail și Gavril Războieni

- Sf. Nicolae din Rădăuți - zisă "Bogdana" sau "a lui Bogdan" - (după 1400), (unde găsim nu mai puțin de 2-3 ziduri transversale interioare), fig. 7;
- Sf. Dumitru din Suceava (1534-1535), (cu 1-2 ziduri transversale interioare, plus pilaștri la pridvor); fig. 8;
- Mănăstirii Căpriană-Lăpușna (cca. 1541-1546, în Basarabia de astăzi), (cu trei

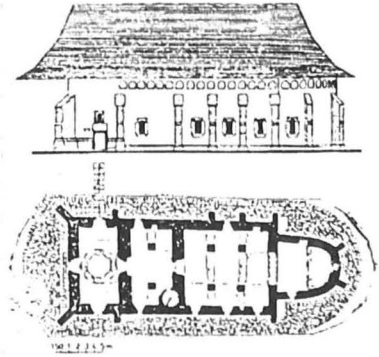

Fig. 7. Biserica Bogdana din Rădăuți

ziduri transversale interioare și alți pilaștri puternici la pridvor);

- Biserica domnească Adormirea Maicii Domnului din Târgoviște (1583-1585), (cu un zid interior între pronaos și naos, altul între pridvorul având niște colonade foarte dese și pronaos);

Desigur, aici se pot încadra și bisericile mănăstirilor din nordul Moldovei (Putna, 1466-1470; Voroneț, 1488-1590, Humor, 1530); biserica Sf. Ioan din Arbore - jud. Suceava (1502) s.a.

Etapa de mijloc propriu-zisă, a spațiilor interioare lărgite. S-au eliminat zidurile transversale interioare, arcele de dimensiuni mai mari rezemând pe pilaștrii

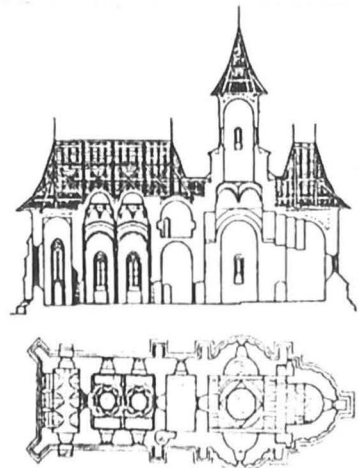

Fig. 8. Biserica Sf. Dumitru Suceava

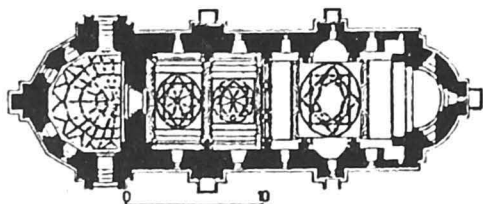

Fig. 9. Biserica M-rii Dragomirna

rezultați din extinderea ușoară spre interior a zidurilor longitudinale.

Exemple tipice de astfel de biserici:

- Mănăstirea Dragomirna (1608-1609), (unde totuși mai există un zid transversal între altar și naos), fig. 9;
- Mănăstirea Snagov (cca. 1517), (în dublă cruce greacă înscrisă); Mănăstirea Mihai Vodă din București (1589-1592), (în formă de cruce treflată);
- Mihai Vodă din București (cca. 1559), (tot treflată), fig. 10, Bârnova, județul Iași (1629-1665), (tot cu un perete transversal interior, dar plasat între pronaos și pridvorul închis), fig. 11;
- M-rea Radu Vodă din București

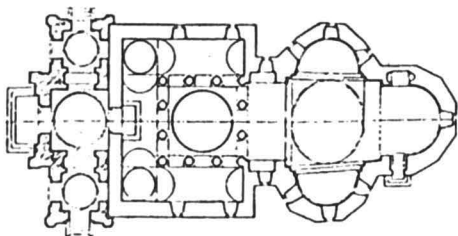

Fig. 10. Biserica Mihai Vodă București

(1614), (cu un plan mai deosebit, marcând trecerea spre o nouă perioadă, reunind o cruce treflată cu o alta înscrisă - ultima incluzând și coloane interioare în centrul planului lărgit al pronaosului); exemplele ar putea continua, însă caracteristicile structurale se încadrează în tipul celor deja descrise.

Putem considera că cea de a doua jumătate a secolului al XVII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea constituie

perioada medievală târzie pentru structurile de biserici românești, când are loc trecerea la perioada modernă. De acum înainte influența stilului clasic bizantin nu mai este totală, ci se constată că se introduc și alte stiluri (gotic, baroc și altele), de multe ori într-un mod eclectic.

În zona extracarpatică putem asista la penetrarea barocului ucrainean, suprapus peste vechiurile stiluri românești neo-bizantine, așa cum se constată la

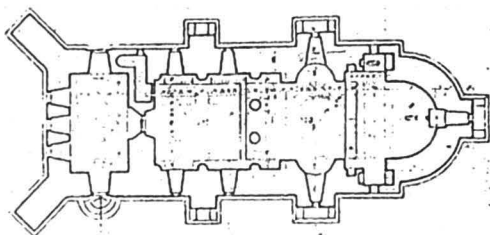

Fig. 11. Biserica Bârnova

bisericile ortodoxe:

- Sf. Gheorghe din Pitești (după 1645), fig. 12;
- Sf. Precista din Galați (1647, (refăcută și remodelată după seismul din anul 1802); Sf. Voievozi - "Frumoasa" - din Iași (1836-1839), fig. 13;

De reținut că, "inovațiile" se referă mai ales la fațade și elementele nestructurale principale (șarpanta acoperișului, de exemplu) și nu la structura principală de rezistență, care rămâne în esență la fel cu aceea din subperioada medievală mijlocie propriu-zisă.

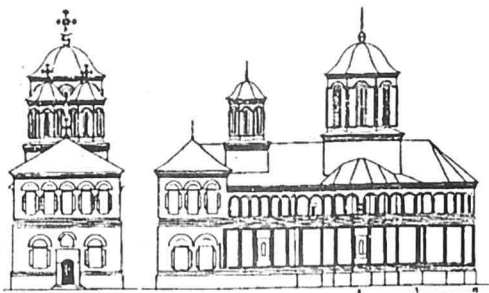

Fig. 12. Biserica Sf. Gheorghe Pitesti

În Transilvania formele barocului de tip germanic se suprapun peste construcțiile de tip sală ale bisericilor reformate sau neo-bazilicale ale unor biserici romano-catolice. Astfel se pot cita:

- biserica unitariană din Cluj-Napoca

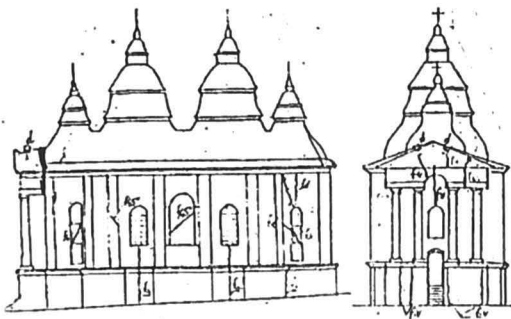

Fig. 13. Biserica Frumoasa Iasi

(finele sec. al XVIII-lea), (cu o șarpantă de acoperiș având un caracter baroc);

- biserica catolică Mănăstur-Calvaria tot din Cluj-Napoca (aceeași perioadă de execuție), (cu o șarpantă având un caracter eclectic).

• Perioada modernă

Putem considera că, această ultimă perioadă a construcțiilor de cult vechi începe în anii în care s-au introdus unele elemente din beton armat și se sfârșește odată cu apariția codului P100-78. Desigur, în etapa care include finele secolului al XIX-lea și se termină la instaurarea comunismului în România s-au realizat numeroase biserici din zidărie, în comparație cu ce s-a putut ridica în "epoca" dictaturii comuniste, când practicarea religiei a fost cât se poate de mult îngrădită.. Și aceste edificii, mai dificil de catalogat ca fiind monumente istorice, dar valoroase din punct de vedere funcțional și arhitectonic (chiar dacă nu se încadrează absolut unui stil clasicizant), au fost afectate din punct de vedere al siguranței structurale în urma diverselor acțiuni agresive, și, în mod special, de către acțiunea cutremurelor de pamânt și a tasărilor inegale ale terenului

de sub fundații.

Vom menționa aici doar câteva dintre edificiile de cult creștin-ortodox cu o plastică foarte valoroasă, respectiv, catedralele:

- din Dorohoi;

- a Reîntregirii Neamului de la Alba Iulia;

- Mitropolitană a Banatului din Timișoara, (cu stilizarea stilului clasic moldovenesc);

- Mitropolitană a Moldovei din Iași (1833-1880), (cu un plan de tip cvasi-bazilical, cu arce în sens longitudinal între corpul central și navele laterale, cu suprafețe aparent de dublă curbură rezemate pe arce, având semicupole la altar și la "pridvor" - între cele două turnuri anexă de la fiecare extremitate est și vest, care echilibrează estetic întregul ansamblu structural);

- Episcopală din Galați (1913-1917), cu o zveltețe remarcabilă.

Comportarea unor substructuri și elemente specifice. Constatări in-situ și studii de simulare numerică

Specificitatea structurală a clădirilor de cult - monumente istorice - constă în special din prezența unor elemente specifice în cadrul ansamblurilor, [6] și [9], constând în:

- pereții structurali longitudinali - principale elemente verticale de rezistență pentru sarcinile gravitaționale, dar și seismice în sensul axului longitudinal al construcției;

- arcele transversale, uneori și unele diafragme transversale cu gol/goluri - cu rol autoportant la sarcinile gravitaționale, dar și antisismic la acțiunile pe direcție transversală în plan și/sau pe verticală;

- absida (principală) a altarului - cu o formă semicirculară în plan

- absidele laterale - cu diferite grade de dezvoltare.

De subliniat la biserici este predominanța elementelor curbe (cvasi-absente sau rare la edificiile laice), iar la edificiile monumente istorice este de subliniat și masivitatea zidurilor (și pilaștrilor). Datorită prezenței acestor elemente, la acțiuni de tip gravitațional apar forțe de împingere care supun subsistemul principal de rezistență (pereții, pilaștrii, coloanele) unor solicitări semnificative de încovoiere. De multe ori, avarierea elementelor structurale este datorată prioritar acestor împingeri și abia în secundar este produsă din alte cauze (seisme, tasări diferențiate sub fundații, incendii).

O mică discuție axată pe "elemente" se impune, bazându-ne și pe simulările numerice efectuate de autorul comunicării de față, împreună cu dl. drd. ing. L. Agavrioloaie, [14] - căruia îi mulțumesc pentru foarte buna colaborare (ce am avut-o în cadrul INCERC Iași).

Arcele - elemente tipice la construcțiile de cult vechi

Arcele au în principal o descărcare la fundație, fie prin pereții structurali de reazem, fie prin "picioarele" proprii, (care sunt solidarizate de pereții structurali prin zidire întrețesută). Mai pot rezema pe

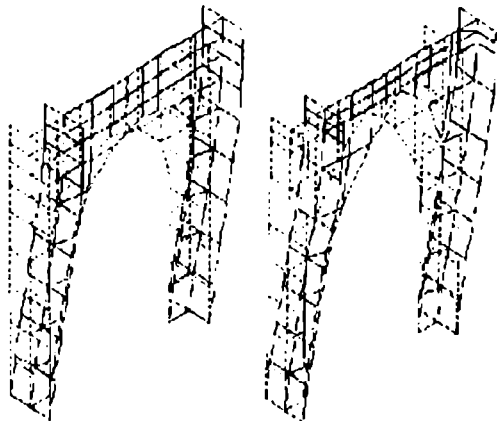

Fig. 14. Modele FEM de arce la seism

coloane - cazul unor biserici de rit romano-catolic; similar pot descărca și pe unele suprafețe cu dublă curbură sau prin intermediul lintourilor din piatră naturală la coloane.

Extinderea câmpului de fisuri la arcele din zidărie conduce la concentrarea tensiunilor spre nașterea acestora. Fenomenul este mai accentuat la arcele ogivale decât la cele circulare.

În fig. 14 se redau două modele de arce pe pilaștri (circular, respectiv ogival - gotic) la seisme.

Bolțile

Bolțile sunt amplasate în zonele pronaos și exonartex. În formă de "leagăn" (boltă cilindrică simplă) sau de bolți intersectate, mai rar, în formă de "mâner de coș" cu trei sau cinci centre. Realizate similar arcelor (bolțari de piatră naturală sau zidărie din cărămizi ceramice).

Studiile parametrice ([14]) au arătat următoarele:

Lipsa timpanului la capătul bolților circulare flexibilizează exagerat substructura "boltă + ziduri de susținere", (pentru acțiunile orizontale, de tip seismic).

O suprapunere de "cedare de reazem" face acest fenomen și mai periculos, tensiunile maxime la nașterile bolților majorându-se foarte accentuat.

În fig. 15 se redau două modele de bolți circulare pe pilaștri (la seisme și la cedare de reazem).

Cupolele

Cupolele sunt de formă semisferică, mai rar semielipsoidală, având grosimi variind în trepte sau continuu (maxime la nașteri, minime la chei). Utilizate la:

- turla, nartex, exonartex (în formă de cupole "întregi");
- altar și absidele laterale (în formă de semicupole);

Au o descărcare pe arce sau direct pe

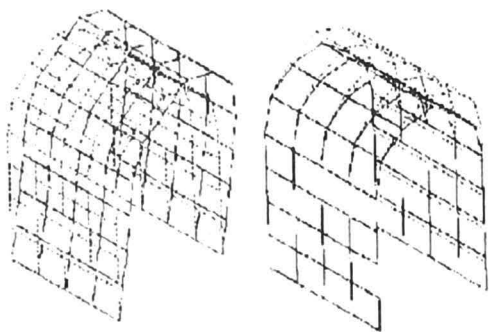

Fig. 15. Modele FEM de bolti la seism si la cedare de reazem

peretii structurali.

Rezultatele studiilor parametric (deja menționate) arată următoarele:

Cupolele au o mai bună "aptitudine" de a rezista la acțiuni seismice, deoarece fisurarea după meridiane le reduce foarte puțin rigiditatea laterală.

Degradarea cupolelor are și un efect defavorabil, în sensul că vor fi suprasolicitate elementele lor de susținere (în special pereții care preiau eforturile transmise de cupole prin intermediul arcelor); fenomenul amintește de grinda cu vute dublu încastrată (majorarea vutelor produce creșterea momentelor de încastrare perfectă).

În fig. 16 se prezintă un model de cupolă semicirculară pe arce și ziduri (la seism).

Turile și turnurile bisericilor. Implicații structurale speciale în reabilitarea structurală

S-a menționat și în alte ocazii (de exemplu în comunicarea [13]) rolul "special" al turelor bisericilor ortodoxe și al turnurilor de la bisericile catolice și reformate, în cazul oscilațiilor de răspuns la acțiunea cutremurelor de pământ.

Trebuie reținute următoarele aspecte esențiale:

Turile - appendice la corpul bisericilor ortodoxe - produc distorsiuni ale parametrilor de răspuns, (cu relevanță

pentru structură fiind deplasările și accelerațiile/forțele de inerție relative față de "planșeul" bisericilor), iar la seisme "cad".

De exemplu, cu ocazia expertizării bisericii Banu din Nicorești, județul Galați, unde s-au efectuat calcule complexe cu elemente finite, a reieșit ce înseamnă "conlucrarea" dintre diversele rigidități - ale <<parterului>> bisericii și ale turelor. Consolidarea/rigidizarea turlei peste Pantocrator (cea fără avarii acum) ar conduce la o avariere și mai serioasă a zonei altarului, chiar și (supra)consolidând această absidă. Cazul a fost deja prezentat în lucrarea [13].

Turnurile - anexe alipite la unul dintre capetele de pe axa longitudinală a

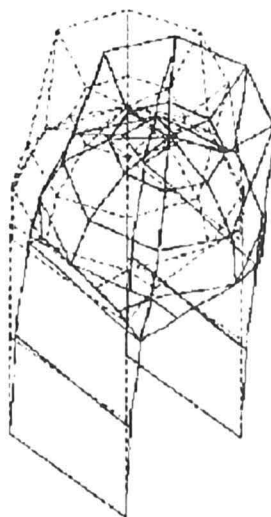

Fig. 16. Model FEM de cupolă pe reazeme la seism

bisericilor catolice și reformate - produc la rândul lor distorsiuni de răspuns seismic, ajungându-se chiar la desprinderea turnului de biserică; apoi ar urma potențiala coliziune dintre cele două corpuri oscilante.

Dar și la acțiunile din gruparea fundamentală apar probleme de genul fisurării/separării în corpurile rigide "turn" și "corpuri de biserică", din cauza tasărilor

diferențiate ale terenului de sub fundații. Astfel de fenomene pot fi întâlnite adesea la bisericile catolice și reformate, dar și la bisericile ortodoxe (de exemplu la Catedrala Mitropolitană din Iași, la biserica din Hândrești, comuna Oțeleni, județul Iași s.a.).

În general, consolidarea zonelor de îmbinare ale acestor corpuri cu rigidități și presiuni mult diferite sub talpa fundațiilor ar muta zona viitoarelor degradări în imediata lor vecinătate. Aceste concluzii au reieșit dintr-o serie de simulări numerice efectuate de autorul comunicării actuale cu un program de elemente finite.

Procedeele de consolidare – răspuns la cauzele avariilor

În continuare se prezintă sumar cauzele generale ale avarierii specifice bisericilor - monumente istorice, precum și măsurile adecvate de reabilitare structurală, ([7], [8], [10] și [13]).

O cauză generală a degradării structurale a monumentelor istorice o constituie factorii agresivi de mediu, cu binecunoscutul și inevitabilul fenomen al îmbătrânirii materialelor. Astfel, chiar și "cel mai autentic monument istoric", nu mai este absolut autentic, lucru subliniat la un precedent simpozion de la Cluj și de prof.dr.ing. M. Mihăilescu.

Deoarece factorii agresivi sunt de natură fizico-chimică, rezolvarea va fi de aceeași natură, nefăcând obiectul lucrării de față. Totuși vom menționa soluționările de tip impregnare (una dintre variante - nu totdeauna recomandabilă - fiind injectarea cu lapte de ciment) și peliculizare sau pe aceea a înlocuirii zonelor puternic degradate cu material similar, dar posedând bune rezistențe mecanice.

Degradarea în timp a subsistemelor de fundare este o altă cauză majoră de avariere a monumentelor istorice. În general, aceste degradări privesc pilonii de

lemn care au putrezit și, în consecință, s-au produs tasări diferențiate ale terenului de sub fundațiile zidurilor.

Sunt și situații în care chiar terenul suferă degradări, așa cum este cazul unor prăbușiri locale la pământurile sensibile la umezire sau cel al variațiilor mari de volum la pământurile contractile.

Soluțiile vor privi în primul rând infrastructura (fundațiile și terenul).

Pentru zonele seismice, așa cum este cazul pentru o bună parte din teritoriul României, cel mai agresiv factor este cutremurul de pământ cu intensitate ridicată, iar avariile vor afecta mai ales suprastructura.

Concluzia firească: Soluțiile vor privi în primul rând structura.

O întrebare-cheie la care trebuie răspuns înainte de începerea proiectării lucrărilor de consolidare este: La ce nivel de siguranță (antiseismică) se va aduce monumentul istoric prin intervențiile structurale? Unul comparabil cu cel al construcțiilor noi sau se va accepta din nou un grad de vulnerabilitate seismică ridicat, pe considerentul de a nu "tulbura" vestigiul istoric prin introducerea de materiale noi, chiar mascate, în construcția veche?

Autorul lucrării de față - la fel ca și alți specialiști în structuri de rezistență - consideră că prima alternativă, cea a ridicării nivelului de asigurare, este cea mai corectă, chiar dacă unii consideră că pentru monumentele istorice cutremurul ar fi altul decât pentru construcțiile moderne. Cel puțin așa s-ar înțelege din ideile vehiculate de a avea un cod seismic separat, ca și cum cutremurele de pământ nu ar fi fenomene naturale care nu depind de voința omului!

Deoarece dorim să conferim durabilitate certă (și nu doar presupusă) monumentelor istorice, amplasate în zone seismice, este evident că mai bine să le protejăm efectiv decât să continuăm cu discuții fără finalitate.

Ceilalți specialiști nu ar trebui să manifeste rezerve față de soluția "capitală", adică cea care impune soluții "ireversibile" de consolidare, dar cu asigurarea păstrării aspectului inițial al construcțiilor monumentale istorice.

Trebuie subliniat faptul că, soluțiile "reversibile" de consolidare sunt de fapt cele vizibile, așa cum este cazul cu elementele metalice exterioare (de sprijinire sau de post-tensionare). De multe ori, soluțiile reversibile nici nu conferă suficientă siguranță antiseismică construcțiilor, fiind similare ca efect cu lucrările "cosmetice", adică cele la care se refac în esență doar finisajele, din dorința de a nu se introduce materiale ale epocii noastre în obiecte cu valoare istorică, (doar s-a arătat că o "autenticitate de 100 %" nu există).

Ori ce dorim? Să lungim cât mai mult existența monumentului sau să nu-l "atingem" în nici un fel, dar cu riscul pierderii acestuia la primele solicitări excepționale?

Ca soluții ireversibile obișnuite vom menționa pentru pereții din zidărie:

- Injectările cu lapte de ciment sau var hidrolic;
- Rezidirile locale (cu mortar nou, de calitate);
- Introducerea de armări locale, inclusiv de tip bare pretensionate;
- Înglobarea de pene metalice;
- Cămășuirile cu mortar de ciment și plase din bare de oțel;
- Crearea de ranforsări gen "schelet din beton armat" în conlucrare cu zidăria veche.

Pentru fundații vom menționa soluția ireversibilă a subzidirilor (ori subturnărilor de beton), iar pentru "planșee" (cupole, arce etc.) vom aminti cămășuirile (suprabetonările totale sau parțiale, la extradrosuri pentru a nu fi vizibile) tot ca o soluție ireversibilă.

Metodele asigură creșterea capacităților portante și a rigidităților, în general, nepunând probleme restauratorilor de monumente istorice (arhitecți și pictori).

Trebuie precizat faptul că, deși sunt ireversibile, intervențiile precizate au un efect absolut benefic privind durabilitatea construcției reabilite, iar cele mai multe din astfel de intervenții vor fi bine mascate (adică nevizibile) și îmbinate cu măsuri de evitare a migrării apei în interiorul zidărilor, nealterând în consecință aspectul original al monumentelor istorice.

Vom analiza pe scurt soluția ranforsării cu "schelet" (sâmburi și centuri) din beton armat. Este o metodă preferată de prof. Al. Cișmigiu, care afirmă că această intervenție structurală "înobilează" materialul vechi și de slabă calitate mecanică (zidăria). Recurgerea la soluția "scheletului înglobat în zidărie" ridică problema modului de calcul a rezistenței și deformabilității structurii consolidate.

Autorul prezentei lucrări apreciază că cea mai adecvată metodă de calcul - posibilă la ora actuală la noi în țară - este cea a elementelor finite, [10], cu amendamentul că ar trebui ținut cont de discontinuități, și, pe cât posibil, de fenomenul de fricțiune. Se precizează că prin teste pe platforma seismică autorul a obținut valori de numai 0.15 - 0.2 pentru factorul de fricțiune dinamic la zidăriile vechi, față de 0.5 cât precizează o serie de referințe normative.

Pentru zonele "inobilate" cu beton armat se recomandă considerarea unui modul de elasticitate echivalent, E_{ech} ; iar pentru ochiurile dintre sâmburi și centuri valoarea aferentă zidăriei vechi, E_z . Modulul E echivalent pentru zona ranforsată "zid-beton armat" se poate determina cu formula: $E_{ech} = [E_b A_b + E_z A_z] / [A_b + A_z]$.

Dacă din analiza numerică rezultă că la acțiunile seismice de calcul (pentru

nivelul de asigurare propus) nu se depășesc valorile de fisurare înclinată pentru "ochiurile" din zidărie veche ($s_1 < R_p$), atunci înseamnă că intervenția propusă este eficientă. În caz contrar, trebuie revizuită consolidarea, prin redistribuirea și majorarea zonelor de beton armat înglobat în masa zidăriei.

Datorită spațiului alocat comunicării s-a renunțat la exemplificări de consolidări (chiar și dintre cele la care autorul a lucrat în calitate de expert tehnic și/sau de proiectant de rezistență).

BIBLIOGRAFIE

- Szabo B., *Castele, fortificații - introducere în teoria reabilitării structurilor de rezistență* - în vol. "Tusnad, 1986, Teoria și practica reabilitării structurilor monumentelor istorice", Ed. T3, 1997.
- Szabo B., *Introducere în teoria structurilor*, Cluj-Napoca, Ed. Utilitas, 1997-1998.
- Curinschi-Vorona G., *Arhitectură, urbanism, restaurare*, Ed. Tehnică, 1996.
- Olaru D., *Cercetări în vederea creșterii gradului de asigurare seismică a construcțiilor importante vechi din zidărie. Studiu de inventariere, analizare și sistematizare a datelor*, Rap. INCERC Iași, ctr. B27.2/99, faza 1/99.
- Mironescu M., Petrovici R., Ionescu D., Cișmigiu A., *Metodologie privind evaluarea riscului și propunerile de intervenții necesare la structurile monumentelor istorice ...* - Rap. Inst. de Arhitectură București, 1998.
- Olaru D., *Clădiri vechi din zidărie. Particularități în evaluarea siguranței structurale*, în *Construcții*, 4, 1997.
- Cișmigiu A., Cișmigiu M., *The seismic pathology of religion-related buildings in Romania and their treatments according to article 10 of Venice Chart*, CD-ROM "Proc. of 11th WCEE", Mexico, 1966.
- Lazăr I., *Contribuții la reabilitarea construcțiilor din patrimoniul național cu elemente din beton armat*, Teză de doctorat, UT Iași, 1999.
- Olaru D., Agavriiloaie L., *Cercetări în vederea creșterii gradului de asigurare seismică a construcțiilor importante vechi din zidărie. Studiu privind reabilitarea ...*, Rap. INCERC Iași, ctr. B27.2/99, faza 2/99.
- Olaru D., *Tendențe actuale de analiză a comportării monumentelor istorice și modalități de consolidare a bisericilor din zidărie*, în vol. "Al doilea Simpozion științific de Teoria și practica reabilitării structurilor de rezistență istorice", Cluj-Napoca, 1998.
- Olaru D., Mitroi C., *Expertiza tehnică a bisericii M-rii Adam, jud. Galați*, 2001.
- Olaru D., Mitroi C., *Expertiza tehnică a bisericii Sf. Nicolae, zisă Banu, din Nicorești, jud. Galați*, 2001.
- Olaru D., Mitroi C., *Particularități ale reabilitărilor structurale la bisericile ortodoxe din regiuni seismice*, în vol. *Simpozionul "Monumentul - Traditie și viitor, Iași - Lacul Roșu*, 2001.
- Olaru D., Agavriiloaie L., *Studiu privind reabilitarea ...*, Rap. INCERC Iași, 16/4, B27.2/1999.

REABILITARE CLĂDIRI BAI A COMUNALĂ - IAȘI

Adrian Mihalache

1. Date generale

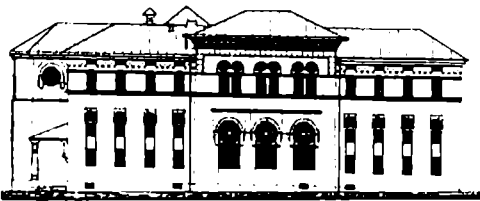
Clădirea analizată - BAI A COMUNALĂ IAȘI - a fost construită de către Primăria Iași după anul 1895, pe amplasamentul edificiului medieval existent, care fusese realizat în timpul domnitorului Vasile Lupu.

Amplasamentul clădirii este în zona centrală a municipiului Iași, cu stabilitatea locală și generală asigurată, zonă de intensitate seismică "C" cu $K_s = 0,20$ și perioada de colț $T_c = 1,00$ sec.

Stratificația terenului este:

- umplutură de pământ cu bucăți de piatră și cărămidă în grosime de 2,10 - 2,50 m;
- praf argilos loessoid de 1,00 ± 2,00 m;
- praf argilos.

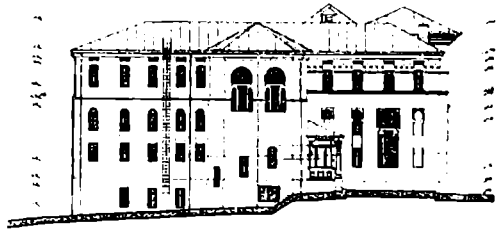
Apa subterană este prezentă la o adâncime de cca 4,50 - 5,00 m de la nivelul terenului.

FATAȚA COMUNALĂ

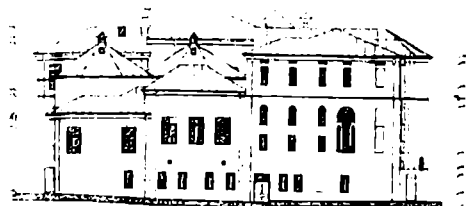
2. Descriere clădire

Clădirea a fost construită din zidărie de piatră și cărămidă, cu subsol - demisol, parter și etaj. Imobilul situat în strada Mitropoliei (actualmente Crișan), nr. 6 - 8 s-a bucurat de atenția municipalității și a fost bine întreținut pentru acele vremuri. Astfel ansamblul a fost renovat în anul 1923

FATAȚA LATERALĂ STÂNGĂ

respectiv în perioada 1934 - 1937 și s-au executat reparații curente 1939 , 1949 și 1977. Ansamblul era compus din baie și locuințe pentru administrație. Construcția cu dimensiunile în plan de 30 x 28 m are subsol (demisol), parter și etaj și era compusă din 67 încăperi. Structura de rezistență a clădirii este alcătuită din pereți dispuși pe cele două direcții principale cu grosimi de 40 - 120 cm la subsol (demisol), de 40 - 90 cm la parter și de 40 - 50 cm la etaj. Pereții portanți sunt realizați din piatră și cărămidă plină cu mortar de var, lut și ciment la demisol și parter și din cărămidă la etaj. Înălțimea demisolului este de 3,60 m a parterului de 4,00 (5,50) m, iar a etajului de 3,40 m. Fundațiile sunt din zidărie de piatră cu mortar de var. Planșeele sunt în varianta grinzi metalice cu bolțișoare de cărămidă. Acoperișul este de tip șarpantă din lemn cu învelitoare din tablă. Tencuielile interioare și exterioare sunt dm

FATAȚA ÎNFRONTALĂ

mortar de ciment.

3. Observații privind clădirea

Clădirea are o structură din pereți portanți realizați din zidărie de piatră și cărămidă cu mortar de var, lut sau ciment și are acoperișul de tip șarpantă cu învelitoare din tablă. Planșeele sunt suficient de groase (masive) - în varianta grinzi metalice cu bolțișoare de cărămidă. Construcția realizată la începutul secolului XIX a suportat mai multe cutremure majore dintre care se remarcă cele din 1908, 1934, 1940, 1977.

Expertiza tehnică efectuată arată că la structura de rezistență au apărut degradări ca fisuri la parapet, ferestre, pereți interiori și tavane. De asemenea sunt unele degradări locale în zidurile portante.

4. Lucrări de consolidare

Capacitatea de rezistență (minimă, după P2 - 85) pentru fiecare direcție principală a fost evidențiată prin gradul minim de asigurare la acțiuni seismice (R) cu valori de $P7 = 0,45$ și $R^L = 0,514$ pentru un coeficient de degradare $D = 0,8075$.

Valoarea minimă recomandată pentru gradul nominal de asigurare la acțiuni seismice în funcție de clasa de importanță a clădirii este de R minim = 0,50.

Lucrările de intervenție - consolidare propuse nu aduc modificări la dimensiunile, forma și proporțiile care definesc arhitectura interioară și exterioară a clădirii.

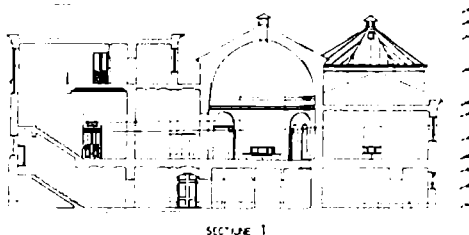
Lucrările de intervenție constau din:

- * eliminarea umezelii acumulate în masa pereților și planșeelor;
- * îndepărtarea conductelor de apă vechi, părăsite;
- * desfacerea și repararea locală a zonelor degradate din ziduri;
- * refacerea continuității zidăriei afectate de fisuri;
- * mărirea capacității de rezistență la demisol și parter prin introducerea în

volumul pereților prin injectare mortar fluid marca 300;

- * protejarea elementelor metalice din planșee;
- * realizarea unui sistem de ventilație naturală eficient coroborat cu un sistem mecanic;
- * repararea, consolidarea șarpantei și înlocuirea învelitorii de tablă;
- * refacerea sistematizării verticale și a trotuarelor cu prevederea de rigole și pante corespunzătoare.

Lucrările de injectare mortar fluid în pereți se execută prin interior, numai după finalizarea tuturor lucrărilor de reabilitare prevăzute.

Soluția de consolidare - reabilitare prin introducerea de mortar de ciment în volumul peretelui conduce la:

- îmbunătățirea legăturii dintre elementele componente ale zidului;
- creșterea capacității de rezistență a elementului cu reactivarea particulelor din liantul vechi și umplerea golurilor;
- liantul zidăriei ajunge la calitățile unui mortar M 50z.

Prin executarea lucrărilor de intervenție și consolidare propuse se preconizează obținerea unui grad nominal de asigurare la acțiuni seismice superior și anume:

$$\underline{R^T = 0,52} \text{ și } \underline{R^L = 0,64}$$

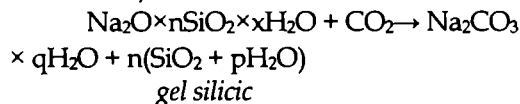

ASPECTE ALE PROCESELOR DE CONSOLIDARE A FUNDAȚIILOR MONUMENTELOR PRIN SILICATIZARE

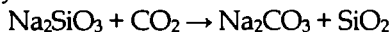
Ion Sandu, Adrian Dima, Irina-Crina Anca Sandu,
Ioan Gabriel Sandu

1. Introducere

Procedeul utilizării silicaților solubili în sistem apos, ca liant, a fost și este foarte mult utilizat la obținerea formelor de turnare din amestecuri pe bază de materiale naturale silicioase (nisip, bentonită de turnătorie, caolin, caolinit, cromit, cromomagnezină etc.) și anumite tipuri de argile [1]. Procesul de liere cu silicați solubili are la bază fie mecanisme asemănătoare realizării și consolidării frescelor cu hidroxizilor alcalino - pământoși, proces numit *carbonatare*, când are loc reacția:

sau în formă restrânsă

fie alte procese acido-bazice sau de schimb ionic, cu absorbție sau eliminare de apă, în care sunt implicate forțe de adeziune și coeziune.

În primul caz, *gelul de silice* leagă granulele de nisip cuarțos între ele, realizând întărirea amestecului de formare, prin insuflare de CO_2 .

De aici, a fost „împrumutat” și pentru *procesele de consolidare* a structurilor instabile de tipul sistemelor sol - fundație sau chiar a fundațiilor degradate (din roci gresase, ușor friabile, cu mortare din nisipuri argiloase etc.), când se aplică procedeele silicatizării sau electrosilicatizării, în urma injectării sub presiune a soluțiilor apoase de silicat de sodiu.

Procesul de formare în structurile

injectate a silicaților insolubili sau a SiO_2 este foarte îndelungat, fiind mult mai lent decât procesele de osmoză și segregare, care au loc sub influența *gradientilor hidrici* (apa capilară, apa pendulară, apa zeolitică, apa ascensională, apa freatică și apa meteorică). De aici o serie de neajunsuri. Un singur exemplu este edificator: la nivelul anilor 1970 s-a executat consolidarea fundației Teatrului Național din Iași de către o echipă condusă de mult discutatul (din respect pentru unele realizări nu acceptăm să-l numim „controversatul”) specialist *Dinu Moraru* din cadrul *Institutului de Cercetări în Construcții și Economia Construcțiilor (INCERC)*, București. Acesta a injectat în structurile adiacente fundațiilor peste 600 de tone de silicat de sodiu, din care circa 225 de tone îl reprezintă sodiul ionic mobil, care, sub influența apelor freatice și a fundațiilor noilor construcții din vechiul nucleu urban, a migrat ascensional spre zonele marilor monumente ale Iașului, ce delimitează platforma vechiului sit urban, ale căror efecte distructive sunt foarte evidente la Palatul Culturii, Biserica Trei Ierarhi, Catedrala Mitropolitană, Casa Dosoftei și altele.

Un alt exemplu, la elucidarea căruia autorii au avut unele contribuții, în cadrul unui Consorțiu Interuniversitar European, este cel de la o biserică catolică de pe malul Atlanticului, din apropierea orașului portughez Setubal, unde pigmenții de cinabru ai frescelor de exterior și interior s-au degradat în urma silicatizării fundațiilor prin deplasarea culorii în alb (un

caz particular, unic în felul său, datorită formării calomelului - Hg_2Cl_2) sub influența igrasiei contaminate biotic și a eflorescențelor.

2. Chimismul silicaților

Dacă ne referim la dioxidul de siliciu [2, 3], acesta poate fi considerat anhidrida acidului ortosilicic, un compus cu caracter amfoter - slab acid, la care se poate stimula atât procesele acide, date de forma H_4SiO_4 , cât și procesele bazice ale formei $\text{Si}(\text{OH})_4$ (primul proces fiind dominant). Legat de forma ipotetică a acidului ortosilicic, trebuie să remarcăm marea sa instabilitate, existând doar în forma acidului metasilicic, H_2SiO_3 , derivat obținut prin condensare cu eliminare de apă. Acesta este susceptibil de a forma *acizi polisilicici, silicați simplii sau dubli*, de tipul: *feldspatului, micii, azbestului, talcului și alții*. De asemenea, trebuie să amintim că la anumite concentrații în soluții se formează *hidrosoluri* sau, după caz, *hidrogeluri* cu capacitate de *peliculogen*. Aceste pelicule pot deveni *membrane semipermeabile sau impermeabile*, formând adevărate bariere pentru *osmoze și electroosmoze*, care devin *ireversibile*, conducând la procese nedorite, cum ar fi: *eflorescența, igrasia și umiditatea ascensională*, urmate de contaminarea microbiologică cu anumite mucești, licheni, etc.

Silicatul de sodiu sau de potasiu, cunoscut în tehnică sub denumirea de *sticlă solubilă*, mai este folosit ca liant pentru pigmenți, în tehnica picturii murale, având la bază procese de liere asemănătoare frescelor [4].

Silicații metalelor alcaline, au comportări de *hidrosilicați*, fiind solubili în sisteme apoase și greu solubili în sisteme organice neprotolitice. Ele se încadrează în sistemul ternar $\text{M}_2\text{O} - \text{SiO}_2 - \text{H}_2\text{O}$, deci și în structură cristalină conțin molecule de apă. Fenomenul de dizolvare a lor în apă este însoțit, de cele mai multe ori, de o descompunere a silicatulului. În acest caz, se

spune că silicatul are o *solubilitate incongruentă*, iar când dizolvarea are loc fără descompunere, *solubilitatea este congruentă*. De exemplu, unele forme de silicat de potasiu, la temperaturi normale, au numai solubilitate incongruentă, iar alte forme, corespunzătoare modulelor caustice ridicate, după cum vom vedea imediat, prezintă solubilitate congruentă, așa cum este cazul modulului caustic 4,0.

Legat de definirea *modulului caustic*, de exemplu, în formula sticlei solubile, pentru tipul „sticla de sodiu”, $\text{Na}_2\text{O} \times n \text{SiO}_2$, raportul molar dintre SiO_2 și Na_2O , care este foarte apropiat de cel gravimetric (deoarece au mase molare apropiate: 60 pentru SiO_2 , respectiv 62 pentru Na_2O), notat în cazul nostru cu *n* reprezintă *modulul caustic*. În funcție de acesta avem: *sticle solubile neutre*, cu $n = 3,3$ și *sticle solubile alcaline*, cu $n = 2,0$. La fel avem diverse module caustice și pentru sticla de potasiu, care variază de la 1,0 la 4,0.

Cum însă prin analiza chimică, conținutul de SiO_2 și Na_2O se determină, de obicei, în procente gravimetrice, atunci, modulul se determină cu formula:

$$n = (\% \text{SiO}_2 / \% \text{Na}_2\text{O}) \times 1,032.$$

Silicatul de sodiu, cel mai utilizat ca liant, are modulul cuprins între 2,5 și 2,9, iar densitatea între 1,42 și 1,49 g/cm³.

În cazul în care silicatul nu posedă caracteristicile de mai sus, corectarea lor se poate face astfel:

- *mărirea modulului* - prin adăugarea de clorură de amoniu (NH_4Cl);
- *micșorarea modulului* - prin adăugare de hidroxid de sodiu (NaOH);
- *modificarea densității* - prin variația conținutului de apă.

Proprietățile de liere ale silicatulului de sodiu se bazează pe faptul că la pierderea apei de constituție silicea din silicat formează un gel care învelește granulele de nisip sau îmbibă structurile poroase de argilă. Prin pierderea apei (fie prin uscare,

fie prin legarea acestora în urma unor reacții chimice), gelul se întărește și asigură structurilor, astfel consolidate, proprietăți mecanice superioare.

Silicații celorlalte metale, îndeosebi a celor polivalente, care pot avea cationii în stări de oxidare inferioare (cu caracter de la slab bazic, la bază puternică), intermediare (cu caracter amfoter) și respectiv, superioare (cu caracter de la slab la puternic acid), dau *silicați insolubili* (doar stările de oxidare inferioare, cu caracter bazic puternic dau, ca și metalele alcaline, silicați solubili). Astfel, metalele alcalino-pământoase, cu configurația electronică a stratului de valență ns^2np^0 , cu bazicitate slabă, formează membrane permeabile doar pentru apa liberă și semipermeabilă, până la impermeabilă, pentru cationi și anioni mari. Metalele din blocul „p”, cu configurația ns^2np^{1-2} , cu tendință spre *amfoterism*, formează silicați insolubili, susceptibili în realizarea de *membrane schimbătoare de ioni*, iar cele de tip „d”, mai ales din prima serie de tranziție, dau *membrane semipermeabile* sau chiar *impermeabile*, atât pentru apa liberă, cât și pentru ioni.

În acest context, membranele cu ioni ai metalelor din blocul „p”, în comparație cu cele din grupa alcalino-pământoase, prezintă o reversibilitate mai ridicată, atât pentru apa legată fizic, cât și pentru cea legată chimic, pusă pe seama amfoterismului acestora. În schimb, în funcție de natura și starea de oxidare a ionului metalic, membranele cu ioni ai metalelor din blocul „d” prezintă reversibilitate specifică, mult diferită pentru cele două tipuri de ape (*legată fizic*, sub forma apei higroscopice și a celei hidroscopecice, respectiv, cea *legată chimic*, prezentă sub forma grupărilor - OH amfotere, acide sau bazice).

Ținând cont de tipul cationului metalic, se cunosc diverse structuri ale silicaților, după cum urmează:

- *structură insulară sau izolată*, capabilă de a forma sisteme microcoloidale de tip *hidrosol* (de tip: zircon, olivina, topaz, silimanit, andaluzit, mulit etc.);

- *structuri de lanț și de bandă*, capabile de a forma *hidrogeluri* (de tip: spodumen, azbest, caolinit, montmorinolit, muscovit etc.);

- *structuri stratificate și spațiale*, responsabile de formarea *sistemelor membranare* (de tip: talc, mică, feldspat, sodalit etc.).

Datorită acestor modificări cristaline, întâlnim *fenomenul de polimorfism*, atât la silicații naturali, cât și cei de sinteză. Trecerea de la o formă polimorfă la alta sau obținerea unei anumite modificări cristaline este dictată de o serie de parametri structurali și de stare, dintre care amintim: natura și gradul de oxidare a cationului, concentrația ionilor în procesul formării silicatulului, pH-ul soluției, temperatura și altele. Se știe că, formele polimorfe sunt stabile în anumite domenii de temperatură. Cele stabile, sub temperatura de transformare polimorfă, sunt notate cu b, iar cele superioare prin a. Trecerea de la forma b la forma a este un proces endoterm, iar invers, exoterm. În urma acestor procese au loc schimbări de poziție a ionilor în rețeaua cristalină, trecând de la un sistem de echilibru la altul. Trebuie să menționăm că transformările polimorfe pot fi reversibile (*transformări enantiotrope*) sau reversibile (*transformări monotrope*).

3. Efecte membranare în procesele de silicatizare

Componentele principale implicate în procesele de consolidare prin silicatizare ale sistemelor sol - fundație sunt reprezentate prin următoarele faze (fig. 1):

- *solide* (argile, nisip, piatră, beton, mortar etc.);

- *lichide sau păstoase*, care formează pelicula de liant;

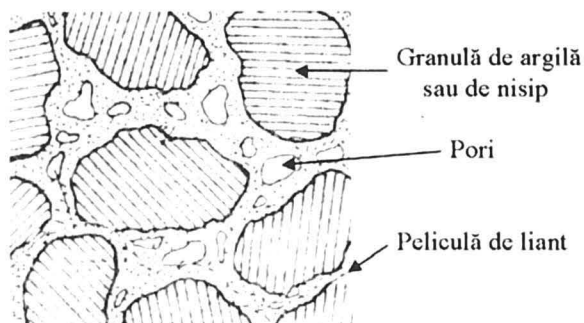

Fig. 1. Structura sistemului dispers granulă de argilă - liant

- gazoase, constituită din aer sau alte gaze încorporate în sistem în timpul lierii. Proprietățile fizico-chimice și mecanice ale unor astfel de sisteme disperse depind de natura și caracteristicile componentelor, precum și de mecanismul proceselor de peliculizare.

3.1. Structura micelară a microgranulelor de argilă monolit

Principalul constituent al argilei este caolinitul ($\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot 2\text{SiO}_2 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$), care prezintă o structură stratificată, specifică silicaților, ce rezultă din unirea unor tetraedre de $[\text{SiO}_4]^{4-}$, în celulele hexagonale prin intermediul unor punți de oxigen. Bazele tetraedrelor sunt așezate într-un plan și au sarcini electrostatice saturate,

rămânând doar sarcini libere numai la câte un vârf al tetraedrelor (fig. 2). Structura stratificată imprimă argilei un caracter lamelar, foios, care le conferă capacitatea de a cliva ușor la nivelul planurilor pe care sunt așezate tetraedrele.

Radicalul structural care se repetă este reprezentat prin clusterul $[\text{Si}_2\text{O}_5]^{2-}$. Structura caolinitului constă dintr-un strat de tetraedre $[\text{SiO}_4]$ legate între ele prin câte trei vârfuri în celule hexagonale. De acest strat este legat un alt strat octaedric $[\text{AlO}_2(\text{OH})_4]$ (fig. 2 b).

Valența liberă a O^{2-} (sau HO^-) se împarte către doi ioni Al^{3+} . Fiecare ion Al^{3+} , primește trei valențe de la cei doi O^{2-} și patru HO^- înconjurători. Stratul de

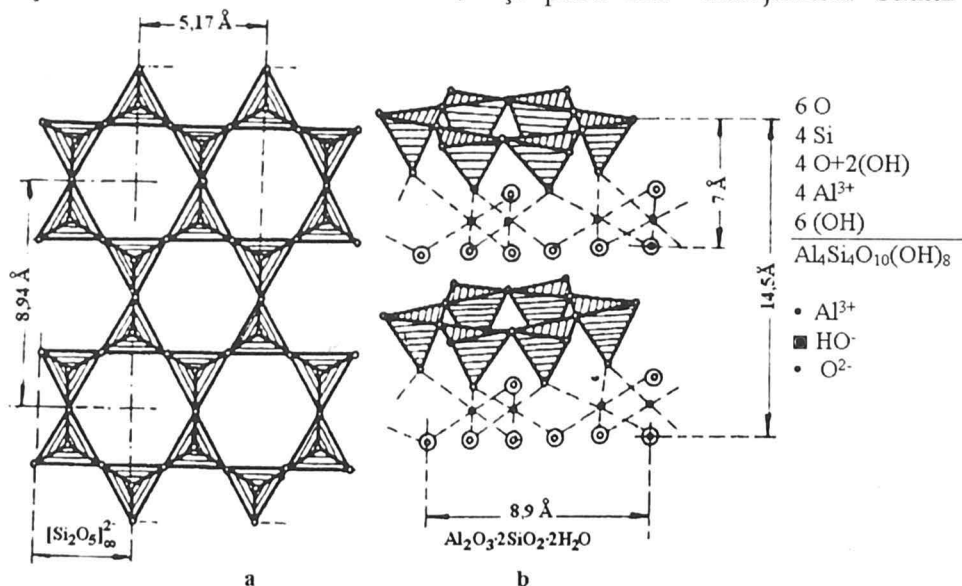

Fig. 2. Structura stratificată a unei argile: a - structură stratificată care imprimă caracter lamelar,

tetraedre și cel de octaedre formează un pachet independent, care nu este legat în nici un fel de pachetul următor.

Rezultă, deci, că o argilă pură, în care predomină caolinitul este formată dintr-o multitudine de foițe extrem de fine, care determină caracterul lamelar și clivajul acestora.

Forțele care mențin elementele din foița de argilă sunt de natură ionică, fiind deosebit de puternice, iar cele care leagă între ele foițele de argilă sunt slabe, de natură fizică, ceea ce permite separarea ușoară a foițelor una de alta (chiar sub influența apei libere).

Apa de constituție este legată în scheletul spațial de ioni Al^{3+} sub formă de

Dacă acest macroanion vine în contact cu apa are loc o adsorbție de cationi (Mg^{2+} , Ca^{2+} , K^+ , Na^+), formând pe suprafața macroanionului un strat difuz, numit strat cationic, care prezintă la rândul său o tendință puternică de hidratare, absorbind dipoli de apă, ce vor forma al doilea strat difuz (fig. 3), care îmbracă particula de argilă ca o manta. Acesta este alcătuit din dipoli de apă deformați, a căror molecule sunt reținute prin forțe electrostatice puternice, datorită cărora își pierd mobilitatea.

O pondere aparte din apa care intră în compoziția mineralelelor, deci și în argile, este apa legată chimic. Aceasta poate fi de hidratare sau zeolitică. *Apa de hidratare*

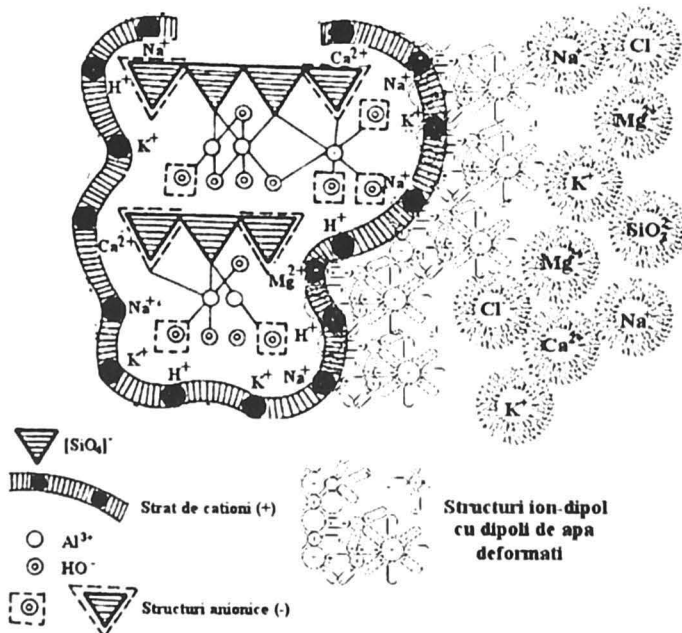

Fig. 3. Structura macroanionului argilos

ioni HO^- .

Delimitarea în spațiu a unei particule de argilă se face prin fragmentarea rețelei. La vârfuri, pe muchii și pe suprafețele acestui fragment din rețeaua spațială rămân numeroși anioni cu valențe nesatisfăcute, ceea ce conferă acestei microparticule un potențial electronegativ, microparticula comportându-se ca un „macroanion”.

poate fi de constituție și de cristalizare.

Apa de constituție este dată de cele trei grupări existente într-o argilă: bazice, prin ionii hidroxid (HO^-), amfotere, prin radicalii hidroxil ($-OH$) și acide, prin structurile ionizate ($-O-H^+$), care le regăsim în compoziția chimică a hidroxi-oxizilor și oxiacizilor (ca de exemplu: $Ca(OH)_2$, $Mg_2O(OH)_2$, $Al_2O(OH)_4$, $Al_2O_2(OH)_2$, $SiO(OH)$

2 etc.). Eliminarea acestei ape din sistem se face numai în salturi, în cantități determinate și la temperaturi de până la 1000 °C. După eliminarea ei, mineralele se descompun și formează compuși noi.

Apa de cristalizare este legată mai slab de rețeaua cristalină. Are proprietățile unui corp solid și este situată între straturile plane ale rețelei cristaline. Se elimină prin încălzire până către 120 - 160°C și poate apărea sub formă de apă anionică și de apă cationică sau de coordinație.

Apa zeolitică este conținută sub formă de apă liberă sau fluidică în cavitățile și canalele structurilor ordonate ale aluminosilicaților naturali și artificiali, numiți zeoliți, care se elimină greu, doar la temperaturi ridicate (între 180 și 400 °C și chiar mai ridicate), prin distrugerea rețelei cristaline. Această apă nu influențează starea fizică a argilelor respective.

Apa legată fizic poate fi *higroscopică* și *peliculară*.

Apa higroscopică înconjoară direct granulele monolit de argilă cu o peliculă de grosime nanometrică, sub formă de monostrat, variind până la câteva straturi moleculare. Ea este adsorbită din vaporii de apă aflați în aer, fenomen care se desfășoară cu degajare de căldură. Această apă nu creează presiuni hidrostactice, nu asigură plasticitate și nu se deplasează ca un lichid. Deplasarea ei se face numai prin schimbare de fază, trecând de la suprafețele umede la cele uscate.

Apa peliculară este alcătuită din restul de molecule care înconjoară granula minerală într-un strat cu grosime micrometrică, de mai multe zeci de straturi moleculare. Deplasarea acestei ape de la o granulă la alta se face direct prin pelicule sau prin pendulare, fără a mai trece prin starea de vapori.

De aici rezultă că natura activității de suprafață poate fi explicată ca o atracție

electrică a apei în jurul granulei minerale. Forțele de atracție exercitate asupra moleculelor de apă se datorează faptului că aceste molecule sunt polare (fig. 3).

Cationii fiind puternic atașați de granula de argilă își pierd funcțiile dinamice, comportându-se ca și ioni strâns legați, formând astfel un strat fix de contraioni.

Película de apă, ce înconjoară acest strat are o zonă semimobilă spre stratul cationic, mai puțin atrasă și una mobilă (liberă), spre exterior, ce formează stratul difuz cu ionii solvatați.

Spațiul dintre granula argiloasă și limita până la care se resimt forțele de atracție poartă denumirea de *atmosferă ionică* (stratul cationic), care împreună cu granula, formează *structura micelară*.

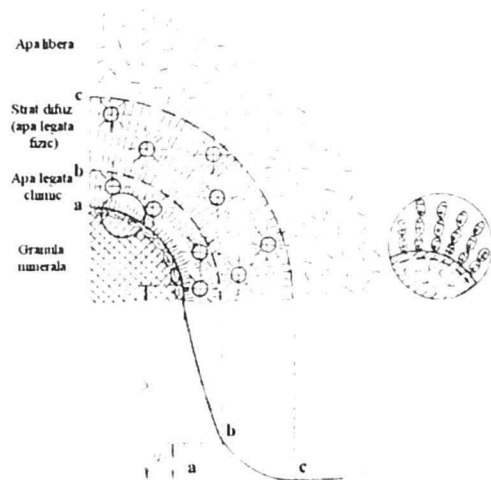

Fig. 4. Structura micelii de argilă și alura diferenței de potențial la interfață:

λ - potențial termodinamic; Ψ - potențial electrocinetic

Complexul alcătuit din ionii adsorbiți și moleculele de apă de la suprafața macroanionului poartă denumirea de *complex de adsorbție* (fig. 4).

Structurile formate din ioni de sarcini contrare, se aseamănă în comportare cu plăcile unui condensator electric,

formând un *strat dublu electric*, a cărui alură a diferenței de potențial este reprezentată în figura 4.

Cantitatea de ioni adsorbiți determină *grosimea atmosferei ionice* și prin urmare grosimea totală a peliculei de apă adsorbită (stratul semimobil și cel mobil). Această cantitate depinde de: potențialul de ioni de hidrogen liberi ai mediului de dispersie (pH); natura ionilor adsorbiți; originea geologică a argilei etc.

Ea se exprimă în miligrame de ioni echivalenți la 100 g argilă. Cu cât cationii au o valență mai mare cu atât grosimea stratului este mai mică, după cum urmează:

În cazul argilelor avem următoarea serie crescătoare:

caolinit < ilit < montmorilonit.

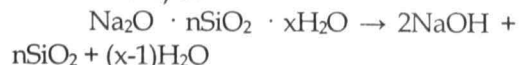
Complexul format din *apa higroscopică*, sub formă de *apă peliculară* sau *pendulară* și *apa strâns legată* se mai numește *apă moleculară*, care îngheață la $-78^{\circ}C$.

Complexul format din granulă și pelicula de apă (strâns și slab legată) alcătuiește o *micelă*. Teoria care studiază aceste structuri poartă denumirea de *teoria micelară a argilelor*, care permite explicarea tuturor fenomenelor specifice argilelor, ca de exemplu: *plasticitatea, contracția, umflarea, tixotropia* etc.

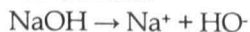
3.2. Mecanismul formării peliculelor de liant în cazul silicatului de sodiu

3.2.1. Formarea structurilor micelare

În soluții apoase, silicatul de sodiu hidrolizează cu formare de SiO_2 activ, conform reacției:

Hidroxidul de sodiu rezultat se găsește în sistem disociat în ioni, conform reacției de ionizare:

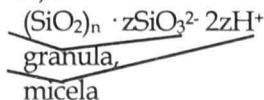

Ionii rezultați din această reacție sunt

adsorbiți de particule coloidale de SiO_2 și formează *micelele*. Structura unei micelule coloidale a silicatului în mediu bazic este prezentată schematic în figura 5.

Molecula de SiO_2 formează *nucleul micelulei*. Acest nucleu adsoarbe anioni de SiO_3^{2-} acvatați din jur, formând *granule micelare*, cu formula: $[(SiO_2)_n \cdot zSiO_3^{2-}]$.

Deoarece, granulele au în soluție sarcini negative, acestea atrag ionii cu sarcini pozitive și astfel se obțin microstructuri în care ionii de hidrogen sunt atrași de granulele negative formându-se *micele ale acidului silicic* $SiO(OH)_2$:

În condiții naturale reacțiile de schimb ionic decurg lent și întărirea

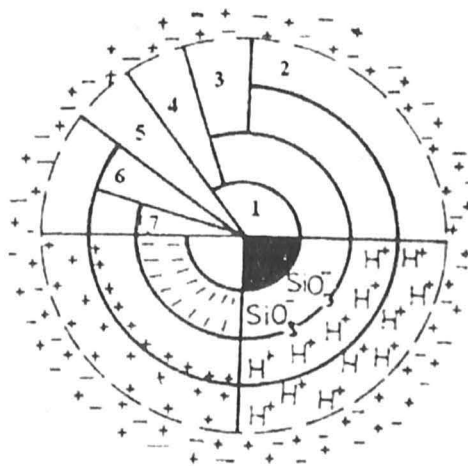

Fig. 5. Structura unei micelule coloidale de SiO_2 în mediu bazic:

- 1 - nucleu de $[SiO_2]_n$; 2 - strat de difuzie extern;
- 3 - strat de compensație;
- 4 - strat electric de adsorbție; 5 - micela; 6 - particulă cu diametrul de 70 - 80 Å

particulelor durează mult.

3.2.2. Formarea peliculelor de liant

Modul și capacitatea de distribuire a liantului pe suprafața granulelor de argilă și a altor minerale, depind de caracteristicile

fizico-structurale și chimice ale granulelor, de compoziția și chimismul soluțiilor de silicat, de parametrii de stare (temperatură, presiune, concentrație, pH, vâscozitate etc.) ai sistemului dispers format în procesele de consolidare. Acestea dictează cele două forțe de adeziune și de coeziune, care conferă o anumită structură și continuitate

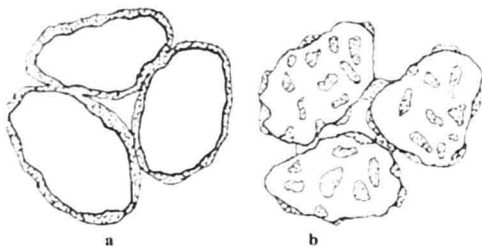

Fig. 6. Tipuri de structuri liate: a - structură cu liant pelicular;
b - structură cu liant tip punți de contact

peliculei liante (fig. 6).

Structura și continuitatea peliculei este determinată de capacitatea de umectare a liantului față de granula monolit, de starea energetică a suprafeței acestora, respectiv de cantitatea în raport cu mineralul liat și de proprietățile reologice ale soluției de silicat.

Dacă pelicula de liant are o grosime mai mică (un conținut prea mic de liant), ea devine instabilă, în sensul că la dispariția presiunii exterioare se va fragmenta în picături izolate (fig. 7), micșorând suprafața de contact dintre liant și granula de mineral.

În schimb, dacă pelicula de liant are

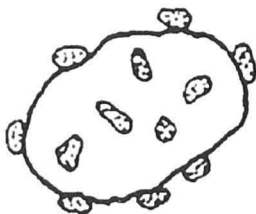

Fig. 7. Fragmentarea peliculei subțiri de liant la reducerea presiunii exterioare

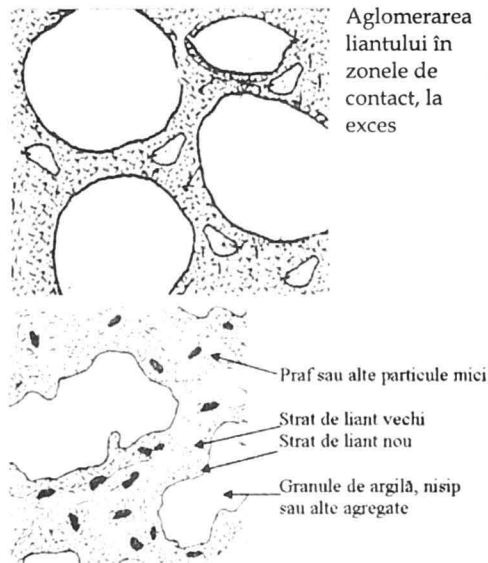

Fig. 8. Structuri liate succesiv

o grosime mai mare (cazul structurilor superficiale sau adiacente injectării), liantul în exces imersează sau se scurge pe suprafața granulelor sub acțiunea forțelor Laplace din punțile de legătură dintre granule (fig. 8). Datorită acestui proces, rezistența specifică se micșorează, deoarece în punțile de legătură (de contact) se concentrează un număr mare de defecte structurale, ce afectează rezistența sistemului de consolidare format.

În condițiile injectării în mai multe etape cu perioade de pauză mari, se formează structuri liate succesiv, care pot prezenta dezavantaje, legate de prezența unor puncte de minimă rezistență induse, dar și avantajele corectării unor lieri slabe prin punți de contact.

3.3. Întărirea peliculelor de liant prin reacții acido-bazice și de schimb ionic

Reacțiile acido-bazice și de schimb ionic conduc la formarea unor compuși chimici sub formă de geluri liante, care cristalizează în timp. Acest tip de reacții se datorează în primul rând activității stratului de adsorbție al miclei coloidale de SiO_2 , formată *in situ*, prin procese fizice de

deshidratare parțială a anionilor silicați acvatați, ce au adsorbit ioni hidroniu, formând cele două structuri ale stratului dublu electric de la suprafață (stratul de compensație și stratul de adsorbție).

În condiții date, reacțiile acido-bazice și de schimb ionic decurg lent, iar întărirea peliculelor de liant durează mult și din această cauză se folosesc acceleratori ai proceselor de întărire, ca de exemplu: injectare de CO₂, injectare de soluții pe bază de clorură de amoniu (mai puțin indicat, din motive ecologice), soluții de bază de acid acetic, respectiv soluții saline a unor metale ce conduc la structuri greu solubile, membranare.

3.3.1. Întărirea cu CO₂ a peliculelor de silicat de sodiu

La întărirea cu CO₂ gazos se formează carbonați, care duc la micșorarea pH-ului soluției coloidale. Stratul de difuzie se micșorează, potențialul electrocinetic scade, iar mediul acid dispare complet obținându-se astfel un sistem cu valoare mare a entalpiei libere. Ca urmare, are loc coagularea silicatului de sodiu, proces determinat de ionii de hidroniu, care au sarcina electrică opusă particulei coloidale.

În timpul procesului de coagulare se formează gelul nSiO₂·xH₂O. Acesta leagă granulele minerale și conferă sistemului rezistență mecanică. Silicogelul obținut are comportări neelastice și poate adsorbi multă apă fără să se umfle, deoarece are o cantitate mare de pori, cu raza cuprinsă între 20 și 200 Å.

Reacția dintre silicatul de sodiu și dioxidul de carbon duce la formarea gelului de silice și a carbonatului de sodiu: $\text{Na}_2\text{O} \cdot n\text{SiO}_2 \cdot x\text{H}_2\text{O} + \text{CO}_2 = n(\text{SiO}_2 + p\text{H}_2\text{O}) + \text{Na}_2\text{CO}_3 \cdot q\text{H}_2\text{O}$, cu $x = p + q$.

Această reacție este reală numai dacă există CO₂ în exces și condiții optime de difuzie.

Reacție dintre silicat și CO₂ se desfășoară repede, din această cauză mai

întâi trebuie asigurată continuitatea peliculei de silicat și apoi injectarea de CO₂. O problemă la acest procedeu îl reprezintă carbonatul de sodiu, care încarcă chimic apele freatice și meteorice. De asemenea, continuitatea sistemului de liere este fragmentată în urma proceselor de barbotare și difuzie a CO₂ gazos la presiuni mari.

Procese asemănătoare au loc la adăugarea de soluții a unor acizi organici sau a unor săruri cu hidroliză acidă, când vorbim de formarea structurilor micelare prin procese cu transfer de protoni.

Obținerea sistemelor membranare prin procese de schimb ionic au la bază mecanisme total diferite, asemănătoare reacțiilor de precipitare. Tipul și caracteristicile structurilor membranare depinde de chimismul celor două sisteme de interacție: soluția de silicat și soluția cationilor metalici.

4. Aspecte practice ale consolidării fundațiilor prin silicatizare

Cinetica proceselor de liere prin solidificare poate fi controlată foarte ușor utilizând diagrama ternară Na₂O-SiO₂-H₂O, trecând din zona „gel” în cea de „sol”. Trecerea din starea de „gel instabil”, la cea stabilă, sub formă de peliculă continuă, uniformă, în stare de „membrană semipermeabilă” sau „impermeabilă” se face, după cum am văzut, în prezența celorlalți ioni metalici, diferiți de metalele alcaline. În urma proceselor de consolidare prin silicatizare a fundațiilor, tipul silicaților formați depinde de o serie de *parametrii variabili*, cum ar fi: umiditatea și temperatura solului, pH-ul și încărcătura chimică în ioni solubili, respectiv agresivitatea solului, umiditatea și temperatura fundațiilor, natura ionilor mobili (nelegați chimic) din fundație și din diverse structuri adiacente. Pentru obținerea unui anumit silicat, în funcție de complexitatea parametrilor structurali și de

stare din sistemul sol-fundație, se stabilește *modulul caustic* al sticlei solubile, temperatura și concentrația soluției de injectare. Mai mult, compoziția și duritatea apelor freatice și a celor meteorice poate influența tipul de membrană care se formează.

Dacă metalele alcaline, la anumite concentrații tind să formeze silicați instabili, cu *solubilitate incongruentă*, formând sisteme heterogene microcristaline (subcoloidale), metalele din grupa a II-a principală (Mg^{2+} , Ca^{2+} , Sr^{2+} , Ba^{2+}) formează sisteme membranare permeabile la apă și cu mare reversibilitate în ceea ce privește echilibrele hidrice, dar impermeabile pentru cationii metalelor alcaline și pentru anionii poliatomici (azotat, sulfat, fosfat, etc.), metalele din blocul p (în deosebi, cele cu caracter amfoter: Al^{3+} , Sn^{2+} , Pb^{2+} etc.) formează sisteme membranare cu reversibilitate limitată la apă, dar cu mare capacitate de schimb ionic, pe când metalele din blocul d formează membrane cu caracteristici specifice, în funcție de natura cationului și de gradul său de oxidare. În general, acestea prezintă reversibilitate foarte ridicată pentru apa higroscopică și o mică capacitate de schimb ionic.

Plecând de la aceste proprietăți, în fază de laborator, s-au obținut și caracterizat diferite tipuri de sisteme membranare cu solubilitate incongruentă. Dintre acestea, în funcție de diversele cazuistici privind încărcarea chimică și umiditatea solului, au fost selectate cele cu capacitate de blocare unidirecțională a ionilor responsabili de igrasii contaminabile microbiotic și de eflorescențe saline, atât la fundații, cât și la ziduri (mai ales în lipsa zonelor de întrerupere a proceselor hidrice prin straturi hidrofobizate). Sistemele alese au fost studiate, folosind suporturi gresoase naturale (loes și tufuri vulcanice) sau artificiale (beton autoclavizat), peliculizate prin *coprecipitare secvențială strat pe strat*, care

apoi au fost imersate în soluții saline cu încărcare chimică și agresivități apropiate de cazurile reale. S-au implicat atât procesele acido-bazice, prin barbotare de CO_2 sau injectare de soluții de acizi organici sau de săruri cu hidroliză acidă, introduse după peliculizare cu silicat, cât și cele de schimb ionic, cu săruri de precipitare, care au fost introduse utilizând același sistem de injectare înaintea peliculizării cu silicat.

În funcție de natura chimică a argilei din solul de fundare și a materialelor minerale din fundație, luând ca etalon caracteristicile mecanice ale betonului, căruia i se atribuie coeficientul 1, efectul silicatizării variază după cum urmează:

- soluri și roci nisipoase (cuarțoase): 0,35-0,60;

- soluri și roci argiloase (alumino-silicați): 0,25-0,4;

- soluri și roci calcaroase (calcare și sisteme numulitice): 0,05-0,30.

În tabelul 1 se prezintă unele caracteristici ale structurilor liate prin silicatizare în timp.

Menționăm, că pentru aplicații practice, este necesară o cunoaștere intrinsecă a activității diferitelor specii ionice, atât din sol, cât și din fundații și ziduri, cu o urmărire a evoluției chimismului acestora, a umidității solului și fundației, precum și a nivelului apelor freatice din zonă, pe parcursul a cel puțin două anotimpuri, unul cald și unul ploios (primăvară - vară sau vară - toamnă).

Silicatizarea ca metodă de consolidare a sistemelor sol-fundație nu se indică la terenurile care prezintă excavații anterioare punerii în operă, pânze freatice aproape de suprafață, cu variații ascensionale mari și a celor care prezintă pivnițe, catacombe sau grote ascunse, inferioare tălpii fundației.

Întrucât o serie de date experimentale fac obiectul unor dosare OSIM, care urmează să fie luate în analiză,

Nr. Probei	Tipul solului	Tipul procesului de silicatizare	Timpul de priză (min)	Rezistența mecanică Kg /cm ²	
				SRT	SRC
1	Nisip cuarțos	Procese fizice și de schimb ionic	30	25	220
2	Argilă - loes	Procese fizice și de schimb ionic	180	18	180
3	Sol calcaros	Procese fizice și de schimb ionic	720	12	80
4	Argilă - loes	Întărire cu CO ₂	5	30	410
5	Argilă - loes	Întărire cu soluții acide	15	25	260
6	Argilă - loes	Întărire cu NH ₄ Cl	20	20	200

Tablul 1. Caracteristicile structurilor liate prin silicatizare.

autorii își rezervă dreptul de a nu prezenta soluțiile revendicabile. În schimb, colectivul rămâne deschis la orice colaborare în acest sens.

5. Concluzii

Consolidarea prin procese de silicatizare a terenului de fundare, a fundațiilor și a unor structuri de zidărie fragilizate ridică și în prezent multe probleme legate în primul rând de eficiență și de efectele negative, dar și de insuficienta cunoaștere a proceselor implicate. În acest sens, se prezintă chimismul silicaților, cu structurile posibile și tipurile lor de solubilități în sisteme protolitice, precum și efectele pe care le dau în urma interacțiilor acido-bazice și de schimb ionic. Astfel, sunt discutate comparativ structurile insulare sau izolate de tip hidrosol, de lanț și de bandă, de tip hidrogel, respectiv stratificate

și spațiale, de tip membranar, responsabile de liere.

În baza teoriei structurilor micelare, pentru cele trei tipuri se analizează modul și capacitatea de distribuire a liantului pe suprafața granulelor minerale, care sunt dependente de caracteristicile fizico-structurale și chimice ale acestora, de compoziția și chimismul soluțiilor de silicat, de parametrii de stare (temperatură, presiune, concentrație, pH, viscozitate etc.) ai sistemului dispers format în procesele de consolidare. Aceste aspecte controlează cele două forțe, de adeziune și de coeziune, care conferă o anumită structură și continuitate peliculei liante, determinate de capacitatea de umectare a liantului față de granula monolit, de starea energetică a suprafeței acestora, respectiv de cantitatea în raport cu materialul consolidat și de proprietățile

reologice ale soluției de silicat.

În vederea stabilirii condițiilor optime de silicatizare prin anumite procese cunoscute în literatura de specialitate, autorii au luat în studiu diferite suporturi gresoase naturale (loes și tufuri vulcanice) sau artificiale (beton autoclavizat), care au fost peliculizate prin coprecipitare secvențială strat pe strat și analizate apoi comportarea lor la imersie în soluții saline cu încărcare chimică și agresivități apropiate de cazurile reale. S-au implicat atât procesele acido-bazice, prin barbotare de CO₂ sau injectare de soluții de acizi organici sau de săruri cu hidroliză acidă, introduse după peliculizare cu silicat, cât și cele de schimb ionic, cu săruri de precipitare, care au fost introduse utilizând același sistem de injectare înaintea peliculizării cu silicat.

În funcție de natura chimică a argilei din solul de fundare și a materialelor minerale din fundație, luând ca etalon caracteristicile mecanice ale betonului, căruia i se atribuie coeficientul 1, efectul silicatizării variază în seria: materiale cuarțoase (0,35-0,60) > aluminosilicați (0,25-0,4) > calcare și sisteme numulitice (0,05-0,30).

Se constată că, pentru o aplicare optimă, este necesară o cunoaștere intrinsecă a activității diferitelor specii ionice, atât din sol, cât și din fundații și ziduri, cu o urmărire a evoluției chimismului acestora, a umidității solului și fundației, precum și a nivelului apelor freactice din zonă, pe parcursul a cel puțin două anotimpuri, unul cald și unul ploios (primăvară – vară sau vară – toamnă).

De asemenea, se menționează că, silicatizarea, ca metodă de consolidare a sistemelor sol-fundație, nu se indică la terenurile care prezintă excavații anterioare punerii în operă, pânze freactice aproape de suprafață și a celor care prezintă pivnițe, catacombe sau grote ascunse, inferioare

tălpilor fundației.

Bibliografie

1. C. Cernat, P. Toboc, Teodora Săbău, *Bazele fizico-chimice ale lierii nisipurilor de turnătorie*, Ed. Tehnică, București, 1998.
2. I. Teoreanu, L. Nicolescu, N. Ciopcea, V. Moldovan, *Introducere în știința materialelor anorganice*, vol I și II, Ed. Tehnică, București, 1987.
3. D. Negoiu, *Tratat de chimie anorganică*, vol II, Ed. Tehnică, București, 1972.
4. I.J. McColm, *Ceramic Science for Materials Technologists*, Ed. Chapman & Hall, New York, 1983.
5. I. Sandu, Irina Crina Anca Sandu, *Chimia conservării și restaurării*, vol I și II, Ed. Corson, Iași, 2002.
6. D. Moraru, E. Dumitriu-Vâlcea, *Umezeala în construcții și combaterea ei*, Ed. Tehnică, București, 1969.
7. D. Moraru, L. Dima, *Electrodrenarea construcțiilor umede (teorie și practică)*, Ed. Tehnică, București, 1996.
8. Irina Crina Anca Sandu, *Principii fundamentale de teoria conservării și restaurării*, Ed. Corson, Iași, 2000.
9. Irina Crina Anca Sandu, Ion Sandu, Paula Popoiu, Antonia van Saanen, *Aspecte metodologice privind conservarea științifică a patrimoniului cultural*, Ed. Corson, Iași, 2001.
10. Ș. Solacolu, Florica Paul, *Chimia fizică a solidelor silicaticice și oxidice*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1984.
11. I. Teoreanu, *Introducere în chimia fizică a stării solide – Compuși oxidici*, Ed. Did. Și Ped., București, 1995.
12. M. Cruceanu și colaboratorii, *Site moleculare zeolitice*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
13. D. Becherescu, V. Cristea, Fr. Marx, I. Menessy, Fr. Winter, *Metode fizice în chimia silicaților*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

STAREA DE AVARIERE ȘI CONDIȚIONĂRILE DINTRE FUNCȚIUNEA CLĂDIRII, ALCĂTUIREA STRUCTURALĂ ȘI SOLUȚIILE DE INTERVENȚIE ADOPTATE LA CLĂDIRIA "ANATOMIE UMANĂ" - U.M.F. IAȘI

**Vasile Dascălu, Cristina Andrei, Cătălina Prislopan,
Liviu Gherghițanu**

La solicitarea conducerii Universității de Medicină și Farmacie din Iași s-a întocmit o expertizare tehnică a clădirii fostului Institut de Anatomie în vederea consolidării și punerii în siguranță față de starea gravă de avariere structurală și uzură fizică acumulată în cei peste 100 de ani de existență.

Cu această ocazie s-a solicitat îmbunătățirea funcționalității și remodernizarea tehnologiei specifice învățământului superior medical la disciplina anatomie umană.

Decizia privind soluțiile de intervenție, (consolidare, conservare, restaurare) au fost stabilite de expertul tehnic după o analiză a aspectelor legate de funcțiunea clădirii (existență și cea necesară), starea de avariere, valoarea de monument, starea actuală și evoluția istorică.

În această comunicare se prezintă într-o etapă preliminară principalele elemente de interacțiune între funcțiunile clădirii trecute și viitoare, alcătuirea structurală conservată și reabilitarea arhitecturală.

Institutul de Anatomie a fost edificat între anii 1894 - 1900, construcția fiind rezultatul colaborării mai multor arhitecți:

- funcționalul - arh. Ștefan Emilian;
- opțiune monumental neoclasic și fațadele - arh. N.C. Mihăilescu;
- execuția coloanelor - arh. Era Pedrazzole.

Frontonul de piatră este decorat cu

un basorelief "Lecția de anatomie".

Concepția arhitecturală are la bază o atitudine clasică de abordare, exprimată prin:

- concepția planimetrică care constă într-o compoziție simetrică, simplă: un corp central mai înalt în care se aflau holul central și trei mari săli de disecții, corp flancat de două culoare pe care se mai accede la alte patru corpuri mai joase care adăposteau spații anexe (juxtapuse câte două la capetele compoziției);

- fațadă cu portic clasic (coloane dorice, fronton de templu grec) și elemente de decorație clasice (ancadramente, cornișă, balustrade).

Important este faptul că, de la început, clădirea Institutului de Anatomie a constituit un reper în arhitectura orașului, deoarece:

- face parte din seria de clădiri care se construiesc în Iași spre sfârșitul secolului al XIX-lea și care rup tradiția reconversiei caselor și palatelor boierești în funcțiuni social-culturale, clădiri gândite și proiectate pentru și în concordanță cu aceste funcțiuni;

- reprezintă o realizare de vârf în domeniul tehnicii, a instalațiilor specifice acestui program (un sistem ingenios și nou de transport și depozitare a materialului didactic), fiind unicat la vremea apariției în Europa.

În scurtă vreme, spațiile ajung să fie insuficiente pentru numărul tot mai mare de studenți, astfel că - pentru a rezolva aceste probleme, ante 1929 - se

suplimentează sălile de disecție prin supraetajarea corpurilor laterale și ulterior prin completarea zonei dintre corpurile laterale de pe latura de est.

Intervenția, se pare, gândită ca un provizorat, nu este foarte inspirată și are urmări defavorabile asupra funcționalului și arhitecturii:

- amplasarea defectuoasă (ce-i drept, cu minim de efort economic și structural) a scârilor de acces la etaj, obturează grav căile de circulație și evacuare din amfiteatre și sălile de la parter;

- sălile de la etaj sunt joase, rezultând un cubaj mic de aer, total defavorabil pentru săli de disecție;

- se rupe unitatea și echilibrul fațadei, printr-o intervenție distonantă, lipsită de preocupare în a armoniza ce se propune nou cu existentul și în final legată de finuta care caracterizează clădirea.

Neajunsurile funcționale sunt percepute imediat și sunt evidențiate încă din anul 1934, în raportul directorului de atunci al Institutului de Anatomie, prof. dr. Gr.T. Popa: "Atrag din nou atenția asupra a două lipsuri fundamentale ale Institutului de Anatomie. Una din ele privește sălile de disecție. Din cele cinci săli, câte are Institutul, numai una corespunde menirii sale, fiind construită anume pentru astfel de lucrări. Celelalte trei sunt improvizatii, care erau menite să fie trecătoare, dar care au rămas permanente.

Ele sunt construite pe niște terase ale Institutului, cu un cubaj extrem de mic, neavând capacitate suficientă și nici posibilitate de aerare. Din pricina aceasta, studenții trăiesc câte patru ore pe zi într-o atmosferă de formol, care le slăbește puterea de existență și-i face pradă ușoară la toate bolile care ating aparatul respirator.

În aceeași situație se găsesc și cele două săli de disecții amenajate în subsolul facultății, unde în timpul lucrului atmosfera este absolut irespirabilă. Acest rău

fundamental de care suferă Institutul și toată studențimea care trece prin el, nu poate fi remediat decât prin construcția unei mari săli de disecție în spațiul dintre clădirea Institutului și cea a Facultății de Medicină. Această sală ar trebui să fie construită după ultimele modele de Institute Anatomice, în scopul garantării la maximum a sănătății studenților și a personalului care îi supraveghează."

Acel provizorat care îl neliniștea prin durată pe remarcabilul dascăl în 1934, s-a eternizat din nefericire până în zilele noastre, când, datorită unei stringente necesități de consolidare, am reușit să convingem de necesitatea unei restaurări complexe. Aceasta se impune prin decalajul mult mai mare dintre cerințele actuale și condițiile existente și prin necesitatea evidentă de a reconsidera arhitectura afectată de intervenție datorită expunerii clădirii unei perspective largi. Dacă inițial clădirea era vizibilă numai din str. Universității, astăzi este front la piața amenajată prin demolarea fondului de clădiri vechi în anii '60.

Restaurarea propune păstrarea extensiei clădirii inițiale cu următoarele intervenții:

- îmbunătățirea funcțională: degajarea culoarelor de circulație și evacuare, prevederea unor scări de acces la etaj în conformitate cu normativele în vigoare, refacerea holului de intrare (spațiu reprezentativ, valoros prin decorația interioară);

- aducerea instalațiilor la nivelul tehnicii actuale, inclusiv înlocuirea sistemului de transport material didactic (în prezent nefuncțional) cu un lift modern;

- refacerea configurației acope rișului pentru asigurarea scurgerii corecte a apelor (în prezent există probleme datorate conformării defectuoase);

- refacerea fațadei prin crearea unității stilistice în spiritul rezolvărilor

clasiciste:

-golurile etajului să fie de același tip cu cele inițiale;

- îndepărtarea elementelor străine care rup unitatea fațadei;

- refacerea la etaj a cornișei clasice;

- marcarea intervenției (extensiei) printr-o ușoară simplificare a detaliilor.

În concluzie, restaurarea propusă este un proces complex care cumulează :

- restaurarea funcțională – care să

facă clădirea compatibilă cu cerințele actuale ale funcțiunii și să o scoată din starea de provizorat;

- restaurarea arhitecturii prin redarea unității și demnității clasice a volumetriei și a fațadelor;

- reabilitarea clădirii – care presupune aducerea instalațiilor la nivelul tehnic contemporan;

- consolidarea structurii de rezistență.

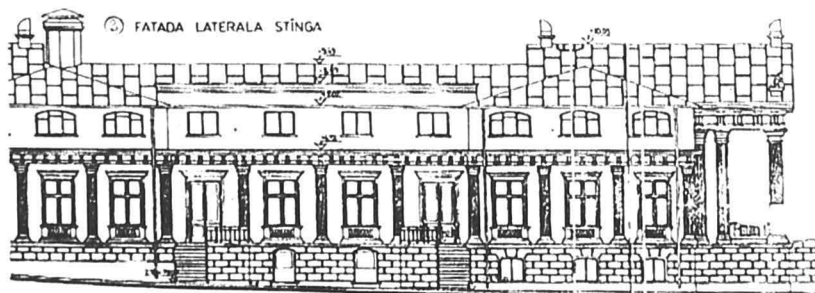
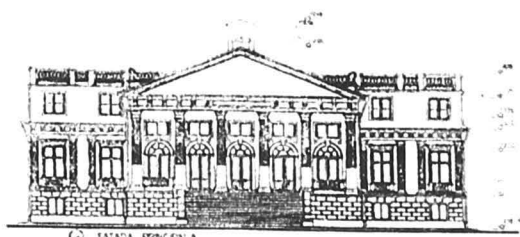
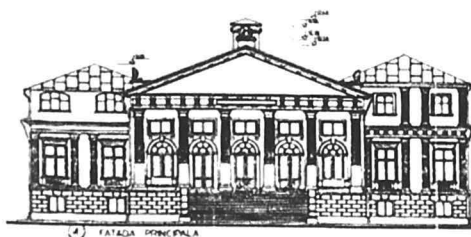
PĂRȚI DESENAȚE :

FIG. 1. – Fațada principală existentă.

FIG. 2. – Fațada principală după restaurare.

FIG. 3. – Fațada laterală stângă existentă.

FIG. 4. – Fațada laterală stângă după restaurare.

NOI INFORMAȚII DOCUMENTARE PRIVITOARE LA BISERICA CUVIOASA PARASCHIVA DIN ȘTEFĂNEȘTI -BOTOȘANI

Gheorghe Pungă

Între ctitoriile pe care tradiția locală le pune pe seama lui Ștefan cel Mare se află și biserica cu hramul Cuvioasa Paraschiva din Ștefănești-Botoșani¹. Ca și în multe alte locuri din Țara Moldovei, și pentru locuitorii acestor meleaguri figura voievodului a fost și este asociată cu întemeierea așezării, care i-ar purta numele, unde ar fi rezidat uneori și soția sa, construirea unei curți domnești, a unei impozante biserici și chiar a unui pod peste pârâul Bașeu. Așa cum se întâmplă uneori, în spatele unor tradiții există și un sămbure de adevăr. N. Iorga credea că "în stâncile de la Ștefănești, care ar fi întemeiate fără îndoială de dânsul, Ștefan și-a ascuns mama, care se pomenește la Cetatea Neamțului, și domnița, în cămări închise cu uși de fier"². Marele nostru istoric, a văzut, probabil, cele două mari peșteri incluse în barajul de la Stâncă-Costești, zonă numită și astăzi de localnici Stâncă Doamnei³. Acest loc a fost vizitat și de unii călători străini. La 1737, I. C. Weiss arăta că lângă satul Stâncă "se găsește într-o stâncă o peșteră mare în care se pot ascunde, în cazul unui atac dușman, până la 300 de oameni"⁴.

Pe de altă parte, observăm că și pecetea Ștefăneștilor conține doi păuni, care simbolizau veniturile doamnei, ca și în cazul Botoșanilor (aici un singur păun) târg care în epoca medievală a fost curtea soțiilor principilor Moldovei. De asemenea,

1. G. I. Kirileanu, *Ștefan cel Mare și Sfânt*, Focșani, 1903, p. 133-134; p. 171-172; Const. C. Giurescu, *Cum se trage cuvântul den om în om*, în M.I., nr. 2, 1972, p. 52.

2. N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, București, 1966, p. 247; idem, *Istoria românilor*, IV, București, 1996, vol. îngrijit de Stela Cheptea și Vasile Neamțu, unde se arată că târgul a fost "împodobit de Ștefan cel Mare, care i-a fost întemeietorul".

3. A. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I, București, 1976, p. 261. *Călători străini despre Țările Române*, București, 1997, p. 191.

4. Vl. Mironescu, *Mănăstirile și bisericile întemeiate de Ștefan cel Mare*, în "Junimea literară", V, 1908, p. 116-117.

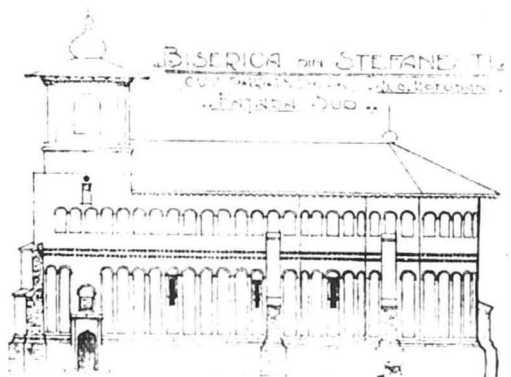
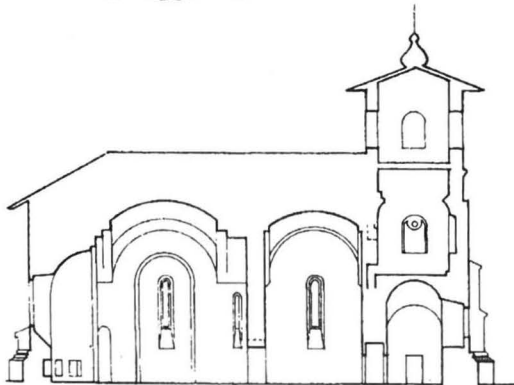
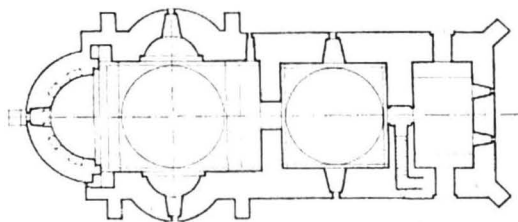
există unele indicii că Ștefan a creat ocolul târgului și nu este exclus ca tot el, să fi pus bazele acestei așezări.

În ceea ce privește data construirii acestei biserici, opiniile sunt controversate. Astfel, Vl. Mironescu, dând credit tradiției, credea că "biserica e situată pe fosta proprietate a lui Ștefan cel Mare, care nume îl poartă proprietatea și acuma"⁵. În lipsa pisaniei originale și a altor informații, unii cercetători au identificat vechea ctitorie cu biserica Cuvioasa Paraschiva, datând-o aproximativ la 1500-1502⁶. Și fostul preot al acestei biserici, Gh. Ștefănescu, a considerat că monumentul a fost ridicat în secolul al XV-lea⁷.

O bună descriere a arhitecturii bisericii ne-a lăsat-o preotul N. Gh. Ștefănescu⁸; deoarece între timp Cuvioasa Paraschiva nu a cunoscut alte transformări, redăm în continuare concluziile autorului, la care adăugăm și opiniile noastre.

Lăcașul este compus din patru încăperi: pridvor, nartex (pronaos), naos și altar. Pridvorul are două uși, cea dinspre răsărit fiind astăzi blocată cu piatră în care este încastrată o inscripție mai veche, vizibilă parțial. Două arcuri de cerc susțin capetele bercealului, care în N și S se sprijină pe console. Lumina pătrunde în încăperea prin două ferestre evazate sub forma unor nișe dreptunghiulare situate spre nord, care în exterior au dimensiuni foarte mici. Pridvorul este despărțit de naos printr-un perete care are o deschizătură mediană prevăzută cu două uși. În grosimea zidului despărțitor dinspre răsărit se află o galerie care urcă spre clopotniță prin scări de piatră care fac două unghiuri drepte. Galeria duce spre o

încăperea de formă dreptunghiulară situată deasupra pridvorului. După părerea autorului citat mai sus, aici găsim trei uși dreptunghiulare situate în pereții de la nord, vest și sud, care sunt o dovadă privitoare la ferestrele vechi ale clopotniței. Mai întâi observăm că turnul a fost construit la 1828, astfel că cele trei uși nu puteau să fie continuatoarele ferestrelor vechii clopotnițe. În realitate, nu este vorba de niște uși propriu-zise ci de trei mari

5. Carmen Bogdan, *Datarea zidirii monumentului de la Bălinești. Sec. XV (Opinii)*, în R.M.M., nr. 2, 1977, p. 69.

6. Gh. Ștefănescu, *Târgul Ștefănești*, în M.M.S., nr. 7-8, 1961, p. 572-576. Și N. Gh. Ștefănescu considera că lăcașul este mai vechi decât secolul al XVII-lea (*Biserica "Cuvioasa Paraschiva" din orașul Ștefănești. Studii asupra datei bisericii*, în M.M.S., nr. 11, 1930, p. 289-292).

7. N. Gh. Ștefănescu, *Descrierea arhitectonică a bisericii "Cuvioasa Paraschiva" din Tg. Ștefănești*, în M.M.S., nr. 7-8, 1931, p. 197-200.

deschideri efectuate la nivelul clopotelor care permiteau o rezonanță mai mare a sunetului în exterior.

În peretele de răsărit se află o deschizătură prin care se pătrundea în podul bisericii. De aici, în grosimea peretelui se află o galerie pătrată cu latura de 0,50 m prin care se coboară în subteran. În această încăpere se observă un zid de formă cilindrică, care ascunde scara de lemn dispusă în spirală ce urcă în clopotnița propriu-zisă. După tradiția locală taina subterană ducea la Stânca Doamnei printr-un tunel care trecea pe sub pârâul Bașeu. Prin această legendă se făcea o legătură între ctitoria lui Ștefan cel Mare și peștera în care s-ar fi ascuns soția sa la 1476. Clopotnița, de forma unei prisme este așezată pe două pătrate. După opinia autorului citat mai sus, prima a fost destinată pentru a susține vechea clopotniță, iar cea de-a doua bază ar fi rezultatul înălțării actualului turn.

Intrarea în pronaos se află în axa bisericii, iar profilul ei este gotic, încadrat într-un chenar dreptunghiular. Pronaosul este de formă pătrată și primește lumina prin două ferestre situate spre est și vest, care sunt evazate spre interior. Între pronaos și naos există un zid masiv, străbătut de o intrare mediană liberă. Deasupra acestei intrări există o nișă dreptunghiulară, iar zidul este străpuns de o parte și de alta de două deschizături care ajunge până la 1 m de podea.

Naosul are două abside cu raza de 1,5 m, prevăzute cu două ferestre evazate în interior și în partea de jos. Bolta naosului, care a cunoscut unele transformări, este

susținută de două arcuri puternice. Intrarea în altar se face prin trei uși. Altarul, care este prevăzut cu cinci nișe și o fereastră evazată, are un acoperiș sub formă de calotă sferică.

Necunoscând alte categorii de izvoare, N. Gh. Ștefănescu considera în mod eronat că biserica "este singura dovadă reală a vechimii orașelului istoric Ștefănești".

Spre deosebire de acest autor, apreciatul arhitect G. Balș susține că puține din elementele acestei biserici ar aparține epocii lui Ștefan cel Mare, ele fiind caracteristice veacului al XVII-lea. Cercetătorul are în vedere bolțile, arcurile, exonartexul, fațada, arcadele oarbe din jurul bisericii, care sunt împărțite în două, forma brâului, chenarele ferestrelor, care sunt în acoladă, chenarele cu baghete întretăiate de la ușa interioară, ca și cele de la intrare, care au formă de grătar, profilul soclului și contraforților, fereastra mică din sudul naosului. Constatând și alte asemănări cu monumentele din secolul al XVII-lea, marele nostru arhitect se întreba dacă nu cumva biserica ar fi din vremea lui Ștefan Tomșa al II-lea, astfel explicându-se atribuirea ei marelui nostru domn, "printr-o confuzie (existentă) în amintirea poporului între cei doi Ștefan Vodă"⁹. Mai târziu, într-o lucrare consacrată bisericilor din secolele XVII-XVIII, autorul compară Cuvioasa Paraschiva cu alte mari ctitorii din veacul al XVII-lea, constatând unele asemănări¹⁰.

Mai recent, Ana Dobjanschi și Victor Simion au arătat că, deși a fost atribuită inițial epocii lui Ștefan cel Mare, biserica se prezintă, în formă refăcută, ca un monument tipic veacului al XVII-lea, fapt

9. G. Balș, Radu Bolomey, *Biserica Sf. Paraschiva din Ștefănești-Botoșani*, în BCMI, XIX, 1926, p. 28-36.

10. G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1933, p. 454-455. Dintre asemănări menționăm: peretele de la vestul naosului are o singură ușă (ca la Solca); absidă mare circulară în exterior (ca la Solca, Dragomirna, Agapia etc.); două perechi de contraforturi la dreapta și la stânga sâmurilor (ca la Galata, Trei Ierarhi, Putna etc.); ferestre numai în spațiul vestic al naosului (ca la Secu, Burdujeni, Sf. Vineri-Iași); scara de la turn aflată în grosimea peretelui separă pronaosul de pridvor (ca la Barnovschi). O comparație între Cuvioasa Paraschiva și biserica Barnovschi a făcut și V. Drăguț, *O epocă artistică uitată: epoca lui Miron Barnovschi*, în B.M.I., nr. 1, 1973, p. 18.

care duce la presupunerea că întreaga construcție a suferit substanțiale transformări, fiind vorba practic de o refacere din temelie a vechii ctitorii. După autorii citați, “clădirea este elegantă și monumentală, în același timp ea reprezintă una din realizările de bună calitate ale meșterilor lui Vasile Lupu...”¹¹.

Într-o valoroasă lucrare consacrată actului de ctitorie în Moldova și Țara Românească, apărută de curând, și Voica Pușcașu consideră că la Ștefănești s-au înălțat două biserici: una în secolul al XV-lea și alta în veacul al XVII-lea¹².

Încercând să explice “tainele” acestei ctitorii, cercetătorul ieșean Costică Asăvoaie a efectuat, în anii 1992 și 1993, săpături arheologice sistematice care au relevat faptul că actuala biserică a fost construită pe locul unde a fost ridicat un alt lăcaș, probabil la sfârșitul secolului al XV-lea¹³.

Atrăgând atenția asupra faptului că monumentul a cunoscut mai multe renovări, în cele ce urmează ne propunem să surprindem istoria sa până când târgul s-a aflat în proprietate domnească. Unii cercetători care au atribuit această biserică epocii lui Vasile Lupu au avut în vedere nu numai stilul arhitectonic specific secolului al XVII-lea, dar și un pasaj din descrierea anonimă a soliei lui Jerzy Krasinski care a poposit în Ștefănești la 21 martie 1636: “Și acest orașel înainte vreme era însemnat, după cum se vede din așezarea lui și după

biserica de zid frumos clădită, dar acum ruinată, pentru restaurarea căreia acum se cară pietre și alt material”¹⁴.

După cum afirmă autorul polonez, care a dormit în Ștefănești, este vorba doar de o refacere și nu de ridicarea din temelie a bisericii. Pe de altă parte, distrugerea ei nu s-a putut întâmpla în primii doi ani de domnie ai lui Vasile Lupu, când Moldova nu a cunoscut nici o invazie.

Putea oare, fi vorba de o ctitorie a lui Ștefan Tomșa al II-lea așa cum a propus G. Balș? Cineva care nu cunoaște timpul în care se putea construi o biserică în Evul Mediu, ar da un răspuns negativ. Și aceasta pentru că este greu de presupus că acest domn care a ocupat tronul în noiembrie 1611 și s-a aflat chiar de la venirea sa în Moldova în conflict cu Polonia ar fi putut ridica în doar câteva luni o biserică lungă de 32 m, lată de 10 m și înaltă de circa 15 m, la cheile arcurilor naosului.

La 22 decembrie 1612, călătorul italian Tommaso Alberti vedea în Ștefănești un târg mare de 2.000 de case [...] și o biserică mare, clădită din piatră, dar neînzeștrată <cu cele de trebuință>¹⁵. Termenul “non fornita”, tradus aici prin “neînzeștrată” are și înțelesul de *neîmpodobită*, *neterminată*, ceea ce înseamnă că biserica fie că nu era pictată, fie că nu dispunea încă de cele necesare unui lăcaș de cult.

Așadar, la sfârșitul anului 1612, Cuvioasa Paraschiva nu era încă

11. Ana Dobjanschi, Victor Simion, *Arta în epoca lui Vasile Lupu*, București, 1979, p. 35-36. În legătură cu ctitorul acestei noi biserici există și alte semne de întrebare. Dacă Vasile Lupu a dispus înălțarea Cuvioasei Paraschiva la 1636, cum se explică faptul că în anul următor printr-un ispisoc domnesc a dăruit lui Ionașco cupar lazul Ciocilor de pe pârâul Corogea care aparținuse acestei biserici? (*D.R.H.*, A, vol. XXIV, București, 1988, nr. 82, volum întocmit de C. Cihodaru și I. Caproșu). La 8 aprilie 1639 domnul întărește aceleiași boier dania cu uric (*C.D.M.*, vol. II, București, 1959, nr. 1349).

12. Voica Pușcașu, *Actul de ctitorie ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova, până la sfârșitul secolului al XVII-lea*, București, 2001, p. 445.

13. Simpozionul național *Monumentul – tradiție și viitor*, ediția a IV-a, Iași, 26-28 septembrie 2002 (program). După opinia arheologului, prima ctitorie a fost ridicată, probabil, în ultimul deceniu al secolului al XV-lea.

14. *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, București, 1973, p. 113.

15. *Ibidem*, vol. IV, p. 362. La întoarcere, la 7 mai 1613, același călător nota: “am poposit la Ștefănești, târg mare”.

funcțională, ea putând fi construită chiar în vara aceluia an sau cu puțin timp mai înainte. Spre această ipoteză ar conduce și asemănarea ei cu biserica Solca ca și cu alte lăcașuri de cult ridicate la începutul secolului al XVII-lea.

Când s-a putut avaria această monumentală biserică cu ziduri groase de aproximativ 1,5 m?

Evenimentul ar fi putut avea loc în toamna anului 1615, când pretendentul Alexandru Movilă, cu o oaste de aproximativ 20.000 de cazaci, polonezi și francezi, trecând prin Ștefănești, s-a îndreptat spre Iași. Nu excludem însă nici vara anului următor, când oastea turco-tătară condusă de Skender pașa a înfrânt lângă Dracșani pe tânărul domn, luându-l în captivitate¹⁶. La această luptă a participat și Ștefan Tomșa, care a nimicit, lângă Ștefănești, pe polonezii ce se retrăgeau spre Hotin.

O biserică domnească a existat în Ștefănești însă și înainte de 1612. Să fi fost ea construită de Constantin Movilă în amintirea victoriei obținute aici, în decembrie 1607, împotriva vărului său Mihăilaș Movilă în urma căreia a ocupat tronul Mol-dovei¹⁷?

Foarte probabil că nu. Un document original scris în acest târg, menționează pe lângă alți preoți și pe "popa domnesc Ștefan", identic, probabil, cu acel "popa Ștefan"¹⁸, care la 24 noiembrie <1598> era

menționat ca martor într-o judecată care a avut loc în aceeași localitate¹⁹. De altfel, de la începutul secolului al XVII-lea, preoții domnești din Ștefănești sunt deseori atestați în documentele interne. Fără îndoială că aceștia slujeau în biserica domnească, iar locuitorii obișnuiți aveau acces în celelalte lăcașuri de cult. Călătorul rus Trifon Korobeinikov scria, la 1593, că în târg erau 3 biserici, dintre care una trebuie să fi fost domnească²⁰. Este însă greu de crezut că Movileștii, care au colaborat cu polonii au poruncit înălțarea unei biserici fortificate având ferestre speciale de tragere tocmai într-un punct strategic situat pe Șleahul Hotinului. O istorioară găsită în secolul al XIX-lea la Kostaki Vartic din acest târg menționează "biserica cu hramul Cuvioasa Paraschiva din Ștefănești, făcută de Ștefan voievod, iar la zidire a fost afierosită Sf. Mucenic Procopie"²¹. Deși nu putem verifica exactitatea acestei informații târzii, considerăm însă că povestioara s-ar putea să aibă un sâmbure de adevăr, în sensul că prima ctitorie a avut hramul Sf. Procopie, iar a doua Cuvioasa Paraschiva (prepodobnaia = precuvioasa). Aserțiunea noastră conduce spre o altă ipoteză, conform căreia este posibil ca primul ctitor să fi fost chiar Ștefan cel Mare, așa cum ar rezulta și din recente cercetări arheologice.

După cum se cunoaște Sf. Procopie, care este sărbătorit la 8 iulie, era un cavaler

16. Oastea turcă s-a întâlnit cu cea polonă "în apropierea unuia dintre orașele Moldovei numit orașul Ștefănești" (*Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, III, vol. întocmit de Mustafa A. Mehmed, p. 49. Vezi și *Călători străini despre Țările Române*, IV, p. 404. Vezi și N. C. Bejenaru, *Ștefan Tomșa II (1611-1616; 1621-1623) și rivalitatea turco-polonă pentru Moldova*, Iași, 1926, p. 62-63.

17. V. Lungu, *Mihăilaș Movilă și Moldova în anul 1607*, în C.I., VIII-IX, 1932-1933, nr. 1, p. 89-105.

18. D.I.R., A, XVII/2, nr. 111. Actul are și pecetea popii Ștefan precum și mărturia altor preoți: Bilaș, Văscan, Vasile și Sava, unii oficiind, probabil, chiar la Cuvioasa Paraschiva.

19. *Ibidem*, XVI/4, nr. 293. Într-un act emis la 16 martie 1614 în Ștefănești, între martori este menționat "popa Ștefan cel domnesc" (*Ibidem*, XVII/3, nr. 253).

20. *Călători străini despre Țările Române*, III, p. 352.

21. Th. Codrescu, *Uricariul*, VIII, Iași, 1886, p. 20.

22. O biserică cu acest hram este atestată în Ștefănești încă din secolul al XVIII-lea, aflată, probabil, pe locul actualului lăcaș construit din piatră la 1853.

militar, ca și Sf. Gheorghe²². Adoptarea unor astfel de hramuri de către domnii români semnifică recunoștința lor pentru ajutorul acordat de divinitate în lupta purtată cu invadatorii, care, de cele mai multe ori, erau păgâni. Cercetări recente au relevat faptul că Ștefan cel Mare a ridicat câteva biserici având ca hram sfinți militari sau sărbătorile în preajma cărora au avut loc bătăliile²³. Or, în cazul Ștefăneștilor, marele domn a reușit să-i nimicească pe tătari cu câteva zile înainte de bătălia de la Valea Albă, care a avut loc la 26 iulie 1476. O scrisoare expedită din Polonia la 16 septembrie 1476²⁴ relatează că pe la începutul lunii iulie "tătarii au călcat târgul Ștefănești din Valahia (Moldova), așezat în preajma Sucevei, la o zi de mers de cnezatul rusec (Țara Haliciului - n.ns.) și au luat prinși mulți fruntași [...], iar soața domnului Ștefan se adăposti cu toate averile în cetatea cei zice Hotin". Ștefan s-a deplasat personal în această localitate, fugărindu-i pe invadatorii, care și-au pierdut toate prăzile. Însuși hanul Eminek Mârza scria sultanului că "au pierit mulți oameni dintre noi: doi frați de-ai mei au devenit martiri. Au pierit luptătorii și caii noștri. Noi înșine am venit cu un cal"²⁵. Pe de altă parte, această informație contemporană cu evenimentele confirmă faptul că Maria de Mangop s-a aflat în zonă, adăpostindu-se probabil, nu la Hotin, ci, așa cum arată tradiția, în peștera de la Stânca Doamnei.

Dacă întemeierea Ștefăneștilor de către acest domn se bazează doar pe numele localității și pe tradiție, există însă și documente care arată legăturile sale cu așezarea de pe malul Prutului. Avem în vedere, în primul rând, constituirea ocolului acestui târg.

Coroborând aceste informații cu descoperirile arheologice ce urmează a fi publicate putem accepta ipoteza conform căreia prima biserică a fost construită de Ștefan cel Mare.

În apropierea bisericii exista și o casă domnească. Relația raguzanului Matteo Gondola arată că după ce a trecut Prutul prin vad, a ajuns la Ștefănești, la 15 august 1672, "sat de 150 de focuri. E acolo palat și grădină a domnului, care la întoarcere se găsiră distruse, de cum erau înfloritoare și frumoase la ducere"²⁶. Distrugerea și jefuirea palatului a fost făcută de turci, care retrăgându-se de la Hotin au trecut și prin acest târg. Este de presupus, așadar, că Ștefăneștii au cunoscut astfel de evenimente și cu ocazia numeroaselor expediții turco-tătare din epoca medievală.

Cuvioasa Paraschiva a avut de suferit și din cauza numeroaselor cutremure din veacul al XVIII-lea. Inscripția, pusă deasupra ușii de la intrare arată: "Această sfântă biserică ce se numește hramul Prapadoamna Paraschiva, fiind vechiă și stricată și rămăind toată moșie târgului Ștefănești supt stăpânire d (umneal)ui Constandin Paladi vel vornic au

23. Ion I. Solcanu, *Motivații etice și ideologice ale actului ctitoricesc la Ștefan cel Mare*, în AIIAI, XXIV/1, 1987, p. 137-154.

24. *Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476*, București, 1977, p. 194 (după C. Esarcu, *O relațiune contemporană inedită despre Ștefan cel Mare (1476)*, în "Columna lui Traian", VII, 1876, p. 376-380.

25. *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, 1455-1774, întocmit de Mustafa A. Mehmed, București, 1976, p. 4-5.

26. Nagy Pienaru, *O relație de călătorie raguzană necunoscută (1672-1674)*, în SMIM, XI, 1992, p. 161.

Această somptuoasă casă domnească se afla la circa 200 m la răsărit de biserică, în curtea casei cetățeanului Eftimie, de unde locuitorii au extras numeroase lespezi de marmură și de piatră frumos finisată precum și unele obiecte de lux. Săpăturile arheologice efectuate în acest loc ar aduce noi informații privitoare la curtea domnească din Ștefănești. Răspunzând chestionarului trimis de Odobescu la 1871 intelectualii din Ștefănești considerau că aici a fost un ratos (Bibl. Academiei, ms. 224, f. 120).

binevoit de au meremetisit-o cu toată) cheltuiala domniei sale, atât pe dinlăuntru, cât și pe den afară, în zilele preainălțatului domn Mihai Constandin Suțu voievod.

Vechil lucrului au fost Ștefan Stârcea și calfă Sandu. 1794 no(i)embrie 8²⁷.

Este foarte probabil ca biserica să fi fost incendiată odată cu palatul domnesc de oastea otomană, în anul 1672. Peste câțiva ani, în relatarea călătoriei solului polon Ioan Gninski la Poartă din 1678 se menționează că orașul (Ștefănești - n.n.s.) era odinioară destul de mare, are o biserică de zid cu acoperișul ars, un iezer lângă oraș, dar stricat, a fost acolo odată o moară de zid²⁸. Starostele de Helm care face aceste însemnări arată că solia a părăsit localitatea "după slujba făcută de tot clerul", care a avut loc, probabil, chiar în biserica Cuvioasa Paraschiva²⁹.

Este posibil ca lăcașul să fi cunoscut alte distrugerii cu ocazia războiului rusoturc din 1768-1774, când, așa cum ne informează un călător străin care a trecut prin Ștefănești la 1780, localitatea "a fost cu totul distrusă"³⁰. De altfel, recensământul din anul 1774 ordonat de armata rusă înregistrează în Ștefănești doar pe preotul Toader și doi dascăli³¹.

Atât timp cât Ștefăneștii au fost în proprietate domnească, toate cheltuielile privitoare la Cuvioasa Paraschiva erau suportate de vistieria principilor Moldovei. La 20 iunie 1745, domnul Ioan Mavrocordat dăruia marelui său vistier Teodor Paladi o

parte din hotarul Ștefăneștilor împreună cu heleșteul domnesc³². Refacerea bisericii a început la 1793, an în care familia Paladi stăpâna întregul târg. Remarcăm și faptul că lăcașul a fost "meremetisit" și prin interior, ceea ce ar presupune efectuarea unei simple zugrăveli sau poate chiar pictarea lui.

Pisania așezată pe turnul-clopotniță, deasupra celei prezentate mai sus, consemnează alte prefaceri importante: "La anul 1828 oct(ombrie) 30, clopotnița de la acest sfânt lăcaș de aici (adică de la nivelul inscripției - n.n.s.) în sus cu zidul și cu tot meremetul înlăuntru și afară și cu coperământu din nou, prin silința și cheltuiala celor care au avut râvnă, iar calfă de chestrar și stoler Grigori Goianu (?), zugrav Ion sân Iftodi (?) Crăcium"³³.

Mai întâi, observăm că de această dată biserica a fost reparată "înlăuntru și afară", făcându-i-se și un nou acoperiș. Și această pentru că în cei peste 30 de ani de la ultima refacere Cuvioasa Paraschiva a cunoscut, probabil, un nou incendiu. Masivul turn ridicat de la nivelul pisaniei continuă se pare o clopotniță mai veche construită deasupra pridvorului.

Din *Catastihul de venitul târgului Ștefănești (1793-1819)*³⁴ aflăm că stăpânii moșiei plăteau lefile dascălilor, bani de la cutia bisericii, catapeteasma, sărindarele sau sumele necesare refacerii Cuvioasei Paraschiva. Interesant este faptul că în punctul Burci, situat în apropierea bisericii, s-au

27. G. Balș, Radu Bolomey, *op. cit.*, p. 36. Pisanie, care a fost comunicată celor doi autori de părintele Constantinescu, a fost corectată tacit de către noi.

28. *Călători străini despre Țările Române*, VII, București, 1980, p. 351. Este posibil ca biserica să fi avut de suferit cu ocazia iernării tătarilor în Moldova, la 1674-1675.

29. *Ibidem*. Solia a plecat din Ștefănești la 24 iunie 1678, iar slujba a avut loc probabil la 23 iunie, care a căzut într-o duminică.

30. *Călători străini despre Țările Române*, X/1, București, 2000, p. 448.

31. *Moldova în epoca feudalismului*, VII/1, Chișinău, 1975, p. 526.

32. Arh. St. Iași, ms. 1855, f. 70 r.

33. G. Balș, Radu Bolomey, *op. cit.*, p. 36. Cuvântul Prapadoamna folosit în această pisanie ca și în multe documente din secolul al XVIII-lea este o traducere defectuoasă a slăvonescului *prepodobnaia = preacuvioasa*.

34. Arh. St. Iași, ms. Nr. 1739, ms. În curs de publicare.

35. Gh. Ștefănescu, *op. cit.*, p. 573.

găsit urme ale unor ziduri vechi și două lumânări groase formate din pături alternative de ceară și pânză, având întipărite stema Țării Moldovei³⁵. Este posibil ca în această zonă să se fi aflat și curtea domnească din Ștefănești³⁶. De altfel, numeroasele construcții făcute în Ștefănești - biserici, palatul și curtea domnească, hanurile, morile - se explică și prin faptul că în apropierea târgului, în satul Stânca, exista o mare carieră de piatră, unde se prelucra și varul.

Cuvioasa Paraschiva și-a continuat activitatea și în epoca modernă, când s-a aflat în proprietate boierească. Odată cu evoluția economică și demografică a târgului și biserica a cunoscut o anumită prosperitate; catagrafia din 1820

menționează aici pe protopopul Gheorghe, iar cea din 1838 înregistrează cinci preoți și doi dascăli³⁷.

Din cercetarea izvoarelor narative și documentare rezultă că în epoca medievală în Ștefănești au existat două biserici domnești. Una cu hramul Cuvioasa Paraschiva, ridicată în veacul al XVII-lea care a cunoscut importante prefaceri, în urma cărora a dispărut și pisania, astfel că este greu de precizat cine a construit lăcașul. Coroborând aceste informații cu tradiția locală și mai ales cu rezultatele săpăturilor arheologice ce urmează a fi publicate s-ar putea deduce că prima biserică, având probabil hramul Sf. Procopie, a aparținut lui Ștefan cel Mare.

36. I. D. Marian, *Contribuții la studierea curților domnești din Moldova*, în S.A.I, IX, 1967, p. 32.

37. Gh. Pungă, *Noi contribuții privind istoria târgului Ștefănești (sec. XVIII - mijlocul sec. XIX)*, în AIIAI, XVII, 1980, p. 341, n. nr. 183. În unele documente lăcașul este numit și *mănăstire* (*ibidem*).

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA CERCETĂRILOR ISTORICE, ÎN CONTEXTUL STĂRII ACTUALE A VETREI MEDIEVALE IEȘENE

Doina-Mira Dascălu

Dincolo de structurile concrete ale orașului, studiate pe băncile școlii la teoria sau istoria arhitecturii și urbanismului, viața ne învață să descoperim existența unei metastructuri inefabile¹ prezentă doar în anumite spații urbane-matriciale, care impresionează sensibilitățile arhetipale ale adâncurilor noastre. Există ORAȘE al căror farmec te învăluie chiar de la primul contact, prin fiecă imagine. Unul din marii arhitecți români, G.M. Cantacuzino, un împătimit al Iașilor, i-a talmăcit magnetismul în felul său fascinant: „Alchimia subtilă a farmecului ieșean...este semnul poeziei...La Iași dorul și miresmele te copleșesc. E ca o grădină părăsită, cu bazine uscate, trepte acoperite de mușchi...printre tufe de liliac”². Unele secvențe urbane par să nu conțină evidente valori arhitecturale. În spatele valorilor sentimentale, pe care le atribuim cu ușurință unor spații, stau ascunse valori subtile: o unitate lăuntrică a etapelor parcurse, încifrate la nivelul unor pereți, al pivnițelor sau al fundațiilor. Multe din siturile sau clădirile desconsiderate de unii specialiști, pot constitui documente prețioase pentru descifrarea unui mod de viață, a unui mod de evoluție a habitatului urban. Deseori regăsim în ele abilitatea nativă a poporului român de a prelucra, prin specificul locului, o temă autohtonă sau de influență străină.

Habitatul urban, mediul urban în genere, focalizează interesul specialiștilor

contemporani alarmați de ritmul accelerat al deteriorării lor. ORAȘUL de azi constituie un cumul de probleme grave dar și un imens potențial de resurse - provocarea constă în rezolvarea problemelor descoperind și folosind întreg potențialul de resurse. Un loc important în categoria resurselor necesare a fi studiate și evaluate pentru soluționarea unei multitudini de disfuncții urbane actuale, îl ocupă studiul evoluției istorice a urbei, pornind de la nucleul său morfogenerator și, nu în ultimul rând, studiul evoluției modului de a locui, al locuințelor.

Cercetările și studiile multi și interdisciplinare legate de habitat și organizarea vieții urbane, legate de evoluția locuirii, au luat amploare în România mai ales în perioada postdecembristă, înlesnite de complexitatea aspectelor sub care sunt azi privite toate acestea. În acest context, devine importantă, dar extrem de dificilă, definirea noțiunii de oraș, ea depășind cu mult cadrul oricărui studii și încercări. Dincolo de mănunchiul de criterii la care a recurs cercetarea modernă, este cert că noțiunea de „oraș” a fost decodificată diferit de-a lungul timpului. Dintre definițiile care au încercat să surprindă complexitatea, cele mai sugestive sunt cele mai simple. ORAȘUL este „o casă mare” care „trebuie să ofere locuitorilor săi, în același timp, atât siguranța vieții cât și frumosul”³. „ORAȘELE noastre mici și mari sunt acele locuri în care locuim, ne facem

1. Shri Mataji Nirmala Devi, *Era metamodernă*, Ed. Speranța, Iași, 1999, p. 12, 28.

2. Cantacuzino George Matei, *Izvoare și popasuri*, Ed. Timpul, Iași, 1999, p. 49.

3. Sitte Camillo, *Arta construirii orașelor*, Ed. Tehnică, București, 1992, p. 1.

cumpărăturile, ne jucăm, gândim și ne întâlnim cu ceilalți: orașul este suma unor acte private multiple⁴. „ORAȘUL este un teritoriu al contradicțiilor, este însuși corpul civilizației umane, care, într-un joc perpetuu cu timpul, leagă viitorul de trecut, dialogând cu predecesorii și urmașii⁵. ORAȘUL constituie „un nucleu de acumulare și iradiere culturală care îi conferă capacitatea importantă de a organiza teritoriul înconjurător⁶. Dicționarele enciclopedice definesc ORAȘUL drept o „formă complexă de așezare umană, un complex sistem economico-geografic, cu fizionomie, textură, și trăsături inconfundabile în teritoriu” sau drept o „devenire complexă a tuturor structurilor morfo-funcționale, economice, politice, militare, sociale și culturale ce-i caracterizează existența”.

În pofida varietății definițiilor, persistă o părere unanimă a istoricilor, arhitecților, urbanistilor și a altor specialiști care studiază fenomenul urban: orașul trebuie să treacă prin procese de reabilitare, procese a căror reușită este condiționată tocmai de corecta înțelegere și determinare a orașului.

Când pleda la 1889 pentru respectarea și păstrarea centrelor istorice ale orașelor, Camillo Sitte⁷ nu bănuia ca relația urbană dintre vechi și nou va deveni piatra de încercare pentru toți specialiștii angrenați în procesul de reabilitare și renovare urbană. Am depășit epoca urbană „modernă” care a generat tensiuni și conflicte în ființa orașelor,

propunând înlocuirea “barbariilor” secolelor precedente cu “noua ordine” arhitecturală și am intrat în altă epocă urbană, metamodernă, care se luptă să nu cadă în greșelile anterioare ci să le repare⁸. Dar conflictele continuă să apară din nevoia de originalitate, care sparge canoanele, convențiile și chiar însăși noțiunea de “stil” arhitectural⁹.

Studiul clădirilor și zonelor urbane vechi, revitalizarea centrelor istorice fără a le transforma în muzee și fără a le agresa, constituie una dintre marile probleme culturale ale arhitecturii moderne. Spațiul urban și ambianța urbană furnizează locuitorilor orașelor importante repere de orientare, de apartenență și integrare în structura urbană. Influența lor asupra personalității și comportamentului uman sunt covârșitoare¹⁰, astfel încât orice schimbare a cadrului construit, a unor detalii aparent insignifiante dintr-un spațiu urban, percutează cu bătaie lungă în timp asupra psihicului uman¹¹.

Acțiunile de sistematizare urbană ale orașelor din România, din a doua jumătate a secolului al XX-lea, au declanșat semnale serioase de alarmă din partea unor arhitecți și urbanisti¹², atrăgând atenția asupra deteriorărilor grave ale spațiului și ambianței urbane, prin înlesnirea unor disfuncții urbane grave, prin nerespectarea unor echilibre morfologice importante pentru supraviețuirea orașelor. Dezechilibrul dintre vechi și nou, dezechilibrul funcțiilor

4. Lynch Kevin, *The image of the city*, Ed. M.I.T. Press, Cambridge, Massachusetts, 1960.

5. De Portzamparc Christian, *La ville*, in rev. Techniques and Architecture, 367/1986.

6. Carlo Giulio Argan, *Istoria artei și a orașului*, Editori Riuniti, Roma, 1982, p. 108.

7. Sitte Camillo, *op. cit.*, p. 19, 71, 87.

8. De Portzamparc Christian, *op. cit.*

9. Shri Mataji Nirmala Devi, *op. cit.*, p. 57, 63-68.

10. Popescu Criveanu Șerban, Voiculescu Sanda, *Unele aspecte metodologice, istorice și social-psihologice legate de studiul centrului orașului București*, partea I, în *Arhitectura nr. 4*, Buc., 1976.

11. Dascălu Doina Mira, *Old and new - urban dialogs and contradictions*, în broșura Congresului Internațional CIB - W084 *Building non-handicapping environments*, Reading University, England, 1999.

12. Dascălu Doina Mira, *Despre locuirea în urbea ieșeană, în contextul genezei și evoluției vetrei istorice, de la începuturi până spre sfârșitul secolului XVIII*, teza de doctorat Universitatea de Arhitectură și Urbanism Ion Mincu, București, 2003.

urbane, speculația terenurilor, scandalul locuințelor goale și oamenii fără domiciliu, congestionarea haotică a circulației, insuficiența serviciilor sociale, a spațiilor verzi, lipsa unor spații urbane adecvate care să genereze contactele umane atât de necesare sudării unei colectivități, mediocritatea culturală cultivată de mass-media, iată doar câteva puncte dintr-o lungă listă de probleme, puse în atenția specialiștilor în perioada post-decembristă. Multe situații conflictuale majore au fost generate de nerespectarea responsabilității arhitectului de a lua în considerație nevoile utilizatorului și pe cele ale societății, în timp ce este plătit de un promotor care nu are interesul de a respecta valoarea istorică a unei zone urbane¹³.

În mod evident, devine obligatorie o totală modificare a unor atitudini extremiste care, manifestate concret, de-a lungul timpului, au generat starea de fapt a degradării habitatului urban în general, al centrelor vechi în special. Extremele au oscilat între atitudinile nonintervenționiste "să lăsăm orașul să se dezvolte singur", și atitudinile agresive care prin implanturile propuse au distrus echilibrul multor zone istorice.

Până în prezent, încercările viabile de a reabilita diverse centre istorice din România au avut un caracter preponderent curativ și au fost restrânse din diverse motive oficiale naționale sau locale: nealocarea de fonduri, administrații publice corupte, trafic de influențe, incoerențele și contradicțiile de idei-scopuri-responsabilități-competențe dintre promotori-proiectanți-constructori-cetățeni și guvern. Aceste măsuri se cer imperios a fi înlocuite printr-un sistem de acțiuni de natură previzională, o strategie cu caracter

precumpănitor pentru a salva ce a mai rămas prețios din personalitatea istorică a orașelor noastre.

„Din nefericire, capacitatea de a distruge a oamenilor este atât de mare, încât decorurile civilizațiilor, oricât de tare ar fi fost piatra din care au fost edificate, n-au rezistat niciodată mai mult decât scrierile...” conchide trist G. M. Cantacuzino¹⁴

După 1989 discuțiile despre ORAȘ au izbucnit printre arhitecții români, sub forme mai mult sau mai puțin organizate, reflectând cu precădere preocupări legate de refacerea zonelor istorice deteriorate și integrarea celor noi. În ansamblul abordărilor persistă o marcantă incoerență având o cauză profundă, generată de o distorsionată înțelegere a democrației: absența clarificării pozițiilor față de oraș, față de evoluția urbană, față de modul de acțiune în zonele istorice și mai ales în centrele istorice.

Analizând relația fragilă, dificilă, dintre vechi și nou în procesele de reabilitare a habitatului urban, de renovare a centrelor istorice¹⁵, se observă cum, de-a lungul timpului, soluțiile de compromis au dat viață unor "revivals" nesatisfăcătoare, iar soluțiile cu implanturi agresive au generat incompatibilități și respingeri. Când centrele istorice au fost conservate cum s-a putut, precar și aproximativ, în jurul lor s-a solidificat o "măgă" densă de construcții care n-au mai lasat loc nici pentru serviciile publice, nici pentru spațiile verzi. Acolo a luat naștere un mediu urban sufocant, un enorm "patrimoniu" favorizat de creșterea demografică, de administrații publice corupte și de speculanți avizi. Nu întâmplător, așa-zisa evoluție a locuirii urbane a fost descrisă ironic de istoricul Arnold Toynbee drept „o

13. Dascălu Doina Mira, *Protecția mediului construit-de la acțiuni curative la acțiuni preventive*, în vol. *Realizări și perspective în activitatea de construcții și în învățământul de specialitate* la Simpozionul Internațional al Facultății de Construcții și Arhitectură, Iași, mai 2001.

14. Cantacuzino George Matei, *op. cit.*, p. 22.

15. Dascălu Doina Mira, *Man versus environment, a fragile relationship*, în *Buletinul Institutului Politehnic Iasi* - Ed. Universitatea Tehnică Iași, 2000/2001

încarcerare: 2000 de oameni trăiesc acolo unde ar trebui să trăiască 200”.

Unele studii consideră ca o soluție viabilă, pentru supraviețuirea centrelor istorice, separarea lor de restul orașului. Acest model a generat des repetata greșeală a restaurării zonelor vechi, fără ca ele să fie reintegrate în viața urbană prin prevederea cu funcții urbane adecvate și nu artificiale¹⁶. Modelul restaurărilor riguroase, care prevăd menținerea populațiilor care trăiesc în mod tradițional în centrele istorice, a dat rezultate bune în unele cazuri. Acest model este însă dificil de reprodus în orașele care nu au conservat o tradiție artizanală și în care oamenii au tendința de a abandona centrele vechi pentru a se instala în oribile cartiere periferice pe care le considera mai comode și mai moderne.

Soluțiile agresive au demolat mari suprafețe istorice urbane și au edificat ansambluri noi, disproporționate în raport cu scara cadrului construit istoric, agresând silueta urbană atât prin diversitatea de stiluri abordate, cât și prin virulența originalității lor. Monumentele istorice, păstrate și "integrate" unor astfel de ansambluri și spații urbane, au devenit în consecință difuze, necontrolate, conducând la dificultăți de structurare, identificare și orientare, la dezordine și confuzie. Cu alte cuvinte, aceste spații și-au pierdut lizibilitatea, valoarea și personalitatea¹⁷. Pentru cercetătorul acestui fenomen „metamodern”¹⁸ care este orașul contemporan, lașul de azi constituie o bogată sursă de dileme. De-a lungul timpului arhitectura Iașului s-a adaptat cum a putut

vicisitudinilor istoriei. Cadrul construit actual ne face să simțim profundele tensiuni ale confruntării dintre vechi și nou, dintre tradiție și contemporaneitate. O fusiune între ele pare imposibilă la prima vedere și totuși ele trebuie să coexiste, îmbogățindu-se reciproc.

Pe parcursul secolelor XIX și XX, indiferența multor istorici, arhitecți și urbaniști români a încurajat, prin diverse acțiuni de restructurare urbană, demolarea sau mutilarea puținelor monumente de arhitectură laică, ce supraviețuiseră vicisitudinilor istoriei, incendiilor și războaielor¹⁹. Secolul XIX constituie, totuși, perioada primelor încercări de cercetare sistematică a patrimoniului și de organizare a primei operațiuni de vaste proporții privind recensământul științific al monumentelor istorice din România²⁰. Acțiunea, care s-a desfășurat pe teritoriul Moldovei și Valahiei, a pus bazele unei vaste arhive documentare istorice; nu a fost doar o simplă acțiune de cartare ci și o punere în evidență a stării de degradare și a problemelor care afectau multe ansambluri vechi de arhitectură, în special medievale. Din 1892, prin instituirea legală a Comisiei Monumentelor Istorice (CMI) s-au stimulat acțiunile de restaurare a monumentelor, dar din nefericire, de-a lungul timpului, în condițiile create de unele restaurări „puriste” ale epocii, au fost alterate multe monumente și situri istorice. În perioada interbelică, marele istoric N. Iorga, ca președinte CMI, a fost primul care, impunându-și autoritatea științifică, a tras semnalul de alarmă în domeniul lucrărilor de restaurare și renovare urbană, trezind

16. Carlo Giulio Argan, *op. cit.*

17. Dascălu Doina Mira, *The rehabilitation of the urban spaces with architectural and historical value through environmental arrangements*, în vol. *Reabilitarea Construcțiilor la Simpozionul Internațional al Facultății de Construcții și Arhitectura*, Ed. Universitatea Tehnică Iași, 2002.

18. Shri Mataji Nirmala Devi, *op. cit.*

19. Nicolescu Corina, *Case, conace și palate vechi românești*, Ed. Meridiane, București, 1979, p. 10.

20. Sufletul acestor acțiuni a fost Al. Odobescu – vezi Dascălu Doina Mira: *Les fresques du Nord de la Moldavie roumain, entre l’Orient et l’Occident, une reponse originale et necessaire aux aspirations locales*, curs în programul Raphael « Restaurarea decorurilor murale » Institutul Superior de Arhitectura Saint-Luc de Wallonie, Liege, Belgia, 1998.

respectul și interesul multor specialiști pentru cercetări și acțiuni judicioase²¹.

La acea vreme arhitectura românească se afla la o răscruce importantă de drumuri, sedusă de avalanșa experiențelor moderne facilitate de progresele tehnice, față în față cu studiile urbanistice „buldozeriste” ale avangardei europene²². Din această perioadă s-a prelungit, cu bătaie lungă în timp, până în a doua jumătate a secolului XX, un mixaj al punctelor de vedere „lirico-semănătoriste” tratate empiric, cu cele adoptând poziții funcționalist-progresiste, dispuse să „asaneze” vetrele istorice în favoarea unui confort urban „procustian”²³. În acea epocă dilematică, cu concursul unor marcante personalități precum arhitecții Gh. Balș, V. Drăghiceanu, N.Ghika-Budești, H. Teodoru sau G. M. Cantacuzino, Comisia Monumentelor Istorice a reușit totuși să restaureze și să protejeze o serie de monumente, să stabilească bazele restaurării științifice și problematica ei generală²⁴. Privind cu luciditate fenomenele contradictorii care tulburau apele arhitecturii românești, G.M.Cantacuzino întredvedea soluții, dar semnală vizionar un viitor impas pe drumul paseismului: „A pune arta, sub pretext de internaționalism, pe un plan pur abstract și intelectual, tăind orice legătură cu trecutul, e un joc pe cât de inutil pe atât de periculos...A preconiza un stil autohton care să se mulțumească cu elemente scoase din arta trecutului și adaptate nevoilor de azi, ne duce la un impas, căci aceasta ar însemna epuizarea prea devreme a unor forme

evoluate din trecut și condamnarea oricărei forme de evoluare în viitor”²⁵.

După război, în timpul dictaturii comuniste, Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă a preluat protecția patrimoniului cultural național, cedând presiunilor politice în multe din problemele legate de păstrarea și reabilitarea siturilor istorice valoroase. Din fericire pentru o serie de monumente, în toamna anului 1970, ca urmare a unor solicitări adresate Centrului Internațional de Studii pentru Conservarea și Restaurarea Bunurilor Culturale de la Roma, s-a deplasat în România un grup de specialiști străini. Pentru început, aceștia au constatat starea mănăstirilor din Bucovina, susținând punerea lor sub protecția UNESCO și restaurarea lor²⁶. Exceptând monumentele puse sub protecția UNESCO, restul vestigiilor istorice au fost alterate și distruse ani la rând. Treptat, a devenit foarte clar faptul că orașele românești, în special cele din Moldova și Muntenia, sunt supuse unor operațiuni urbanistice de extremă duritate, care distrugau structurile lor tradiționale. Centrele istorice ale multor orașe importante au fost distruse aproape complet (Iași, Suceava, Roman, Huși, Birlad, Piatra Neamț, Vaslui, Bacău, Focșani, Galați, Ploiești, Pitești, Râmnicu Vilcea, Caracal, Slatina) sau parțial (Botoșani, Tecuci, Râmnicu Sărat, Buzău, București, Curtea de Argeș, Târgu Jiu, Craiova). Au fost distruse astfel prețioase modele medievale de organizare a spațiului, a masei construite, modele de locuire, într-un cuvânt, modele culturale irecuperabile. Intervențiile din ca-

21. Dascălu Doina Mira, *Consideration generales concernant les peintures murales du Nord de Moldavie*, în *Buletinul Institutului Politehnic Iasi* - Ed. Universitatea Tehnică Iași, 2000/2001.

22. Ragon Michel, *Histoire de l'architecture et de l'urbanisme moderne*, Ed. Casterman, S.A.Tournai, Belgique, 1972, vol. II, p. 396-398.

23. *Ibidem*.

24. Nicolescu Corina, *op. cit.*, p. 10.

25. Cantacuzino George Matei, *op. cit.*, p. 20.

26. La această expediție au participat profesorii Raymond Lemaire, Paul Philippot, Paolo Mora, Garry Thomson. Specialiști români au fost ulterior pregătiți la Roma, prin câteva stagii de specializare în domeniul restaurărilor. Sub protecția și cu ajutorul UNESCO lucrările de restaurare a mănăstirilor din Bucovina au reușit să avanseze - din Colocviul de la Suceava - 1977 „Conservarea și restaurarea monumentelor”

drul orașelor extracarpătice românești au păstrat fragmentar ansambluri sau piese de arhitectură tradițională fără să le integreze coerent în noile spații construite, fără să respecte cel puțin unitatea în diversitatea elementelor componente²⁷. Noile implanturi și străpungerile de artere, scăpate de sub control, au generat un peisaj urban confuz, lipsit de armonie și valoare. În multe din acțiunile de sistematizare a așezărilor și teritoriilor țării au fost omise aspectele de cercetare a evoluției structurilor și morfologiilor urbane de ordin istoric, psihosocial și mai ales cultural, generându-se astfel, printre altele, un efect de anihilare morală a locuitorilor²⁸.

Lipsa pregătirii teoretice și-a pus amprenta asupra specialiștilor, deoarece o bună perioadă de timp, studiul evoluției așezărilor umane și a locuirii, studiul metodologiilor și strategiilor de abordare și de intervenție urbanistic-arhitecturală în vetrele istorice ale orașelor, au lipsit din pregătirea studenților arhitecți.

Până prin 1980, studiile istorice ale orașelor din România s-au concentrat mai ales asupra aspectelor socio-economice și cultural-politice - mult mai puțin au fost studiate arhitectura și urbanismul, cu atât mai puțin evoluția nucleelor morfogeneratoare urbane. Valoarea unui oraș privit ca ansamblu fusese recunoscută până atunci

doar unor părți din câteva orașe transilvănene, respectiv centrelor urbane comerciale germane cu incintă fortificată²⁹. Pentru orașele fără incintă de apărare, din toate cele trei principate, s-a conturat și s-a transmis în timp falsa idee a dezvoltării lor haotice și necontrolate până în a doua jumătate a secolului XIX. Aspectul lor a fost descris în multe din Istoriile Arhitecturii Românești ca fiind al unor „mari sate”³⁰. În monografiile de orașe se generalizase o manieră subiectivă de selecție a clădirilor studiate și menționate, desconsiderându-se unele construcții, fie din cauza apartenenței la o pătură socială care genera un aspect modest al casei (casele de pământ, bordeiele, semibordeiele), fie din cauza stilului sau lipsei de stil (diverse tipuri de locuințe medievale cu aspect auster, clădirile în stil eclectic). Expresia acestor concepții, nefondate științific, a avut drept consecință de multe ori, în procesul restaurărilor sau restructurărilor urbane, sacrificarea vestigiilor unor importante straturi de cultură, considerate atunci lipsite de valoare, în favoarea unor vestigii selectate pe criterii subiective, sau în favoarea edificării unor noi obiective³¹.

După 1980, au apărut publicații de istorie urbană românească, de cercetare detaliată privind geneza și evoluția așezărilor noastre, bazate pe o metodologie judicioasă³².

27. Gheorghiu Teodor Octavian, *Metodă de abordare și modele ale genezei unor orașe medievale românești extracarpătice*, în *Arhitectura* nr.1, Buc.1988

28. Adecvarea culturală a arhitecturii pare să fie elementul principal care îi dă forța de penetrație în conștiința cetățenilor. Acest aspect poate fi util în trezirea conștiinței urbane, în informarea și educarea individuală și comunitară pentru a demara un proces de transformare și de reabilitare urbană cu șanse de succes -vezi Dascălu Doina Mira, *Protecția mediului construit...*

29. Greceanu Eugenia, *Ansamblul urban medieval Botoșani*, Ed. Muzeul Național de Istorie, Buc., 1981, p. VI.

30. Ideea este prezentă în : Ionescu Grigore, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I și II, Ed. Academiei Române, București, 1963; Curinschi-Vorona Gheorghe, *Centrele istorice ale orașelor*, Ed. Tehnică, Buc. 1967.

31. Curinschi-Vorona Gheorghe, *Arhitectură Urbanism Restaurare*, Ed. Tehnică, București, 1996, p. 29.

32. Este vorba de lucrări pre și post-decembriște ale unor arhitecți și istorici precum: Greceanu Eugenia, Gheorghiu Teodor Octavian, Popescu Criveanu Șerban, Voiculescu Sanda, Sandu Alexandru, Corina Nicolescu, Anca Brătuleanu, Tereza Sinigalia ș. a. De asemenea menționăm lucrări ale unor istorici despre Moldova - Ștefănescu I. D., Bogdan I., Matei D. Mircea și Chițescu L., Esarcu C., Emandi E. I., Pungă Gh., Solcanu I., Șerban C - și despre Iași - Petrescu-Dâmbovița M., Caproșu I. și Bădrău D., Cihodaru C. și Platon Gh., Andronic Al., Ungureanu Al. și Barbu N, Zaharia N., Chirica V., Neamțu E., Dinu M., Pușcașu Voica-Maria și Nicolae, Cheptea Stela, Popa Radu, ș.a.

Studiul aprofundat al câtorva centre istorice medievale (precum București, Botoșani, Roman, Pitești), cercetarea evoluției elementelor de structură urbană românească în contextul central și est-european, stabilirea unor metodologii speciale pentru studiile de acest tip, au evidențiat carențele, rutina, mentalitățile și prejudecățile studiilor anterioare³³. Ansamblul datelor multidisciplinare intercorelate, oferite de situri și de documentele istorice, geo-fizice și cartografice, a permis deslușirea etapelor de evoluție ale așezărilor respective și ale particularităților fiecăreia, funcție de contextul local. Studiile de tip holistic, au demonstrat că pot oferi o imagine mai clară asupra vechilor ansambluri arhitecturale, studiate ca organisme cu o îndelungată evoluție în timp. Această imagine se limpește chiar și în condițiile lipsei de documente, aspect deosebit de important pentru orașele Valahiei și Moldovei unde, cu timpul, au dispărut o mare parte din arhivele medievale dar și din mărturiile arheologice³⁴.

Din nefericire, cele câteva studii ale orașelor românești medievale nu au reușit să oprească valul de distrugerii ale unor importante ansambluri și zone urbane și rurale, piese prețioase ale patrimoniului cultural românesc. Eficiența datelor concrete destinate renovărilor și restructurărilor urbane a fost substanțial redusă de concepția „selectivă” a schițelor de sistematizare predecembriste prin care se păstrau, în mod subiectiv, doar fragmente dintr-un ansamblu istoric ce urma să fie „integrat” într-o compoziție modificată radical atât sub aspectul tramei stradale cât și sub aspectul regimului de înălțime și al densității. Aceste fragmente, care au supraviețuit,

suportă acum impactul enclavelor contemporane generate de amplasarea unor dense grupări de blocuri tipizate sau a unor obiecte „unicat” al căror aspect intră într-un flagrant contrast cu atmosfera de epocă a sitului vechi.

Lipsa dialogului interdisciplinar marchează încă cercetările, arhitectii recurgând extrem de rar la informațiile furnizate de istorie și arheologie³⁵. Altfel nu se explică de ce, cu câteva excepții, din istoriile și sintezele arhitecturii noastre lipsesc majoritatea descoperirilor arheologice sau istorice din ultimele decenii, în special din cadrul urban sau privind urbanismul. Pe de altă parte, cei care au recurs la aceste descoperiri s-au izbit de lipsa preciziei lor, mai ales acelea care au influență în determinarea istoriei și structurii organismului urban respectiv. Din nefericire, în mediile practicienilor desprinși de studiu se păstrează încă mentalitatea « liberalizării » creației de arhitectură, protecția zonelor istorice fiind considerată un element de constrângere³⁶.

„A fi român nu înseamnă numai a ne identifica cu prezentul, ci a accepta în totalitate și evoluția trecutului, cu suferințele și nereușitele lui inerente...chiar dacă prin arhitectura pe care o promovăm noi căutăm în mod sincer un decor propriu, contemporan”³⁷. În 1932, fără a fi paseist, dimpotrivă, experimentând atributele arhitecturii moderne, G.M. Cantacuzino destrăma cu eleganță și optimism aparenta dilemă dintre arhitectura modernă și cea a secolelor anterioare: „Orașele noastre rămânând sărace în monumente vechi, s-a cerut monumentelor noi să evoce trecutul de care ne simțim legați...Orașele noastre, fără a

33. Greceanu Eugenia, *op. cit.*, p. VII.

34. *Ibidem*, p. 1.

35. Gheorghiu Teodor Octavian, *Elemente de structură urbană tradițională românească în context central și est-european* - Teza de doctorat, IAIM Buc., 1992, Introducere.

36. *Ibidem*

37. Cantacuzino George Matei, *op. cit.*, p. 19, 22.

se banaliza, vor lua ceva din mândria cetăților de altădată”³⁸.

Lucrurile păreau destul de simple deoarece, la vremea când G.M. Cantacuzino scria rândurile de mai sus, Iașul era încă “singurul oraș...în care trecutul cel mai îndepărtat al istoriei noastre se leagă printr-un lanț continuu de ziua de azi...”, în Iași încă mai erau prezente „priveștiile trecutului... locuri prielnice, în care gândul se simte în securitate pentru a visa viitorul...”. Aceste “locuri prielnice” ieșene, și odată cu ele o parte din adâncurile ființei noastre, stau și în prezent sub amenințarea de a fi alterate sau anihilate. Consecințele dispariției lor de până acum, sunt evidente disfuncții urbane și o subtilă poluare psihică, greu de corectat sau de compensat astăzi.

În deceniile comuniste, Iașul a fost obiectul unor acte agresive de sistematizare urbană, aici conjugându-se, în mod emblematic, o tendință politică centrală, grandomania administrației locale și aspirațiile unor arhitecți profesioniști. La timpul respectiv au existat multe polemici și semnale de alarmă privind acest subiect, dar, în pofida acestora, operațiunea a continuat, decembrie 1989 surprinzând-o în plină desfășurare. În fapt, acest demers a presupus o acțiune de demolare generală a vechiului fond construit din centrul istoric, menajându-se ici-colo câteva monumente de arhitectura, mult prea celebre pentru a fi distruse. În istoria urbanismului asemenea operațiuni sunt des întâlnite, dar acolo, în cele mai multe din cazuri, erau justificate și au presupus implanturi care în principiu, din punct de vedere morfologic, erau deduse din situația existentă. Însă la Iași, ca și în alte situații similare din România, operațiunea a presupus practic, o răsturnare a principiilor urbanistice și de arhitectură, de la raportul construcție-spațiu, până la scara și tipologia locuirii. Ruptura brutală cu trecutul, prin

demolările și lipsa de discernământ a politiciii urbane comuniste, a suprimat importante vestigii care constituiau indicii prețioase pentru reconstituirea imaginii Iașului medieval. Deseori, dacă în săpăturile de fundare a unor construcții noi se descopereau urme ale unor vechi fundații sau pivnițe, ele erau rar semnalate arheologilor. Consecințele unor astfel de acțiuni, lipsite de aportul tuturor specialiștilor care ar fi trebuit implicați, apar astăzi pe teritoriul orașului, afectând deseori clădirile noi de deasupra (unul din exemple : în anul 2001 au avut loc surprări ale terenului de sub clădirea noului Tribunal, teren sub care existau vestigii ale unor case boierești din veacul XVII).

În acest context, spațiul central al Iașului a devenit alienat și ilizibil prin varietatea confuză a modurilor de exprimare. Desigur, uneori ilizibilitatea prezintă interes și poate chiar avea un anumit farmec, dar trebuie totuși îndeplinite câteva condiții: înlăturarea riscului de a pierde din vedere forma și schema de bază, corelarea cu stilul general al zonei și participarea activă a observatorului. Pentru o zonă nou construită aplicarea unor non-principii poate fi tolerabilă în anumite limite, fiind normală o justificare judicioasă. Operațiunea căreia i-a căzut victimă centrul istoric al Iașului, a fost nejustificată și nocivă prin anihilarea vechiului cadru urban, dispariția structurilor tradiționale, înlocuirea lor cu un implanturi nocive. Centrul istoric care, în anii '80 nu depășea 3% din suprafața totală a orașului, trebuia menținut și reintegrat orașului prin prevederea lui cu funcții urbane specifice, adecvate, nu artificiale. Starea construcțiilor din situl istoric reclama, cel mult, reparații și modernizări, rețeaua stradală zonală nu trebuia integrată celei majore urbane, dimpotrivă, centrul medieval trebuia scos din traficul poluant atât fizic cât și psihic, centrul nou nu trebuia amplasat peste cel vechi

38. *Ibidem*.

măcar din rațiuni logice, iar din perspectiva caracteristicilor morfo-geografice relația vechiului centru cu restul orașului reclama modalități discrete de intervenție. Noile dotări și traficul sporit au accentuat disfuncții deja existente. Centrul istoric ieșean a fost strivit și de greutatea zonelor urbane adiacente, fapt care trage după sine, necesitatea ameliorării acestei relații.

În zona centrală au fost menajate o serie de monumente cu prețul pierderii demnității și a forței imaginii lor reprezentative: nici un monument din zona centrală nu a scăpat de nocivitatea relațiilor cu noile implanturi, fie arhitectonice, fie de trafic. Biserici, mănăstiri și importante construcții civile sunt fie „pierdute” în vaste spații de circulație carosabilă (casa *Dosoștei*, ansamblul Bărboi), fie ascunse sau sufocate de proximitatea volumelor masive ale arhitecturilor moderne (bisericele Sf. Nicolai Domnesc, Barnovschi, Sf. Sava, Trei Ierarhi, Sf. Lazăr, Tălpălari, Golia, Vovidenia, Sf. Ioan Botezatorul și multe altele). Până în 1980, acțiuni majore de modificare a morfologiei urbane ieșene în zona centrală n-au afectat decât o parte din Târgul Vechi, prin amplasarea Consiliului Județean și a unor blocuri din preajmă sau prin amplasarea hotelului Unirea, a blocurilor și a amenajării ambientale din Piața Unirii. După această dată s-a declanșat o vastă operațiune de înnoire urbanistică a centrului istoric, fiind demolate mari suprafețe conținând importante vestigii medievale³⁹ și nu numai: toată strada Anastasie Panu-fosta Uliță Sf. Vineri, cu ambele fronturi în adâncime, până la strada C.Negri sau Ulița Podu Vechi și

dincolo de strada Ghica-vodă fosta Ulița Trapezănească. S-a început edificarea unor construcții gigantice ca masă și înaltime în raport cu monumentele păstrate, alterând în mod fundamental, morfologia, funcțiile și silueta zonei. În plus, fapt foarte important deja semnalat, spațiile deveneau difuze, necontrolate, nediferențiate ca amplasament sau ca utilizare. Tot ceea ce însemna cultura locuirii se modifica radical.

O posibilă soluție de a reda orașului ceva din « alchimia subtilă a farmecului » său, din personalitatea vechilor Iași, ar putea veni dintr-o analiză a dinamicii unor aspecte morfologice urbane, a mutațiilor petrecute în timp cu centrul istoric. Studiul acestor procese ar putea furniza soluții pentru o acțiune judicioasă de reabilitare urbană. A considera orașul ca „o conversație fără sfârșit între trecut și prezent”, conduce la o soluție simplă, folosită cu succes în reabilitări urbane occidentale: a păstra trecutul în viață, conservându-l și oferindu-i permanent o folosință actuală viabilă.

Încă de acum 70 de ani, G.M. Cantacuzino ne îndemna să nu pierdem speranța și să nu subestimăm potențele Iașilor de a ne stimula imaginația și forțele interioare, pentru a găsi soluții de viitor. „Nu ești român de azi încolo, ci produs al acestui trecut, oricare ți-ar fi răvnele de viitor... Chiar dacă azi ne găsim în fața unui oraș mai sărac, dezbrăcat de multe monumente, din Iașul de altădată a rămas esențialul: ...o temă gata de a lua orice dezvoltare, un potențial imens de energie și imaginație, un templu...care își așteaptă credincioșii înainte de a se răci cenușa caldă a tradiției...”.

39. Dascălu Doina Mira, *Valori subtile ale arhitecturii vechiului Iași*, publicat în *Buletinul Sesiunii Științifice a Academiei Române*, la Zilele Academice Ieșene Ediția XV, Filiala Iași, 1999.

PROTECȚIA MONUMENTELOR ISTORICE ÎN LEGISLAȚIA ROMÂNĂ

Aneta Luca

Procesul de conștientizare a răspunderii față de patrimoniul cultural, inclusiv față de cele mai importante bunuri culturale - monumentele - a străbătut un itinerar de secole până când a devenit firească organizarea unei vaste rețele de organisme și asociații internaționale, și, deopotrivă, adoptarea de către statele lumii a unor măsuri de ordin legislativ, având în centrul lor ideile creării cadrului juridic special, instituționalizarea instrumentelor adecvate de cunoaștere și punere în valoare a acestor bunuri¹.

Adoptarea și generalizarea sistemelor juridice și organizatorice a permis manifestarea politicii de stat în domeniul îndrumării și organizării ocrotirii patrimoniului cultural național, ca expresie a „nevoii de dirijare sistematică, centralizată, de stat, a acestui domeniu, prin forme și instituții speciale, printr-o metodologie unică, pusă mai presus de interesele centrifuge ale deținătorilor de monumente sau ale diverșilor factori de influențare”².

Pe plan internațional, ideea de

protecție se bucură de o atenție specială și constituie „rațiunea de a fi” a mai multor asociații, organizații și comitete internaționale, de important prestigiu³, inclusiv organisme specializate ale ONU, care își concentrează preocupările în direcția eliminării și/sau diminuării, pe cât posibil, a tuturor factorilor care conduc la alterarea ori distrugerea patrimoniul cultural și natural.

O sumară trecere în revistă a acestor preocupări relevă, în contextul delimitării aspectelor majore, accelerarea reglementării internaționale prin convenții, recomandări și carte, așa încât, astăzi, prin numeroase documente internaționale, se protejează patrimoniul cultural sau natural pe zone geografice (regional) sau planetar, ca rezultat al conștientizării de către majoritatea statelor lumii a faptului că degradarea și dispariția unui bun al patrimoniului cultural și natural constituie probleme ale întregii colectivități internaționale, și nu numai „probleme interne” ale fiecărui stat.

În litera și spiritul lor, reglementările

1. Vasile Drăguț, Prefață la Ioan Opreș, *Protecția monumentelor istorice*, București, 1980, p. 5-9

2. Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 36.

3. Majoritatea acestora fac parte din sistemul UNESCO - organism specializat al ONU - creat în anul 1949. Amintim: Consiliul Internațional al muzeelor (ICOM); Consiliul Internațional al monumentelor și siturilor (ICOMOS); Centrul internațional pentru studierea, conservarea și restaurarea bunurilor culturale (ICCROM) cu sediul la Roma; centrul internațional de conservare și restaurare, cu sediul la Londra; Asociația internațională pentru protecția parcurilor și grădinilor (IFLA); Institutul internațional pentru protecția castelurilor (IBI); Centrul Internațional pentru conservarea arhitecturii (ICAC) etc. Există asociații și comitete internaționale pentru protecția monumentelor de lemn, a morilor, a monumentelor și siturilor de arhitectură vernaculară, a monumentelor și siturilor arheologice, pentru construcțiile din cărămidă crudă (chirpici), pentru micile orașe istorice.

internaționale promovează ideea de esență potrivit căreia protecția patrimoniului cultural trebuie văzută în raport de interconținere cu protecția patrimoniului natural.

Totodată, din perspectiva acestor reglementări, se observă că necesitățile și constrângerile impuse de protecția patrimoniului cultural și natural în condițiile asigurării dezvoltării economice satisfăcând cerințele dezvoltării durabile⁴, pot fi asigurate numai în cazul existenței unei legături reale și funcționale între politica economică și cea ecologică la toate nivelurile structurilor statale și în toate ramurile economice. Sub acest aspect, într-o viziune realistă, se consideră că relațiile dezvoltare - mediu, dezvoltare - patrimoniu cultural și natural sunt relații între prezent și viitor, protecția mediului, a patrimoniului cultural, și, natural, deopotrivă, fiind probleme cu implicații naționale și internaționale ce nu pot fi ignorate, întrucât constituie condiția sine qua non pentru ridicarea calității vieții oamenilor și asigurarea unor condiții optime pentru generațiile viitoare.

Mai mult decât atât, conștientizarea faptului că nu au frontiere nici poluarea și nici distrugerea bunurilor care reprezintă mărturii ale unei vechi și bogate tradiții de cultură și civilizație sau a acelor ce constituie, prin frumusețea și varietatea lor, un element de neînlocuit al sistemelor

naturale, a determinat ca lupta pentru combaterea poluării, conservarea și protejarea tuturor acestor bunuri să fie un factor de colaborare între state, și, în același timp, un factor al păcii.

Un exemplu semnificativ cu privire la conservare și pace îl constituie o rezoluție adoptată în 1981 la a 15-a Adunare Generală a Uniunii Internaționale pentru Conservarea Naturii și a Resurselor prin care se declară: „pacea este o condiție indispensabilă a conservării naturii în aceeași măsură în care conservarea contribuie ea însăși la pace, grație utilizării ecologice a resurselor”. Este firesc să fie așa, dacă avem în vedere că războaiele și cursa înarmărilor, armele nucleare și celelalte arme de distrugere în masă constituie, prin ele însele, atât surse de degradare pentru ansamblul mediului înconjurător, a patrimoniului cultural și natural, cât și surse de sărăcie⁵, de reducere a producției de alimente pe locuitor, de creștere a subnutriției și a mortalității și, de ce nu, de dezechilibru mental și emoțional, întrucât omul este redus la o situație contrară dezvoltării naturii lui și satisfacerii nevoilor sale esențiale.

Având în vedere că sistemul OM reclamă atât satisfacerea nevoilor materiale, cât și a nevoilor și facultăților specifice umane, continuă și astăzi să se discute despre faptul că producția și, deopotrivă, consumul trebuie să urmeze în mod

4. Azi, se impune din ce în ce mai mult conceptul de „dezvoltare durabilă”, recomandat de Adunarea Generală O.N.U. prin Rezoluția 42/187, ca principiu director al strategiilor și politicilor naționale în domeniul evoluției economice și protecției mediului. Conceptul de „dezvoltare durabilă” este definit ca fiind acel tip de dezvoltare economică prin care se asigură satisfacerea necesităților prezente fără a compromite posibilitățile generațiilor viitoare de a-și satisface propriile cerințe. Cu privire la poluare și implicațiile ei, pentru amănunte, a se vedea Daniela Marinescu, *Dreptul mediului înconjurător*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, 1996).

5. Vorbind despre legătura dintre problemele de mediu și sărăcie, în cartea sa intitulată *Cercul care se închide*, Commoner arată că proiectul avionului supersonic a fost sprijinit de sindicate, deoarece abandonarea lui ar fi determinat ca multe mii de muncitori să-și piardă locurile de muncă. Însă, autorul reușește să vadă și o altă dimensiune a acestei realități, pe care o prezintă astfel: „Reflectând mai adânc, șomerul s-ar putea îndoi de caracterul rațional al unui sistem economic care obligă pe cineva să lupte pentru o slujbă știind că produsul respectiv va deștepta copiii noaptea și va mări frecvența cancerului de piele provocat de radiația ultravioletă (Barry Commoner, *Cercul care se închide*, București, 1980, p. 207).

necesar calea umanizării, adică să răspundă acelor nevoi ce corespund naturii umane, ființării sale spirituale, și nu unor interese arbitrare, egoiste.

Este de la sine înțeles că, în această ecuație, războiul nu-și va găsi niciodată locul, știut fiind că evoluția umană rezultă din dezvoltarea culturală care implică manifestarea activității creatoare a oamenilor și, în strânsă legătură, produsul acestui proces - universul complex al valorilor culturale - continuu îmbogățit prin actul creației și nu al distrugerii. Acest adevăr a intrat de mult în conștiința umanității, ca de altfel și necesitatea de a se pune capăt situației în care dezvoltarea economică nu este posibilă decât cu prețul unor condiții de viață nesănătoase impuse ființelor umane⁶.

Dacă ne raportăm la istoria mai îndepărtată a României, constatăm că ideea de a proteja patrimoniul cultural apare încă din primele secole ale erei noastre⁷, și cunoaște, de-a-lungul timpului, alături de oameni, „vremuri bune și altele de restrînte, așa cum se petreceau lucrurile și pe plan mai larg european”⁸.

Numeroase mărturii ne arată că, fără

a se lăsa mai prejos de ideile progresite care au circulat în fiecare epocă istorică, societatea românească înregistrează și ea schimbări profunde în atitudinea față de monumentele istorice și obiectul investit cu calități istorice, artistice sau științifice.

Modul în care complexele de arhitectură și celelalte monumente și-au păstrat nealterate semnificația, specificul sau stilul se datorează într-o mare măsură faptului că „mai mult și mai adesea ca altundeva, nevoia de a păstra <țara> a determinat la români continuitate în adoptarea de atitudini pozitive și de protejare propriu-zisă a monumentelor istorice”⁹.

Ideile de protejare și apărare a avuției culturale, mai ales a monumentelor, pătrund și se vehiculează în forme particulare, fiind influențate de toate evenimentele politice care au avut loc în decursul timpului¹⁰, de particularitățile și specificul diferitelor regiuni, de dezvoltarea economică a societății europene și integrarea bunurilor românești în comerțul internațional.

Rămân cunoscute în istorie efectele legii privitoare la conservarea și restaurarea monumentelor (1892)¹¹- document juridic

6. În opinia lui Erich Fromm, considerat „părintele școlii culturaliste americane”, există primejdia ca viața însăși să dispară de pe pământ nu numai prin război atomic, chimic, biologic, dar și ca efect al degradării totale a mediului de existență, de aceea el proiectează pe un ecran social o perspectivă în care obiectivul nu este dominarea naturii, ci luarea sub control a forțelor sociale și a instituțiilor iraționale care amenință supraviețuirea societății, ba chiar a speciei umane (Erich Fromm, *Texte alese*, București, 1983, p. 505).

7. Pentru amănunte a se vedea Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 83).

8. Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 24.

9. *Ibidem*.

10. Așa de exemplu: Revoluția de la 1848, Unirea Țărilor române din 1859 și desăvârșirea unității naționale la 1 decembrie 1918 impun noi reglementări pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice.

11. Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice a fost promulgată prin Decretul nr. 3658 din 17 noiembrie 1892. Pentru prima dată în Regulamentul de aplicare se va da definiția completă a monumentului: „pe sol sau în subsol, în uz sau scos din uz, religios sau civil, străvechi și până la sfârșitul secolului XVIII, integru sau în ruină, singular sau complex, imobil sau mobil”. Nu pot fi găsite cele mai potrivite cuvinte pentru a pune în lumină rolul important pe care l-au avut Spiru Haret și Grigore Tocilescu în elaborarea acestor legi, după cum aceleași cuvinte se lasă în continuare căutate dacă dorim să evidențiem rolul operei și activității lui Nicolae Iorga, care a impus o teorie românească și o nouă concepție în domeniul monumentelor istorice. Ne resemnăm, însă, pe considerentul că activitatea teoretică și, în egală măsură, cea practică desfășurată de Nicolae Iorga, se evidențiază, prin ea însăși, ca fiind prodigioasă, constituind un puternic impuls în opera de conservare și valorificare a monumentelor.

de bază al sistemului românesc de ocrotire a patrimoniului cultural național - și ale legii privind regimul descoperirilor monumentelor și obiectelor antice (1893) pentru vechiul Regat al României, ambele acte normative constituind, practic, un sistem de protecție generală. Desigur, nu putem trece cu vederea faptul că, la 28 martie 1913, Adunarea deputaților, iar la 30 martie 1913, Senatul votează o nouă lege pentru conservarea și restaurarea monumentelor istorice, dat fiind că reglementarea din 1892 era depășită de condițiile concrete ale vremii.

Noua lege reflectă, totodată, și încercarea legiuitorului român de a „acomoda”, la situația specific românească, unele prevederi ale legislației franceze și italiene afectate monumentelor istorice și în special săpăturilor arheologice.

Realizarea unității naționale depline la 1 decembrie 1918, precum și urmările nefaste ale primului război mondial, nu au rămas fără ecou nici în planul perfecționării sistemului de ocrotire a bunurilor culturale.

Astfel, în peisajul legislativ al României, prin Decretul-lege din 28 iunie 1919, se instaurează o nouă reglementare privind conservarea și restaurarea monumentelor istorice, care deschide alte direcții de acțiune, precum și posibilitatea de afirmare a noilor provincii istorice intrate din anul 1918 în cuprinsul țării întregite, instituindu-se, totodată, un control permanent și dinamic în teritoriu pentru asigurarea dreptului la existență al monumentelor istorice.

Pentru a răspunde cerințelor timpului noua reglementare aduce multiple îmbunătățiri celei din 1913, pe

care o completează cu elemente deosebit de importante, între care regăsim: conservarea și restaurarea imobilelor și obiectelor vechi ce ar prezenta un interes istoric sau artistic, eventual chiar aflate în posesie particulară; înființarea muzeelor regionale; clasarea provizorie ca monumente istorice a tuturor bisericilor și mănăstirilor zidite până în 1834, împreună cu inventarul lor mobil; ideea de rezervație; instituirea măsurilor penale pentru distrugerea, mutilarea sau înstrăinarea bunurilor culturale etc.

Preocupată în permanență de soarta monumentelor și a patrimoniului mobil, Comisiunea Monumentelor Istorice „a coordonat, într-o epocă confruntată cu grave probleme economice ale unui sistem străbătut de criză, cu convulsii politice și indiferență, opera progresistă de conservare și restaurare a monumentelor istorice, viața și rostul instituțiilor specializate în protejarea patrimoniului cultural-muzeu și bibliotecii”¹².

Alte noi reglementări au determinat perfecționarea modalităților de ocrotire, inclusiv a mecanismului organizatoric. În acest sens, amintim: la 7 iulie 1930 se publică Legea asupra monumentelor naturii și se instituie Comisia monumentelor naturii (M.O. nr. 148); la 17 noiembrie 1932 se adoptă Regulamentul nr. 44 de administrație publică privind aplicarea dispozițiilor legii pentru protecția monumentelor naturii, incluzându-se în rândul rezervațiilor terenuri de interes științific pe care se află „formațiuni rare sau unice, sau pe care viețuiesc vegetale sau animale socotite de o deosebită valoare științifică”, pe această linie,

12. Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 110.

România înscriindu-se printre primele țări din Europa în care se iau măsuri concrete¹³, ce vor avea continuitate până la Legal protejării naturii (Legea nr. 9/1932); se înființează Comisiunea superioară a monumentelor publice (5 martie 1930), iar în anul 1938 se sancționează Regulamentul pentru monumentele publice (îmbunătățit în 1942); la 12 aprilie 1932 apare Legea nr. 81 pentru organizarea bibliotecilor și muzeelor publice comunale¹⁴.

După cum este știut, condițiile economice dificile ale României din preajma anului 1940, pregătirile de război, cutremurul din 1940, distrugerile cauzate de cel de-al doilea război mondial, au determinat, în bună măsură, oprirea lucrărilor de conservare a patrimoniului muzeal ca și a monumentelor, cauzându-le acestora daune deosebit de grave.

După 1944, problema reglementării și rezolvării ocrotirii patrimoniului cultural național a revenit în atenția organelor de stat, care, din rațiunea de a nu lăsa acest patrimoniu pradă intemperiiilor și pentru a-l proteja de ofensiva urbanismului sau de subiectivitate, a continuat „o linie, cu rădăcini într-o practică ce depășea un veac de organizare oficială a ocrotirii avuției culturale”¹⁵, inițiind o serie de măsuri, având un conținut adecvat epocii și domeniului.

Astfel, se adoptă Decretul nr. 1384 din 25 aprilie 1945 de clasare ca monumente a unor cetăți, efectul imediat fiind sistarea exploatărilor de carieră. În anul 1950, prin Hotărârea nr. 501 a Consiliului de Miniștri se organizează, sub

conducerea lui, Comitetul pentru Așezăminte Culturale, care, cu puterea pe care i-o conferea poziția, reglementează activitatea de protejare a monumentelor și cea din domeniul muzeelor. Prin decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale adoptat la 15 martie 1951, se înființează pe lângă Academie, Comisia științifică a muzeelor, monumentelor istorice și artistice, având ca principală sarcină inventarierea monumentelor, una din realizările notabile ale acestei comisii fiind Regulamentul privind protejarea, restaurarea și folosirea monumentelor de cultură. Se reglementează domeniul expertizării și evaluării operei de artă (27 noiembrie 1951), instituindu-se o comisie formată din mari personalități, iar în același an se adoptă Decretul nr. 46 pentru conservarea monumentelor istorice.

Un pas important în direcția perfecționării reglementărilor în domeniu se realizează prin adoptarea Hotărârii nr. 661/22 aprilie 1955 a Consiliului de Miniștri privind păstrarea și folosirea monumentelor de cultură.

Prin această hotărâre se introduc noțiunile de rezervație și zonă de protecție, regim de folosință, fonduri speciale pentru lucrări de urgență, iar prin Regulamentul care o însoțește se instituie autorizația de săpături arheologice, obligațiunea de folosință a monumentelor, formele de utilizare și protecție, publicându-se, totodată, prima listă a monumentelor.

În opinia specialiștilor, Hotărârea nr. 661/1955 este „primul act normativ cu adevărat cuprinzător menit să asigure protecția, cercetarea, conservarea și punerea în valoare a monumentelor de cultură de

13. Printre realizări, menționăm: în anul 1931, lotusul termal de la Băile Felix se declară monument istoric; în același an, este pusă sub ocrotirea legii floarea de colț în munții Rodnei; în anul 1935 se creează Parcul Național rețezat, iar până în 1942 sunt ocrotite de lege un număr de 44 de rezervații (Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 114).

14. Vezi Decretul 1241/12 aprilie 1932 (M.O. nr. 89/14 .04. 1932), cf. Consiliului legislativ, *Colecțiune de legi și regulamente, 1 ianuarie-31 decembrie 1932*, tom. 10, partea I, București, 1932, p. 264-266.

15. Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 179.

toate categoriile”¹⁶.

Crearea cadrului juridic și a celui organizatoric prin înființarea Direcției monumentelor istorice (H.C.M. nr. 781/1959) a permis construirea unui sistem național de ocrotire adecvat perioadei respective, compus din sectoare specializate de cercetare, evidență, proiectare și conservare-restaurare, oferindu-se astfel posibilitatea creării unei metodologii unice, a urmării unitare a mijloacelor și tehnicilor de restaurare.

Preocupată în a-și dezvolta școala de restaurare, țara noastră a pus în practică principiile adoptate pe plan internațional prin Carta de la Atena¹⁷ și Carta de la Veneția¹⁸, adaptate situației specifice monumentelor.

În acest context, a câștigat tot mai mult teren principiul restaurării istorice, care impune operației de restaurare un dublu aspect „pe de o parte, restaurarea imaginii parțiale a monumentului prin înlăturarea adăugirilor care îl denaturează și

reconstituirea unor structuri caracteristice, pe de altă parte, păstrarea și sublinierea tuturor elementelor cu caracter artistic sau cu semnificație istorică, suprapuse în timp etapei inițiale de construcție și care conferă monumentului o nouă dimensiune, aceea a evoluției în timp”¹⁹.

Pentru coordonarea pe plan național a acțiunilor de ocrotire a monumentelor istorice în spiritul recomandărilor UNESCO fost creat Comitetul național ICOMOS (Consiliul internațional al monumentelor și siturilor).

O simplă privire, în lumina celor de mai sus, ne arată existența unor constante și a unor variabile în ceea ce privește notele de conținut ale tuturor reglementărilor adoptate în domeniu, menite să conducă la realizarea unui sistem juridic și organizatoric pentru asigurarea cât mai eficientă a protecției patrimoniului cultural și natural.

Prin adoptarea Legii nr. 63/1974 și a celorlalte acte normative pentru aplicarea ei²⁰, România a reușit să pună bazele unui

16. *Ibidem*.

17. În cuprinsul acestui document au fost preluate ideile principale promovate la primul Congres internațional al arhitecturii moderne (CIAM) de la Saraz, 28 iunie 1928 și amendate la al III-lea Congres (Bruxelles, 1930) cu altele mai nuanțate și adecvate realităților din domeniul urbanismului și protecției monumentelor. Carta de la Atena a fost întocmită la al IV-lea Congres al arhitecților și inginerilor, fiind considerată „un document realmente revoluționar”, deoarece, printre altele, pune problema obligației și responsabilității transmițerii intacte către „viitorime” a zestrei culturale, precum și problema educației permanente pentru ocrotirea bunurilor culturale, însă „virtuțile sale nu au putut fi puse în valoare din cauza conflagrației ce avea să pârjolească în curând lumea” (Ioan Biriș, *op. cit.*, p. 67).

18. Prin Carta de la Veneția (1964) s-au anunțat modificări esențiale de optică, concepție și metodologie în ce privește patrimoniul imobil, monumentele istorice și de artă. Ea a lansat cunoscuta formulă „a păstra și a reface pentru a păstra”, ca o consecință a ofensivei urbanismului și sistematizării, amplificând-o cu cele de „centru monumental”, „ansamblu”, „rezervație urbană”. Carta privește conservarea ca o problemă interdisciplinară și definește monumentul istoric având în vedere originalitatea, timpul, valoarea și locul. După cum s-a afirmat, meritul acestui document este de necontestat, deoarece „spiritul său include ca pe un lucru de la sine înțeles compartimente diverse într-o relație firească multidisciplinară și interdisciplinară” (Ioan Biriș, *op. cit.*, p. 65).

19. Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 181.

20. Legea nr. 63/1974 a fost adoptată la 30 octombrie 1974 și publicată în B. Of. Nr. 137/1974. În baza acestei legi au fost adoptate mai multe acte normative: Decretul nr. 13/17.01.1975 al Consiliului de Stat privind sistemul instituțional înființat pentru aplicarea legii în acest domeniu; Decretul prezidențial nr. 53/1.04.1975 privind categoriile de bunuri culturale care nu fac parte din patrimoniul cultural național; Hotărârea nr. 311/1975 a Consiliului de Miniștri privind criteriile de stabilire a valorii nominale ale bunurilor din patrimoniul cultural național; Hotărârea nr. 312/1975 a Consiliului de Miniștri privind criteriile de stabilire a prețurilor de achiziție a bunurilor din patrimoniul cultural național. Această legislație a suferit unele modificări (Decretul nr. 442/1977).

sistem juridic privind organizarea activității de păstrare și protecție a patrimoniului cultural, situându-se prin experiența sa în rândul țărilor avansate în acest domeniu.

Referindu-se la importanța Legii nr. 63/1974, un prestigios autor contemporan sublinia că, „sub aspect strict științifico-juridic, legea reprezenta un Cod al domeniului cultural național, una din cele mai reușite reglementări de acest gen din Europa de Est, cel puțin”²¹.

Cu toate acestea, deși România ratificase documente europene și internaționale în materie, imediat după evenimentul din decembrie 1989, Legea nr. 63/1974 a fost abrogată²², în pofida faptului că rațiunea ei fundamentală „nu avea nimic comun cu ideologia comunistă, cu regimul politic totalitar ori cu încălcarea drepturilor omului, pentru a fi inclusă pe lista actelor normative abrogate pentru asemenea motive”²³.

După cum s-a afirmat, prin abrogarea Legii nr. 63/1974 și a celorlalte acte normative adoptate în aplicarea ei, s-a distrus, practic, sistemul legislativ în domeniu, iar lipsa unei reglementări juridice speciale a avut multiple efecte negative, unul dintre acestea fiind scoaterea din țară și pierderea definitivă a numeroase obiecte de artă cu valoare deosebită²⁴.

Mai mult decât atât, așa cum remarca același autor, „dincolo de alte semnificații, o greșită înțelegere atât a conceptului de democratizare, cât și a celui de privatizare”, „absurda și sinucigașa <privatizare>” care viza

ipotetic și monumente istorice, aflate în administrarea unor societăți comerciale în care statul era acționar majoritar, au avut efecte foarte grave și asupra capacității organelor de stat de contracarare a fenomenelor de sustragere sau distrugere a bunurilor aparținând patrimoniului cultural național²⁵.

Este în afară de orice îndoială că, în lipsa unor instrumente legale adecvate, organismele create prin Decretele nr. 90/1990 și nr. 91/1990²⁶, respectiv Comisia Muzeelor și Colecțiilor, Direcția muzeelor și colecțiilor ca instituție bugetară cu personalitate juridică, precum și Comisia Națională a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice au asistat și ele neputincioase la degradarea patrimoniului cultural național.

După doi ani de la abrogarea Legii nr. 63/1974, măsurile de protecție a patrimoniului cultural debutează timid prin adoptarea O.G. nr. 27/26.08.1992²⁷ privind unele măsuri pentru protecția patrimoniului cultural național, în temeiul căreia s-a instituit un sistem provizoriu de protecție. Sub acest aspect, s-a precizat că, până la adoptarea prin lege a unor reglementări speciale, persoanele fizice sau juridice deținătoare, cu orice titlu, a unor bunuri culturale mobile sau imobile, au obligația de a le păstra și conserva.

Reglementarea prevăzută de O.G. nr. 27/1992 (cu modificările aduse prin Legea nr. 11/1994) este întărită prin O.G.

21. Antonie Iorgovan, *Tratat de drept administrativ*, vol. 2, București, 2002, p. 313.

22. Legea nr. 63/1974 și celelalte acte normative date în aplicarea ei au fost abrogate prin Decretul-Lege nr. 90/1990 al Frontului Salvării Naționale, publicat în M.O. nr. 20/6.02.1990, partea I.

23. *Ibidem*, p. 312.

24. Despre „realitățile dramatice din fostele țări socialiste”, a se vedea: Antonie Iorgovan, *op. cit.*, p. 312-316.

25. Antonie Iorgovan, *op. cit.*, p. 315.

26. Ambele decrete sunt publicate în M.O. nr. 20/6.02.1990, partea I.

27. Publicată în M.O. nr. 215/28.08.1992, partea I. Ordonanța a fost adoptată în temeiul Legii de abilitare nr. 81/1992, fiind aprobată cu modificări prin Legea nr. 11/7.03.1994 (M.O. nr. 65/14.03.1994, partea I).

nr. 68/26.08.1994²⁸, care abrogă expres Decretele nr. 90/1990 și nr. 91/1990.

Deși instituie tot un sistem provizoriu de protejare a patrimoniului cultural național, O.G. nr. 68/1994 aduce noi elemente care, printre altele, vizează: delimitarea sferei patrimoniului cultural național; criteriile de identificare a bunurilor ce intră în acest patrimoniu; clasarea pe categorii a monumentelor istorice; procedura de clasare (declanșarea procedurii, declararea ca bunuri de patrimoniu); evidența națională; stabilirea anumitor obligații pentru deținătorii bunurilor culturale.

Prin O.G. nr. 68/1994, se arată că patrimoniul cultural mobil „este compus din bunuri culturale mobile și imobile cu valoare deosebită, de interes public, care sunt mărturie de neînlocuit al potențialului creator uman în relația sa cu mediul natural și cu mediul istoricește constituit de pe teritoriul României, ale istoriei și civilizației naționale și universale” (art. 1 alin. 1). Totodată, se precizează că monumente istorice sunt „bunurile imobile sau ansamblurile de bunuri imobile care prezintă valoare din punct de vedere arheologic, istoric, arhitectural, urbanistic, artistic, peisagistic sau tehnico-științific” (art. 1 alin. 2).

Așadar, se lămurește, abia după șase ani de la abrogarea Legii nr. 63/1974 (singurul act normativ care definea patrimoniul cultural național), noțiunea de patrimoniu cultural mobil. În continuare, după zece ani de la abrogarea Legii nr. 63/1974, legiuitorul român adoptă Legea nr. 182/25.10.2000²⁹ privind protejarea

patrimoniului cultural național mobil.

Legea nr. 182/2000 instituie regimul juridic al bunurilor aparținând patrimoniului cultural național mobil, denumit patrimoniu cultural național, indiferent de proprietarul acestora, prin reglementarea activităților specifice de protejare: evidență, expertizare, clasare, cercetare, depozitare, conservare, restaurare și punere în valoare, în vederea accesului democratic la cultură și transmiterii acestor valori generațiilor viitoare (art. 1 alin. 1).

În înțelesul legii, patrimoniul cultural național este alcătuit din bunuri cu valoare deosebită sau excepțională, istorică, arheologică, documentară, etnografică, artistică, științifică și tehnică, literară, cinematografică, numismatică, reprezentând mărturii materiale ale evoluției mediului natural și ale relațiilor omului cu acesta, ale potențialului creator uman și ale contribuției românești la civilizația universală (art. 1 alin. 2).

Referindu-se la regimul general al proprietății, Legea nr. 182/2000 precizează că bunurile culturale mobile pot fi proprietate publică sau privată a statului ori a unităților administrativ-teritoriale sau proprietate privată a persoanelor fizice și a persoanelor juridice de drept privat (art. 5 alin. 1).

Potrivit art. 5 din Lege, „asupra bunurilor prevăzute la alin. 1 se pot constitui, potrivit formei de proprietate, în condițiile legii, un drept de administrare sau alte drepturi reale, după caz” (alin. 2). Proprietarii, titularii altor drepturi reale sau ai dreptului de administrare, precum și deținătorii cu orice titlu al bunurilor

28. Publicată în M.O. nr. 247/31.08.1994, partea I, aprobată cu unele modificări prin Legea nr. 41/24.05.1995 (M.O. nr. 105/30.05.1995, partea I) și apoi modificată și completată prin O.G. nr. 24/1997 (M.O. nr. 206/25.08.1997, partea I), aprobată cu unele modificări prin Legea nr. 56/4.03.1998 (M.O. nr. 107/9.03.1998, partea I). Unele din prevederile O.G. nr. 68/1994 au fost abrogate prin Legea nr. 182/25.10.2000 privind protejarea patrimoniului cultural mobil, publicată în M.O. nr. 530/27.10.2000, partea I. În acest sens, menționăm că au fost abrogate dispozițiile art. 3 alin. 1 lit. a și b, art. 4, art. 6, art. 8 alin. 1 lit. d, art. 9 lit. b și d, art. 11, 15, 20, 25, 27 alin. 1, art. 28 și ale art. 30 alin. 1.

29. Publicată în M.O. nr. 530/27.10.2000, partea I.

culturale mobile clasate au obligațiile speciale prevăzute de art. 22 în legătură cu păstrarea, depozitarea și asigurarea securității acestor bunuri.

Pentru protejarea acestui patrimoniu, legea specială stabilește regimul juridic al circulației bunurilor culturale mobile, instituind dreptul de preemțiune al statului (art. 36 alin. 1) dacă bunurile culturale mobile, proprietate a persoanelor fizice sau juridice de drept privat, clasate în tezaur, urmează a fi supuse vânzării publice, operațiune care se poate realiza numai prin agenți economici autorizați (art. 35 alin. 2).

În fine, trebuie să arătăm că, potrivit Legii nr. 182/2000, regimul juridic special de protecție a bunurilor de patrimoniu presupune, de asemenea, acreditări, autorizări, avize etc., precum și antrenarea răspunderii disciplinare, materiale, contravenționale sau penale, după caz (art. 59-76)³⁰.

Continuând demersul nostru, constatăm că lipsa unei reglementări speciale, pe de o parte, accelerarea privatizării, pe de altă parte, a determinat Guvernul să adopte Ordonanța de Urgență nr. 228/24.11.2000³¹ privind protejarea monumentelor istorice - prima reglementare în materie -, care a rămas fără obiect, ca urmare a intrării în vigoare a Legii nr. 422/18.07.2001³² privind protejarea monumentelor istorice.

În cuprinsul dispozițiilor generale ale Legii nr. 422/2001 sunt precizate

conținutul noțiunilor de monument istoric, monument, ansamblu și sit.

Astfel, în înțelesul acestei legi, monumentele istorice sunt bunuri imobile, construcții și terenuri situate pe teritoriul României sau în afara granițelor, proprietăți ale statului român, semnificative pentru istoria, cultura și civilizația națională și universală (art. 1 alin. 2); prin monument se desemnează o construcție sau parte din construcție, împreună cu instalațiile, componentele artistice, elementele de mobilare interioară sau exterioară care fac parte integrantă din acestea, precum și lucrări artistice comemorative, funerare, de for public, mărturii cultural-istorice semnificative din punct de vedere arhitectural, arheologic, istoric, artistic, etnografic, religios, social, științific sau tehnic (art. 3 lit. a); noțiunea de ansamblu desemnează un grup coerent din punct de vedere cultural, istoric, arhitectural, urbanistic ori muzeistic, de construcții urbane sau rurale care, împreună cu terenul aferent, formează o unitate delimitată topografic ce constituie o mărturie cultural-istorică semnificativă din punct de vedere arhitectural, urbanistic, arheologic, istoric, artistic, etnografic, religios, social, științific sau tehnic; prin noțiunea de sit, legiuitorul desemnează un teren delimitat topografic, cuprinzând acele creații umane în cadrul natural care sunt mărturii cultural-istorice semnificative din punct de vedere arhitectural, urbanistic, arheologic, istoric, artistic, etnografic, religios, științific, tehnic

30. Sub acest aspect, se cuvine să arătăm că art. 8 din O.G. nr. 27/1992 prevedea sancțiuni penale cu închisoarea și confiscarea averii, însă, acest text nu a fost pus în practică niciodată, deoarece, potrivit art. 72 lit. f din Constituție, infracțiuni se puteau stabili numai prin lege organică, or, în cazuri obișnuite, ordonanța nu poate interveni în domenii rezervate legii organice (art. 114 alin. 1 din Constituție).

31. Publicată în M.O. nr.616/30.11.2000, partea I. Menționăm că O.U.G. nr. 228/2000 a fost respinsă prin Legea nr. 606/31.10.2001 (M.O. nr. 713/8.11.2001), promulgată prin Decretul nr. 859/30.10.2001 pentru respingerea O.U.G. nr. 228/2000 (M.O. nr.713/8.11.2001). În cele din urmă, O.U.G. nr. 228/2000 a fost abrogată prin Legea nr. 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice.

32. Publicată în M.O. nr. 407/24.07.2001, partea I. Cu privire la „traseul parlamentar al acestui act normativ”, care a durat un interval de doi ani de zile de la înregistrarea proiectului la Camera Deputaților și până la publicarea în Monitorul Oficial, a se vedea Antonie Iorgovan, pg. 325, nota 5 - subsol.

sau al peisajului cultural.

Din economia Legii nr. 411/2001, sintetizată în textul prevăzut de dispozițiile art. 9 alin. 2, rezultă că, în concepția legiuitorului român, protejarea monumentelor istorice este parte componentă a strategiilor de dezvoltare durabilă economico-socială, turistică, urbanistică și de amenajare a teritoriului, la nivel național și local.

Un element de noutate prin care se pune în evidență regimul juridic special, „domenial” aplicabil în materie, îl reprezintă actul prin care sunt precizate condițiile și regulile de utilizare sau de exploatare și de întreținere a bunului imobil în cauză, denumit „Obligația privind folosința monumentului istoric” (art. 16), document ce însoțește actele de proprietate, de concesiune sau de închiriere pe tot parcursul existenței imobilului respectiv.

Obligația privind folosința monumentului istoric este servitute constituită în folosul imobilului și se înscrie în Cartea funciară de către proprietar în termen de 30 de zile de la data comunicării ei (art. 16 alin. 3).

Un alt element ce conturează regimul special de protecție al monumentelor istorice este garanția imobiliară.

Astfel, la art. 40, se menționează că, în situațiile și în condițiile prevăzute la alin. (4), la data alocării sprijinului financiar în quantumul contribuției statului sau a autorităților administrației publice locale asupra imobilului monument istoric în cauză, se instituie o garanție imobiliară pentru o perioadă de 10 ani în favoarea statului, respectiv a unităților administrativ-teritoriale. Garanția imobiliară se stinge, de

drept, la expirarea celor 10 ani, după care proprietarul nu mai are nici o obligație față de stat. În schimb, dacă înainte de împlinirea celor 10 ani, proprietarul înstrăinează bunul unei alte persoane decât statul, atunci garanția imobiliară se recuperează în totalitate, împreună cu dobânzile aferente (art. 39).

Așadar, dacă până în februarie 1992 nu a existat nici o reglementare specială în materie, iar în anul 1994 protecția patrimoniului cultural din România era reglementată doar prin două acte normative speciale, având un caracter de provizorat, în prezent există patru legi speciale de protecție.

În acest sens, avem în vedere reglementările care acoperă marile domenii, și anume: Legea arhivelor naționale nr. 16/1996³³; Legea nr. 182/2000 privind protejarea patrimoniului cultural național mobil; Legea nr. 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice și O.G. nr. 43/2000³⁴ privind protejarea patrimoniului arheologic aprobată cu modificări prin Legea nr. 378/2001³⁵.

De asemenea, au fost adoptate și alte acte normative având importanța lor în rezolvarea problemelor specifice domeniului. Cu titlu de exemplu, ne referim la: O.G. nr. 47/2000 privind stabilirea unor măsuri de protecție a monumentelor istorice care fac parte din lista patrimoniului mondial, aprobată prin Legea nr. 564/2001³⁶; O.G. nr. 44/2000 referitoare la unele măsuri privind asigurarea bunurilor culturale mobile exportate temporar, aprobată cu modificări prin Legea nr. 143/2001³⁷; Legea nr. 5/2000 privind

33. Publicată în M.O. nr. 71/9.04.1996, partea I.

34. Publicată în M.O. nr. 45/31.01.2000, partea I.

35. Publicată în M.O. nr. 394/18.07.2001, partea I.

36. O.G. nr. 47/2000 a fost publicată în M.O. nr. 45/31.01.2001, partea I, iar legea privind aprobarea acestei ordonanțe a fost publicată în M.O. nr. 695/1.11.2002, partea I.

37. Ordonanța a fost publicată în M.O. nr. 41/31.01.2000, iar legea de aprobare în M.O. nr. 171/4.04.2001, partea I.

aprobarea planului de amenajare a teritoriului național, Secțiunea a III-a - Zone protejate³⁸ etc.

În lumina celor prezentate, rezultă că societatea românească a găsit locul protecției patrimoniului cultural în ierarhia opțiunilor sale valorice, sporindu-și preocupările pentru asigurarea și consolidarea cadrului normativ necesar conservării și punerii în valoare a acestuia.

Cu alte cuvinte, s-a conștientizat faptul că, în drumul său spre normalitate, România „nu se mai poate situa în afara tendințelor și evoluțiilor generale ale reglementărilor culturale”³⁹, intensificându-și preocupările în direcția realizării suportului legislativ privind conservarea și punerea în valoare a patrimoniului cultural, al armonizării legislației naționale în raport cu reglementările internaționale.

În fine, se cuvine să subliniem că, dificultățile în rezolvarea problemelor

privind protecția patrimoniului cultural și natural, de o deosebită gravitate și importanță, pot fi depășite nu numai prin îmbogățirea peisajului legislativ cu noi reglementări de protecție, ci și prin sensibilizarea mediului științific și juridic dar și cel mai larg al oamenilor de cultură.

Se înțelege de la sine că, în acest cadru, nu ar putea fi ignorată activitatea de educare a fiecărui individ în spiritul respectului și al responsabilității față de toate bunurile ce aparțin patrimoniului cultural, care trebuie recunoscute „nu numai ca jaloane de neînlocuit pentru istoria unui popor sau ca părți ale tezaurului universal, ci și ca trepte necesare și obligatorii pentru pregătirea viitoarelor generații, prin hrănirea spiritului patriotic și stimularea creativității, prin cultivarea atitudinii de responsabilitate în perspectiva devenirii istorice”⁴⁰.

38. Legea a fost publicată în M.O. nr. 152/12.04.2000, partea I.

39. Sergiu Nistor, *Protecția patrimoniului cultural în România. Culegere de acte normative*, București, 2002, p. 4.

40. Vasile Drăguț, Prefață la Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 5.

PROIECT DE DEZVOLTARE URBANĂ "STRADA LĂPUȘNEANU"

Ionel Oancea

Contextul general actual relevă inexistența unei tradiții consolidate privind problemele de restaurare și renovare urbană. Orașele României au suferit pierderi majore de patrimoniu, inclusiv prin agresarea celui păstrat.

Ceea ce s-a realizat pentru salvarea lor, s-a datorat unor acte singulare de autoritate, nu unei mentalități comunitare privind valorile patrimoniului urban.

Zona Lăpușneanu este un spațiu urban care ilustrează elocvent modul brutal de intervenție în siturile istorice, fiind aleasă și din acest motiv pentru un studiu pilot.

Considerăm că un studiu de reabilitare urbană trebuie să urmărească cel puțin următoarele două obiective strategice principale:

Obținerea unui sprijin comunitar

larg, vizând valorificarea patrimoniului;

Corelarea intereselor de dezvoltare cu cele de estetică urbană, inclusiv prin restaurarea unor obiective importante.

Introducere

Zona relativ restrânsă care face obiectul proiectului "Strada Lăpușneanu" este localizată în centrul Iașului și trebuie privită ca inima unui areal mult mai extins și important, prin efectele pulsațiilor sale înviorând o mare parte a orașului.

Proiectul urmărește renașterea unui trecut nu prin copiere, ci prin rezolvări noi la probleme noi, prin ponderea echilibrată dintre utilitate și frumusețe, prin evitarea incompatibilităților și a ineficienței, elementul catalizator fiind PROMENADA.

Strada Lăpușneanu este un nod în

configurația orașului, în zona limitrofă existând principalii poli de atracție ai orașului.

Analiza istorică

Actuala stradă Lăpușneanu, era pe la sfârșitul secolului XIX, cea mai "preumblată" cale a Iașului. În vechime se numea "Ulița Sârbească" și începea din capătul străzii Păcurari (Biblioteca Eminescu), desfășurându-se pe lângă Biserica Banu spre Biserica Mitocul Maicilor, ieșind în actuala stradă Vasile Alecsandri, de aici în Ulița Goliei, pentru a se uni în final cu Ulița Mare, actuala stradă Ștefan cel Mare, ce ducea la palatul Domnesc.

Perioada de maximă înflorire (1850-1900)

Menționarea străzii Lăpușneanu ca principal pol de atracție în zona centrală a orașului între anii 1850-1900 se datorează în mod special marii diversități de funcțiuni și a comerțului cu produse unicat, adăpostite în spațiile deschise spre această arteră preponderent pietonală:

cinci grădini de vară cu cofetării și/sau restaurante ("Madame Alexandre", "Ruxandra Sturdza", "Drossu", "Grădina Primăriei", Grădina lui Passini");

hoteluri ("Hotel Pallace", "Hotel d'Europe", "Hotel Binder");

farmacii ("Spițeria Fraților Conia");

florării;

parfumerii;

magazin de pălării;
magazin de bijuterii;
băcării;
atelier foto ("Nestor Heck");
redacții ale unor ziare;
ateliere de croitorie;
coafor, etc.

Intens frecventată de populația ieșeană, zona Lăpușneanu a atins un maxim de dezvoltare economică la sfârșitul secolului XIX. În general, activitățile comerciale se desfășurau în spații proprietate ("afaceri de familie").

Din punct de vedere estetic, documentele relevă existența unor imobile cu două sau trei etaje, care au fost modernizate continuu. Clădirile din această perioadă cunosc influențele clasicismului european.

Strada era pavată, iar de o parte și de alta erau trotuare curate și felinare cu gaz.

Viața socială activă, se bucura de participarea a numeroase personalități politice și culturale: Alexandru I. Cuza, Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ion Luca Caragiale, Iacob Negruzzi, Gh. Panu, Hariclea Hartulari Darclé.

Mutarea capitalei la București a determinat începutul unei accentuate perioade de decădere și de structurare, care va culmina cu demolările din perioada comunismului, (cele mai semnificative fiind în deceniile șapte și opt ale secolului trecut).

Accidentele și calamitățile naturale au contribuit de asemenea la distrugerea unor clădiri cu valoare de patrimoniu.

În anul 1906, pe amplasamentul actualului cinematograful Tineretului, exista "Coloseul Bragadiru", la stradă aflându-se cofetăria și berăria Bragadiru, iar în spate exista un teatru de vară. În următorii ani, localul a suferit trei incendii, transformări, schimbări de destinație și proprietari. A fost cinema "Mircea", "Elise", "Roxy", "Capital", berăria

“Astoria” și cinema “Tineretului”.

În timpul războiului din 1916-1918, multe din clădirile de pe stradă, au fost utilizate ca spitale pentru răniți.

ANALIZE SPECIFICE

Piata imobiliara Terenuri (\$/m.p.)

Zona	2000	Media	2001	Media	2002	Media
Centru, Centru Civic, Copou	25-66	45	45-150	98	70-155	115
Picurari, Centru, Gara, Aulogari	10-15	12	13-17	15	12-25	18
Alexandru, Dacia, Marcea, Olăita	6-7	6	5-8	6	8-15	12
Podu Ros, Podu de Piatra	25-50	37	18-60	39	50-100	75

Bombardamentele din timpul celui de-al doilea război mondial, au afectat printre altele și Palatul Cuza, care mai suferise și acțiuni de refuncționalizare a spațiilor de la parter, devenite localuri de alimentație publică.

Problemele legate de gradul de valorificare a patrimoniului într-un proiect actual, se referă la:

restaurarea și reabilitarea clădirilor existente,

reconstrucția completă sau sugerarea trecutului (crearea unei atmosfere evocatoare),

refacerea mobilierului urban.

Analiza situației existente

Analiza funcțională:

Astăzi, strada Lăpușneanu se caracterizează printr-un amalgam de funcțiuni foarte diverse, în unele cazuri apărând incompatibilități evidente (ex. Terasa “Corso” în imediata vecinătate a bisericii “Banu” și a blocurilor de locuințe poluare fonică). Menținerea circulației auto pe această stradă, se dovedește a fi factor determinant pentru diminuarea activității zonei.

Indicatorii urbani care reflectă structura funcțională, sunt:

nr. locuințe-220 apartamente;

nr. locuitori-587;

nr. instituții publice-17;

nr. societăți-33;

nr. de salariați-1431;

nr. de elevi-1080.

Clasificare funcțiuni:

Funcțiuni de zi:

- servicii publice (telefonie, alimentație publică, sănătate, turism, poșta, vama ș.a.);

comerț (cu produse alimentare, cu produse nealimentare și cu obiecte de artă);

diverse funcțiuni în cadrul instituțiilor de cultură și cult (cinematografe, biserici, muzeu, sedii ale asociațiilor de cultură, învățământ);

receere.

Funcțiuni de noapte:

internet-cafeé;

terase și restaurante.

Funcțiuni preponderente:

alimentație publică;

comerț cu obiecte de artă;

Analize specifice

Piata imobiliara

Inchirieri spații comerciale(\$/m.p.)

Zona	2002
Tudor (Mall)	29
Lăpușneanu	19
Hala Centrala	17
Moldova	21
Cuza Voda	20
Strada Garii	15

internet-cafeé.

Funcțiuni care se potențează reciproc:

internet-café — cafe-bar;
 disco-bar — terasă;
 ateliere de creație — expoziții cu vânzare;
 agrement — recreere;
 cafe-bar — cofetărie-patiserie;
 activități de cultură, audiții muzicale, prezentări de carte, expoziții.

**Piata imobiliara
 Spatii construite (\$/m.p)**

Zona	2000	2001	2002
Centru Civic, Centru, Copou	450	850	500
Podu Ros, Podu de Piatra	300	380	290
Tudor Vladimirescu	278	320	387
Gara, Autogara	280	320	311

Analiza economică:

Cele mai importante activități economice desfășurate în zonă, sunt serviciile publice. Suprafața de teren liberă pentru construcții este de 3443mp. Arealul vizat în cadrul proiectului este de 52000mp, dintre care 70,5% este reprezentat de terenuri publice, iar 29,5% sunt terenuri private.

Analiza estetică și stilistică:

Clădirile de pe strada Lăpușneanu, prezintă un amalgam de stiluri arhitecturale:

Palatul telefoanelor - clădire veche, modificată în anii '80, fațadă de factură contemporană;

Sediul Romtelecom - construcție nouă cu arhitectură contemporană;

Biserica Banu - zidită din piatră la 1800-in stil clasicist;

Casa Meșteșugarilor:

partea veche - arhitectură neoromânească, se caracterizează prin

robustețe, volumetrie și acoperiș, partea nouă - arhitectură contemporană;

Cinema Tineretului - fără stil, simplitate geometrică și lipsa decorațiunilor;

Muzeul Unirii - stil neoclasic eclectic, (în prezent este singura clădire din zonă, care și-a păstrat aspectul inițial);

Sediul U.A.P. (casa "Drossu") - stil neoclasic;

Cinema Republica - stilul inițial - eclectic cu influențe de Art Nouveau, în prezent - stil internațional;

Hotel Traian - stil eclectic, cu tendințe de Art Nouveau.

Analiza vieții sociale

De la începutul secolului XX și până în prezent, strada Lăpușneanu și-a pierdut treptat atractivitatea, accentuându-i-se caracterul de zonă de tranzit în dauna celui de "loc", cetățenii utilizând-o ca scurtătură în deplasările zilnice în principal pe direcția centru-Copou.

Probleme identificate:

Menținerea circulației auto și lipsa amenajărilor urbane publice specifice, este percepută ca o piedică în calea dezvoltării străzii ca spațiu de loisir; zone de conflict pieton - mașină;

Lipsa unui spațiu bine structurat care să permită socializarea, comunicarea, întâlniri publice, culturalizarea;

Lipsa dotărilor aferente locuirii;

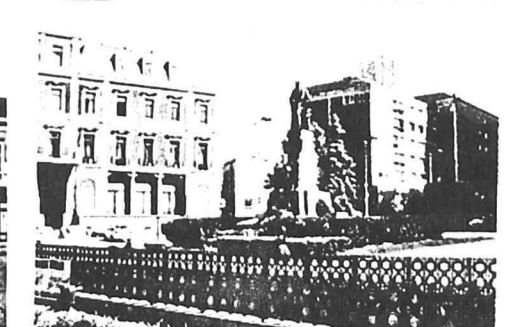
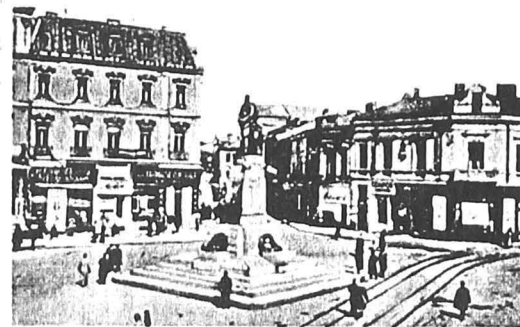
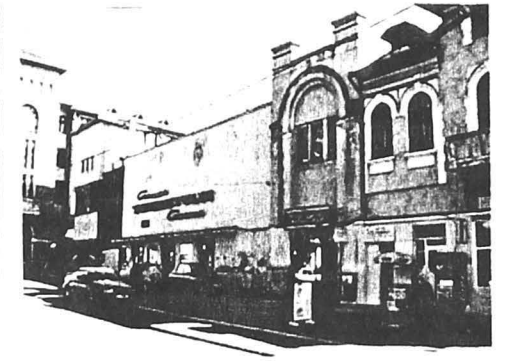
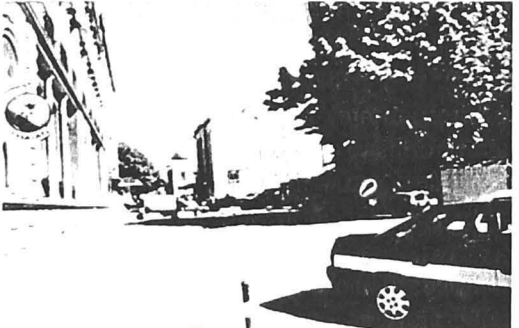
Vecinătăți deranjante;

Parcul de lângă biserica Mitocul Maicilor, insuficient dotat și îngrijit, atrage în special o populație de condiție socială și morală îndoielnică, aceasta prin atitudinea ei, depreciază și mai mult imaginea de centru al orașului.

Din analiza situației existente și ca urmare a consultării populației se remarcă următoarele tendințe:

apartamentele se transformă în spații

Paralela vechi-nou

cu altă destinație decât locuințe (exemplu: birouri);

zona ar putea deveni nesigură, în principal după terminarea programului de funcționare al unităților (noaptea).

Obiective:

menținerea locuitorilor și/sau turiștilor în zonă,

dezvoltarea relațiilor interumane (întărirea simțului comunitar).

Concluzii:

Globalizarea a readus în atenție probleme legate de specificul național, ca principal mijloc de conservare a identității grupurilor sociale și a spațiilor în care acestea își desfășoară existența.

R e a c ți i l e î m p o t r i v a internaționalizării arhitecturii au căpătat amploare începând din deceniul șapte al sec. al XX-lea, manifestându-se puternic astăzi în conservarea particularităților locale care a devenit în multe țări europene subiectul unor acte legislative în domeniul proiectării urbane și de arhitectură.

Tendința de reîntoarcere în centru, de reabilitare a agorei, de fortificare a relațiilor interumane trebuie să devină tot mai prezentă.

PROIECTUL DE DEZVOLTARE "STRADA LĂPUȘNEANU"

Necesitate

"Patrimoniul urban trebuie să participe la viața contemporană, integrându-se ca un element esențial într-o planificare globală" (Carta Urbană Europeană).

Oportunități

Urmările transformărilor radicale intervenite în structura orașului în a doua jumătate a secolului XX, prin care s-au ignorat mare parte din recomandările prezente în Regulamentele de Urbanism legate de conservarea și punerea în valoare a patrimoniului cultural și de păstrare a

caracterului de centru, au determinat crearea unui *curent de opinie favorabil unei reabilitări istorice*, ca măsură de îndreptare și recâștigare a atractivității unui oraș.

Această măsură fiind inclusă în strategia de dezvoltare a orașului Iași, a trezit *dorința municipalității de a interveni asupra zonelor centrale*, în care există puncte de pornire pentru refacerea imaginii istorice. Una dintre zonele de interes este strada Lăpușneanu, deoarece beneficiază de o *poziție strategică* în raport cu celelalte zone centrale, fiind un punct de interferență al traseelor majore de circulație ce leagă importante puncte de atracție ale orașului.

În prezent această zonă se află într-o stare de stagnare urbanistică și economică și prezintă *riscul unei dezvoltări întâmplătoare*, situație care contrastează cu importanța localizării și potențialul de dezvoltare de care dispune.

Existența unei diversități de funcțiuni, poate deveni un risc major în măsura în care acestea nu sunt corelate cu cerințele prioritare ale zonei.

Toate acestea determină necesitatea unei abordări sistemice.

Primii pași

S-a format o echipă de lucru pentru realizarea proiectului, cuprinzând specialiști din primărie și specialiști din afara primăriei.

S-a obținut sprijin logistic din partea R.T.I., în baza unui acord de cooperare.

Au fost antrenați studenți de la F.E. A.A. pentru lucrul în teren.

Distribuirea unor chestionare persoanelor fizice și juridice din zonă.

Rezultatele chestionarului:

Obiectivul proiectului:
toate persoanele fizice și juridice chestionate sunt de acord cu obiectivul proiectului;

Modalități de implicare în proiect:
Persoane fizice:

- 2,5% -se vor implica financiar;

CHESTIONAR	
Date de identificare:	☐ persoană fizică ☐ persoană juridică
Adresă	_____
Nume:	_____
Tip de proprietate:	_____
1. Sunteți de acord cu obiectivul fundamental al proiectului?	☐ Da ☐ Nu
2. Cum credeți că vă puteți implica în acest proiect?	_____
3. Care dintre următoarele elemente credeți că ar trebui să dețină o pondere mai mare în cadrul acestui proiect?	
reabilitare economică	☐
reabilitare funcțională	☐
reabilitare estetică	☐
reabilitare istorică	☐
4. Ați fi interesat să participați la o dezbateră publică privind realizarea acestui proiect precum și la fazele de derulare ale acestuia?	
5. Credeți că în momentul finalizării în detaliu a configurației proiectului v-ați putea implica financiar pe obiective de interes propriu?	_____

- 17,5% - se vor implica dând sugestii;
- 50% - nu au răspuns;

Persoane juridice:

- 45% - se vor implica financiar;
- 22% - se vor implica dând sugestii;
- 15% - nu au răspuns;
- 15% - voluntariat.

Opțiuni pentru tipuri de reabilitare.

Majoritatea optează pentru reabilitare istorică și estetică a zonei.

Organizarea de mese rotunde:

Concluziile meselor rotunde (sugestii):

- Mărirea gradului de atractivitate în domeniul serviciilor publice;
- Dezvoltarea comerțului;
- Mărirea arilor ocupate cu spații verzi;
- Reorganizarea sistemului de reclame, vitrine și iluminat stradal;
- Realizarea unui studiu de perspectivă cu privire la: căile de acces, parcuri și surse de finanțare;
- Necesitatea acordării unor facilități fiscale potențialilor investitori;
- Necesitatea implicării a cât mai multe personalități în activitatea ce vizează derularea proiectului;

Ședințe de lucru cu RTI (Research Triangle Institute):

Concluziile ședințelor de lucru cu RTI (sugestii):

- Determinarea elementelor specifice zonei;
- Dezvoltarea unor servicii care dau prestigiu zonei;
- Clasificarea funcțiunilor zi-noapte;
- Crearea de regulamente specializate pentru proiectarea investițiilor;
- Identificarea elementelor care transformă zona într-un spațiu mai mult de destinație decât de trecere;
- Rezolvarea etapizată a parcarilor și acceselor auto;
- Obținerea aprobării temei proiectului printr-o Hotărâre a Consiliului Local.

Mediatizarea în presa locală:

- Articole în ziarul "Ziarul de Iași" (10)
- Articole în ziarul "Monitorul" (3)
- Articole în ziarul "Ziua" (1)

Proiectul de dezvoltare

Misiune:

Transformarea străzii Lăpușeanu într-un spațiu atractiv prin dezvoltarea funcțiunilor existente și apariția unor funcțiuni noi și prin valorificarea și reabilitarea patrimoniului cultural-istoric.

Scop:

Reabilitarea economică, estetică și funcțională a zonei cuprinsă între B-dul Independenței, strada Gavril Muzicescu, esplanada Unirii, vizând transformarea acesteia într-un centru de interes pietonal prin recuperarea dimensiunii sale istorice.

Obiective:

1. Locuințe: consolidarea și reabilitarea locuințelor.

2. Dezvoltare economică și crearea de noi locuri de muncă:

dezvoltarea economică a zonei;
crearea de noi locuri de muncă.

3. Spații deschise:

mărirea ariilor de spații verzi;
realizarea amenajărilor urbane și a unor spații pentru recreere și agrement.

4. Protejarea construcțiilor cu valoare de patrimoniu:

restaurarea și conservarea patrimoniului,

5. Turismul:

mărirea numărului de puncte de atracție;

ridicarea calității serviciilor.

Contextul viitor:

La finalizarea proiectului, zona trebuie să capete coerență istorică, atractivitate, demnă de poziția strategică în contextul orașului.

Propuneri de proiecte:

Amenajări urbane;

Terenuri libere pentru investiții;

Reabilitare și refuncționalizare locuințe colective;

Realizarea unui centru cultural din colecții private;

Transformarea și extinderea atelierelor de creație și magazinelor U.A.P. în vederea realizării unui centru de creație și expoziție cu vânzare;

Galerii comerciale;

Îmbunătățirea calității și diversificarea serviciilor din alimentația publică;

Organizarea ofertei cinematografice în sistem multiplex;

Sporirea gradului de funcționalitate a Colegiului Național.

Obstacole:

1. Lipsa surselor de finanțare

o parte din persoanele juridice, care au spații proprietate în zonă, nu dispun de resurse financiare pentru reamenajări;

persoanele fizice care au apartamente proprietate în blocurile vechi (Piața Unirii nr.2 și Lăpușeanu 24), sunt în general persoane cu venituri mici și nu-și permit implicarea financiară în lucrări de reabilitare;

chiriașii nu doresc să facă investiții care presupun o perioadă lungă de amortizare.

2. Conflicte:

Juridice:

conflict juridic între Biserica Banu și R.A.D.E.F. pentru adjudecarea dreptului de proprietate al bisericii, asupra cinematografului Tineretului;

neterminarea punerii în posesie a proprietarilor de terenuri în zonă, eventuale schimburi de terenuri și reparcelare.

Funcționale:

situarea terasei și restaurantului "CORSO" lângă biserica Banu;

situarea terasei "AD-HOC" lângă Muzeul Unirii (în cadrul zonei protejate a muzeului).

3. Apariția unor funcțiuni incompatibile cu un program coerent al zonei

muzeu, biserici, servicii publice, comerț, etc.

4. Potențialii investitori doresc facilități pe termen lung

5. Tergiversarea studiilor pentru toată zona, pentru clarificarea problemelor juridice, economice și tehnice, necesare pentru derularea proiectului:

studii economico-sociale;

studii de fezabilitate etc.

Lipsa unei baze de date relevante în prezent, în cadrul P.M.I. se lucrează la crearea unei baze de date.

Riscuri potențiale:

renunțarea unuia dintre parteneri la contractul de parteneriat public – privat sau privat-privat;

întreruperea lucrărilor la un moment dat, datorită blocajului financiar;

aparitia unor situatii neprevazute in faza initiala.

Pașii următori:

definitivarea proiectelor componente și etapizarea lor, inclusiv realizarea studiilor de fezabilitate;

negocierea condițiilor de parteneriat public-privat cu potențialii investitori;

identificarea surselor de finanțare (publice locale și centrale, externe și private);

implementarea proiectului;

monitorizarea proiectului.

Concluzii Generale

Oportunitățile de dezvoltare ale zonei Lăpușneanu reprezintă un imbold pentru autoritatea locală și pentru potențialii investitori privați.

Factorul cheie în reușita proiectului îl constituie identificarea surselor de finanțare interne și externe, locale și guvernamentale.

Mărirea gradului de atractivitate al zonei centrale a municipiului Iași determină dezvoltarea turismului și implicit dezvoltarea orașului.

VECHI TURNURI ALE IAȘILOR

Sorin Iftimi

Turnurile au constituit, din toate timpurile, unul din capitoarele cele mai spectaculoase ale Arhitecturii. Târgul Iașilor a avut turnurile sale, care i-au marcat spiritualitatea și discursul despre propria identitate. Vechile turnuri, cu patina lor nobilă de istorie, au contribuit din plin la atmosfera romantică a urbei.

Chiar dacă orașul nu a fost înconjurat de ziduri, precum burgurile occidentale, documentele amintesc de "pârgul Iașilor" (fortificațiile curții domnești) și de "pârgari", consilierii orașului din perioada medievală, denumiri derivate tot din aceea de "burg". Lipsa unor ziduri care să protejeze întreg orașul vechi, a fost suplinită, după jumătatea veacului al XVI-ea, de incintele întărite ale mănăstirilor, adevărate nuclee de fortificații, amplasate în oraș sau în împrejurimi. Aceste mici cetăți camuflate (pentru a adormi vigilența sultanului) aveau ca punct forte tocmai *turnul porții*, care servea drept clopotniță, având însă și dotări pentru o eficientă rezistență armată. S-a scris chiar despre faptul că, prin amplasarea lor în spațiu, incintele mănăstirilor ieșene erau integrate într-un sistem complex de apărare, având ca centru fortificațiile Curții domnești.

Cât de impresionante trebuie să fi părut turnurile masive din piatră, într-un oraș în care casele erau mai mult din lut și lemn, unde doar câteva zeci de mici "palate", cu un singur etaj, ilustrau ambițiile nobleței locale în materie de arhitectură! Incendiile periodice schimbau

adesea fața orașului, făcându-l să arate când mai aproape de Orient, când mai aproape de Occident. Doar turnurile din piatră reușeau, uneori să rămână în afara modelelor de tot felul.

Panorama vechii capitale, de care ieșenii erau atât de mândri, putea fi admirată doar de pe colinele din jur și de pe aceste construcții care nu au fost întrecute în înălțime vreme de sute de ani, până în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Abia atunci "blocurile-turn" au început să facă o concurență neloială bătrânelor turnuri mănăstirești, înălțimea de 30 de metri devenind acum una banală. Astfel, vechile monumente au fost scoase din "scara" lor originală.

Dintr-un turn, zărilor se deschid până departe. Se povestește că Mihail Sadoveanu, urcat în turnul casei sale din vârful Copoului, obișnuia, în amurgurile limpezi de august, să privească prin "oceană" spre crestele muntelui Ceahlău.

După 1850, nostalgia ieșenilor a făcut ca în stema orașului să apară imaginea unui vechi turn al Curții domnești, demantelat pe la 1834, dar considerat de concitadinii noștri de atunci ca un vestigiu roman, o dovadă vie a rădăcinilor noastre latine. Cu aceasta coborâm la originile mitice ale "Orașului celor șapte coline". Stema a fost în vigoare vreo 70 de ani, dar ea mai poate fi zărită și astăzi pe unele din edificiile mai vechi ale Iașilor. La Esplanada "Elisabeta" de la Râpa Galbenă, pe lângă reprezentarea ca atare a stemei, putem lesne observa că și

numeroșii stâlpi de piatră ce flanchează scările monumentale, sunt stilizați tot după ideea de "turn".

"Turnul de strajă"

Construcția, de dimensiuni reduse, având o formă rectangulară, se află lângă Palatul Culturii, acolo unde panta dealului coboară spre Sala Sporturilor. Despre acest turn se pot face multe aprecieri, dar se pot avansa puține date exacte. În ce îl privește, mai multe sunt lucrurile pe care nu știm decât cele pe care le știm. El a supraviețuit în timp ca o ghicitoare, ce atrage mereu privirile curioșilor. Încercarea de a pune în valoare, turistic și cultural, acest mic monument constituie mobilul redactării întregului text de mai jos.

Unii autori îl consideră ca fiind ultimul vestigiu vizibil din fortificațiile vechii Curți domnești, din secolul al XVII-lea, chiar dacă a trecut prin numeroase transformări. Sub tencuiala și decorațiunile turnului s-ar putea ascunde o zidire mai veche. În absența investigațiilor arheologice, sau, cel puțin a unei decapări a tencuiei, trebuie să ne mărginim doar la sugestiile oferite de câteva elemente vizibile. Cel mai semnificativ pare a fi modul în care este boltit tunelul scării interioare, care urcă în spirală, până pe platforma superioară a edificiului. Tehnica boltirii este una "tradițională", obișnuită în secolul al XVII-lea, asemănătoare cu aceea a unui gărlici de pivniță. Ea este întâlnită și la turnurile de colț de la Golia, construite sub Gheorghe Duca vodă (1666). Sistemul a fost preluat și la primele încercări de a realiza o scară interioară, în casele boierești, pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea.

Turnul a stat și în atenția Comisiunii Monumentelor Istorice de la București, în a cărei arhivă, sub numărul de inventar 2037, s-au păstrat câteva documente din 1938 (8 file), iscălite de N. Iorga, Horia Teodoru și V. Brătulescu (corespondență, descriere,

tentative de demolare). Comisia considera interesante pivnițele de sub turn și cerrea executarea unui relevu în cazul demolării.

Terenul din jur prezintă urmele unei decopertări, nivelul de călcare coborându-se cu mai bine de un metru. Operațiunea a fost făcută în vederea pregătirii suprafeței pentru ridicarea unei alte construcții. Acest fapt a mai adăugat puțină zvelțețe turnului, dezvăluind, însă, mai mult decât era cazul din partea sa inferioară. Astfel, se poate vedea, pe partea dinspre Palat, un fragment de boltire din zidărie, care ne dezvăluie un alt secret al acestui turn: prin el se poate coborî în misterioasele tuneluri subterane din zona fostei Curți Domnești. Acest fapt ar putea pleda, la rândul său, pentru o vechime mai mare a turnului, sau cel puțin a părții sale inferioare. S-a presupus că în tunelurile din această parte a curții erau închiși cei găsiți vinovați și dați în paza seimenilor, pentru diverse delictе sau neachitare de datorii.

Alte elemente indică faptul că turnul nu a aparținut Curții domnești, ci, "Cazarmei Grenadirilor", construită în afara vechii incinte, după 1832, când s-a înființat prima armată modernă a țării, *Miliția Pământeană*, încartiruită aici până la 1880. S-a și spus că a fost construit în domnia lui Grigore Alexandru Ghica. Acesta, locuind efectiv în noul palat domnesc, ar fi refăcut incinta Curții, după 1849, însă pe un traseu mult mai redus decât cel din veacul anterior. Sunt însă indicii că aceste cazărmi ale Miliției Pământene au fost înălțate mai devreme, în domnia lui Mihail Sturdza (1834-1849), domnul care a reconstruit și Palatul lui Alexandru vodă Moruzi, pe la 1843.

Aspectul exterior al turnului este marcat de crenelurile decorative de la partea superioară, sub care se află o așa numită "bandă lombardă", elemente inspirate de un gotic de sorginte italiană, diferit de neogoticul în care avea să fie

înălțat actualul Palat al Culturii (1906-1925). Elementele amintite pot contribui la datarea actualului aspect al turnului, pe la jumătatea secolului al XIX-lea, întrucât se aseamănă cu arhitectura Cazărmii din Copou, proiectată pe la 1852 (dar isprăvită la 1880). În 1899, după un incendiu mai serios al clădirii și acareturilor de aici, pe lista de reparații era inclus și "turnul de deasupra gărlieului pivniței". Ultima restaurare cunoscută este aceea din 1996, când s-a încercat amenajarea sa muzeistică.

Poziția în care el este amplasat indică faptul că micul turn a aparținut unei incinte din afara Curții domnești, ce se întindea spre Podu Roșu. Nu cunoaștem vechimea actualelor deschideri din zidărie, în speță a ușilor, pentru asigurarea accesului în turn și în subsolul. Disponerea lor actuală este nefirească, incompatibilă cu apartenența turnulețului la incinta Curții, venind în sprijinul ipotezei exprimate mai sus. Oricum, turnul nu are dimensiunile și nici concepția necesară pentru a considera că a făcut parte dintr-o adevărată structură fortificată. Rolul său a fost mai mult simbolic, acela de a marca profilul și prestigiul instituției militare a cărei incintă o delimita.

O legătură cu acest turn s-ar putea să fi avut și vechiul zid din spatele Curții, cu o lungime de 60 de stânjani, despre care se vorbea, la 1836, că necesita reparații. Împotriva demolării acestuia s-a ridicat, în epocă, tânărul Al. Hrisoverghi, publicând câteva versuri tânguitoare. Tot atunci s-a decis menținerea zidului, ca fiind necesar Miliției. Lucrările s-au efectuat abia în 1839, când, înființându-se manejul Cavaleriei (așezat, se pare, pe locul vechilor Gajduri domnești), a fost cuprins și zidul în acest ansamblu (Gh. Băileanu).

Turnul a supraviețuit fiind inclus în curtea interioară a clădirii ce a adăpostit Tribunalul Iași, demolată în 1986, dar a cărei imagine se mai păstrează în unele

fotografii. Mai înainte în acest sediu funcționase, de prin 1927, Gimnaziul Alexandru cel Bun. Clădirea păstra înfățișarea dată de ultimii săi proprietari, la 1914. Pe planul acesteia se observă, deasupra vestibulului, o încăpere rotundă, destinată a fi Muzeu al Gimnaziului. De prin 1938, în clădire a funcționat Liceul industrial de fete "SF. Sava".

Ceea ce nu se vede în fotografia este faptul că această clădire, relativ recentă, fusese alipită unui palat al familiei Ghica, cu fațada spre actuala stradă Palat, care a fost demolat cu aceeași ocazie. Vechea construcție a fost ridicată de logofătul Grigore Ghica, pe la începutul veacului al XIX-lea (ante 1820). Soția acestuia Catinca Ghica, a găzduit în această reședință pe domnul Grigore Alexandru Ghica, nepotul său. Deci, în perioada august 1849-ianuarie 1850, locuința fusese transformată în reședință domnească, până s-a finalizat amenajarea Palatului Ocârmuirii de alături (pe temeliiile căruia se înalță astăzi Palatul Culturii), în urma reconstrucției inițiate de domnul anterior Mihail Sturdza. Clădirea a rămas moștenire fiicei domnului, Aglae Ghica, o femeie deosebit de cultivată, căsătorită cu Răducanu Rosetti, unul dintre fruntașii mișcării revoluționare de la 1848. Aici s-a născut fiul lor, Radu Rosetti, istoricul de mai târziu. În aceeași casă a locuit, o vreme, cneazul Constantin Moruzi. Fiul acestuia, D.C. Moruzi, este cunoscut ca unul dintre autorii preocupați de istoria Iașilor, despre care a lăsat numeroase pagini memorialistice.

După 1955, fostul Palat de Justiție a devenit Palat al Culturii, fiind destinat muzeelor și bibliotecii, în aceste două clădiri amintite a funcționat Tribunalul Iași, până la construirea noului sediu. Tot aici își avea sediul și Notariatul de Stat. Turnul a supraviețuit demolării acestor clădiri, din 1986, datorită intervenției domnului Ioan Arhiepiscop, la acea dată director al Complexului

Muzeal Național "Moldova", care era ferm convins de faptul că acesta era ultimul vestigiu al vechii Curți domnești care se mai păstrase în picioare.

În jurul turnulețului s-a amenajat un mic *Lapidarium*, cuprinzând impresionante capiteli de coloane, precum și două statuiete de fronton, două nuduri masculine în poziție întinsă. Orest Tafrali relatează cum, după 1906, pe locurile unde se ridicau vechile Curți, arhitectul I.D. Berindei, cel care a coordonat înălțarea actualului Palat, a găsit o serie de capiteli împodobite cu frunze de acant (deci inspirate de stilul corintic), de dimensiuni mari, foarte exact și artistic executate, după moda Renașterii, probabil de un sculptor occidental. Ele au aparținut cu siguranță vechilor palate din incinta Curții, probabil celui construit la 1806 de Alexandru Moruzi, în stil neoclasic. Deoarece vechile reprezentări ale acestui palat nu indică asemenea coloane pe fațada clădirii, cel mai probabil este că ele împodobeau holul de onoare de la parter și etajul I, ca și la palatul de astăzi. Capitellurile au intrat în colecția Muzeului de Antichități din Iași, care tocmai se întemeiasă, având sediul pe Copou, mai sus de Universitate. Soarta lor a fost însă aceea de a reveni pe locul pentru care au fost cândva sculptate. Cu ocazia diverselor lucrări de după 1880, pe locul Palatului s-a descoperit și o statuie din marmură a Minervei (Athena), destul de deteriorată (a fost identificată după simbolul înțelepciunii, care o însoțea: bufnița). Această sculptură, aparținând epocii fanariote, a dispărut fără urmă.

Printr-o boltă din piatră, aflată la baza turnulețului, adăugată în 1996, se pătrunde în amenajările de la subsol. Intrarea inițială se făcea, credem, doar din interiorul turnului. Pătrundem astfel în inima unui mister care a încins adesea imaginația atunci când a fost vorba de rețeaua de tuneluri secrete care ar împânzi

subsolul orașului. Tradiția cea mai persistentă este că de la Curtea domnească au existat asemenea tuneluri, cu un traseu de lungime impresionantă, ajungând până la mănăstirea Cetățuia, care se zărește pe dealul din preajma orașului. Se presupunea că pe această cale se refugiau domnii de la Curte, în cazul în care incinta era supusă unui asediu fără speranță. Or, în subsolul acestui turn se află nu unul, ci două asemenea tuneluri paralele, lucrate în piatră și vizitabile astăzi pe o lungime de circa 30 de metri, al căror traseu se îndreaptă tocmai în direcția amintitei mănăstiri. S-a arătat, totuși, că un asemenea tunel ar fi trebuit să treacă nu doar pe sub albia Bahluiului, ci pe sub întinsul heleșteu domnesc, ceea ce ar fi presupus efectuarea unor lucrări de izolație speciale, imposibil de efectuat cu mijloacele acelei epoci.

În zona Curții domnești s-au descoperit mai multe asemenea tuneluri, marcare cu linii punctate și cu litera "P", în planul publicat de profesorul Tafrali. Unele se îndreptau spre biserica Sf. Nicolae Domnesc, altele brăzdau subsolul de pe locul în care s-a aflat Hotelul Petersburg ș.a. Tunelurile care pleacă din micul turn, îndreptându-se spre Bahlui, nu sunt trecute pe acest plan. S-au emis păreri diferite cu privire la aceste amenajări. Unii vorbesc de o adevărată rețea bine articulată, constituind partea subterană a fortificațiilor curții, pe când cei mai sceptici le consideră simple lagâmuri de scurgere a apei, construite târziu, prin secolul al XVIII-lea.

Fortificațiile Curții Domnești

Cea mai veche mențiune documentară a Curții domnești de la Iași datează din 1434. În epoca respectivă nu se întrevădea viitorul destin de capitală al acestui oraș. Investigațiile arheologice au pus și ele în evidență faptul că cele mai vechi urme de construcții de pe acel loc datează din prima parte a veacului al XV-

lea, din domnia lui Alexandru cel Bun (1400-1431). Erau ziduri cu o lățime de 90 cm, așezate pe o temelie cu o adâncime de 1, 50 m. Din păcate, cea mai mare parte a acestui nucleu nu a putut fi cercetată arheologic, deoarece se află sub temeliile actualului Palat al Culturii.

Domnia lui Ștefan cel Mare (1457-1504) a adăugat noi zidiri celor deja existente. Se remarcă mai ales ruinele unui turn ce se afla în partea de sud-est a Curții, păstrate astăzi sub tribunele Teatrului de Vară de lângă Palat. Bastionul pătrat, având ziduri de 1 m grosime, mai păstrează doar temeliile și o mică parte din elevație. Un pilon de zidărie aflat în mijlocul patruleterului, sugerează existența unei încăperi boltite la parterul turnului. Această construcție defensivă fusese destinată pentru a apăra incinta Curții domnești de un eventual atac venit dinspre platoul pe care se află astăzi biserica Sf. Lazăr.

O a doua fază de dezvoltare a fortificațiilor de aici datează din secolul al XVI-lea. În timpul fiilor lui Petru Rareș, documentele menționează în sfatul domnesc, pe lângă pârălabii cetăților Suceava, Hotin, Neamț și Roman, pe "pârălabii de Iași", ceea ce arată, după unii autori, cel puțin tentativa de a face din Curtea de la Iași una din fortificațiile impotante ale Moldovei, înainte de a se pregăti statutul de reședință principală a domniei.

A treia fază din evoluția Curții domnești de la Iași este considerată cea din domnia lui Vasile Lupu (1634-1653), domn care a avut un adevărat "program" de reamenajare a centrului Capitalei moldovene. Incinta Curții domnești este acum mult extinsă, dublându-se și grosimea vechilor ziduri ale curtinei. Temeliile de zidărie descoperite de arheologi sugerează masivitatea noilor construcții. Turnurile patruleterare ce marcau colțurile aveau temeliile așezate pe piloni

masivi, din trunchiuri de stejar, de 60-80 cm, înfipti în pământ. Aceste turnuri masive au fost probabil folosite și ca platforme pentru artilerie.

Vestigiile puse în evidență de arheologi par a confirma imaginea fortificațiilor din binecunoscuta gravură tipărită la Augsburg, în 1701 - reprezentând Curtea domnească din Iași la 1686 - deși unii istorici o consideră a fi o ilustrație fantezistă.

Incinta curții ocupa promontoriul ce domină ștrandul actual (pe locul căruia era amenajat un întins heleșteu domnesc), profitând de panta abruptă, ce oferea și o fortificație naturală. În cealaltă parte, spre oraș, zidurile de incintă înaintau neașteptat de mult, oprindu-se cu doar vreo 20 de metri înaintea axului străzii Anastasie Panu, de astăzi. Un fragment al zidului de incintă al vechii Curți s-a conservat în fața Palatului până pe la 1933, fiind lipit de clădirea ocupată de "Prima Societate de Economie a Urbei Iași", care-și avea fațada pe strada Ștefan cel Mare, dincolo de liniile de tramvai. Ceea ce s-a descoperit cu ocazia demolărilor de atunci pare să fi fost "o parte din zidul porții și din incinta cu cu turnuri pătrate zidite din bolovani".

Zidul Curții avea trei porți, în partea din spate (spre ștrand) aflându-se doar o porțiță care da spre iazul domnesc, amenajat pe vechiul curs la Bahluiului. Principala cale de acces în interiorul Curții era cea dinspre Ulița Mare (str. Ștefan cel Mare), numită și *Poarta Domnească*. Spre biserica Sf. Lazăr, pe unde urca principalul drum de acces în oraș, dinspre sud, până la Vama domnească, din Târgul Vechi, se afla *Poarta Drăganilor*, sau a *Cazacilor*, după denumirea mercenarilor care o păzeau. În secolul al XVIII-lea s-a numit și *Poarta Haremului*, deoarece în această parte a Curții se afla palatul soției domnului, precum și paraclisul acesteia. În această zonă se conservă și astăzi un zid din secolul

al XVII-lea, ridicat de Antonie vodă Ruset, dar el nu este al Curții domnești, ci al bisericii Sf. Nicolae Domnesc din apropiere. În partea dinspre Podul Roș și Bahlui, se afla *Poarta seimenilor* (mercenari pușcași), prin care se ieșea spre Grajdurile domnești și spre Fânăria domnească. Arheologii au depistat în această zonă, se pare, urmele unui șanț de apărare care completa sistemul de fortificație al Curții. Zona reprezenta mai mult un fel de "fundătură", deoarece modesta uliță de aici, urmând traseul actualei străzi Palat, nu răzbătea până în Podul Roș, ci se termina nedefinit, înaintea stofărișului iazului domnesc, de sub Curte. Nu întâmplător, în veacul al XVII-lea era numită *Ulița Gunoiiului Gospod*. În veacul următor, după podirea sa cu lozbe de stejar, și instalarea unor "furci" pentru cazna tâlharilor, ulița și-a schimbat numele în *Podul Spânzurătorilor*.

Turnul Porții Domnești

"Și aici în poartă turnul,
De la Ghica cel bătrânul,
Până astăzi au stătut".
(Costache Conache, 1843)

Cel mai faimos, cel mai încărcat de istorie dintre turnurile ieșene era acela care străjuia intrarea principală a Curții domnești, aflat chiar în dreptul străzii Ștefan cel Mare, fosta Uliță Mare sau Ulița Boierească, demantelat pe la 1843, pentru a se deschide perspectiva Palatului Ocârmuirii, restaurat de Mihail vodă Sturdza. Principalele știri despre el ne sunt oferite de cronicarul Ion Neculce, atunci când scrie despre reamenajarea acestei porți la 1703, de către Mihai vodă Racoviță: "atunci era la Curțile domnești, pe poartă, o biserică mică, făcută de Ștefan vodă Tomșa (1614, Sf. Treime) și nici boierii cei cu boierii nu pute încăpe într-însa. Și lângă biserică era visteria și deasupra bisericei și a visteriei era un turn înalt în chip de clopotniță,

iar dedesuptul bisericei și a visteriei era un beci de-nchide tâlhari. Ce socoti Mihai Vodă că nu-i cu tihneală să fie biserica mică la Curte, că mazălii și slujitorii n-au unde încăpe, nice este cu cale să fie temniță sub biserică. Ce s-îndemnă și răsiți și turnul, și visteria, și tinda bisericei, și beciul cel dedesupt, și lăsă numai altarul și turla cea naltă din mijlocul bisericei. Și s-au mai apucat a zidi din pământu și au făcut tinda largă, cu toate podoabeli, cum să vede". O cronică anonimă a epocii consemna că "turnul acela al bisericii nu era pentru treaba bisericii, ci iarăși semn de urgie domnească, aducătoare de moarte, că oricine se afla în niscai fapte rele, rocoșit asupra domniei, și, prinzându-l, într-acel turn îl închidea. Putem zice că se aseamnă cu Edicula, ce-i în Țarigrad (Constantinopol, n.ns.), și cum acei ce încăp în Edicula, nu mai au nădejde de viață, așa și turnul acela aici la noi". În fața turnului Porții domnești, unde se afla și o cișmea publică, aveau loc decapitățile condamnaților la moarte. Mihai vodă Racoviță instalase și niște spânzurători în fața intrării, pentru stărpirea tâlharilor și însăpăimântarea potrivnicilor săi.

Sute de ani a funcționat și o instituție cu rol însemnat în viața juridică a Moldovei: *vorniciei de Poartă*. Aceștia se deplasau peste tot unde era nevoie și delimitau hotarele moșurilor pentru care se apela la judecata domnească.

La 1728, Grigore II Ghica a mai înălțat turnul de pe poartă, instalând la partea de sus un ceasornic mare, ale cărui bățai se auzeau din tot orașul. Domnul adăugase și un ceardac în jurul ceasornicului, de unde, pe la ora chindiei, începea să cânte fanfara domnească, *meterhaneaua*, ca la palatul Sultanului, spre delectarea Curții și a orașenilor. Muzicanții erau înveșmântați în haine orientale, foarte colorate. Asemeni unor păpuși vii, deveniseră parcă o anexă a ceasului,

precum figurinele mecanice ale unor orologii occidentale. În plan simbolic, putem spune că acesta este momentul în care Timpul, aparținând până atunci bisericii, este confiscat de către Principe, pășind astfel într-o epocă ce abordează o altă mentalitate. Datorită asocierii cu meterhaneaua, s-ar putea presupune că orologiul din turnul Porții domnești indica nu ora occidentală, ci *ora otomană*. Portivitul calendarului lunar folosit de către turci, ziua începea cu noaptea anterioară, mai precis cu ora 18.00. Muzica din turn marca, deci, începutul unei noi zile.

La 1739, când oștile rusești, conduse de feldmareșalul Mûnich, au ocupat capitala Moldovei, cheile Iașilor i-au fost oferite pe o tavă de argint aurit, cu cei patru evangheliști, împrumutată de la *Biserica de pe Poartă*. Mûnich a oprit nu doar cheile, ci și tava, care a fost dată dispărută din inventarul bisericii. Când se apropia momentul retragerii din Moldova, feldmareșalul a încercat să dărâme turnul Curții domnești, ca răzbunare față de Grigore Ghica, dar și pentru ca, prin șantaj, să oblige populația la împlinirea unor contribuții bănești pretinse de el și neachitate în întregime. Incendiul din 1753 a afectat, se pare și acest turn.

Faptul de a pune la un loc, între aceleași strămte ziduri, instituții incompatibile între ele, Biserica, Visteria și Temnița, a avut ca rezultat un mic *Turn Babel*, al cărui destin avea să fie previzibil. Aglomerarea sugerează caracterul limitat al spațiului Curții domnești, în care erau nevoite să își desfășoare activitatea servicii tot mai diverse. În această formă, turnul a rezistat destul de bine, până la incendiul din 1785, din vremea lui Alexandru Mavrocordat "Firis" (poreclit și "Pârlea Vodă"), care a mistuit întreg ansamblul Curții domnești.

Înfățișarea "medievală" a curții dispare la această dată, ea fiind refăcută,

dar într-o concepție modernă de către Alexandru vodă Moruzi, între 1803 și 1806. S-au păstrat zidurile de centură ale Curții, iar turnul porții se pare că a fost micșorat.

Pe diverse documente vornicii amintiți aplicau Pecetea Porții domnești. În varianta din anul 1782, pecetea avea reprezentarea schematică a turnului ce străjuia intrarea în incinta Curții. Această imagine a servit drept izvor pentru alcătuirea actualei steme a orașului Iași, care este cea fixată în 1922: pe imaginea stilizată a Porții Domnești s-a aplicat scutul pe care este reprezentat un cal alergând, spre dreapta. Astfel au fost îmbinate două tradiții heraldice, reunindu-se într-o singură construcție stema modernă (*turnul*, de la 1850, inspirat inițial de un alt monument, descris mai jos) cu stema din pecetele medievale ale orașului, mai veche cu cel puțin 250 de ani (*calul*). O ultimă reprezentare a Porții Domnești, mult mai rudimentară, este aceea a sigiliului din 1840, în care turnul crenelat, de formă simplă, este timbrat, se pare, de o coroană. Este flancat la dreapta de o ramură de măslin, iar la stânga de trei puști, sprijinite una de alta.

Turnul "roman" și stema Iașilor

Leșenii epocii moderne erau încredințați de faptul că orașul lor stătea pe temeliele unei așezări romane. Cei mai de vază istorici din prima jumătate a secolului al XIX-lea, au scris că pe locul Curții domnești medievale s-a aflat un castru roman, unde a fost încartiruită Legiunea XIII, numită și *Legio lassiorum*. De la această garnizoană romană ar proveni și numele orașului Iași. O dovadă a existenței fortificațiilor romane la Iași era reprezentată și de un turn *rotund* care ar fi fost încorporat în zidurile Curții medievale, supraviețuind apoi acesteia, până în 1834. Se pleca, desigur, de la ideea foarte răspândită cândva, potrivit căreia planul de

tip rotund al unor construcții a fost o inovație a romanilor. Cu povestea acestui turn ajungem la originile mitului Iașilor, ca "Oraș al celor șapte coline", care ar fi moștenit modelul Romei.

Iată ce scria și Mihail Kogălniceanu, în 1844, privitor la acest subiect "Din toate prefacerile ce au suferit vechiul lăcaș al Domnilor Moldaviei *acel singur turn* se putuse păstra până în zilele noastre. Când ți se întâmplă de treci pe Ulița Mare, și ajungând în fața fostei Porți Domnești, Iași paveaua, și ei în dreapta șoseaua ce duce la Socola, îndată ce te vei afla în preajma caselor răposatului logofăt Grigorie Ghica, uită-te în stânga și în zidul Cazarmei Grenadierilor vei vedea un colț ce iese în uliță. Pe acel loc, înainte de 1834, se înălța acel turn rătund, cu ferăstruici mici, săpate în piatră, pe care de-abia intră mâna, și care putea sluji mai bine de metereze apărătoare decât de ferestre aducătoare de lumină. Acel turn, de o arhitectură mai mult decât simplă, dar masiv, zdravăn, în forma turnurilor ce se mai văd la cele patru colțuri ale mănăstirii Goliei, se trăgea, cel puțin temeliiile sale, încă din vremea Romanilor; el, sute de ani fusese respectat de furia focurilor care de atâtea ori au pustiit nenorocita capitalie a Moldaviei, fusese respectat de furia și mai cumplită a poporului, ades adus în deznădăjduire; fusese respectat chiar de coasa timpului; și veacurile trecând peste dânsul, îl lăsase în picioare, ca și când l-ar fi uitat.

Turnul acesta, împreună și cu o altă zidire veche, care asămine era în zidul Curților și pe al căria loc este rădicată astăzi o casă a unui Gheorghe Arnăutu, în dosul Cazarmei Cavaleriei, din timpurile cele mai vechi și până la 1832, au slujit de temniță domnească..."

La 1851 Sfatul Municipal Iași dorea ca noul sigiliu al instituției să aibă legătură cu istoria orașului, "cu marca ce a avut din vechime această poliție". S-a adresat lui

Gheorghe Asachi și Gheorghe Săulescu. Proiectul lui Săulescu a fost inspirat de vechiul turn, ultim a rămășiță a Curții domnești, propunând "turnul roman", cu inscripția "L. I." (*Legio lassiensis*). La 1862, când se încearcă introducerea în sigiliu Iașilor a *calului*, stema ținutului, Mihail Kogălniceanu protestează energic (1863): "de la un timp văd o schimbare operată în marca municipalității de Lassii, turnul roman cu antica inscripțiune *Municipium lassiorum* îl văd înlocuit cu un cal...". "orașul Lassii ține la marca doveditoare a antichității sale".

Aceasta este vechea stemă a Iașilor, care s-a păstrat ca atare, din epoca modernă, pe clădirea Teatrului Național, pe romanticele ziduri ale esplanadei de la Râpa Galbenă, pe ușile bătrânelor școli de tip "Spiru Haret" sau pe cele câteva elegante felinare electrice care mai există încă, în zonele mai protejate ale orașului. Astfel, un turn, dispărut fizic pe la 1834, a rămas viu în conștiința Cetății, sublimându-se într-un simbol heraldic, ce are o bogată încărcătură afectivă.

Turnul Goliei

Legendarul turn, "aproape florentin" - după expresia arhitectului G.M. Cantacuzino -, având o înălțime de aproape 30 metri, a rămas și astăzi un punct de atracție deosebit. Până nu de mult, orice trecător prin Iași simțea că nici o vizită în vechea capitală nu era valabilă în fața memoriei dacă nu includea și o ascensiune în acest turn, de unde putea fi admirată panorama orașului. Păstrând proporțiile, era ca și cum ai fi trecut prin Paris fără să fi urcat în Turnul Eiffel. Printre vizitatorii celebri se numără și țarul Rusiei Petru cel Mare, care a admirat Iașii din vârful turnului la 1711, în compania principelui Dimitrie Cantemir.

Numele puțin ciudat al monumentului, care a reținut atenția

istoricilor și lingviștilor, vine de la un personaj cunoscut din cronici și documente: Ioan Golâe, mare logofăt în domnia lui Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574). El a construit pe acest loc o primă biserică (1564), aflată pe atunci la marginea orașului Iași.

Pentru ieșenii de la jumătatea veacului al XIX-lea, acest turn era simbolul duratei. Urarea "*Să trăiești cât turnul Goliei!*", a fost consemnată și de Ion Creangă în povestea sa despre Ivan Turbincă. Despre autor, care în tinerețe a fost diacon, locuind o vreme în incinta mănăstirii, s-a scris că obișnuia să împuște ciorile care își găsiseră adăpost în clopotnița turnului, tratament cu totul discriminatoriu față de răsfățații corbi din turnul Londrei, de soarta cărora atârna perpetuarea dinastiei britanice. Cercetările mai noi tind să risipească această legendă, considerând-o o calomie la adresa marelui scriitor.

Impresia de vechime nu este întâmplătoare. Pe la 1653, când construcția actualei biserici era în faza finală, un călător străin, sirianul Paul de Alep, observa: "clopotnița (turnul) este foarte mare și veche... nu are pereche în toate aceste țări prin înălțime, lărgime și frumusețe". Plecând de la asemănările stilistice cu turnul mănăstirii Dragomirna, s-a avansat ideea că ele au fost construite cam în aceeași perioadă, la începutul secolului al XVII-lea, odată cu zidul de incintă. S-a presupus, de asemenea, că turnul a putut fi construit de către Ana Golăeasa, văduva logofătului, înainte de a închina mănăstirea la Muntele Athos, la Vatoped (1604).

Turnul Goliei are o secțiune pătrată (5,5 x 5,5 m), iar înălțimea inițială era de 88 palme domnești, adică aproape 25 m. La 1854, egumenul grec Meletie a găsit de cuviință să mărească înălțimea turnului, adăugându-i încă 16 metri de zidărie, și două cupole suprapuse, în stil baroc, ce totalizau 9,5 metri. Astfel, înălțimea

întregului edificiu a ajuns la aproape 50 de metri, ceea ce era absolut impresionant pentru acea epocă. Cupola superioară era prevăzută cu un balcon cu deschidere pe toate direcțiile, care a servit ca punct de supraveghere pentru pompierii acelei epoci.

Construcția nu a putut suporta noua greutate care i-a fost adăugată, astfel încât a apărut o fisură foarte gravă, pe verticală, care o punea în pericol întreg edificiul. La 1891 se propusese oficial demolarea sa în totalitate. Cel care a salvat monumentul a fost arhitectul N. Gabrielescu, cel care a găsit soluția optimă de consolidare și s-a luptat pentru transpunerea ei în practică. La 1899 s-a decis restaurarea monumentului, renunțându-se la partea adăugată de Meletie. În loc să se așeze un acoperiș imediat peste încăperea clopotelor, s-a zidit pe cornișă un etaj scund, cuprinzând o galerie în arcade, câte cinci arcade pe fiecare latură, construindu-se deasupra o platformă descoperită, protejată de o balustradă, formând un coronament al întregului edificiu. Tot la această restaurare, de la 1900, s-a adăugat turnului și scările ce urcă în spirală, printr-o zidire cilindrică, din cărămidă, adosată vechii construcții.

După 1921 în turn erau adăpostite obiectele și documentele vechi, care au mai supraviețuit din extraordinara colecție a lui Virgil Hălăceanu, inginerul orașului Iași (constructorul monumentalelor scări de la Râpa Galbenă), cel care intenționa să pună bazele unui mare muzeu. Ele aveau să intre apoi în colecțiile Muzeului Municipal, care a funcționat tot în incinta mănăstirii. Astăzi turnul a devenit sediul postului de radio "Trinitas", al Mitropoliei Moldovei.

Turnul Galatei

Turnul-clopotniță, puternic, masiv, nu mai păstrează înfățișarea inițială, din veacul al XVI-lea, asupra aspectului său intervenindu-se în timpurile moderne.

Clopotele, topite și returnate în mai multe rânduri, se păstrează în aer liber, în incinta mănăstirii.

În general se admite faptul că doar partea inferioară, cuprinzând bolta prin care se asigură accesul în incintă, împreună cu încăperea de deasupra, poate și camera clopotelor, au făcut parte din vechiul monument. A fost reconstituit și un fragment din drumul de strajă al zidurilor, care avea drept cale de acces o deschizătură aflată în corpul turnului.

Poate și cu prilejul reconstruirii zidurilor de incintă, la 1735, să se fi făcut vreo modificare și la turnul porții. Atunci au fost reconstruite și casele domnești din incintă, de către Grigore II Ghica (1735-1739). Se știe însă că turnul a fost refăcut, de la brâu însus, la jumătatea secolului al XIX-lea, în timpul domniei lui Mihail Sturdza, de când datează și chenarul decorativ, precum și stema amplasată deasupra intrării (reprezentând *o clepsidră înaripată*). Turnul a cunoscut o operațiune de restaurare, iar după cutremurul din 1977, una de consolidare.

Turnul Bisericii Barnovschi

Cine intră în Iași pe drumul vechi ce vine dinspre sud, prin Podu-Roș, intrând pe strada Sf. Lazăr (numită altădată Podul Lung), zărește, privind spre capătul străzii, turnul bisericii Barnovschi, care, situat pe înălțimea platoului, pare mai impunător decât atunci când este privit de aproape. Biserica Uspenia (Adormirea Maicii Domnului) a fost ctitorită la 1627, "în dricul târgului vechi", deci în centrul Iașilor, de către Miron vodă Barnovschi, continuatorul Movileștilor.

Turnul, așezat peste bolta intrării, impresionează mai mult prin înfășișarea arhaică decât prin înălțime. La etaj, patru arce de ferestre se deschid pe cei patru pereți, marcând astfel camera clopotelor. De la subsolul turnului pornesc două

deschideri ce trec prin zid, fără a se ști unde se sfârșesc. În cămăruța de zid de lângă turn se găsește un tunel, ce se află deasupra a două mici încăperi boltite ("baște") din piatră, a căror destinație inițială nu este cunoscută.

Camera aflată acum la vest de turn este parterul unei construcții adăugate ulterior, înălțată pe o mare aglomerație de morminte mai vechi. Se știe că într-o încăpere similară (astăzi dispărută), dar adosată probabil pe partea de răsărit a turnului a funcționat, din 1724, prima tiparniță cu caractere arabe de la noi, care tipărea carte religioasă pentru creștinii din partea orientală a Imperiului Otoman. Câteva exemplare din cărțile tipărite aici se regăsesc și în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași.

Prin colțul de nord-est al turnului porții, de deasupra camerei clopotelor, coboară un fel de "horn", camuflat în zidărie, ce nu a fost explorat, dar care făcea probabil legătura cu tainița de la primul etaj de pe extremitatea de vest a bisericii, din al cărei colț de sud-vest coboară, prin plinul zidului, un "horn" asemănător (astăzi cu accesul obturat). Asemenea amenajări se întâlnesc și la alte construcții din epocă.

Clopotul cel mare din turn era dăruit de Miron Barnovschi, fiind turnat în Polonia, la Liov, în anul 1628. Inscricțiunea sa este în limba slavonă, ca de obicei, dar, în final, are și un adaos în limba latină, un verset din Psalmii lui David: "*Doamne strigat-am către tine! Auzi-mă, Doamne!*". Clopotul mic a fost dăruit, de asemenea, de către Barnovschi.

Turnul Mănăstirii Sf. Sava

Biserica mănăstirii Sf. Sava, cu cupolele ei joase și largi, acoperite cu olane, a rămas o prezență exotică în arhitectura moldovenească, amintind mai curând de edificiile de pe cuprinsul Imperiului Otoman. De altfel, chiar arhitectul căruia i

se datorează înfățișarea de astăzi a bisericii (care este, în mare, cea de la 1625) a fost un anume Gheorghe din Constantinopol.

Turnul-clopotniță, construcție greoaie, din piatră masivă, a fost alipit mai târziu bisericii propriu-zise, conferindu-i un aspect sumbru, de cetate medievală. Paul de Alep îl vizita, la 1653, arătând că turnul are două săli boltite, la etajul mijlociu, servind de tainiță pentru averea mănăstirii. Scara îngustă, ascunsă în grosimea zidului, care avea o mulțime de trepte din piatră, urca până la ultimul nivel. O cameră specială era rezervată celor cinci clopote. Despre clopotul cel mare, impresionant ca dimensiune, știm că fusese turnat în Danemarca. Un clopot de mici dimensiuni, păstrat și astăzi în tinda bisericii, datează din 1670 și are o inscripție în limba polonă.

Abia la 1675, Antonie vodă Ruset, unul dintre domnii "prefanarioti", începe să construiască în jurul mănăstirii un zid de incintă, dar pe care nu reușește să-l termine în acea scurtă domnie. Fragmente din acest zid se mai văd și astăzi.

Turnul Mănăstirii Cetățuia

Așezată la sud de Iași, pe o înălțime care domina Drumul Împărătesc, ce venea dinspre Constantinopol, mănăstirea Cetățuia beneficia, în primul rând, de o excelentă fortificație naturală. Ctitorul, voievodul Gheorghe Duca, i-a adăugat o puternică incintă, formată din ziduri înalte, de 7 metri având grosimea de 1,5 metri. Curtina puternică a zidurilor este străbătută pe interior, la partea superioară de un rând de metereze geminate, care permiteau tragerea cu arcuri sau puști. La acestea se ajungea doar pe "drumul de strajă" din lemn, suspendat prin console, la o înălțime corespunzătoare. Colțurile incintei sunt întărite cu patru turnuri rectangulare, prevăzute cu metereze de tip *arquebuse*, rotunde, prevăzute cu o deschidere deasupra, pentru ochire. Aceste turnuri,

mai scunde, aveau la parter creneluri speciale pentru tunuri, iar la nivelul superior o cameră boltită, de zidărie, pentru pușcași.

Principala intrare în incintă este pe latura sudică, prin poarta străjuită de un impunător turn-clopotniță care păstrează înfățișarea sa arhaică, mai bine decât turnul Goliei. Deasupra intrării Gheorghe Duca a așezat o pisanie din piatră, având sculptată stema Moldovei și următoarea inscripție în limba slavonă: "*Herbul prea luminatului domn Io Duca voievod, din mila lui Dumnezeu domn al Țării Moldovei, anul 7178 (1670), luna iunie 10*". Turnul are două etaje situate deasupra bolții de intrare. Accesul la aceste încăperi se face doar din interior, pe drumul de strajă despre care am vorbit, și nu de la nivelul parterului. O scară de piatră urcă direct la etajul superior al turnului, în sala clopotelor. De aici o altă scară coboară la etajul intermediar, în camera tunurilor, la nivelul drumului de strajă. Această concepție făcea ca încăperea în care se aflau tunurile să nu poată fi cucerită de atacatori decât în ultimă instanță, când rezistența străjilor din sala de sus (a clopotelor) era înfrântă. Pe latura de est a turnului s-a descoperit și o trapă cu o foarte ingenioasă cursă, pregătită pentru eventualii atacatori. Dintre turnurile Iașilor abia acesta păstrează toate elementele care ne permit să ne facem o idee despre valoarea militară a acestora.

În incinta mănăstirii, lângă turnul porții, este expus și astăzi unul din vechile clopote, care a fost turnat la Danzig, pe țărmul Mării Baltice de către meșterul Gerhard Bennig. El este împodobit cu herbul Moldovei, capul de bour, și are o inscripție în limba latină: "*Anno Domini 1669. Omnis spiritus laudet Dominum. Divino auxilio fuit me Gherhardus Benninge Ghedane.*"

Ceea ce face din mănăstirea Cetățuia un loc unic este faptul că aici s-au păstrat, într-o formă nealterată, nu doar fortificațiile

sau biserica, ci *întreg ansamblul arhitectonic* al unui complex monahal, cuprinzând și palatul lui Duca vodă (cu tainițele sale), stăreția, cu "Sala gotică" (trapeza) bine conservată, la care se adaugă și o ciudată clădire pătrată, acoperită de o cupolă, despre care s-a crezut multă vreme că ar fi o baie turcească (*feredeu*), dar care s-a dovedit a fi bucătăria (*cuhnia*) mănăstirii.

Turnul Spiridoniei

Înălțat pe la 1786, peste poarta mănăstirii Sf. Spiridon, acest turn a cunoscut în existența sa trei stadii, fiind refăcut la 1807 și 1862. Este primul edificiu din Moldova care a obținut statutul de monument istoric. Preocupările pentru salvarea acestui monument au făcut ca, în Regulamentul Organic al Moldovei, redactat în timpul administrației generalului rus Kisseleff, să se introducă articolul 46 (propus de Costachi Conachi), orin care se prevedea protejarea valorilor istorice al Principatului.

Nu se cunoaște aspectul acestei construcții de dinainte de 1807. Doar partea inferioară, un soclu greoi, cuprinzând și bolta porții, datează din această primă epocă. Înfațișarea avută între anii 1808 și 1962 este cunoscută dintr-o gravură datorată lui J. Rey (1845). Turnul avea acum trei părți suprapuse. Deasupra părții vechi, de factură mai greoaie, folosită ca un fel de soclu, s-a refăcut camera clopotelor, construcție zveltă și elegantă, după moda barocului rusesc. Poate fi remarcată o ruptură stilistică între cele două părți. Partea a treia era reprezentată de cupola de formă bulbară, cu lucrătură fină, de o clară influență rusească.

Aspectul actual al turnului Spiridoniei este dat de reparațiile de la 1862, din timpul lui Cuza vodă, când a fost tencuit "soclul" din piatră aparentă și a fost modificată forma cupolei. S-a spus că noua formă a fost inspirată de aceea a culionului

(pălăriei de papură) purtat de Sf. Spiridon, patronul lăcașului, în majoritatea reprezentărilor sale din icoane. Din punct de vedere estetic noua formă reprezintă o scădere, cupola căpătând un aspect mai greoi decât în epoca anterioară.

Specificul acestui turn este dat de cele două cișmele gemene, care îl flanchează. Corpul lor este dat chiar de vechile rezervoare în care se aduna apa adusă pe olane, din vârful Copoului, din izvoarele ce se află astăzi în incinta Grădinii Botanice. Aceste podoabe ale Iașilor au fost construite la 1775, în domnia lui Grigore III Ghica, domnul martirizat pentru cauza Bucovinei, ale cărui oseminte se află sub piatra sa de mormânt din biserică. Decorațiunea cișmelelor, ce pare astăzi deosebit de exotică, se încadrază barocului otoman.

Cele două cișmele, marcate cu stema amintitului domn, poartă inscripții în trei limbi: română (cu scriere chirilică), greacă și osmană. Una dintre ele, prezentă în două variante, română și greacă, are următorul conținut:

"Io Gr. A. Ghica Vv.

Fântâna lui Siloam, scăldătoare lui Solomon,

Pârâile făcătorului de minuni Spiridon

Izvorăsc sănătate într-a bolnavilor lăcaș

Desfătare, viață tuturor în Iaș.

A trileia Grigorie Alecsandru Ghica dăruiește

Și către toți de obște darul de înmulțește.

Însetaților, vedeți să dobândiți viața apelor

Întru al doilea an al domniei sale;

Letu 1765".

Cele două cartușe ovale cuprind, înscrise tot cu litere aurii, următoarele inscripții în limba osmană:

În stânga, "*Sub domnia lui Ghica bey, fiu al lui Alexandru binefăcător, care a stăpânit cu dreptate, a izvorât în Moldova această apă ce curge limpede și curată*", iar în dreapta, "*Acei cărora le este sete se mulțumesc văzând această cișmea cu două țevi, din care curge apa ca și din cei doi ochi ai unui iubit și vor pomeni că Grigore bey a făcut fericit orașul Iași aducându-i această apă dulce ca mierea, 1765".*

O amintire – Turnul Trei Ierarhilor

Mănăstirea Trei Ierarhii, ctitoria lui Vasile Lupu, închinată chiar de către acesta la mănăstirile de la Muntele Athos, avea inițial o incintă fortificată, “cu ziduri dințate, ca ale unei cetăți” (Evlia Celebi). Principala cale de acces în interior era dinspre Ulița Mare, pe sub bolta unui masiv turn din piatră. Acesta este unul dintre componentele dispărute ale ansamblului arhitectonic de la Trei Ierarhi. El a fost demantelat la 1886, cu ocazia lucrărilor de restaurare a bisericii, de la sfârșitul secolului XIX.

Acest turn, construit la 1638, a fost unul dintre cele mai remarcabile din capitala Moldovei. Acoperișul inițial era din țigle. La partea superioară era instalat un orologiu, iar sub el se afla încăperea care adăpostea cele opt clopote ale bisericii. Pentru a ajunge în această cameră, trebuia urcată o scară în spirală, cu 280 de trepte. Cu pana sa, înclinată spre fabulos, Evlia Celebi scria că în vârful turnului “este un clopot mare, cât cupola unui feredeu turcesc” și că dangătul său se auzea de la distanță de un conac.

Fiind serios afectat de un cutremur, turnul a fost refăcut, sau doar consolidat, de către egumenii greci ai mănăstirii, între anii 1802 și 1806. După mărturia lui C. Negruzzi, la 1845, turnul avea deja un stil modern, fiind cel mai înalt din oraș. De aceea fusese folosit, până nu demult, de pojarnici, pentru priveghere împotriva incendiilor. Noua înfățișare a turnului, după 1806 și după marele incendiu din 1827, ne este cunoscută din litografiile lui Raffet și Rey: etajul turnului era ornamentat cu pilaștri angajați, încadrând deschiderea de un stil clasic, precum și stilul acoperișului, ne arată influența neoclasicismului rusesc, la mare modă în epocă. Se păstrează în Iași un turn foarte asemănător cu cel care străjuia odinioară

Trei Ierarhi: turnul bisericii Frumoasa, de sub dealul Cetățuiei.

Puține lucruri mai vorbesc astăzi despre ceea ce a fost vechiul turn al Trisfetitelor. Pisania originală (în limba slavă veche), este depusă, în prezent, în Sala Gotică a mănăstirii. Ea păstrează o remarcabilă stemă a Moldovei, cu capul de bour, luna și soarele, frumos sculptate în piatră. În fața Sălii Gotice sunt expuse clopote masive, din bronz, care au răsunat cândva în turnul porții de la Trei Ierarhi și în cel de la Sf. Nicolae-Domnesc.

Un interes special îl trezește ceasornicul instalat de Vasile Lupu, la 1640, în acest turn. Orologiul a fost cel mai vechi mecanism de acest fel din Țările Române. Diaconul sirian Paul de Alep, mânat de curiozitate, a urcat până la ceas, lăsându-ne o descriere detaliată (1653): “*Deasupra porții este turn pentru clopote și pentru orologiul orașului, care este din fier și cu roate mari. Clopotele sunt atârnate deasupra pe grinzi de lemn. Mașinăria orologiului umple jumătate dintr-o cămăruță; ea are o vargă de fier care trece prin acoperiș și ajunge sus până la vârful clopotului celui mare, către care este aplecat un ciocan din fier de mare greutate. Când vine timpul să bată ceasul, o bucată mare de lemn iese din arcul turnului, având două resorturi prin care se pun în mișcare clopotele cele mici, ceea ce se numește “larmă”, pentru a atrage atenția populației că urmează a se bate orele. Atunci varga despre care am vorbit este trasă în jos pe roate, ciocanul se ridică deodată și, căzând pe marginea clopotului, produce un sunet ce se aude în tot orașul”.*

Din documente se știe că, în veacul al XVII-lea, buna funcționare a orologiului era asigurată de ceasornicari străini, precum Jean Pattrou, Jean Viollier, Gaspar Caillé.

Instalarea unui ceasornic al orașului, la 1640, nu era o simplă podoabă a capitalei, o “curiositate” intrată în colecția unui principe excentric, ci anunța un alt ritm a vieții orășenești și un alt sentiment al

timpului. Acesta era pulsul epocii moderne, timpul burghez, ce se cerea cheltuit cu multă parcimonie. Este acel "Times is money" al englezilor. Totuși, drumul nu era făcut încă până la capăt: Vasile Lupu reconstruise și Curtea Domnească, din apropiere și, cu toate acestea, nu a așezat orologiul în turnul Curții, ci în turnul mănăstirii sale. Timpul nu era încă pe deplin secularizat, nu aparținea încă Principelui sau orașenilor, ci rămânea, deocamdată, Timpul lui Dumnezeu.

Documentele contemporane păstrează detaliile luării deciziei de demolare a turnului Trei Ierarhilor. La 29 iunie 1980, membrii Comisiunii Monumentelor Istorice au constatat, potrivit inscripției grecești din 1806, că turnul ar fi fost reclădit din temelii, de către călugării greci athoniți, în acel an; că partea superioară a turnului ar fi fost refăcută la 1830, potrivit altei inscripții grecești încastrate în zidurile turnului; că turnul nu păstrează nici măcar amplasamentul vechilor ziduri de incintă (din care se mai păstra un fragment) ci este scos în afară, în stradă, deviind cu 3,5 m de la axul bisericii; că inscripția ce veche a turnului, cu stema lui Vasile Lupu, se afla pe fațada dinspre biserică a turnului, și nu pe cea dinspre stradă, cum era normal, de unde concluzia că ea a fost montată astfel de călugării greci, cu prilejul refacerilor moderne; că ceasul din turn nu este cel vechi, pus de voievodul ctitor, ci unul modern, probabil de pe la începutul secolului XIX, după cum arată și marca fabricantului, *Eduard Prior. London*; că starea avansată de degradare a turnului ar implica lucrări de restaurare prea costisitoare și nejustificate; în fine, faptul că după demolarea clădirilor din jur, pentru a deschide perspectiva bisericii, turnul apărea ca un element izolat și nepotrivit, estompând și privescându-se spre biserică. Concluzia este tranșantă: "Pe temeiul acestor constatări opinăm ca turnul să se

dărâme, neavând nici o importanță istorică sau artistică...". Iscălesc: G. Lahovari, D. Sturdza și Gr. G. Tocilescu.

Turnul Mănăstirii Frumoasa

Încă de la 1729, din prima domnie a lui Grigore II Ghica, biserica mănăstirii Frumoasa a fost înconjurată de un zid de piatră, care nu a avut însă niciodată o reală valoare strategică. Accesul în incintă se făcea prin bolta turnului, unde se afla poarta principală. O altă poartă, secundară, care dădea spre iarmarocul ce se organiza aici prin anii 1820-1845. Pentru că această poartă, din spate, se deschidea spre locul unde tâlharii erau executați public, în zilele de târg, ea a fost numită și "Poarta spânzuraților".

Turnul de intrare, de pe zidul de vest, are și rolul de clopotniță. Pe fronton poartă următoarea inscripție: "*La 1819 s-a început zidirea acestei clopotnițe de către mine, smeritul arhimandrit Ioasaf Moldovan, proistosul mănăstirii Frumoasa, și din relele întâmplări s-au sfârșit de tencuit și zugrăvit la anul 1833*". În ciuda inscripției, partea inferioară a turnului, cu bolta intrării, trebuie să fie mai veche. Ca și la Sf. Spiridon, această parte, inițial din piatră aparentă, care îi conferea un aspect de masivitate, a fost acoperită cu tencuială, într-o etapă ulterioară.

La etaj, unde se află sala clopotelor, colțurile turnului au fost ornamentate cu coloane neoclasiche, având capitulurile în stil ionic. Acoperișul, de formă bulbară ("ceapă"), întregește detaliile legate de moda neoclasicismului rusesc. Rezultatul este o construcție impunătoare și elegantă, reprezentând un vizibil progres față de înfățișarea pe care putea să o aibă turnul în prima sa formă, de la 1729. În plus, s-a realizat și o integrare stilistică reușită cu noua înfățișare a bisericii, care este un monument reprezentativ din seria celor realizate sub influența noului curent din

arhitectura rusă și ucraineană.

Turnul Bisericii Bărboi

Turnul de la intrarea în incintă, de 35 metri înălțime, cu ceasornic în vârf, este zidit din blocuri de piatră și are o siluetă subțire, de “campanilla” italian. A fost construit de Constantin, fiul marelui logofăt Dimitrie Sturdza. Arhitectul care l-a conceput este grecul Andrei Karidis, despre care se spune că a sfârșit în mare sărăcie, ultimul său adăpost fiind o cămăruță din acest turn. N.A. Bogdan credea că Sturdza a adus meșteri de la Padova, în amintirea anilor de studii petrecuți în străvechiul oraș italian, dar meșteri italieni se găseau într-un număr destul de mare și la Iași, în acea epocă.

S-a scris că în acest turn a fost descoperită biblioteca și luneta logofătului Costachi Conachi (1778-1849), inițiatorul liricii de dragoste în literatura moldovenească, cel mai înzestrat poet al vremii sale.

Referințe bibliografice:

Andronic, A., *Iașii până la mijlocul secolului al XVII-lea. Geneză și evoluție*, Iași, Ed. Junimea, 1986.

Bădărău, Dan, Caproșu, Ioan, *Iașii vechilor zidiri*, vol. I, Iași, Ed. Junimea, 1974.

Băileanu, Gh., *Curtea domnească din Iași*, în “*Iașul literar*”, 1969, nr. 9, p. 55-62 ; nr. 10, p. 54-63.

Bogdan, N.A., *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, Iași, ed. a II-a, 1913.

Cârciuleanu, I., *Mănăstirea Galata*, Iași, 1991, p. 67-69.

Grigoraș, N., *Complexul de monumente de la Copou-Iași*, în “*Cercetări istorice*”, nr. IV, 1973 (mai ales p. 183-184).

Mitican, Ion, *Palatul domnesc din ulița Podu Roș* (în Ostap, C., Mitican, Ion, “*Cu Iașii mână-n mână...*”, vol. II, Iași, Ed. Tehnopress, 1997, p. 257-259).

Ostap, C., *Hrubele Iașului* (în Ostap, C., Mitican, Ion, “*Cu Iașii mână-n mână...*”, vol. III, Iași, Ed. Tehnopress, 1999, p. 33-42).

Restaurarea monumentelor istorice (1865-1890). Acte și rapoarte oficiale, București, 1890, p. 243-244 (despre turnul Trei Ierarhilor).

Tafrali, Orest, *Curțile domnești din Iași*, în “*Arta și Arheologia*”, IV, 1931-32, fasc. 7-8, p. 81-86.

Gh. Ungureanu, *Sigiliul orașului Iași în secolul al XIX-lea*, în “*Revista Arhivelor*”, 9, 1966, nr. 2, p. 98.

Arhivele Naționale Iași, Primăria Iași, Dosar 512/9 (din anul 1899).

ISTORIE, AMBIENT ȘI NOUA ARHITECTURĂ

Silviu Vacaru, Adrian Brătoi

De multe ori trecem nepăsători pe lângă biserici, palate sau simple case. Toate acestea au un trecut al lor. În momentul când au fost construite proprietarii, în afară de bani, au investit în ele o parte din cunoștințele și gusturile pe care le aveau, o frântură din sufletul lor. În decursul timpului, de cele mai multe ori, spațiul din jurul monumentelor s-a modificat, iar ele au suferit numeroase transformări.

Menirea istoricului este aceea de a cerceta și a oferi informații despre acele clădiri care au fost martore la evenimente importante în viața politico-socială a acestui neam sau au aparținut unor personalități. Fiecare monument este un unicat și de aceea trebuie privit în funcție de personalitatea sa, de funcția pe care a avut-o în trecut și o poate avea în viitor.

În acest context considerăm că păstrarea în jurul acestor clădiri a unui spațiu (ambient) care să fie cât de cât apropiat de ce era în momentul construirii imobilului, nu este prea dificil. Unul din principiile care stau la baza conservării și restaurării monumentelor istorice este acela de a-i menține autenticitatea, să-i "dea obiectului starea pe care a avut-o la un anumit nivel istoric - cel mai adesea cel original".

Sunt momente când ne punem întrebarea: ce vedeau în jurul lor primii proprietari? La noi este greu de dat un răspuns corect. În orașele apusene sunt străzi cu case care de patru-cinci veacuri au rămas neschimbate. Mergând prin cetatea

Sighișoarei parcă ești într-o altă lume. Una normală, de care nimeni nu are curajul să se atingă. Peste tot case de secol XVI-XVIII unde oamenii lucrează sau locuiesc, străzile de piatră, florile agățătoare, magazine discrete și o lume care privește istorie adevărată. Nimic deosebit. Doar oamenii se schimbă, imaginea rămâne aceeași.

În momentul de față în cele mai multe orașe din România suntem agresați de îmbinări nefericite între trecut și prezent. Construcții moderne de gust îndoielnic sunt ridicate alături de monumente medievale, terenuri virane pline de reclame se află lângă clădiri din secolele XVIII sau XIX. De multe ori în orașul în care ne-am născut rătăcim ca un străin.

Prezentarea unor exemple concrete despre ceea ce nu trebuie făcut pentru a schimba spațiul din jurul monumentelor nu poate decât să producă vii discuții pe marginea corectitudinii sau incorectitudinii modului de a vedea îmbinarea dintre nou și vechi. Se va spune că există, prin lege, un spațiu de protecție al monumentelor, că acesta trebuie respectat de toată lumea. Dar să vedem realitatea cu ochiul omului simplu, cu bun simț care nu cunoaște legile.

Ipoțezi, locul copilăriei lui Mihai Eminescu. Din toate descrierile și fotografiile vechi aflăm că acesta a copilărit într-o casă de țară, este drept, mai mare decât a țăranilor din jur, înconjurată de livadă, biserica și câteva atenase fiind singurele construcții din incinta acelei curți mirifice în care copiii familiei căminarului

Eminovici se jucau. Dar ce vedem în prezent și ce explicăm în timpul vizitării casei memoriale Mihai Eminescu. Sunt realizări cu care unii semeni de-ai noștri se mândresc: clădiri din beton cu două nivele, amfiteatru, alei prin toată curtea, ici și colo câte un copac rămas ca prin minune. Acesta este universul care-l înconjură pe Eminescu? Cine vede Ipoteștii rămâne cu imaginea singulară a unei case de țară care nu se încadrează deloc în noul spațiu creat. Ca o ironie a soartei, tocmai monumentul care dă valoare locului nu-și mai are rostul în acel ambient. Nimeni nu contestă că sunt necesare toate aceste clădiri noi, dar nu puteau fi făcute la o distanță mai mare de monument și să fie lăsată curtea așa cum a fost?

În curtea bojdeucii din Țicău este o clădire adiacentă care nu-și avea locul aici. La fel un amfiteatru la casa memorială George Coșbuc și exemplele pot continua. De multe ori ne întrebăm cine sunt vinovații de construcția unor astfel de edificii care schimbă cadrul ambiental din jurul monumentelor? Înainte de revoluție se translau biserici pentru a nu fi demolate, dar erau ascunse între blocuri pentru a nu mai fi văzute. Erau construite blocuri pentru a se obtura imaginea unui alt imobil. Totul trebuia să fie nou. Noi am distrus ceea ce trebuia păstrat și pus în valoare, am distrus "cărțile de identitate ale demnității noastre și ale spiritului creator al poporului nostru".

O altă secvență a relației dintre istorie și noul ambient creat din dorința de a construi cu orice preț pentru a rămâne în conștiința semenilor este aceea a extinderii (măririi) monumentelor sau a refacerilor făcute, de cele mai multe ori, după bunul plac al comanditarilor. Ne referim aici, în special, la "repararea" și extinderea bisericilor. Dacă pentru monumentele de artă medievală s-au făcut și se fac eforturi deosebite pentru a fi restaurate și puse în

valoare, construcțiile religioase de secol XVIII și XIX au fost uitate și lăsate în grija exclusivă a preoților. Aceștia din urmă, cu mici excepții, au început ample lucrări de reparații intervenind direct asupra aspectului exterior și interior al construcțiilor. Bisericilor li se adaugă noi încăperi (Sfinții Constantin și Elena Iași), doar și domnii Moldovei măreau vechile biserici și le repictau, iar arhitectura acoperișului nu mai corespunde, este depășită, trebuie să ne întoarcem la tradiție și să punem pe biserici de secol XIX sau chiar XX turle precum cele de la Voroneț, Putna, Trei Ierarhi etc. Ele pot fi văzute peste tot, dar la Tg. Neamț aceasta a devenit o modă (vezi Biserica Sfinții Voievozi construită la începutul secolului XX cu turla copiată de la Putna, Sfântul Ilie cu broderie pe fațade ca la Trei Ierarhi).

Nevoia de a mări spațiul pentru a primi în interior cât mai mulți enoriași a determinat extinderea unor biserici, construirea unor anexe în apropierea lor, sau chiar a altor biserici mai mari și bineînțeles cu o arhitectură și pictură modernă. Nimic rău în acest lucru. Dar când în curtea interioară (aprox. 70x70 m) a unei mănăstiri de mici dimensiuni cum este cea de la Hadâmbu (construită la 1659 de vieternicul Iane Hadâmbul) este ridicată o construcție doar pentru a se oficia două sau trei slujbe pe an credem că este prea mult. Tot aici a început să se construiască, la câțiva metri de zidul de incintă, dar în fața acestuia dacă privim dinspre stradă, o biserică monumentală și mai multe clădiri anexe: chilii, trapeză și probabil un mic hotel unde să se ohihnească vizitatorii. În acest fel tot farmecul micii mănăstiri din faimoșii codrii de odinioară ai Iașilor a fost estompat. A dispărut definitiv cadrul original de la 1659. De jur împrejur pădurea deasă, câteva chilii în care locuiau departe de lume călugării și unde, în caz de primejdie, familia ctitorului se putea retrage

în siguranță. Nu putem cere ca totul să rămână la fel, dar în curând însăși semantica toponimului se va schimba. În mica bisericuță se află o icoană făcătoare de minuni la care se închină acum toți cei care vin să vadă și să se roage la mănăstire. În momentul finalizării biserici icoana va fi mutată în noul lăcaș de cult. Atunci când se va spune Hadâmbu nu se va mai înțelege vechea biserică ce a dat faimă aceluia loc ci un complex monastic nou, din beton armat și ferestre din aluminiu.

Același lucru poate fi întâlnit și la Sihăstrie (Neamț), unde în spațiul unei mănăstiri de început de secol XIX s-a construit o biserică de dimensiuni impozante ce poate rivaliza cu marile catedrale catolice. Legătura dintre cele două monumente se face printr-o imensă esplanadă. Și când ne gândim că la începuturi, călugării de la Sihăstria se desprindeau de cei de la Secu pentru a fugi de lume, însăși denumirea locului venind de la sihastru (cel care nu mănâncă niciodată carne). Dar poate cea mai gravă atingere a conceptului de ambient este la Sihla, unde cine nu a fost de câțiva ani, va avea ocazia să constate că acel loc îi este cu totul necunoscut. În afară de vechea biserică, marginalizată și care nu-și mai are rostul în acel cadru, totul este nou, sunt alei betonate, clădiri cu două niveluri care obturează și vechea bisericuță dintr-un brad.

Oare bisericile de început de secol XIX nu fac parte din clădirile de patrimoniu. Dacă da, atunci cine a dat avizul să se construiască în incinta acestor mănăstiri?

De multe ori ne întrebăm cum de factorii de decizie de la nivelul primăriilor pot să aprobe distrugerea sau știrbirea până la anularea imaginii unor monumente. La nivelul orașului Iași, două astfel de cazuri stau în atenția noastră: Crucea lui Ferent și Biserica Albă.

Acum aproape trei secole în urmă un grup de ostași veniți din Transilvania atacă pe neașteptate curtea domnească din Iași. Domnul, Mihai Racoviță, se refugiază la Cetățuia unde rezistă împotriva agresorilor câteva ore, până când, spre seară, este ajutat de tătarii cantonați la Aroneanu. Oastea invadatoare condusă un Francisc (Ferenț) se repliază pe malul Nicolinei, dar este înfrântă și puțini ostași din această armată scapă cu viață. Comandantul Ferent este prins de un tătar, răscumpărat de domnul Moldovei, din ordinul căruia i se taie capul. Trupurile celor morți au fost adunate la un loc și peste ele s-a făcut o movilă deasupra căreia s-a pus o cruce spre veșnică amintire a acelei victorii românești. Pe cruce a fost scrisă istoria acelor evenimente. Tot atunci s-a făcut un pavilion (cerdac) unde vara orașenii ieșeau să petreacă și să admire panorama Iașilor. Fiind "dea laturea târgului" cum spune cronicarul existența ei nu a fost pusă în pericol până la extinderea orașului în acea zonă prin anii '80 ai secolului XX. Dar arhitecții de atunci au reușit, spre cinstea lor, să salveze monumentul de la distrugere, ba mai mult, prin crearea unui spațiu liber în jurul lui, l-au pus și mai bine în valoare. După 1990 a început calvarul. La câțiva metri de movilă s-au construit case, în partea dinspre apa Nicolinei s-a săpat pământul construindu-se un service auto și o cârciumă cu grădină de vară care nici în prezent nu a fost finalizată, ierburile invadând zona. De anul trecut a început construcția unei stații de benzină chiar pe o parte din movilă (probabil că cei care au dat autorizația de construcție nu au auzit de zona de protecție a monumentelor, sau confundă această cruce-simbol al unei victorii cu o cruce din cimitir). Stația este în așa fel amplasată încât obturează aproape în totalitate monumentul. În același timp a fost închis și drumul de acces către casele recent ridicate. În acest fel singura cale de a avea acces era tăierea unei noi părți din

movilă, lucru care s-a și făcut. Și numeni nu spune nimic, dar sunt persoane care ne învață prin ziare ce înseamnă urbanism, cum trebuie păstrate valorile trecutului, fiind chiar conducători de proiecte de restaurare a unor zone din Iași. Poate ar trebui ca aceste persoane să știe că cercetarea istorică este făcută cu bune rezultate de istorici și nu de specialiști a toate știutori.

Tot la modul cum percepem imaginea unor monumente datorită prefacerilor de după evenimentele din 1989, ne vom referi la Biserica Albă din Iași. Construită înainte de 1682 este o biserică mică și simplă ca stil. Majoritatea clădirilor din jurul ei au fost demolate între anii 1987-1989, pregătindu-se terenul pentru o viitoare pasarelă care urma să unească zona centrală a orașului cu cartierul Tătărași. Proiectul fiind abandonat, cel puțin pentru moment, au fost construite, către stradă, de unde se vede și biserica, niște clădiri, fără nici un gust estetic, văruiate în culori țipătoare și pe care tronează o firmă mare "Cocoș Nebun". Noi vedem în partea de sus turlele unei biserici, în partea de jos o cârciumă iar la îmbinarea celor două imagini firma mai sus amintită. Orice comentariu credem că este de prisos.

Dacă monumentele din localități cunosc agresioni de tot felul, cele din afara lor se pare că nu mai interesează aproape pe numeni. După un drum de peste 700 km am dorit să vedem una dintre cele mai interesante cetăți din România. Este vorba de Cetatea de Colț (sat Suseni, comuna Râu de Mori, județul Hunedoara), construită de cnezii din familia Cârdea (viitoarea familie

Kendeffi, după maghiarizare) din Râu de Mori în a doua jumătate a secolului XIV. Dorința nu a putut fi împlinită datorită unui fapt banal, nu am descoperit, cu toate că am făcut trei încercări și am întreat mai mulți localnici, drumul de acces către cetate. Nu există nici un marcaj, nici un indicator, nici un plan sau ghid cu informații despre monument. Un străin de loc vede doar indicatoarele rutiere care ne informează despre existența cetății. În rest nimic și totuși vorbim de cea mai puternică cetate cnezială din Transilvania, cetate construită de nobili români.

La Bálványos, după un urcuș pe care doar temerarii se avântă, întâlnești o cetate cu totul deosebită, o priveliște extraordinară care te face să uiți efortul pe care l-ai depus pentru a ajunge sus. Pe vârful muntelui constructorul a ridicat ziduri groase de piatră care urmează forma de relief. Soluție inginerescă de excepție, ținând cont și de greutatea cu care materialul de construcție era urcat până la locul șantierului. Aici, ca și în alte părți, nu găsim nici un fel de informație despre cetate, indiferent de cine și împotriva cui a fost construită.

Nu putem încheia fără a spune ceva despre micile retușuri care se fac monumentelor fără a mai fi consultați specialiștii. A apărut moda geamurilor termopan. Monumente de secol XVI s-au înobilat cu astfel de ferestre și nu sunt puține exemplele. Surpriza cea mai mare este că cei ce au făcut acest lucru îl consideră ca o mare realizare și nu înțeleg că au atentat asupra originalității monumentului.

CASE MEMORIALE DIN PERIOADA INTERBELICĂ - ATENEUL "TĂTĂRAȘI" DIN IAȘI

Constantin Cloșcă

Case memoriale sunt acele locuințe particulare sau clădiri ale unor instituții care prin destinația și vechimea lor pot transmite un mesaj istoric. Asemenea construcții trebuie să aibă calitatea de a putea fi valorificate muzeistic, atât în latura lor arhitecturală (de epocă), dar mai ales în cea emoțională, prin mesajul pe care-l transmite.

În alte cazuri, asemenea case sau edificii nu mai există, din motive diverse. În aceste situații sunt valorificate locurile unde au existat, prin reconstituirea fidelă (v. casa "Dosoftei" din Iași); construcția altui edificiu cu aceeași destinație - culturală (Ateneul "Tătărași" din Iași) sau prin marcarea acelor locuri cu plăci memoriale (Academia Mihăileană, casa Garabet Ibrăileanu, ambele din Iași) etc.

În materialul de față ne propunem să evocăm un așezământ care în forme sa arhitectonică nu mai există. Timpul și aversiunile naturale l-au distrus. Este vorba despre clădirea Ateneului popular din cartierul Tătărași, orașul Iași, așezământ unde s-au derulat memorabile acțiuni cultural-naționale¹.

Spre mulțumirea semnatarului acestui material dar și a altora, în locul vechii clădiri a fost realizată, în anii 1999-2003, o altă construcție destinată tot culturii, și păstrând aceeași denumire. Prin această

noună realizare, se poate considera că memoria Ateneului "Tătărași" aduce în actualitate și acțiunile de neuitat ale tătărășenilor din anii 1919-1940.

După desăvârșirea statului național unitar român au apărut numeroase inițiative în domeniul culturii. Una dintre aceste inițiative, pornită din sentimentul de a contribui la consolidarea actului istoric de întregire, din anul 1918, a fost și "Ateneul Popular" din cartierul Tătărași, orașul Iași; rod al entuziasmului și înțelegerii momentului istoric.

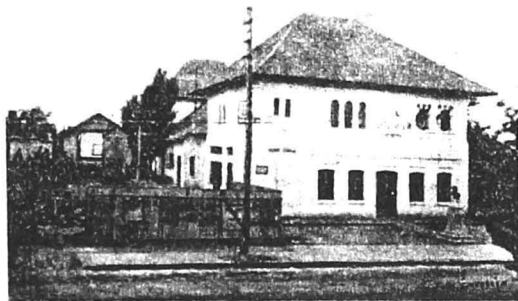
La temelia viitoarelor acțiuni culturale a stat Casa de sfat și cetire, a cărei activitate consta din șezători ținute într-o locuință modestă a unuia dintre principalii sprijinitori ai acțiunilor culturale- Victor Carpus. Aici au avut loc primele reuniuni ale viitorilor atenești. Realizările de moment erau conferințele pe diferite teme de educație cetățenească și patriotică, urmate adesea de scurte programe artistice și muzicale ale tinerilor din Tătărași.

Aceste "șezători", cum le-au numit organizatorii lor, s-au bucurat de succes; la ele participau cu multă însuflețire cetățenii din cartier. Astfel, "s-a constatat setea de cultură a poporației de muncitori și funcționari din pitoreasca suburbie a Tătărășului"². Conferințele erau ținute de către profesori universitari dintre care amintim pe marele

1. Pe larg G.C. Răcoare, *Din Bihor până la Nistor (Istoricul și activitatea Ateneului Popular - Tătărași din Iași)*, Iași, 1925; Constantin Cloșcă, *Ateneul "Tătărași" din Iași - așezământ cultural național (1919-1940)*, Editura "Junimea", Iași - 1984; *Idem, Puterea culturii (Ateneul "Tătărași" - Iași)*, Editura "Alfa", Iași, 2002.

2. G.C. Răcoare, *Op.cit.*, Constantin Cloșcă, *Puterea Culturii*, Iași, 2002, p. 49-50.

învățat Vasile Bogrea.

În scurt timp "sala" din casa lui Victor Carpus a devenit neîncăpătoare, ceea ce a determinat pe inițiatori să se gândească la un edificiu cultural pe măsura cerințelor; edificiu care avea să fie viitorul "Ateneul popular, Tătărași".

Pe temeiul a trei asociații (Cooperativa de Consum, Banca Populară și Casa de sfat și cetire), inițiate încă la jumătatea anului 1918, s-a constituit, în anul 1919, o societate în nume colectiv cu denumirea de "Ateneul Popular - teatru și cinematograful"³. Acesta a fost momentul de început al unor acțiuni culturale memorabile. Obiectivul societății era limitat inițial la "exploatarea de spectacole de teatru și cinematografe", cu menirea de a se face educație, dar și de a asigura baza materială a viitorului așezământ de cultură.

Principalii fondatori ai Societății Ateneul Popular au fost C.N. Ifrim, Victor Carpus, C. Simionescu, V. Mihăilescu, Leon Popovici, A.C. Cuza, Ion V. Ionescu, Mihai Geamănu, C. Leonte, Corneliu Sumuleanu, Gh. Mihăilescu, N. Negrescu, N. Ionescu-Râmnicăneanu, Gh. Neculau, Gr. Bejan, A. Vieru, Vladimir Mironescu, I. Zamfirescu, I. Antoniu, I.P. Șincoca, Constantin Stamboliu, I. Constanțiu, Dumitru Carp⁴.

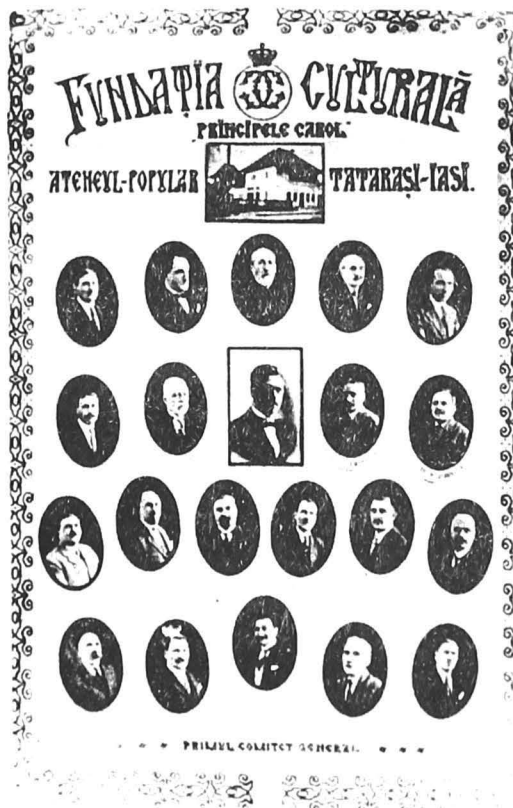
O primă grijă a membrilor Societății amintite a fost aceea de a intra în posesia unei clădiri adecvate, în care să se poată

organiza activitățile cultural-educative ce și le propuneau. Astfel a fost cumpărată o așa-zisă clădire (ce mai rămăsese dintr-o fabrică de ciorapi, în urma unui incendiu), mai exact terenul și ruinele acesteia. Pe locul respectiv a fost construită o nouă clădire, anume aceea a Ateneului Popular "Tătărași", după proiectul arhitectului V. Mironescu.

În mai puțin de un an, cu eforturi deosebite, la 25 aprilie 1920, se inaugura, într-un cadru sărbătoros deosebit, clădirea Ateneului, situată în centrul suburbiei ieșene Tătărași.

Noua clădire, cu o arhitectură impunătoare pentru acele vremuri, avea două nivele, o sală de teatru cu 600 de locuri, spațiu pentru bibliotecă, holuri și alte încăperi.

Mulțumiți de această primă și

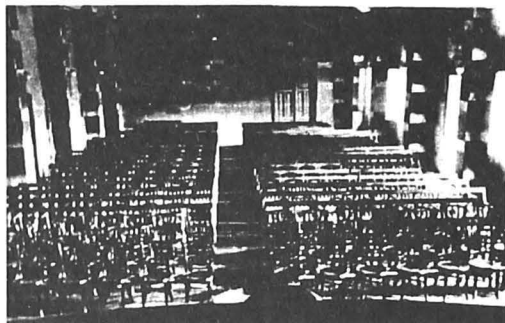
3. Arh. st. Iași, fond Tribunalul Județean Iași, Secția a III-a, registre autentice, iunie 1919.

4. G. C. Răcoare, *Op. cit.*, p. 11.

importantă realizare, inițiatorii și-au precizat atitudinea, declarând următoarele: *“deschidem larg porțile acestui așezământ popular, menit să trezească dorul de învățatură în mulțimile românești ..., îmbogățindu-le mintea cu toate cunoștințele trebuincioase vremii de față”*⁵.

Inaugurarea la 25 aprilie 1920, a acestui așezământ cultural, a marcat o nouă etapă, și cea mai importantă a unei activități educaționale de amploare. Punând acel edificiu de cultură la îndemâna *“poporului, a păturilor lui adânci”*, întemeietorii erau încredințați că vor face din el un loc prin care *“să lumineze mintea și să înobileze sufletele celor mulți și harnici”*⁶.

În acea prețioasă acțiune, ctitorii porneau de la ideea mărturisită, că *“numai prin cultură națională, cât mai larg răspândită, un popor își făurește un viitor trainic și își păstrează un loc de cinste în rândul popoarelor civilizate ale lumii”*⁷.

Imediat după inaugurarea clădirii Ateneului s-a creat posibilitatea unei munci rodnice în mai multe domenii. Societatea ateneistă era structurată pe șase secții și anume:

1. *“Secțiunea cultural educativă, cea mai importantă prin Programul și mesajul ei.*

Această secție se confunda cu însăși Ateneul în discuție, desfășurând activitățile cele mai cuprinzătoare și semnificative prin mesajul lor cultural patriotic.

2. *Secțiunea artistică*, era *“pusă în slujba dezvoltării și întăririi în popor a culturii și a gustului artistic în general, și cel național, în special, în toate direcțiile, tinzând la popularizarea artelor naționale”* (art. 34 din Statut)⁸.

3. *Secțiunea de educație fizică*, destinată să contribuie la *“dezvoltarea puterii și sănătății trupești prin cultivarea gustului pentru sporturi și exerciții fizice”*⁹.

4. *Secțiunea româncelor din Tătărași*, își propunea *“educarea femeii tătărașene pentru a fi vrednică de înaltele ei datorii ca româncă, gospodină și mamă”*¹⁰.

5. *Secțiunea economico-edilitară* își propunea acțiuni care să se materializeze în dezvoltarea sub toate aspectele, a cartierului Tătărași, mai ales economic și edilitar.

6. *Secțiunea filantropică* era *“pusă în slujba solidarității cu omul nenorocit și lipsit de mijloace de trai, îndeosebi ajutorarea bătrânilor, invalizilor, infirmilor, bolnavilor incurabili”*¹¹ etc.

Aceste șase secțiuni au înregistrat rezultate remarcabile în activitatea lor, evidențiindu-se faptul că munca și succesele obținute sunt în directă legătură cu Ansamblul acțiunilor ateneiste de sub cupola clădirii Ateneului ieșean.

În clădirea Ateneului au avut loc pe parcursul a 20 de ani de activitate manifestări impresionante prin efectul lor emoțional-educativ. Avem în vedere numeroasele evocări ale unor personalități

5. Arh.st. Iași, Mss nr. 1608, p. 1.

6. *Idem*.

7. *Idem*.

8. Pe larg, Constantin Cloșcă, *Puterea culturii*, Iași, 2002, p. 55.

9. G.C. Răcoare, *Op.cit.*, p. 15.

10. Arh. St. Iași, fond Ateneul *“Tătărași”*, ds. nr. 3/1938, nenum.

11. G. C. Răcoare, *Op. cit.*, p. 8.

cultural-științifice românești, precum și a principalelor momente din istoria românilor.

Șezătorile cultural-artistice au stârnit un interes aparte, fiind apreciate de către contemporani ca adevărate festivaluri cultural-naționale. Asemenea aprecieri elogi-oase, duse până la a da acțiunilor ateneiste un caracter național, încorporează atât șezătorile de la sediul Ateneului, cât și pe acelea susținute în alte localități prin care ateneiștii ieșeni au poposit în pelerinajele lor culturale (vezi infra). În cadrul acestor acțiuni - șezătoare, personalități din domeniul culturii și științei; oratori de ocazie au susținut conferințe cu tematică istorică și culturală, cel mai adesea cu trimitere la actul Unirii din 1918 și la perspectivele pozitive ce se conturau pentru România întregită¹². Concepute ca momente evocatoare, de înălțare sufletească, șezătorile nu se limitau doar la conferințe, oricât de interesante ar fi fost ele, ci, în completarea acestora, aveau loc spectacole cultural-artistice, ingenios concepute și admirabil realizate; producții ale corului ateneiștilor cu piese muzicale din creația românească, entuziasmând asistența, recitări de poezie clasică românească, dansuri populare, scenete de teatru etc.

Ateneul ieșean a avut marele merit de a iniția festivaluri ale datinilor strămoșești de Crăciun și Anul Nou, intrate într-un con de umbră și de uitare din cauza războiului. A fost o meritorie acțiune de readucere a acestora pe făgașul lor tradițional românesc și duse apoi de către ateneiști pe culmile consacrării prin concursuri locale și naționale. Sala de spectacole a așezământului la care ne referim a cunoscut adesea freământul

marilor succese, devenind de fiecare dată, neîncăpătoare.

Ecourile acestor manifestări (șezătorile și sărbătorirea datinelor de la Crăciun și Anul Nou) au fost atât de puternice încât au determinat principalele publicații românești să facă referiri elogioase și detaliate la adresa Ateneului din Tătărași-Iași. Amintim câteva dintre acestea: *"Universul"*, *"Curentul"*, *"Neamul Românesc"*, *"Viitorul"*, *"Chemarea"* (toate din București), *"Cumpăna"* (Craiova), *"Cultura Poporului"* (Cluj); *"Opinia"*, *"Evenimentul"*, *Straja*, *Solia Moldovei* (toate din Iași) și multe altele¹³.

La sediul Ateneului *"Tătărași"* au fost concepute și pregătite memorabile excursii culturale, destinate *"Consolidării unității românești, manifestări cultural-artistice despre care Constantin N. Ifrim, conducătorul Ateneului, va preciza mai târziu că acestea (excursiile) au constituit acțiunea "cea mai de căpetenie alături de aceea a redeșteptării fermecătoarelor datini strămoșești"*¹⁴.

În cele zece excursii de înfrățire culturală au fost antrenate mii de cetățeni din Iași și din alte localități ale Moldovei. Asemenea acțiuni au fost organizate cu scopul cunoașterii directe între frați; moldovenii de pe ambele maluri ale Prutului, bucovinenii, transilvănenii, bănățenii, oltenii și muntenii, cu toții români din veacuri, regăsindu-se în acele momente în granițele aceleiași țări, România.

Pentru a pune în evidență cât mai bine rolul și succesele Ateneului ieșean, mă voi referi la câteva momente edificatoare în acest sens. Ziarul *"Glasul Bucovinei"* anunțând cititorii săi despre pelerinajul ieșenilor în Bucovina, consemna: *"Dată fiind marea însemnătate a acestei patriotice acțiuni de*

12. Pe larg, C. Cloșcă, *Op.cit.*

13. *Ibidem.*

14. *"Solia Moldovei"*, Iași, 15 iunie 1928.

15. *Glasul Bucovina*, Cernăuți, 4 iulie 1922.

apropiere sufletească între frați, dorim din suflet ca această manifestare națională să aibă un cât mai deplin succes”¹⁵. În rândul celor peste 700 de participanți se aflau Mihail Sadoveanu și istoricul Gh. Ghibănescu. În componența amintitei “expediții” era inclusă formația - Corală “Gavril Muzicescu” a Ateneului; corurile din comunele Târgu Frumos, Osoi și Mânzătești; artiști ai Teatrului Național ieșean ș. a.

Traseul ateneiștilor a cuprins Suceava, cu vizionarea monumentelor istorice din zonă și susținerea la Teatrul Polon din oraș a unei “foarte reușite șezători. Gh. Ghibănescu “a ținut o frumoasă și interesantă conferință” intitulată *La poalele cetății lui Ștefan Vodă ...* De la Suceava pelerinii au plecat la Putna, locul de veci al marelui Ștefan. Aici primirea a fost “grandioasă” (“Evenimentul” - Iași). Peste o mie de țărani în frumoasele lor costume au întâmpinat trenul, după care un cortegiu de peste două mii de oameni, în frunte cu muzicile militare ... s-a îndreptat spre Mormântul lui Ștefan cel Mare pentru a i se aduce un pios omagiu de la urmașii urmașilor săi.

A urmat vizitarea orașului Cernăuți, unde M. Sadoveanu a ținut o frumoasă și emoționantă cuvântare despre Ștefan cel Mare (“Evenimentul”) urmată de obișnuitul spectacol al ateneiștilor, care a emoționat și entuziasmat asistența.

În august 1923 ateneiștii ieșeni au organizat o “excursie de unire sufletească” în Basarabia. La Chișinău pelerinii ieșeni au fost întâmpinați de o mare mulțime de cetățeni, în frunte cu autoritățile, reprezentanți ai diferitelor școli și instituții culturale. Cortegiul cultural în frunte cu muzica militară, s-a îndreptat

de la gară spre Catedrala episcopală unde s-a oficiat un înălțător *tedeum*, de către soborul preoțesc din Chișinău cu participarea preoților ieșeni. De reținut și minunata șezătoare ateneistă organizată în sala Teatrului “Pușkin”, prilej cu care profesorul ieșean Constantin Stamboliu a rostit “o foarte interesantă cuvântare cu subiectul Basarabia noastră”, punând în evidență contribuția pe care Basarabia a adus-o culturii neamului românesc.

S-au bucurat de prezența ateneiștilor ieșeni și de manifestările culturale organizate de aceștia, orașele Tighina, cetatea Albă și alte localități mai mici.

În vara anului 1924 Ateneul Tătărași a organizat o acțiune asemănătoare în Transilvania. Această “călătorie” avea o semnificație aparte în opinia Prof. N. Bogdan; ea confirmă încă o dată faptul că moldovenii și transilvănenii, despărțiți secole de vitregia soartei, erau “nu numai un singur trup, dar și un suflet”¹⁶. Această nobilă vizită se făcea “în numele culturii și înfrățirii românești”¹⁷.

La Cluj, Alba Iulia, Brașov, Sibiu, Arad, Timișoara, Blaj, Turda, Târgu Mureș etc. s-au rostit discursuri în prezența a mii de oameni, de către reprezentanți ai științei și culturii românești, de către conducătorii instituțiilor locale și ai clerului. Excursia în Transilvania a fost un triumf ateneist. Sute de moldoveni intelectuali ai satelor (învățători), funcționari, muncitori și țărani au cunoscut pentru prima oară Ardealul și monumentele sale, precum și oamenii acestor locuri. A fost, fără exagerare - consemna G. C. Răcoare -

16. “Opinia”, Iași, 9 august, 1924.

17. “Banatul românesc”, Timișoara, 15 mai 1927.

18. G. C. Răcoare, *Op.cit.* p. 60.

autorul lucrării *“Din Bihor până la Nistru-, prin proporțiile și fastul în care s-a desfășurat, un adevărat eveniment cultural, cu urmări din cele mai fericite în ceea ce privește solidaritatea noastră națională”*¹⁸.

La Tg. Mureș ateneiștilor li s-a făcut o frumoasă primire. Ia întâmpinat un numeros public, în frunte cu președintele despărțământului local al ASTREI, I. Popescu-Vornești.

Despre șezătoarea organizată la Târgu-Mureș s-a scris că *“a fost o biruință, desăvârșită, cum poate nu se aștepta; sala era arhiplină de români, sași, secui”*¹⁹. *Reușita șezătorii de la Târgu Mureș, și nu numai a șezătorii, ci a întregului program conceput de ateneiști rezultă și din entuziasmul cu care au fost ovaționați”*²⁰.

De la Târgu Mureș, în drum spre Cluj, ateneiștii au făcut un popas la Turda *“Ne-am îndreptat spre Câmpia istorică - consemnează G.C. Răcoare - unde a avut loc cea mai mișcătoare ceremonie pe care am văzut-o până atunci. A avut loc o slujbă de pomenire făcută de preoți ardeleni, moldoveni, bucovineni și basarabeni, la “mormântul” lui Mihai Viteazul, însemnat/marcat cu o cruce simplă și săracă ... Clipa când miile de români din patru unghiuri au îngenunchat, a fost cu deosebire impresionantă. Ochii tuturor erau scăldați în lacrimi. Măreața și binecuvântată această clipă când aceste lacrimi de frați, adunați în sfârșit laolaltă, stropiau duioasa țărână de pe mormântul Eroului”*²¹. Vorbind din partea Ateneului ieșean Prof. C. Stamboliu a reliefat că *“fapta lui Mihai Viteazul reprezintă nu numai trecutul, ci și neconținut îndemn spre consolidarea operei pentru care el s-a jertfit, și care s-a înfăptuit deplin în 1918”*.

La Cluj, primirea moldovenilor a fost

“măreață și înduioșătoare”. Flori, ovații, urale și cântece. În Piața Unirii se adunase o mulțime de peste cinci mii de oameni care își manifesta bucuria de a-i primi pe solii Moldovei. Această adunare - consemnează același G.C. Răcoare - a fost de o măreție și un entuziasm *“cum nici în zilele marilor sărbători naționale nu se obișnuiește”*²². Un moment de neuitat pentru clujeni l-a constituit șezătoarea organizată de Ateneul ieșean în sala Teatrului Național care devenise *“neîncăpătoare pentru uriașa mulțime venită să privească și să asculte producția ieșenilor”*. Ziarul *“Patria”* aprecia că sala arhiplină *“este cea mai puternică dovadă de dragoste și simpatie adusă lor, ateneiștilor”*²³. Ziarul *“Clujul”* din 27 iulie 1924 scria despre șezătoarea culturală că *“programul a fost alcătuit în așa fel încât îndeplinea de minune rolul de propagandă națională pe care și l-a asumat Ateneul «Tătărăși» din Iași”*. În cadrul șezătorii prof. univ. Marin Ștefănescu din Cluj a vorbit despre propaganda culturală, evidențind rolul și meritele deosebite ale Ateneului ieșean în această direcție.

Astfel de manifestări și succese ale ateneiștilor ieșeni au avut loc în numeroase localități ale României întregite. Peste tot primiri entuziaste și manifestări culturale patriotice de amploare.

Despre excursia Ateneiștilor în Ardeal, Ion Simionescu avea să noteze mai târziu: *“În drumurile mele prin Ardeal calc adesea pe urmele Ateneului popular din Iași. Pretutindeni a lăsat o impresie adâncă”*²⁴.

Excursiile concepute de ateneul ieșean a însemnat în primul rând o faptă de cultură națională. Excursii s-au mai organizat atât înainte, cât și după aceea;

19. *Ibidem*, p. 57.

20. *Ibidem*, p. 58.

21. *Ibidem*.

22. *Ibidem*, p. 61.

23. *“Patria”*, Cluj, 22 iulie 1924.

24. G. C. Răcoare, *Op. cit.*, p. 6.

Ateneul ieșean, însă, a realizat nu excursii, ci manifestări de amploare, destinate consolidării unui moment de importanță cardinală în istoria poporului român - Unirea din 1918.

Referindu-se la succesele și semnificația excursiilor ateneiste ziarul "Dacia" din Constanța scria: "Am urmărit cu deosebită atențiune turneele culturale ale Ateneului popular «Tătărași» din capitala Moldovei.

Activitatea complet dezinteresată, și pusă exclusiv în slujba intereselor culturale ale Țării, a cărei consolidare sufletească o urmărește, a stârnit un deosebit interes. Trecând din oraș în oraș, dintr-o regiune într-alta «Tătărașii», prin producțiile sale artistice, face cea mai înălțătoare propagandă patriotică"²⁵.

Tot la capitolul acțiuni cultural-educative, la Ateneul din Tătărași a funcționat propria Universitate populară, antrenând la cursurile acesteia numeroși studenți.

Prelegerile erau susținute de către personalități universitare și scriitori de prestigiu. Așa spre exemplu: Ion Simionescu (Științele naturii); Ion Găvănescu (Istoria filozofiei și pedagogiei); Mihail Sadoveanu (Istoria literaturii române); Constantin Stamboliu (Istoria neamului); Al. Slătineanu (Medicină și igienă) ș.a.

Ateneiștii au tipărit și difuzat propria lor publicație, "Solia Moldovei"²⁶, aceasta având o tematică axată pe popularizarea acțiunilor ateneului, răspândirea culturii, educație cetățenească etc. În paginile "Solia Moldovei" au semnat prestigioase condee ale timpului, așa precum: N. Iorga, M. Sadoveanu, Gh. Ghibănescu, N.A. Bogdan, Eugen Heroveanu, Constantin Fedeleş, Ilie

Minea ș.a.

De un succes aparte s-a bucurat biblioteca Ateneului. Înzestrată cu un fond important de carte, înzestrare la care au contribuit numeroși donatori ca N. Iorga, Gr. T. Popa și alți intelectuali ai Iașului, biblioteca își avea spațiul în clădirea Ateneului și atrăgea numeroși cititori din cartierul Tătărași, și chiar din Iași, de la elevi până la pensionari, contribuind prin menirea și serviciile ei la educația și cultura unui număr însemnat de cetățeni ai amintitei suburbii, precum și din Iași²⁷.

Succese deosebite a înregistrat, de asemenea, Societatea Corală "Gavril Muzicescu" contribuind substanțial la "cultivarea cântecului românesc". Despre această societate corală, formată din 70 de membri, locuitori ai cartierului Tătărași, "Solia Moldovei" scria următoarele: "Făcând parte din secțiunea artistică a Ateneului ieșean, Corul «Gavril Muzicescu» a semănat farmecul melodiilor naționale în toate ținuturile românești, membrii săi muncind onorific, cu sacrificii mari, dar cu o răvonă admirabilă, au contribuit în largă măsură la izbânda Ateneului"²⁸.

Cu acțiuni la fel de meritorii s-au înscris și Orchestra simfonică, echipa de teatru amatori, cinematograful etc.

În plan economico-social, Ateneul a organizat o Grădiniță de copii, un dispensar, un Oficiu poștal, o Farmacie etc.

În încheierea acestui material subliniem faptul că așezământul ateneist ieșean încorporează o seamă importantă de acțiuni culturale, locale și naționale.

O clădire monument, care dacă nu ar fi existat nu s-ar fi înregistrat nici impresionantele activități culturale cu caracter național, de care s-a amintit mai

25. "Dacia", Constanța, 31 iulie, 1928.

26. "Solia Moldovei" apărut de două ori pe lună în perioada ianuarie 1927-1930; 1939.

27. Pe larg, Constantin Cloșcă, *Puterea culturii*, p. 115.

28. "Solia Moldovei", Iași, 15 martie 1927.

29. La ora când redactez acest material, noua clădire nu este dată în funcțiune cu destinația sa culturală.

sus. Astfel, fosta clădire a Ateneului "Tătărași" suplinită²⁹ în prezent de un nou edificiu, trăiește încă în rețeaua cultural-științifică a Iașului și țării.

Referindu-ne la stilul arhitectonic, edificiul se încadrează în specificul românesc urban, de la începutul epocii contemporane. Avea o formă dreptunghiulară în adâncime, formată din trei corpuri legate între ele. Corpul din față avea două nivele, cel din mijloc, în care era sala, de spectacole avea doar un nivel, iar ultimul corp, asemănător celui dintâi, (din față) acoperea scena de spectacole și era de înălțimea a două nivele (a se vedea imaginea de ansamblu a clădirii). Acoperiș în șarpantă învelit cu tablă; ferestrele și ușile aveau forme dreptunghiulare cu un ușor arc la partea de sus. Trei ferestre la corpul din față - etaj concepute ca ornamentale: înguste pe înălțime și cu arc de semicerc la partea lor superioară. Atrage atenția logia din fața clădirii, pe colțul din stânga de la etaj făcând echilibrul cu cele trei ferestre de care s-a amintit, situate în partea dreaptă, ceea ce imprimă clădirii unele trăsături artistice.

Lipsit de ornamente interioare sau exterioare, monumentul la care ne referim apărea ca o construcție obișnuită, ce se încadra în mod fericit în urbanistica Tătărașilor. Clădirea era realizată din cărămidă acoperită cu tencuială și văruiată în alb. În modestia lui arhitecturală, dar "ornat" cu impresionante activități culturale și artistice naționale, așezământul Ateneul

popular "Tătărași" a căpătat măreție simbolică, la dimensiuni istorice prin faptele mărețe ale ateneiștilor pe care le-a găzduit sub cupolă sa.

Acest așezământ s-a bucurat de prezența, aprecierea și sprijinul (moral sau material) a numeroase personalități ilustre ale neamului românesc din acea perioadă. Amintim în ordine alfabetică o parte dintre acestea: Constantin Angelescu, Petre Andrei, Th. Argezei, Ion Borcea, Th. T. Burada, Constantin Bacalaglu, Demostene Botez, Traian Bratu, Ion Bianu, Petre Bogdan, Paul Bujor, Matei Cantacuzino, N. Hartolomei, Dragomir Hurmuzescu, Garabet Ibrăileanu, N. Leon, Constantin Maissener, Ilie Minea, P.P. Negulescu, Pimen (mitropolitul Moldovei), Petru Poni, Constantin I. Parhon, Vasile Pârvan, Constantin Rădulescu Motru, Orest Tafali, N. Titulescu, George Topârceanu ș.a.

Clădirea Ateneului ieșean s-a confundat cu marile acțiuni culturale naționale organizate de ateneiști. Nu pot fi concepute acțiunile ateneiștilor fără clădire, așa precum nu se poate concepe clădirea ca monument fără faptele de mare înălțare sufletească, care au avut loc în interiorul sau în preajma acesteia. Altfel spus, nu pot fi evaluate acțiunile ateneiste de la Iași fără a lua în calcul existența edificiului, așa precum nici clădirea Ateneului nu poate fi evaluată ca monument fără a socoti importanța și valoarea indubitabilă a acțiunilor ateneiștilor ieșeni.

REGLEMENTĂRI INTERNAȚIONALE PRIVIND PROTECȚIA PATRIMONIULUI CULTURAL ȘI NATURAL

Petre-Răzvan Luca

Procesul de conștientizare a răspunderii față de patrimoniul cultural și natural a străbătut un itinerar de secole până când a devenit firească adoptarea de către statele lumii a unor măsuri de ordin legislativ, și, deopotrivă, organizarea unei vaste rețele de organisme și asociații internaționale, având în centrul lor ideile creării cadrului juridic special, instituționalizarea instrumentelor adecvate de cunoaștere și punere în valoare a bunurilor culturale și naturale.

Numeroase mărturii ne arată că ideile de protejare și apărare a patrimoniului cultural și natural pătrund și se vehiculează în toate țările lumii, fiind influențate de evenimentele politice care au avut loc în decursul timpului, de particularitățile și specificul diferitelor regiuni, de dezvoltarea economică a fiecărei țări și a societății umane în ansamblul ei.

Deși a fost confruntată cu numeroase dificultăți, unele de ordin material, cele mai multe decurgând din ignoranță, societatea umană înregistrează în fiecare epocă istorică, schimbări profunde în atitudinea ei față de bunurile ce aparțin patrimoniului cultural și natural, concentrându-și atenția, pe măsura progresului social, asupra identificării celor mai eficiente măsuri de protecție.

Conștiința asupra valorii obiectului cultural va promova măsuri, inclusiv pe plan internațional, unde debutează cu o primă convenție la Haga (1899), asupra

protejării monumentelor în caz de conflict armat. Ea a fost urmată de proiectul unei convenții asupra repatrierii obiectelor de interes artistic, istoric sau științific, pierdute sau furate sau care comportă o alienare sau un export ilicit, document examinat de Societatea Națiunilor în 1933 și abandonat datorită divergențelor, ca și de un tratat asupra protecției bunurilor istorice, pregătit de Uniunea Panamericană și semnat la 15 aprilie 1935. Mai pot fi amintite Convenția pentru protecția patrimoniilor istorice și artistice naționale, examinată de Societatea Națiunilor în 1936 și o altă convenție pentru protecția colecțiilor naționale (1939). De asemenea, se remarcă un prim proiect de convenție internațională pentru repatrierea obiectelor pierdute, furate sau înstrăinate, pregătit de Oficiul Internațional al Muzeelor, aprobat apoi de Comisia de Cooperare Internațională care, în fapt, va sta la baza viitoarelor recomandări UNESCO.

Urmează o serie de alte convenții și tratate care determină apariția și generalizarea în aproape toate țările lumii a unor măsuri de ordin juridic și organizatoric, în conformitate cu specificului lor național¹.

Începând din 1920, Societatea Națiunilor instituie o serie de măsuri care au importanța lor pentru domeniile conservării și restaurării, ale muzeologiei. Între acestea, se numără crearea: Oficiului internațional al muzeelor, Comisiei internaționale de arte și tradiții populare, Centrului de studii pentru

1. Pentru amănunte a se vedea Ioan Opreș, *Ocrotirea patrimoniului cultural*, București, 1986, p. 48.

probleme de arhitectură și urbanizare. Sub același patronaj, se desfășoară trei conferințe internaționale: la Roma, în 1930, pentru conservarea picturii și sculpturii, la Atena, în 1931, privind resturarea, sub aspectul legislației, administrației, tehnicii și documentației internaționale, și, în 1937, la Cairo, referitoare la regimul săpăturilor arheologice.

Un rol important în construirea unei viziuni cu caracter integrator privind protecția patrimoniului cultural l-a avut Carta de la Atena², document care a pus problema obligației transiterii intacte către "viitorime" a zestrei culturale, și problema educației permanente pentru ocrotirea acestora.

Ca urmare, își fac loc și câștigă teren noi opinii pentru apărarea patrimoniului cultural de „atacul” vieții cotidiene, precum și ideile unei concepții teritoriale și comunitare de protecție, mai ales a zonelor urbane, făcându-se apel la asociații și organisme colective. Prin contribuția specialiștilor se lărgeste viziunea obiectului ocrotirii, în cadrul ei cuprinzându-se și monumentele naturii.

Carta de la Veneția din 1964³ a determinat modificări esențiale de optică, concepție și metodologie în ce privește protecția patrimoniului imobil, monumentele istorice și de artă. Prin ea s-a lansat cunoscuta formulă "a păstra și a reface pentru a păstra", s-a lărgit noțiunea de monument, ca o consecință a ofensivei urbanismului și sistematizării, amplificând-o cu cele de *centru monumental, ansamblu, rezervație urbană*.

După cum s-a afirmat, meritul acestui document este de necontestat, deoarece „spiritul său include ca pe un lucru de la sine înțeles compartimente diverse într-o interrelație firească multidisciplinară și interdisciplinară”⁴. Carta privește conservarea ca o problemă interdisciplinară și promovează idei legate de mai buna pregătire, prin instrucție și educație, a individului, în sensul formării lui ca păstrător al avuției culturale.

Principiile adoptate prin Carta de la Atena și mai ales cele stabilite prin Carta de la Veneția au fost preluate în toate recomandările UNESCO⁵.

Începând cu anii de după cel de-al

2. Carta a fost întocmită la al IV-lea Congres al arhitecților și inginerilor, în 1933, fiind considerată ca un "document realmente revoluționar", însă virtuțile ei nu au putut fi puse în valoare din cauza conflagrației "ce avea să pârjolească în curând lumea" (Ioan Biriș, *op. cit.*, p. 67). În cuprinsul acestui document au fost preluate ideile principale promovate la primul Congres Internațional al Arhitecturii Moderne (CIAM) de la Saraz (28 iunie, 1928) și amendate la al III-lea Congres (Bruxelles, 1930) cu altele mai nuanțate și adecvate realităților din domeniul urbanismului și protecției monumentelor.

3. Noul document a fost întocmit în cadrul lucrărilor celui de al II-lea Congres internațional al arhitecților și tehnicienilor de monumente istorice (Veneția, 25-31 mai 1964).

4. Ioan Opreș, *op. cit.* p. 65.

5. În acest sens, ne referim la Recomandarea din 1968 privind salvagardarea bunurilor culturale puse în pericol prin lucrări publice și private și la cea din 1972 privind protecția pe plan național a patrimoniului cultural și natural.

6. Majoritatea acestora fac parte din sistemul UNESCO - organism specializat al ONU - creat în anul 1949. Amintim: Consiliul Internațional al Muzeelor (ICOM); Consiliul Internațional al Monumentelor și Siturilor (ICOMOS); Centrul internațional pentru studierea, conservarea și restaurarea bunurilor culturale (ICCROM) cu sediul la Roma; Centrul internațional de conservare și restaurare, cu sediul la Londra; Asociația internațională pentru protecția parcurilor și grădinilor (IFLA); Institutul internațional pentru protecția castelelor (IBI); Centrul internațional pentru conservarea arhitecturii (ICAC) etc. Există asociații și comitete internaționale pentru protecția monumentelor de lemn, a morilor, a monumentelor și siturilor de arhitectură vernaculară, a monumentelor și siturilor arheologice, pentru construcțiile din cărămidă crudă (chirpici), pentru micile orașe istorice (În acest sens, a se vedea Vasile Drăguț, Prefață la Ioan Opreș, *op. cit.*, p. 9, nota 1, subsol).

doilea război mondial și până astăzi, ideea de protecție se bucură de o atenție specială⁶ în toate țările lumii și constituie „rațiunea de a fi” a mai multor asociații, organizații și comitete internaționale, de important prestigiu, care își concentrează eforturile în direcția eliminării și/sau diminuării, pe cât posibil, a tuturor factorilor care conduc la alterarea ori distrugerea patrimoniul cultural și natural.

Accelerarea dezvoltării civilizației industriale a determinat o nouă orientare pe plan internațional nu numai în ceea ce privește protecția și punerea în valoare a bunurilor culturale, ci și pentru reabilitare sau o „nouă prezervare” a mediului natural. Astfel, în cadrul strategiilor referitoare la patrimoniul cultural și natural au fost adoptate noi forme și instrumente de protecție adecvate, pe de o parte, conservării și restaurării monumentelor, de adaptare pentru folosința modernă a edificiilor istorice și culturale, iar, pe de altă parte, promovării mai intense a ideii privind „dezvoltarea durabilă” a societății în viitor, în condițiile conservării sistemelor naturale ca suport al vieții, a ocrotirii, conservării și ameliorării mediului înconjurător, pentru generațiile prezente și viitoare.

În acest context, s-au pus bazele unor programe specializate de conservare-restaurare, fiind adoptate noi forme și instrumente de protecție adecvate conservării și restaurării monumentelor, de adaptare pentru folosința modernă a edificiilor istorice și culturale⁷. Concomitent cu organizarea și dezvoltarea sistemelor naționale într-o concepție nouă care privește unitar sfera bunurilor culturale, s-au

dezvoltat și sistemele regionale de protecție⁸.

Ca rezultat al conștientizării de către majoritatea statelor lumii a faptului că degradarea și dispariția unui bun al patrimoniului cultural și natural constituie problemă a întregii colectivități internaționale, și nu numai o problemă internă a fiecărui stat, astăzi, prin numeroase documente internaționale se protejează patrimoniul cultural și natural pe zone geografice (regional) sau la nivel planetar.

Pentru asigurarea dreptului la existență al patrimoniului cultural și, deopotrivă, al celui natural, din rațiunea de a nu fi lăsate pradă intemperii și pentru a le proteja de ofensiva urbanismului sau de subiectivitate, continuându-se o linie, cu rădăcini într-o practică cu veche tradiție, pe plan internațional, au fost inițiate o serie de măsuri, având un conținut adecvat epocii și domeniului.

Într-o înșiruire rapidă, cronologică amintim: Convenția internațională de protecție a planetei (1951); Convenția pentru protecția bunurilor culturale în caz de conflict armat (Haga, 14 mai 1954)⁹; Înțelegerea pentru protecția planetei (Plan Protection Agreement) pentru Asia de Sud-Est și Regiunea Pacificului (1955); Recomandare definind principiile internaționale de aplicat în materie de săpături arheologice (adoptată de a IX-a Sesiune a Conferinței Generale a UNESCO, New-Delhi, 5 decembrie 1956); Recomandare privind mijloacele cele mai eficiente pentru a face muzeele accesibile pentru toți (adoptată la a IX-a Sesiune a Conferinței Generale UNESCO, 14 decembrie 1960); Recomandare privind

7. Statele au înscris în aria de protecție nu numai elemente izolate, ci și grupuri de peisaj și de construcții, cartiere istorice, sate și orașe, largi zone protejate etc., ca martori ai isoriei, artei, științei și tehnicii, a evoluției planetei.

8. Un sistem regional este cel al țărilor din Asia de sud-est. Indonezia, Filipine, Tailanda, Japonia, Malaezia și India au inițiat măsuri speciale pentru crearea instrumentelor protecției patrimoniului cultural, îndeosebi din categoria arheologiei și enologiei.

9. Convenția a intrat în vigoare la 7 august 1956 și a fost ratificată de România prin Decretul nr. 605/1957, publicat în Buletinul Oficial nr. 6/1958).

salvgardarea frumuseții și caracterului peisajelor și siturilor (adoptată la a XII-a Sesiune a Conferinței Generale UNESCO, Paris, 11 decembrie 1962); Recomandare privind măsurile de luat pentru interzicerea și împiedicarea exportului, importului și transferului ilicit de proprietate a bunurilor culturale (adoptată la a XIII-a Sesiune a Conferinței Generale UNESCO, Paris 19 noiembrie 1964); Recomandare privind prezervarea bunurilor culturale periclitare de lucrări publice sau private (adoptată la a XV-a Sesiune a Conferinței Generale UNESCO, Paris, 16 noiembrie 1968); Convenția privitoare la măsurile de luat pentru interzicerea și împiedicarea importului, exportului și transferului ilicit de proprietate a bunurilor culturale (adoptată la a XVI-a sesiune a Conferinței Generale UNESCO, Paris, 14 noiembrie 1970)¹⁰; Convenția asupra regiunilor umede, a importanței speciale a formelor de habitat în pustiu (1971); Recomandare privind protecția pe plan național a patrimoniului cultural și natural (adoptată la a XVII-a Sesiune a Conferinței Generale UNESCO, Paris, 16 noiembrie 1972)¹¹; Convenția privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural (adoptată la a XVII-a Sesiune a Conferinței Generale UNESCO, Paris, 16 noiembrie 1972); Convenția asupra măsurilor internaționale pentru speciile amenințate din fauna și flora de pustiu (1973); Recomandare privind schimbul internațional de bunuri culturale (adoptată la a XIX-a Sesiune a Conferinței Generale UNESCO, Nairobi, 26 noiembrie 1976); Convenția pentru conservarea naturii în sudul Pacificului (1976); Recomandare

privind salvagardarea ansamblurilor istorice sau tradiționale și rolul lor în viața contemporană (1976); Recomandare pentru protecția bunurilor culturale mobiliare (adoptată la a XX-a Sesiune a Conferinței Generale UNESCO, Paris, 28 noiembrie 1978); Recomandare pentru salvagardarea și conservarea imaginilor în mișcare (adoptată la a XXI-a Sesiune a Conferinței Generale UNESCO, Belgrad, 27 octombrie 1980); Convenția pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei (adoptată de statele membre ale Consiliului Europei, Granada, 3 octombrie 1983)¹²; Convenția europeană asupra infracțiunilor vizând bunurile culturale (adoptată de Consiliul Europei la Delphi, 23 iunie 1985); Convenția pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei (Granada, 3 octombrie 1985)¹³; Convenția europeană pentru protecția patrimoniului arheologic - revizuită (adoptată la La Valetta în 16 ianuarie 1992)¹⁴; Convenția UNIDROIT privind bunurile culturale furate sau exportate ilegal (adoptată la Roma în data de 24 iunie 1995)¹⁵, etc.

Nu putem trece mai departe fără să arătăm că, în majoritatea statelor lumii, din ce în ce mai insistent, se pune problema protecției bunurilor naturale, a mediului înconjurător și a resurselor sale, astfel încât să poată beneficia de acestea și generațiile viitoare. Intervenția puterii de stat pentru asigurarea controlului în acest domeniu, s-a dovedit cu atât mai oportună, cu cât în numeroase cazuri s-a ivit necesitatea unor acțiuni internaționale care reclamau demersuri diplomatice și convenții între

10. România a aderat la această convenție prin Legea nr. 79 din 11 noiembrie 1993, publicată în M.O. nr. 268/19.11.1993, partea I.

11. România a acceptat această convenție prin Decretul nr. 187/ 30.03.1990 (M.O. nr. 46/31.03.1990, partea I).

12. Convenția a fost ratificată de România prin Legea nr. 157/7.10.199 (M.O. nr. 274/13.10.1997, partea I).

13. Convenția a fost ratificată de România prin Legea nr. 157/7.10.1997 (M.O. nr. 274/13.10.1997, partea I).

14. Convenția a fost ratificată de România prin Legea nr. 150/24.07.1997 (M. O. nr. 175/29.07.1997, Partea I).

15. Convenția a fost ratificată de România prin Legea nr. 149/24.07.1997 (M. O.nr. 176/30.07.1997, partea I).

state. În plus, am mai putea adăuga faptul că adaptarea legislației la cerințele protecției mediului înconjurător interferează, pe o arie tot mai largă, problemele juridice cu cele ecologice.

Evoluția profundă și rapidă a demersurilor pentru conservarea naturii a determinat, pe plan internațional, nu numai o strategie și o tactică originală, ci și noi structuri ale instituțiilor de protecție privind mediul înconjurător, a cărei deteriorare de către om înseamnă, deopotrivă, distrugerea echilibrului ecologic, și apariția unei reacții inverse din partea mediului astfel modificat asupra omului, în sensul că noile condiții de mediu sunt mai puțin favorabile pentru viața acestuia, pentru desfășurarea activităților sale economice, sociale și culturale.

Ca urmare, ocrotirea mediului înconjurător a devenit, în prezent, o problemă recunoscută de majoritatea statelor lumii.¹⁶ Au luat ființă diferite organizații internaționale: Uniunea Internațională pentru Conservarea Naturii (1948); Fondul Mondial pentru Natura Sălbatică (1961); Programul "Omul și biosfera", lansat de UNESCO, în 1970. În 1980, Uniunea Internațională pentru Conservarea Naturii și a Resurselor sale (UICN) a publicat un program de acțiune intitulat „Strategia mondială a conservării”, care a fost comandat de Programul Națiunilor Unite pentru Mediul Înconjurător (PNUE). Tot UICN a elaborat Carta mondială a naturii, adoptată și proclamată în mod solemn de Adunarea Generală a ONU, prin Rezoluția nr. 37 (7) din 28 octombrie

1982.

În acțiunile de protecție a mediului înconjurător¹⁷ se urmărește nu numai folosirea rațională a resurselor (regenerabile, neregenerabile și permanente), ci și corelarea activității de sistematizare a teritoriilor și localităților cu măsurile de protejare a factorilor naturali, adoptarea de tehnologii de producție cât mai puțin poluante, echiparea instalațiilor tehnologice și a mijloacelor de transport generatoare de poluanți cu dispozitive și instalații care să prevină efectele dăunătoare asupra mediului înconjurător, recuperarea și valorificarea optimă a substanțelor reziduale utilizabile, promovarea cooperarea tehnică, economică și științifică internațională în acest domeniu.

Voința de a ocroti din punct de vedere juridic și material ecosfera a debutat, pe plan internațional, o dată cu prima Conferință a Națiunilor Unite asupra mediului înconjurător, care a avut loc la Stockholm, între 5-16 iunie 1972 (convocată prin Rezoluția nr. 2398 din 1968 a Adunării generale a ONU), unde au participat delegați din 114 state, între care și România.

Cel mai important document adoptat în cadrul Conferinței este „Declarația asupra mediului înconjurător” în care sunt cuprinse 26 de principii privind drepturile și obligațiile statelor în acest domeniu, precum și căile și mijloacele de dezvoltare a cooperării internaționale.

Declarația subliniază legătura organică dintre protecția mediului și progresul economic și social al popoarelor în contextul necesității eliminării efectelor negative ale subdezvoltării¹⁸ și afirmă

16. Cu privire la protecția a naturii și a mediului înconjurător, a se vedea: Ion Avram, Dragoș Șerbănescu, *Mediul înconjurător al Terrei, încotro?*, Revista Română de Studii Internaționale, ian-febr., 1989, nr. 1/1989; Silviu Nețuș, *Un singur pământ*, București, 1978; Ion Grigore Sion, *Ecologie și drept internațional*, București, 1990; Dumitra Popescu, *Probleme juridice privind protecția mediului uman și combaterea poluării*, în *Revista Română de Drept* nr. 7/1972; Ernest Lupan, *Dreptul mediului*, vol. I și II, București, 1996.

17. Mediul înconjurător cuprinde de fapt toate activitățile umane în relația om-natură (în organizarea sa socială) în cadrul aceleiași planete, Terra.

18. Pentru amănunte a se vedea: Daniela Marinescu, *Dreptul mediului înconjurător*, București, 1996, p. 40-44; Alexandru Bolintineanu, *Drept internațional contemporan*, București, 2000, p. 267-279.

responsabilitatea statelor pentru daunele cauzate mediului înconjurător în regiuni situate în afara jurisdicției lor și imputabile în cazul violării obligațiilor pe care și le-au asumat. Un alt document adoptat a fost „Planul de acțiune privind mediul înconjurător”, care cuprinde 109 recomandări adresate statelor pentru protecția mediului. Tot atunci, ziua de 5 iunie a fost proclamată „Ziua mondială a mediului înconjurător”.

Eforturile naționale și internaționale în scopul promovării și dezvoltării unui mediu înconjurător sănătos au fost marcate de un eveniment unic în istoria omenirii, și anume, Conferința Națiunilor Unite pentru Mediu, care a avut loc la Rio de Janeiro, Brazilia, în iunie 1992, intitulată Conferința asupra mediului și dezvoltării (UNCED)¹⁹. Scopul general al Conferinței a fost acela al elaborării de strategii și măsuri care să contribuie la combaterea degradării mediului înconjurător, în toate țările, în contextul dezvoltării durabile și optime din punct de vedere al protecției mediului.

Documentele adoptate de Conferința de la Rio au fost: „Declarația de principii” numită „Carta Pământului”, aici fiind enunțate principiile după care omenirea trebuie să se conducă în relațiile interumane, precum și în cele dintre om și natură. Documentul cuprinde drepturile și obligațiile fundamentale ale statelor și cetățenilor în domeniul mediului, enunțate

în 27 de principii²⁰. Se poate spune că declarația de la Rio de Janeiro completează în mod armonios pe cea de la Stockholm, în condițiile oferite de sfârșitul secolului XX și începutul mileniului trei. Datorită acestui fapt, dezvoltarea durabilă ocupă în cadrul acestui document, un loc central, menit să polarizeze eforturile tuturor statelor și popoarelor în direcția conservării și protejării mediului înconjurător și a resurselor sale, astfel încât să poată beneficia de ele și generațiile viitoare.

Cu privire la raportul dintre mediu și dezvoltare, analizat în ambele documente, în literatura de specialitate s-a afirmat că, în prezent, acesta pare să fie inversat. Astfel, „dacă după conferința de la Stockholm mediul nu putea fi conceput fără dezvoltare, după Conferința de la Rio, dezvoltarea durabilă nu are nici o șansă fără existența unui mediu de calitate”²¹. Din acest punct de vedere, am spune noi, că patrimoniul cultural și natural are șansă tot într-un asemenea mediu.

Din cuprinsul documentelor anterior citate se desprinde ca tendință generală, includerea în compunerea „mediului înconjurător”²² alături de elementele naturale și cele create de om, în interacțiunea și interdependența lor, astfel că, ocrotirea naturii ca și protecția mediului, considerat în ansamblul său, devine o condiție indispensabilă a vieții și a progresului social.

Astfel, la Conferința generală a

19. Conferința a atras 18.000 de participanți, 400.000 de vizitatori, 8.000 de jurnaliști prezenți la toate întâlnirile de la Rio de Janeiro.

20. Dintre aceste principii amintim: popoarele au dreptul la o viață sănătoasă și productivă, în armonie cu natura; dreptul suveran al națiunilor în a-și exploata propriile resurse, fără a provoca prin aceasta daune transfrontariere mediului; poluatorul plătește; obligația națiunilor de a adopta legi eficiente cu privire la mediu ș.a.

21. Daniela Marinescu, *op. cit.*, p. 42, nota 60, subsol.

22. Provenit din substantivul englezesc „environment”, acest termen este inclus în 1972 în marele Larousse al limbii franceze, sub următoarea definiție: „ansamblul de elemente naturale ori artificiale care condiționează viața omului”. Această definiție este prea restrânsă, deoarece scapă din vedere termenul de „protecție” sau „salvgardare a naturii”. Pentru comunitatea Europeană, „mediul înconjurător” este definit ca fiind „ansamblu de elemente care, în complexitatea relațiilor lor, constituie cadrul, mijlocul și condițiile de viață ale omului, acelea care sunt ori cele ce nu sunt resimțite” (Michel Prieur, *Droit de l'environnement*, Dalozz, Paris, 1991, p. 2).

Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură, întrunită la Paris în perioada octombrie - noiembrie 1972, în cea de-a XVII-a sesiune, a fost adoptată Convenția privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural. Convenția UNESCO din 23 noiembrie 1972 privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural, intrată în vigoare în 1975²³, prevede că ansamblul elementelor mediului înconjurător trebuie protejat în interesul generațiilor prezente și viitoare, deoarece constituie patrimoniul tuturor popoarelor lumii, care nu poate fi înlocuit, ci trebuie conservat pentru binele omenirii.

În preambulul acestei convenții se constată că ambele componente ale patrimoniului unic „sunt din ce în ce mai amenințate de distrugere nu numai datorită cauzelor obișnuite de degradare, dar și prin evoluția vieții sociale și economice care le agravează prin fenomene de alterare și de distrugere” și se subliniază interesul excepțional pe care trebuie să-l suscite prezervarea patrimoniului mondial pentru întreaga umanitate.

În spiritul convenției, sunt considerate ca făcând parte din patrimoniul cultural: monumentele (ex. g. opere de arhitectură, de sculptură sau de pictură monumentală, elemente sau structuri cu caracter arheologic), ansamblurile (ex. g. grupuri de construcții izolate sau grupate) și siturile (ex. g. lucrările ale omului sau opere, rezultate din acțiunile conjugate ale omului și ale naturii, precum și zonele incluzând terenurile arheologice), toate acestea având o valoare universală, excepțională, din punct de vedere istoric, artistic, științific, estetic, etnologic sau antropologic (art. 1).

La rândul său, patrimoniul natural este alcătuit din: monumente naturale constituite de formațiuni fizice și biologice sau de grupări de asemenea formațiuni;

formațiuni geologice și fiziografice și zone strict delimitate, constituind habitatul speciilor animale și vegetale amenințate; situri naturale sau zone strict delimitate, toate cu o valoare universală excepțională din punct de vedere științific, estetic, al conservării sau al frumuseții naturale (art. 2).

Considerând că deteriorarea sau dispariția bunurilor culturale și naționale de valoare excepțională reprezintă o sărăcire a patrimoniului întregii umanități, convenția sprijină statele-membre în identificarea, protejarea, conservarea și punerea în valoare a acestor monumente, printr-un sistem de protecție împotriva distrugerilor ireversibile. Convenția completează programele naționale de conservare a patrimoniului și prevede crearea unui „Comitet interguvernamental pentru protecția patrimoniului mondial, cultural și național”, precum și constituirea unui „Fond al patrimoniului mondial”. Comitetul a fost creat în 1976 și beneficiază de o largă autonomie de decizie. De asemenea, s-a organizat și o asistență internațională, constând în studii, punerea la dispoziție de experți, subvenții sau împrumuturi.

Ca urmare a Convenției, UNESCO a instituit o procedură inedită de conservare a naturii și a resurselor sale. Astfel, Comitetul interguvernamental stabilește o "Listă a patrimoniului mondial" și una a "patrimoniului mondial în pericol". Fiecare stat trebuie să identifice bunurile naturale sau culturale care prezintă interes ca patrimoniu mondial. Lista patrimoniului mondial se bazează pe o serie de principii: bunurile culturale și naturale se selectează după anumite criterii privind autenticitatea și integritatea acestora; numărul de monumente înscrise în listă nu este limitat, după cum nu este limitat nici numărul bunurilor pe care un stat le poate propune pentru înscrierea în listă, păstrându-se un

23. Convenția numără în prezent 120 de state-părți.

echilibru între categoriile de bunuri culturale și naturale admise; înscrierea unui bun în listă este condiționată și de capacitatea statului membru de a dovedi că se angajează să garanteze protecția bunului prin mijloace legislative, de personal, finanțare și de un plan de gestiune corespunzător; din listă pot fi excluse bunurile, care, prin deteriorări grave, și-au pierdut caracteristicile ce au justificat înscrierea lor²⁴. În listă, sunt înscrise, pe baza propunerilor prezentate de statele-membre, bunuri culturale și naturale de valoare universală excepțională, care, cu acest titlu, se bucură de o protecție specială. Aceste bunuri rămân sub suveranitatea statului teritorial, care se angajează să adopte o politică de ocrotire pentru a permite transmiterea lor generațiilor viitoare. Sub acest aspect, în art. 6 al Convenției se arată: „Respectând pe deplin suveranitatea statelor pe teritoriul cărora se află patrimoniul cultural și natural menționat în art. 1 și 2, fără a prejudicia drepturile reale, prevăzute de legislația națională, asupra patrimoniului respectiv, statele părți la prezenta convenție recunosc că el constituie un patrimoniu universal la ocrotirea căruia întreaga comunitate internațională are datoria să coopereze”.

În spiritul Convenției, „trebuie înțeles prin ocrotirea internațională a patrimoniului mondial, cultural și natural stabilirea unui sistem de cooperare și de asistență internațională având drept obiectiv să ajute statele părți la convenție în eforturile pe care le depun pentru a proteja și identifica acest patrimoniu” (art. 7).

Convenția de la Paris din 14 noiembrie 1970 (adoptată la Conferința generală a Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură, reunită la Paris) are ca principal obiectiv măsurile ce urmează a fi luate pentru interzicerea și împiedicarea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale.

În preambulul acestei Convenții se arată că: „schimbul de bunuri culturale între popoare, în scopuri științifice, culturale și educative, conduce la aprofundarea cunoașterii civilizației umane, îmbogățește viața culturală a tuturor popoarelor și naște respectul și stima mutuală între națiuni”; „fiecare stat are datoria de a proteja patrimoniul constituit din bunurile culturale care există pe teritoriul său împotriva furtului, săpăturilor arheologice clandestine și exportului ilicit”; „pentru a preveni aceste pericole, este indispensabil ca fiecare stat să fie conștient de obligațiile morale ce îi revin cu privire la respectul datorat propriului său patrimoniu cultural, precum și celui al tuturor națiunilor”; „muzeele, bibliotecile și arhivele, în calitatea lor de instituții culturale, trebuie să vegheze ca alcătuirea lor să se întemeieze pe principii morale universal recunoscute”; „operațiunile ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale împiedică înțelegerea mutuală între națiuni, pe care UNESCO are datoria să o favorizeze, recomandând, printre altele, statelor interesate, convenții internaționale în acest scop”; „pentru a fi eficace, protecția patrimoniului cultural trebuie să fie

24. Pentru amănunte a se vedea Alexandru Bolintineanu, Adrian Năstase, Bogdan Aurescu, *Drept internațional contemporan*, București, 2000, p. 276. În prezent, pe lista patrimoniului mondial sunt înscrise 315 situri. La trei luni de la depunerea instrumentului de ratificare a Convenției privind protecția patrimoniului mondial, cultural și natural, România a depus, în vederea înscrierii în listă, trei dosare ale unor monumente culturale și dosarul unui monument natural. Este vorba despre: bisericele cu picturi exotice din nordul Moldovei: (Sfânta Cruce - Pătrăuți, Sântu Gheorghe - Voroneț, Tăierea capului Sfântului Ioan Botezătorul - Arbore, Sfântul Gheorghe - Suceava, Sfântu Nicolae - Probota, Adormirea Maicii Domnului - Humor, Bunavestire - Moldovița); complexul monastic de la Hurezi (Horezu); biserica fortificată din Biertan; Delta Dunării, care a fost înscrisă în Listă în decembrie 1991, iar cele trei dosare ale monumentelor culturale au fost acceptate în decembrie 1993.

organizată atât pe plan național, cât și pe plan internațional și necesită o strânsă colaborare între state”.

Potrivit Convenției, rolul colaborării internaționale îl constituie angajarea statelor-părți în combaterea operațiunilor ilicite de import, export și transfer de proprietate al bunurilor culturale, „prin toate mijloacele de care dispun, în principal, și mai ales suprimându-le cauzele, oprindu-le desfășurarea și ajutând la efectuarea reparațiilor care se impun” (art. 2), deoarece practicile ilicite constituie una din cauzele principale ale sărăcirii patrimoniului cultural al țărilor de origine ale acestor bunuri.

La rândul său, Convenția UNIDROIT privind bunurile culturale furate sau exportate ilegal, adoptată la Roma, la 24 iunie 1995, în preambul, sintetizează preocupările statelor pentru eradicarea traficului ilegal de bunuri culturale, pentru prevenirea daunelor ireparabile care pot fi cauzate în mod frecvent de acesta atât bunurilor respective, cât și patrimoniului cultural al comunităților naționale, tribale, autohtone sau al altor comunități și patrimoniului comun al tuturor popoarelor, „îndeosebi prin jefuirea siturilor arheologice și pierderea unor informații arheologice, istorice, și științifice de neînlocuiri”.

Convenția Europeană pentru protecția patrimoniului arheologic (revizuită), adoptată la La Valetta, la 16 ianuarie 1992, având în vedere faptul că „patrimoniul arheologic european, mărturie a unei străvechi istorii, este supus unor grave amenințări de degradare, atât prin înmulțirea marilor lucrări de amenajare, cât și datorită riscurilor naturale, săpăturilor clandestine ori lipsite de caracter științific sau insuficientei informări a publicului”, constată necesitatea de a „introduce, acolo unde nu există, procedurile de control administrativ și științific care se impun și de a integra preocupările de protecție a

patrimoniului arheologic în politicile de amenajare urbană și rurală și de dezvoltare culturală”.

În realizarea dezideratului propus, Convenția definește patrimoniul arheologic (art. 1), stabilește obligația fiecărui stat semnatar de a pune în aplicare, potrivit modalităților sale specifice, un regim juridic de protecție a patrimoniului său arheologic, care să prevadă (art. 2): „ținerea unei evidențe a patrimoniului arheologic și clasarea unor monumente sau zone protejate; constituirea unor rezervații arheologice, chiar fără vestigii vizibile la suprafață sau sub apă, pentru conservarea unor mărturii materiale care să poată fi studiate de către generațiile viitoare; obligația pentru descoperitor de a semnală autorităților competente descoperirea întâmplătoare a unor elemente ale patrimoniului arheologic și de a le pune la dispoziție pentru examinare”. În Convenție se instituie conceptul de „conservare integrată” a patrimoniului arheologic (art. 5), precum și obligațiile statelor semnatar privind: finanțarea cercetării și a conservării arheologice (art. 6) ; colectarea și difuzarea informației științifice (art. 7); sensibilizarea publicului prin acțiuni educative de natură a trezi și dezvolta în opinia publică conștiința valorii patrimoniului arheologic, pentru cunoașterea tercutului și a pericolelor ce amenință acest patrimoniu (art. 9); prevenirea circulației ilicite a elementelor patrimoniului arheologic (art. 10).

În fine, Statele membre ale Consiliului Europei, recunoscând că patrimoniul arhitectural constituie o expresie de neînlocuit a bogăției și a diversității patrimoniului cultural al Europei, o mărturie neprețuită a trecutului nostru și un bun comun al tuturor europenilor, au adoptat la Granada, la 3 octombrie 1985, Convenția pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei.

Prin această Convenție, pe de o parte,

se reamintește importanța transmiterii unui sistem de referințe culturale generațiilor viitoare, a ameliorării condițiilor de viață urbană și rurală și a favorizării în același timp a dezvoltării economice, social și culturale a statelor și a regiunilor, iar, pe de altă parte, se afirmă importanța punerii de acord a principalelor orientări ale unei politici comune care să garanteze salvagardarea și punerea în valoare a patrimoniului arhitectural. În termenii Convenției, potrivit art. 1, expresia patrimoniu arhitectural circumscrie următoarele bunuri: monumentele (orice realizări deosebit de remarcabile prin interesul lor istoric, arheologic, artistic, științific, social sau tehnic, inclusiv instalațiile sau elementele decorative, care fac parte integrantă din acestea realizări); ansamblurile arhitecturale (grupări omogene de construcții urbane sau rurale, remarcabile prin interesul lor istoric, arheologic, artistic, științific, social sau tehnic și îndeajuns de coerente pentru a face obiectul unei delimitări topografice); siturile (opere combinate ale omului și ale naturii, parțial construite și care constituie spații îndeajuns de caracteristice și omogene pentru a face obiectul unei delimitări topografice, remarcabile prin interesul lor istoric, arheologic, artistic, științific, social sau tehnic).

Prin Convenție, statele semnatare se obligă: să indentifice bunurile de protejat (art. 2); să instituie un regim legal de protecție a patrimoniului arhitectural (art. 3 pct. 1); să asigure în cadrul acestui regim și potrivit modalităților specifice fiecărui stat sau fiecărei regiuni, protejarea monumentelor, a ansamblurilor arhitecturale și a siturilor (art. 3 pct. 2); să

aplice, în temeiul protecției juridice a bunurilor considerate, proceduri corespunzătoare de control și autorizare (art. 4 pct. 1); să prevadă și să asigure sprijin financiar pentru lucrările de întreținere și de restaurare a patrimoniului arhitectural (art. 6 pct. 1); să promoveze măsuri vizând ameliorarea calității mediului²⁵ în jurul monumentelor și în interiorul ansamblurilor arhitecturale și al siturilor (art. 7); să susțină cercetarea științifică, în vederea identificării și analizării efectelor dăunătoare ale poluării, și în vederea definirii mijloacelor de reducere sau de eliminare a acestor efecte (art. 8 pct. 1); să ia în considerare problemele specifice ale conservării patrimoniului în politicile de combatere a poluării (art. 8 pct. 2).

O simplă privire, în lumina celor de mai sus, ne arată existența unor constante dar și a unor variabile în ceea ce privește notele de conținut ale tuturor reglementărilor adoptate în domeniu, menite să conducă la realizarea unui sistem juridic și organizatoric pentru asigurarea cât mai eficientă a protecției patrimoniului cultural și natural.

În concluzie, putem spune că, documentele adoptate pe plan internațional relevă, pe de o parte, faptul că statele lumii și-au propus să realizeze o reunificare și reconciliere între patrimoniul cultural și natural, pe care le consideră componente ale patrimoniului unic, iar, pe de altă parte, faptul că protecția patrimoniului cultural și natural nu poate și nu trebuie văzută ca un proces izolat, ci în strânsă legătură cu protecția mediului înconjurător și cu dezvoltarea economico-socială durabilă.

25. Cu privire la dezvoltarea cooperării și reglementărilor juridice la nivel european privind protecția și conservarea mediului, a se vedea Mircea Duju, *Dreptul comunitar al mediului*, București, 1997.

REZUMATE COMPTES-RENDUS ABSTRACTS

Mircea D. Matei et Gheorghe Sion,

La Méthodologie des recherches archéologiques à l'intérieur et à l'extérieur des églises en train de restauration :
On n'est pas encore arrivé à un point de vue commun aux archéologues et aux architectes restaurateurs. S'il y a un accord parfait en ce qui concerne la nécessité d'obtenir par la voie archéologique des données absolument nécessaires aux travaux de restauration, à partir du moment où il faut établir l'emplacement et les devoirs immédiats de la recherche archéologique, il devient plus difficile d'établir une concordance impeccable entre les archéologues et les restaurateurs des monuments. Le travail contient quelques points de vue sur la manière que nous considérons très indiquée pour la procédure en telles circonstances.

Mircea D. Matei and Gheorghe Sion

The Methodology of the Archaeological Research Inside and Outside Churches under Restoration:

No common viewpoint has so far been reached by archaeologists and architectural restorers. If there is full agreement as for the necessity of obtaining with archaeological means data which are absolutely compulsory for the restoration works, starting from the moment the location and immediate tasks of the archaeological research are to be established, it becomes more difficult to reach a perfect concordance between archaeologists and restorers of the monuments. The work contains some viewpoints as for the manner we consider as most appropriate to apply under these circumstances.

Anca Brătuleanu,

Approches modernes de la recherche architecturale en Roumanie. Les traités de Gheorghe Balș :

Parmi les écrits de ceux qui ont étudié et présenté l'architecture de Roumanie, les traités de Gheorghe Balș sur la Moldavie peuvent être prises pour « modernes ». L'exposé se propose de mettre au jour les aspects significatifs du contenu des trois volumes concernant l'architecture moldave, tout en mettant en évidence le rôle de Gheorghe Balș dans la recherche de profil. Les respectifs travaux sont présentés tenant compte de l'évolution de l'historiographie roumaine d'architecture.

Anca Brătuleanu,

Modern Approaches of Architectural Research in Romania. Gheorghe Balș's Treatises:

Among the writings of those who studied and presented the architecture in Romania, Gheorghe Balș's treatises concerning Moldavia can be taken for "modern". The dissertation aims at highlighting representative aspects of the contents of the three volumes concerning the Moldavian architecture, pointing out Gheorghe Balș's role in the specialized research. The respective works are presented taking into account the evolution of the Romanian architectural historiography.

Voica Maria Pușcașu,

Les Recherches archéologiques de l'église du Monastère Popăuți-Botoșani :

Les deux campagnes de recherches archéologiques de l'Eglise St. Nicolas Popăuți (fonctionnant à présent comme monastère) se sont déroulées en 2000 et 2001 et ont eu pour objectif d'obtenir les données nécessaires pour préparer le projet de restauration de l'édifice. Entre les principaux résultats obtenus on peut énumérer : les données concernant la structure, la planimétrie, la technique utilisée dans la construction de l'édifice ; l'établissement des coordonnées du pavement intérieur, du pavage aménagé autour de l'église et de l'emplacement de l'ancien iconostase ; l'identification et la recherche

de la nécropole à l'intérieur et à l'extérieur de l'édifice, tout en marquant les étapes chronologiques d'utilisation, les caractéristiques typologiques des enterrements civiles et ecclésiastiques.

Voica Maria Pușcașu,

Archaeological Research of the Church of Popăuți-Botoșani Monastery:

The two campaigns of archaeological research carried out at the Church of St. Nicholas in Popăuți (at present functioning as a monastery) took place in 2000 and 2001 and aimed at obtaining the data necessary to the preparation of the project for the edifice restoration. Among the main results obtained, mention should be made of: data concerning the structure, planimetry, technique used at constructing the edifice; establishing the coordinates of the interior pavement, of the pavement arranged all around the church and the location of the former iconostasis; identification and research of the necropolis inside and outside the edifice, establishing the chronological phases of use, the typological features of the civilian and ecclesiastic entombments.

Alexandra Chiliman Juvara,

L'Église du village Mălăiești, département de Vaslui – un monument unique en Moldavie :

L'église a été bâtie pendant la seconde moitié du XIXe siècle par Constantin et Aglaia Corbu. Le monument se fait remarquer par ses dimensions d'une grandeur inhabituelle et par le style de construction - le néogothique. A l'intérieur, on a préservé les meubles pleinement décorées et les tableaux des fondateurs. Les éléments qui ornent la façade mettent en évidence toute la volumétrie. Pendant la recherche, on a trouvé des images du début du XXe siècle qui font possible la restauration des tours détruites à cause du tremblement de terre de 1940. L'étude signale la nécessité de la restauration du monument.

Alexandra Chiliman Juvara,

The Church in Mălăiești Village, Vaslui County – A Unique Monument in Moldavia:

The church was founded during the second half of the 19th century by Constantin and Aglaia Corbu. The monument is remarked by its dimensions, unusually big and by its construction style – the neo-gothic. Inside, the fully decorated furniture and the paintings of the founders have been preserved. The elements decorating the façade point out the whole volumetry. During the research, photos taken at the beginning of the 20th century were found and they enable now the restoration of the towers destroyed during the 1940 earthquake. The study points out the necessity of restoring the monument.

Stela Cheptea,

L'Église du Monastère Aroneanu – recherche archéologique :

Le monastère est connu dans les documents médiévaux en tant que « monastère du St. Nicolas, du territoire de la ville de Jassy », la date de sa fondation étant douteuse. Selon Grigore Ureche, le monastère a été fondé par Prince Aron en 1594. D'autres documents pourtant indiquent en tant que premier fondateur Prince Alexandru Lăpușeanu, père d'Aron.

Le sondage archéologique a été réalisé à la demande du prêtre de la communauté en vue de réaliser la projet de consolidation par architecte Ana-Maria Zup et ingénieur Ionel Gosav. A cette occasion, on a mis en évidence le fait que Prince Aron a bâti l'église au-dessus des fondations d'un édifice antérieur. L'église Aroneanu est impressionnante pas seulement par la plastique particulière de la face du parois mais aussi par une différente manière de traiter le plan, cet édifice inaugurant une nouvelle série dans l'architecture moldave – l'église à l'exonarthex ouvert, marqué par des colonnes. L'édifice doit être investigué en détail, tenant surtout compte du fait que même de nos jours l'existence de l'église et des ruines qui l'entourent est mise sous le signe de la destruction, les édiles de la ville de Jassy préférant sacrifier l'église du monastère en faveur d'une nouvelle piste pour les avions, malgré l'opposition de la communauté religieuse et des personnalités du monde de la culture.

Stela Cheptea,

The Church of Aroneanu Monastery – Archaeological Research:

The monastery is known in mediaeval documents as "the monastery of St. Nicholas, on the land of the city of Jassy", the date of its foundation being quite uncertain. According to Grigore Ureche, the monastery was founded by Prince Aron in 1594. Other documents though indicate as first founder Prince Alexandru Lăpușeanu, Aron's father.

The archaeological investigation was carried out upon the request of the parish priest in order to have

the consolidation project implemented by architect Ana-Maria Zup and engineer Ionel Gosav. With the occasion, it was pointed out that Prince Aron built the church on top of the foundations of a previous edifice. The Aroneanu Church is impressive not only due to its particular plastics of the face of the wall, but also by the different treatment of the plan, as it is the church which inaugurates a new series within Moldavian architecture - the church with the open exonarthex, marked by columns. The detailed investigation of the edifice is compulsory, especially that, even nowadays, the existence of the church and of the ruins surrounding it are under the sign of destruction, the leaders of the city of Jassy preferring to sacrifice the church of the monastery in favor of a new airplane lane in spite of the opposition of the parish and of cultural personalities.

Carmen Cecilia Solomonea,

L'Eglise St. Nicolas de Popăuți-Botoșani (la fondation d'Etienne le Grand - 1496) - interventions de restauration au niveau de la décoration murale du naos de l'église :

Les travaux de restauration de la décoration murale intérieure du naos de l'église se sont déroulés dans le cadre d'un projet de recherche réalisé en collaboration avec l'Institut de Recherche PROCEMA S.A. de Bucarest, pour une période d'une année (le projet finit le 1 novembre 2002). La communication inclut : une présentation générale de l'histoire, tout en marquant les événements successifs ayant affecté le long du temps le monument, la mise en évidence des facteurs de dégradations spécifiques et des effets sérieux accumulés, les types de re-peinture - technique et motivation, la description du concept de restauration au début du XXe siècle, l'identification du milieu interne spécifique de l'Eglise St. Nicolas créé et favorisé par les interventions architecturales extérieures, l'énumération des interventions de restauration de la peinture murale - méthodologie et résultats.

Carmen Cecilia Solomonea,

The St. Nicholas Church in Popăuți-Botoșani (Stephen's the Great Foundation - 1496) - Restoration Interventions in the Murals in the Naos of the Church:

The restoration works of the murals in the naos of the church were carried out within a project prepared in collaboration with the Research Institute PROCEMA S.A. in Bucharest for a one year-period (the project ends on 1 November 2002). The communication includes: a general presentation of the history of the monument, marking the successive moments which affected it in time, the pointing out of the specific degradation factors and of the serious accumulated effects, the types of overpainting - technique and motivation, the description of the concept of restoration as at the beginning of the 20th century, the identification of the specific internal environment of the St. Nicholas Church created and favored by the exterior architectural interventions, the enumeration of the mural painting restoration interventions - methodology and results.

Dumitru Agachi

Regard récent sur un monument : l'église d'Etienne le Grand du Monastère Popăuți :

L'approche entreprise par nous d'identification de l'état technique de l'Eglise St. Nicholas, Popăuți s'est constituée en tant qu'une d'observation systématique, réalisée à partir de l'année 1999 et concrétisée en analyses techniques accompagnées par des photographies qui mettent en évidence la topologie des dégradations et destructions survenues le long du temps. Les aspects significatifs de l' « histoire » de l'église sont les deux interventions qui ont affecté son système structural : le démontage du diaphragme massif transversal pendant le règne de Mihai Racoviță (1752), la solution constructive du mur enter le naos et le pronaos pénétré au centre par une ouverture de porte de dimensions normales étant présente dans les églises de l'époque d'Etienne le Grand, méthode qui explique la durabilité de ces édifices, l'exceptionnelle charge sismique étant correctement traitée ; la restauration au début du XXe siècle d'après la solution de l'architecte Al. Băicoianu.

Dumitru Agachi,

Recent View of a Monument: Stephen's the Great Church of Popăuți Monastery.

Our approach aimed at identifying the technical state of the St. Nicholas Church of Popăuți was meant to a systematic observation started in 1999 and resulting in technical analyses accompanied by photos pointing out the topology of the decay and destruction accumulated in time. The relevant aspects of the "history" of the church are the two interventions which affected its structural system:

the dismantling of its massive transversal diaphragm during the reign of Mihai Racoviță (1752), the constructive solution with the wall between the naos and pronaos centrally pierced by a door opening of normal dimensions being applied in all the church of Stephen's the Great epoch, method which explains the durability of these edifices by the correct treatment of the exceptional seismic charge; the restoration at the beginning of the 20th century according to the solution provided by architect Al. Băicoianu.

Adriana Ioniuc,

Voyageurs étrangers sur le développement urbanistique de la ville de Jassy pendant les XVIIIe-XIXe siècles :

Les notes des voyageurs étrangers qui ont traversé la ville de Jassy après 1750 et jusqu'au milieu du XIXe siècle nous permettent de reconstituer l'aspect de la ville, de préciser les détails architecturaux de certains monuments, d'apprendre certains détails sur l'ornementation de l'époque. A partir des nombreux aspects d'ensemble, on peut reconstituer l'image de la ville à l'époque donnée : habitations grandes ou petites, palais nobiliaires entourés de jardins et cours spacieux, kiosques, hôpitaux, auberges et chalets, ruelles étroites et alambiquées.

Adriana Ioniuc

Foreign Travelers on the Urban Development of the city of Jassy during the 18th-19th Centuries:

The notes of foreign travelers having crossed the city of Jassy after 1750 and before the mid 19th century allow us to recreate the image of the city, to point out the architectural details of some monuments, to find out details on the ornaments of the epoch. The numerous aspects of the ensemble contribute to recreating the aspect of the city at that epoch: big or small dwellings, nobles' palaces surrounded by spacious gardens and yards, kiosks, hospitals, ins, huts, narrow and alembicated streets.

Maria Geba et Ana-Maria Vlad,

La Conservation des reliques archéologiques provenant des enceintes sacrés :

Le Centre de Conservation-Restauration s'est confronté le long des années à des problèmes posés par la conservation-restauration des pièces provenant de fouilles archéologiques effectuées en églises et monastères. Les pièces apportées au laboratoire étaient des fragments textiles, en cuir, en bois et en os, tout comme divers objets métalliques découverts par l'archéologue dans des tombeaux des enceintes sacrées. Le principal problème a été l'état de conservation tout à fait précaire des fragments de matériaux organiques, qui ont nécessité tout d'abord une désinfection suivie par la séparation et l'identification des pièces du conglomérat de terre et restes organiques. Les pièces ont été investiguées, conservées et restaurées conformément à la méthodologie spécifique de chaque matériel à part et aux problèmes identifiés.

Maria Geba and Ana-Maria Vlad,

The Conservation of Cultural Relics from Sacred Precincts:

The Conservation-Restoration Center has faced along the years problems raised by the conservation-restoration of some items discovered during archaeological excavations carried out in churches and monasteries. The items brought to the laboratory were fragments of textiles, leather, wood, and bone, as well as metal objects discovered by archaeologists in sacred precincts. The main problem was the very precarious state of conservation of the fragments of organic materials, which required first of all their disinfection followed by the separation and identification of the items in the conglomerate of earth and organic remains. The items were investigated, conserved and restored according to the methodology specific to each material and to the identified problems.

Paraschiva-Victoria Batariuc

De l'historiographie de l'Eglise St. Georges (Mirăuți), Suceava :

L'auteur se propose de dresser une succincte revue des travaux parus à partir du XIXe siècle sur l'Eglise Mirăuți de Suceava, tout comme de ceux qui traitent des sujets liés à l'histoire de la ville ou de la Moldavie et incluent des références à cet important monument d'art religieux construit pendant le règne de Petru I et devenu le premier siège métropolitain du pays.

Paraschiva-Victoria Batariuc,

From the Historiography of the St. George (Mirăuți) Church, Suceava:

The author proposes a short review of the works published starting from the 19th century on the Mirăuți Church in Suceava, but also of those treating subjects related to the history of the town and of Moldavia and which include references to this important monument of religious art built during the reign of Peter I and become the first metropolitan headquarters of the country.

Adina Grigorovschi et Mircea Grigorovschi,

La Maison Racoviță – valeur architecturale et symbole de l’architecture vernaculaire de Iassy. Interventions : travaux de consolidation, aménagement intérieur et réparations :

Le travail présente les interventions effectuées sur un bâtiment qui s’inscrit dans l’architecture vernaculaire à laquelle, le dernier temps, on accorde la due attention aussi bien dans les documents internationaux que dans la législation nationale concernant la protection du patrimoine architectural vernaculaire. La maison qui a appartenu à la famille Racoviță est cachée parmi les vignobles des collines du Bucium, étant située sur le plateau d’une colline au sud de la chaussée Iassy-Vaslui. L’édifice est daté à la fin du XIXe siècle. L’actuel propriétaire désire d’effectuer des travaux d’aménagement intérieur et des réparations qui s’imposent afin que le bâtiment soit habitable et corresponde aussi bien fonctionnellement que du point de vue de l’utilité aux standards d’habitat de nos jours, sans effectuer, dans la mesure du possible, des modifications essentielles. Le travail présente les opérations de consolidation, restauration et aménagements fonctionnels qu’on a réalisés pour atteindre ce but qui, cette fois-ci a été le même aussi bien pour le bénéficiaire que pour l’architecte, c’est-à-dire celui de faire durer par la valeur esthétique.

Adina Grigorovschi and Mircea Grigorovschi,

The Racoviță House – Architectural Value and Symbol of Vernacular Architecture of Jassy. Interventions: Consolidation, Interior Design and Repairing Work:

The work presents the interventions carried out on a building which is part of the vernacular architecture which lately has been paid the due attention both in international documents and in the national legislation as for the protection of vernacular architectural heritage. The house which belonged to the Racoviță family is hidden among the vineyards on the Bucium hills, being located on the plateau of a hill south the Jassy-Vaslui road. The edifice is dated to the end of the 19th century. The present owner wishes to carry out interior design and repairing works so that the building be inhabitable and correspond both functionally and from the point of view of its utility to the nowadays habitation standards without undertaking, if possible, essential modifications. The work presents the operations of consolidation, restoration and functional arrangements carried out in order to achieve this aim, which, this time, was the same for both the owner and the architect, that is to make last through aesthetic value.

Ioan Sasu

Maisons et palais nobiliaires néoclassique en Iassy (IV) :

Les trois premières parties ont présenté des considérations générales sur l’histoire de la ville de Iassy avec les grands événements qui l’ont marquée, l’évolution des maisons des nobles pendant les XVIIe-XVIIIe siècles, les maisons qui ont appartenu à la petite noblesse ou à la classe des marchands. On propose trois types de maisons et palais nobiliaires, le présent travail analysant les maisons nobiliaires qui gardent encore les influences de l’architecture de l’habitation traditionnelle.

Ioan Sasu,

Neoclassic Houses and Palaces of Nobles in Jassy (IV):

The first three parts presented general considerations on the history of the city of Jassy, with the great events which marked its history, the evolution of the nobles’ houses during the 17th and 18th centuries, the houses which belonged to the gentry or to the merchants’ class. Three types of nobles’ houses and palaces are described, the present work analyzing the nobles’ houses which still preserve the influences of the architecture of traditional dwellings.

Adrian Radu et Dan Stefanescu

L’Optimisation des solutions de consolidation des bâtiments monumentaux de type monobloc :

Le travail présente les avantages de l’analyse des variantes de consolidation utilisant la méthode des éléments finis à l’aide de programme de calcul spécialisés, en régime dynamique (action sismique),

par comparaison aux modalités classiques de calcul, simplifiées. A partir d'un cas concret, on discute des variantes de principe, tenant compte des caractéristiques des maçonneries à mortiers faibles.

Adrian Radu and Dan Stefanescu

The Optimization of the Solutions for the Consolidation of Monumental Buildings of the Mono-Block Type:

The work presents the advantages of the analysis of the consolidation options using the method of finished elements with the help of specialized calculation programmes, in a dynamic regime (seismic action), compared to the classical simplified calculation modalities. Starting from a real case, the principle options are considered taking into account the features of the masonry walls with weak mortars.

Adrian Puișor

Ecoles fonctionnant en monuments historiques :

Le travail décrit des points de vue architectural et structural deux monuments historiques de la ville de Iassy abritant des écoles - l'École Publique No. 8 « Carmen Silva » et l'École Publique No. 1 « Gh. Asachi »

Adrian Puișor,

Schools Functioning in Historical Monuments:

The work describes from the architectural and structural points of view two historical monuments in the city of Jassy hosting schools - Public School No. 8 "Carmen Silva" and Public School No. 8 "Gh. Asachi"

Smaranda Doina Nour et Iulian Dumitru Lupușoru,

L'Analyse structurale des monuments historiques utilisant des modèles CAD déformés :

Les problèmes de calcul posés par l'expertise des monuments historiques sont complexes, parce que les éléments composants ne correspondent aux conceptions structurales actuelles, et la réponse des éléments structuraux est différente et différenciée, d'après le modèle réel de composition ou le degré de sollicitation. Le travail en question évalue la capacité de résistance d'une structure portante de la maçonnerie de l'Eglise de la Dormition de la Vierge Marie du village Chișoc, commune Lipovăț, département de Vaslui. L'utilisation du modèle CAD a mis en évidence les facteurs qui ont causé l'actuel état de dégradation du monument.

Smaranda Doina Nour and Iulian Dumitru Lupușoru,

The Structural Analysis of Historical Monuments Using Deformed CAD Models:

The calculation problems raised by the expertise of historical monuments are complex as the composing elements do not correspond to the nowadays structural concepts and the response of structural elements is different and differentiated according to the real model of its composition or the degree of stress. The present work evaluates the resistance capacity of a sustaining masonry structure of the Church of the Dormition of the Holy Virgin in the Chișoc Village, Lipovăț commune, Vaslui county. The use of CAD models revealed the factors which determined the present state of decay of the monument.

Dan Olaru,

L'Évaluation structurale des églises de maçonneries de Roumanie. Des détériorations des éléments spécifiques et les procédés adéquats de consolidation :

La communication a pour but de : présenter d'une manière succincte une classification quasi-officialisée des structures historiques de maçonnerie des édifices de culte en Roumanie, d'établir une classification propre du type « période historique - type structural » pour les églises classées de monuments historiques du territoire de la Roumanie, d'indiquer le rôle des tours et des tours-annexes au comportement de l'ensemble des églises aux tremblements de terre et aux déplacements de terrain, de mettre en évidence du comportement spécifique de certaines substructures spécifique de la maçonnerie : arcs, voûtes, coupes, et de discuter l'adaptation des mesures de consolidation aux dégradations réelles.

Dan Olaru,

The Structural Evaluation of Masonry Churches in Romania. Deteriorations of Specific Elements and Adequate Consolidation Procedures:

The communication aims at presenting shortly a quasi-official classification of the historical masonry features of the cult edifices in Romania, establishing a new classification of the kind "historical period - structural type" for the churches classified as historical monuments on the territory of Romania, indicating the role of towers and annex towers to the behaviour of the ensemble of churches in case of earthquakes and ground slides, pointing out the specific behaviour of certain masonry substructures: arcs, vaults, cupolas, and discussing the adaptation of consolidation measures to the real degradations.

Ion Sandu, Adrian Dima, Irina Crina Anca Sandu et Ioan Gabriel Sandu,

Aspects des processus de consolidation des fondations des monuments par silicatisation :

Le travail présente les méthodes et rôle du processus de silicatisation dans la consolidation des fondations, avec leurs aspects négatifs sur tout le site.

Ion Sandu, Adrian Dima, Irina Crina Anca Sandu and Ioan Gabriel Sandu,

Aspects in the Process of Consolidating the Foundations of Monuments by Silicatisation :

The work presents the methods and roles of the process of silicatisation in the consolidation of the foundations, with their negative effects on the site.

Adrian Mihalache,

La Réhabilitation du bâtiment le Bain Communal de Jassy :

Le bâtiment connu sous le nom de Bain Communal, à parterre et étage, construit en 1895, présente une structure faite de murs portants de pierres taillées et briques, des planchers à petites voûtes de briques et des fondations continues. Le travail présente l'état technique de la construction, des propositions d'intervention et réhabilitation-consolidation, la technologie d'exécution, et le développement de procédures de réhabilitation pour des bâtiments anciens, à un nombre réduit de niveaux, sans en affecter la configuration, la fonctionnalité et l'aspect extérieur.

Adrian Mihalache

The Rehabilitation of the Building of the Communal Bath of Jassy :

The building known as the Communal Bath, with a ground floor and a first floor, built in 1895, has a structure which includes supporting walls made of ashlars and bricks, ceilings with small vaults of bricks and continuous foundations. The work presents the technical state of the construction, proposals of intervention and rehabilitation-consolidation, the technology of execution, and the development of rehabilitation procedures for old buildings with a small number of storeys, without affecting its configuration, functionality and exterior aspect.

Vasile Dascalu, Cristina Andrei et Catalina Prislopan,

L'Etat d'avarie et les conditionnements entre la fonction du bâtiment, la composition structurale et les solutions d'intervention adoptées pour le bâtiment « Anatomie humaine » de l'UMF Jassy :

Les travaux pour le rétablissement de la sécurité structurale ont commencé en 1999. La construction a été projetée et édifée entre 1894-1900/1902. Au moment de l'inauguration, l'Institut d'Anatomie était unique en Europe du point de vue des installations technologiques dont il disposait. Le travail présente les éléments d'interaction entre la fonction et la composition structurale, les matériaux utilisés, les avaries constatées qui ont conditionné les solutions d'intervention adoptées.

Vasile Dascalu, Cristina Andrei and Cătălina Prislopan,

The State of Deterioration and the Conditioning between the Function of the Building, the Structural Composition and the Intervention Solutions Adopted for the Building "Human Anatomy" of MFU Jassy:

The works for re-establishing the structural security started in 1999. The construction was designed and built between 1894-1900/1902. At the moment of its inauguration, the Institute of Anatomy was unique in Europe from the point of view of the technological installations it owned. The paper presents the interactive elements between the structural composition, the materials used, the deteriorations observed which conditioned the adopted intervention solution.

Gheorghe Pungă

Nouvelles informations documentaires concernant l'Eglise St. Paraschève de Ștefănești, département de Botoșani :

La communication se propose d'établir, à partir de documents, une période si précise que possible pour la construction de l'Église St. Paraschève de Ștefănești, département de Botoșani. Jusqu'à présent, la plupart des spécialistes ont considéré que cet édifice ait été bâti par Vasile Lupu. La tradition locale l'attribue, pourtant, à Etienne le Grand. Les fouilles effectuées par l'archéologue Costică Asăvoaie, pendant les campagnes de 1992 et 1993, et un groupe d'étudiants de la Faculté d'Histoire ont relevé la fondation d'un édifice plus ancien que le XVIIe siècle. Reprenant les recherches (documentaires cette fois-ci), les sources ont relevé que l'église n'appartient pas entièrement à la période de Vasile Lupu et ni à celle d'Etienne le Grand.

Gheorghe Pungă,

New Documentary Information Concerning the St. Parasceve Church of Ștefănești, Botoșani County:

The present communication aims at establishing, starting from documents, a period as precise as possible, for the construction of the St. Parasceve Church of Ștefănești, Botoșani County. Until now, most specialists have considered this edifice was built by Vasile Lupu. Though, the local tradition assigns it to Stephen the Great. The excavations carried out by archaeologist Costică Asăvoaie and a group of students from the Faculty of History during the 1992 and 1993 campaigns revealed the foundations of an edifice dated to the period prior to the 17th century. Continuing the research (this time on documentary basis), sources pointed out that the church does not fully belong either to the period of Vasile Lupu, or to the one of Stephen the Great.

Ionel Oancea,

Le Projet de restauration urbaine Rue Lăpușneanu :

On ne peut dire que nos villes ont bénéficié le long de l'histoire de trop de compréhension pour ce qui est de leur valeur de témoignage d'une certaine civilisation. Il n'y a que de rares voix qui y ont vu des repères dans le processus d'une nécessaire évolution vers un type d'espace urbain qu'on peut désigner en tant que roumain. Ces voix singulières ont été et sont issues de l'élite intellectuelle.

Ionel Oancea,

Lăpușneanu Street Urban Restoration Project:

One cannot say that our towns benefited throughout the centuries from much understanding as for their value of testimony of a certain civilization. There are only rare voices stating their reference value within the process of a necessary evolution to a type of urban space which can be entitled Romanian. These lonely voices have been and are issued only by the intellectual elite.

Silviu Văcaru et Adrian Brătoi,

L'histoire, l'environnement et l'architecture de nos jours :

Tout bâtiment, au moment de sa construction, s'encadre dans un certain ambiant. A présent, personne, ou presque personne, ne tient plus compte que ces bâtiments ont leur propre histoire. Autour de croix, commémorant des gens ayant disparu dans des circonstances tragiques, on trouve des discothèques, les fenêtres des églises des XVe-XVIIe siècles sont en verre thermo-isolante, dans l'enceinte des monuments d'art médiéval on a construit toute sorte de bâtiments modernes. Cette évolution est tout à fait normale si nous prenons en considérations la tendance, presque systématique, des architectes et entrepreneurs d'ignorer, en fait sans aucun droit d'appel, la recherche historique et archéologique, qui est une étape obligatoire de tout projet de restauration d'un monument historique.

Silviu Văcaru and Adrian Brătoi,

The History, the Environment and the Architecture of Nowadays:

Any building, the moment it is constructed, reflects a certain ambient. At present, nobody, or almost nobody, takes into account that these buildings have their own history. Around crosses, commemorating people who disappeared in tragic circumstances, there are discotheques, 15th and 16th century churches have windows with thermo-insulating glass panes, while within the precincts of monuments of mediaeval art, all kinds of modern buildings are being constructed. This evolution is very normal considering the quite systematic tendency of architects and entrepreneurs of ignoring, actually without any possibility of claiming the rights, the historical and archaeological research, which is a compulsory phase of any restoration project for a historical monument.

Coordonatori:

Cătălin HRIBAN, Adriana MOGLAN, Aurica ICHIM

Coperta, DTP:

Cătălin HRIBAN

Traducere:

Coralia COSTAȘ

© Complexul Muzeal Național "Moldova" Iași

Editura TRINITAS, Cuza Vodă 51, 6600, IAȘI
Tel: (0232)216693; (0232)218324; Fax (0232)216694
<http://www.trinitas.ro>; E-mail: editura@trinitas.ro
Tiparul executat la Tipografia TRINITAS
E-mail: tipografia@trinitas.ro

